

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра екологічного права
Кафедра земельного та аграрного права

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ЕКОЛОГІЧНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА АГРАРНОГО ПРАВА

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 45-річчю заснування кафедри екологічного права
і 55-річчю заснування кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, 29 листопада 2024 р.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра екологічного права

Кафедра земельного та аграрного права

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ЕКОЛОГІЧНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА АГРАРНОГО ПРАВА

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 45-річчю заснування кафедри екологічного права
і 55-річчю заснування кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, 29 листопада 2024 р.)

За загальною редакцією професора *А. П. Гетьмана*

Харків
«Право»
2024

УДК 349.6(477)

С76

Становлення та розвиток Харківської наукової школи екологічно-С76 го, земельного та аграрного права : матеріали Всеукр. круглого столу, присвяч. 45-річчю заснування каф. екол. права і 55-річчю заснування каф. зем. та аграр. права Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 29 листоп. 2024 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; М-во освіти і науки України ; Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. зем. та аграр. права. – Харків : Право, 2024. – 318 с.

ISBN 978-617-8518-68-4

Збірник містить тези наукових доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу, що відбувся в м. Харкові 29 листопада 2024 р.

Розраховано на науковців, фахівців у галузі права, студентів закладів вищої юридичної освіти та всіх, хто цікавиться питаннями земельного, аграрного й екологічного права України.

УДК 349.6(477)

*За зміст і якість матеріалів
відповідальність несуть автори публікацій.*

ISBN 978-617-8518-68-4

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2024

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Цьогоріч Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, який належить до найстаріших вишів України та є провідним закладом вищої юридичної освіти в нашій державі, відзначає 220-річчя з дня заснування. Водночас і дві споріднені кафедри – кафедра земельного та аграрного права та кафедра екологічного права – відзначають свої ювілеї – 55-річчя та 45-річчя свого заснування як самостійних структурних підрозділів Університету.

Передумови створення вказаних кафедр було закладено набагато раніше, адже свого часу навчальна дисципліна «Земельне право» викладалася на кафедрі цивільного права, а з 1954 р. – на кафедрі трудового, колгоспного та земельного права. У 1954–1964 рр. цю кафедру очолював доктор юридичних наук, професор М. Й. Бару, а з січня 1964 р. до вересня 1968 р. – доктор юридичних наук, професор Ю. О. Вовк – відомий спеціаліст у галузі колгоспно-правової та земельно-правової науки.

Восени 1969 р. кафедру було реорганізовано і на її базі створено дві кафедри: кафедру трудового права та кафедру колгоспного, земельного права та правової охорони природи, яку очолив і керував нею протягом понад 20 років доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України В. С. Шелестов. Кафедра забезпечувала викладання навчальних дисциплін «Колгоспне право» і «Земельне право та правова охорона природи».

Саме з 1969 р. веде відлік своєї історії як окремого підрозділу кафедри земельного та аграрного права, назва якої за цей час декілька разів зазнавала змін: колгоспного права, сільськогосподарського права, аграрного права. Так, з 1991 р. до 1995 р. кафедрою сільськогосподарського права завідував професор А. М. Запорожець, а з 1995 р. до 2011 р. завідувачем кафедри аграрного права був професор В. П. Жушман. Свою сучасну назву кафедра земельного та аграрного права одержала внаслідок реорганізації у вересні 2011 р. З 2011 р. до 2022 р. її завідувачем був професор М. В. Шульга, тоді як з липня 2022 р. очолила кафедру докторка

юридичних наук, професорка Т. В. Курман, яка є її завідувачкою й до-тепер.

У різні часи на кафедрі працювали доктори юридичних наук Ю. О. Вовк, В. С. Шелестов, А. М. Запорожець, В. М. Гайворонський, А. М. Статівка, О. О. Погрібний, В. Ю. Уркевич, які досліджували док-тринальні проблеми аграрно-правового, земельно-правового та госпо-дарсько-правового регулювання, шляхи вдосконалення чинного аграр-ного, земельного і господарського законодавства. Сучасний професор-сько-викладацький склад кафедри налічує 17 осіб, з яких: 4 доктори юридичних наук, професори; 11 кандидатів наук, доцентів; 2 кандидати юридичних наук, асистенти.

Повертаючись до історичних засад, слід зауважити, що в 1979 р. від-булася ще одна реорганізація кафедри колгоспного, земельного права та правової охорони природи, внаслідок якої, як було вказано, її було перейменовано на кафедру сільськогосподарського права, а також одно-часно виділено новий структурний підрозділ – кафедру земельного права і правової охорони природи, з якої починається сучасна історія кафедри екологічного права.

З моменту заснування і до 2005 р. кафедру очолював доктор юридич-них наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України В. К. Попов, який був одним із фундаторів її створення. У 1990 р. кафедра отримала свою нинішню назву – кафедра екологічно-го права. Ця назва є найбільш оптимальною і точною, оскільки відобра-жає сутність відповідної галузі права, зміст навчальної дисципліни та завдання кафедри.

Із 2005 по 2011 рр. кафедру очолював доктор юридичних наук, про-фесор, член-кореспондент Національної академії правових наук Украї-ни М. В. Шульга, який наразі обіймає посаду професора кафедри земель-ного та аграрного права Університету. З 2011 по 2015 рр. кафедру очо-лював доктор юридичних наук, професор, ректор Національного юри-дичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки Украї-ни, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки А. П. Геть-ман. З 2015 по 2021 рр. кафедру очолювала докторка юридичних наук, доцентка А. К. Соколова, тоді як з 2021 р. по теперішній час кафедру очолює кандидат юридичних наук, доцент Є. П. Сустнов.

У різні роки на кафедрі працювали: кандидат юридичних наук, про-фесор В. В. Гречко; кандидати юридичних наук, доценти Є. М. Кутін,

Д. А. Суржан, В. О. Чуйков, В. С. Шахов, В. І. Гордєєв, С. В. Шарапова, Т. В. Лісова, Л. В. Лейба, О. М. Ткаченко та ін.

Сьогодні на кафедрі екологічного права працюють 19 викладачів, з них: 2 доктори юридичних наук, професори; 2 доктори юридичних наук, доценти; 11 кандидатів юридичних наук, доцентів; 3 кандидати юридичних наук, асистенти; 1 доктор філософії, асистент. Викладачі кафедри проводять наукові дослідження з актуальних проблем екологічного права, використання, відтворення та охорони природних ресурсів і комплексів, забезпечення екологічної безпеки, дотримання екологічних прав людини тощо.

Для обох кафедр 55 років і 45 років – це зрілий вік, ознаменований злагодженою роботою колективів і вагомими науковими, навчально-методичними і педагогічними досягненнями. За цей час на кафедрах було захищено 15 докторських та близько 150 кандидатських дисертацій, присвячених актуальним питанням земельного, аграрного та екологічного права, підготовлено цілу низку монографій, підручників, навчальних посібників, енциклопедичних видань, науково-практичних коментарів до законодавства, наукових статей, тез доповідей і повідомлень та інших наукових праць.

Так, викладачами кафедр було підготовлено й опубліковано колективні монографії: «Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку» (2014 р.), «Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку» (2022 р.), «Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині» (2023 р.). Також колективи кафедр взяли активну участь у підготовці 14-го тому «Екологічне право» та 16-го тому «Земельне та аграрне право» Великої української юридичної енциклопедії, які містять матеріали, що висвітлюють сучасний стан та перспективи розвитку доктрини екологічного, земельного та аграрного права і законодавства.

У 2023 р. світ побачив оновлений підручник «Земельне право» (за ред. проф. М. В. Шульги), а до 220-річчя Університету кафедрами видано підручник «Аграрне право», навчальний посібник «Право продовольчої безпеки» (за ред. проф. Т. В. Курман) та підручник «Екологічне право» (за ред. проф. А. П. Гетьмана).

Кафедри забезпечують викладання 4-х обов'язкових навчальних дисциплін «Аграрне право», «Земельне право», «Екологічне право», «Міжнародне екологічне право» та низки вибіркових дисциплін, серед яких: «Право продовольчої безпеки», «Право землекористування», «Земельні

спори», «Юридичний практикум в агробізнесі», «Правове забезпечення ринку земель», «Правове регулювання екологічної безпеки», «Юридична відповідальність в екологічному праві», «Правове регулювання природокористування», «Правове регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності», «Еколого-правове забезпечення видобування нафти, газу та інших корисних копалин», «Кліматичне право в кризових умовах», «Правові аспекти кліматично нейтральних та “розумних” міст». Окрім того, кафедрами забезпечується викладання англійських дисциплін «Міжнародне право продовольчої безпеки» та «Міжнародне екологічне право».

Кафедрами щорічно проводяться численні наукові заходи: наукові і науково-практичні конференції, круглі столи, панельні дискусії в рамках Харківського міжнародного юридичного форуму, зокрема: «Правові заходи екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів» (2017 р.); «Еколого-правові аспекти сталого розвитку» (2021 р.); «Еколого-правова доктрина України: на шляху до безпеки, відновлення та зеленого порядку денного ЄС», «Агробізнес в умовах агроекоциду: сучасні виклики, проблеми відповідальності та уроки сталості» (2023 р.); «Правова охорона довкілля в умовах війни, повоєнного відновлення та європейської інтеграції України», «Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження» (2024 р.).

Активно розвивається на кафедрах і студентська наука, працюють постійно діючі наукові гуртки з аграрного права, земельного права, права продовольчої безпеки, екологічного права та міжнародного екологічного права. Під керівництвом викладачів кафедр студенти публікують наукові статті й тези наукових доповідей, готують наукові роботи для участі в різноманітних конкурсах.

Наукова робота членів кафедри має і практичне спрямування, зокрема, це знаходить свій вияв у підготовці відповідей на запити народних депутатів, органів державної влади і місцевого самоврядування, підготовці науково-правових висновків на запити Верховного Суду, прокурорів, адвокатів, суб'єктів агробізнесу, інших фізичних та юридичних осіб.

Сьогодні кафедра земельного та аграрного права та кафедра екологічного права – це сучасні науково-освітні центри, яким притаманні творчий пошук і впровадження інноваційних технологій викладання. Кафедри мають чимало досягнень, але головне – це професійний згуртований дружній колектив, здатний вирішувати поточні завдання, ставити стратегічні цілі й долати виклики на шляху їх досягнення.

Шановні колеги! З нагоди вашого свята прийміть найщиріші вітання й побажання подальших наукових і професійних здобутків та процвітання кафедр, творчої наснаги і міцного здоров'я кожному з вас, мирного неба і Перемоги – всім нам і нашій державі! Нехай ваш досвід і професіоналізм, творчий та інтелектуальний потенціал у справі підготовки майбутніх правознавців й надалі служитиме розвитку юридичної науки й освіти, зміцненню правових основ і величі України!

Анатолій ГЕТЬМАН

*ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки*

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Ващишин Марія Ярославівна

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ВНЕСОК ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ У НОВІТНЮ ЕКОЛОГО-ПРАВОВУ ДОКТРИНУ УКРАЇНИ

Харківська наукова школа екологічного, земельного та аграрного права вже пів століття є серед лідерів наукової думки в царині природничого права, формуючи нові концепції і вдосконалюючи юридичні підходи охорони довкілля, раціонального використання земель та інших природних ресурсів, гарантування екологічної та продовольчої безпеки, належної реалізації і юридичного захисту екологічних прав, а також сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Силами провідних вчених кафедр екологічного, земельного та аграрного права системно проводяться дослідження правових засад державної екологічної політики, організаційно-правового механізму охорони довкілля (екологічного управління), кодифікації екологічного законодавства, теоретико-прикладних проблем земельної реформи, соціального розвитку села, організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, інноваційного розвитку агросфери та багато інших актуальних проблем екологічних, земельних та аграрних правовідносин.

Науковці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого завжди ініціюють та організують круглі столи, науково-практичні конференції та щорічні Юридичні форуми, важливою складовою яких є дискусійні панелі з проблем охорони довкілля, раціонального землекористування і розвитку агробізнесу. Такі заходи незмінно проводяться на надзвичайно високому науково-теоретичному рівні і залучають велику кількість провідних вчених, практиків, представників правоохо-

ронних органів, громадських організацій зі всієї України, а також закордонних експертів.

Вже в умовах повномасштабної агресії науковцями кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого було підготовлено і видано друком у 2023 році фундаментального рівня колективну монографію «Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині» [1], яка має вагому емпіричну основу і базується на сучасних наукових публікаціях українських дослідників та зарубіжних вчених у авторитетних виданнях. У цій колективній науковій праці відображено актуальні підходи та концептуальні дослідження проблем правового забезпечення національної екологічної політики у сфері природокористування, безпекові еколого-правові аспекти використання природоресурсного потенціалу нашої держави, економіко-правові засади забезпечення збалансованого природокористування, а також правові засади та перспективи впровадження екосистемного підходу в процесі використання природних ресурсів. Детальному аналізу піддані також проблеми правового забезпечення використання об'єктів рослинного і тваринного світу, водокористування і використання водних біоресурсів, збереження та невиснажливого використання компонентів біологічного та ландшафтного різноманіття в сучасних умовах [1].

На особливу увагу безумовно заслуговують дослідження актуальних новітніх проблем (правового забезпечення стратегічного планування розвитку громад та охорони довкілля в сучасних містах та інших населених пунктах, екологічного підприємництва як складової еколого-правової політики, радіаційної безпеки і розвитку альтернативної енергетики) та пошук шляхів вирішення глобальних екологічних проблем, що становлять найбільшу загрозу для довкілля (запобігання кліматичної кризи та адаптації до змін клімату в контексті євроінтеграції, кліматичної та енергетичної стійкості в умовах війни та повоєнного відновлення України) [1].

Водночас сучасна Харківська школа екологічного права відома непересічними вченими, які завжди обирали новаторські напрями наукових досліджень теоретичних та практичних проблем охорони довкілля та раціонального природокористування у своїх дисертаційних роботах.

Серед усіх докторських дисертацій, захищених представниками Харківської школи екологічного права, безумовно варто розпочати з комплексного наукового аналізу А. П. Гетьманом еколого-процесуаль-

них явищ екологічного права, яке було першим вагомим профільним дослідженням не тільки у вітчизняній, але й у зарубіжній правовій літературі. Результати цього дисертаційного дослідження були відображені у науковій монографії А. П. Гетьмана «Процесуальні норми і відносини в екологічному праві» 1994 р. [2] та справедливо високо оцінені науковими опонентами. Директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України Ю. С. Шемшученко охарактеризував цю дисертацію як «перше в національній юридичній літературі комплексне теоретичне дослідження актуальних еколого-процесуальних проблем». Своєю чергою професорка Львівського національного університету імені Івана Франка С. М. Кравченко відзначила її як «нове значне досягнення в розвитку перспективного напрямку еколого-правової науки, що сформувало основи теорії еколого-процесуального права України».

При підготовці власного дисертаційного дослідження на мене особливе враження справила монографія А. П. Гетьмана та В. І. Лозо «Правові проблеми екологічної політики Європейського Союзу та України» 2014 р. [3], у якій вперше в Україні був проведений аналіз екологічного законодавства ЄС та доктринальних позицій європейських вчених у фокусі глобальних проблем збереження довкілля планети. Автори не лише застерігають про наближення екологічної цивілізаційної кризи, але й пропонують першочергові державно-правові інструменти для її відвернення.

Саме харківські вчені започаткували галузеві фундаментальні дослідження теоретичних і методологічних засад становлення та розвитку флористичного та фауністичного права та законодавства (А. К. Соколова «Флористичне право України: проблеми формування та розвитку» 2009 р. [4] та В. В. Шеховцов «Перспективи формування і розвитку фауністичного законодавства України» 2020 р. [5]). Науковці розробили концепції цих суміжних підгалузей екологічного права, охарактеризували їхні системно-структурні зв'язки, визначили предмет, особливості та основоположні принципи, а також обґрунтували потребу кодифікації флористичного та фауністичного законодавства як передумови їхнього розвитку.

Абсолютно новий вектор наукових еколого-правових досліджень був окреслений Г. В. Анісімовою у монографії «Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини» 2019 р. [6]. Вчена проаналізувала питання сучасної парадигми природного права в національній системі екологічного права і законодавства,

визначила особливості генези природних екологічних відносин, розкрила новітні тенденції вдосконалення екологічного законодавства з позицій природно-правової доктрини. Г. В. Анісімова з'ясувала вплив природно-правової доктрини на становлення галузевої еколого-правової доктрини і сучасної екологічної політики, а також пріоритетним напрямом правозастосування визначила потребу забезпечення дієвого судового захисту екологічних прав та інтересів.

Досвідченими вченими кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого проводяться надзвичайно перспективні наукові розробки актуальних теоретичних та практичних проблем правового забезпечення використання та збереження природних ресурсів на засадах впровадження екосистемного підходу (Є. П. Суєтнов) та економіко-правових засад забезпечення екологічно збалансованого природокористування як запоруки реалізації концепції сталого розвитку (В. Л. Бредіхіна).

Сумарний науковий доробок кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого займає чільне місце в скарбниці національної еколого-правової доктрини, а численні наукові публікації харківських вчених у вітчизняних фахових та зарубіжних індексованих виданнях є завжди змістовними, цікавими і актуальними.

Список використаних джерел:

1. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Право, 2023. – 912 с.
2. Гетьман А. П. Процесуальні норми і відносини в екологічному праві : монографія. Х.: Основа, 1994. – 136 с.
3. Правові проблеми екологічної політики Європейського Союзу та України : монографія / А. П. Гетьман, В. І. Лозо. – Харків : Право, 2014. – 280 с.
4. Соколова А. К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія / А. К. Соколова. – Харків: Право, 2009. – 288 с.
5. Шеховцов В. В. Перспективи формування і розвитку фауністичного законодавства України : монографія / В. В. Шеховцов. – Харків : Право, 2020. – 344 с.
6. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія / Анісімова Г. В. – Харків : Право, 2019. – 672 с.

Гафурова Олена Вікторівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права
імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Браніцький Олександр Миколайович
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права
імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА В ПРАЦЯХ ФУНДАТОРІВ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ АГРАРНОГО ПРАВА

Виконуючи функцію соціального регулятора, право має постійно та своєчасно реагувати на ті процеси, які відбуваються у суспільстві. Відповідно аграрно-правова наука повинна враховувати ті складні соціально-економічні умови, в яких відбувається розвиток сільських територій на сучасному етапі. Зважаючи та триваючі процеси їх занепаду та зубожіння селян, а також поглибленням цих негативних тенденцій у зв'язку із війною, яка триває в країні, особливо гостро відчувається необхідність у спрямуванні аграрно-правових досліджень на вирішення соціальних проблем сільських мешканців, створення правових механізмів для покращення умов проживання на селі, зменшення розриву між рівнями життя сільського та міського населення.

На жаль, не дивлячись на те, що у межах аграрно-правової науки досить значну увагу приділено дослідженню проблем соціального розвитку села, аграрне право як правонаступник колгоспного та сільсько-господарського права, продовжує залишатися орієнтованим насамперед на належне правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, а вже потім – на врегулювання відносин у сфері забезпечення

соціально-побутових потреб населення, яке проживає у сільській місцевості та здійснює таке виробництво.

Одним із перших в українській аграрно-правовій науці, хто на початку 90-х років запропонував виділяти у системі сільськогосподарського права інститут правового регулювання відносин соціально-культурного розвитку села [1, с. 14], став професор В. С. Шелестов. Сьогодні такий підхід є традиційним, а відносини соціального розвитку села включаються до предмету аграрного права. Так, вже у підручнику з аграрного права, що був опублікований у 2003 році, професор В. П. Жушман зазначив, що під основними засадами розвитку соціальної сфери села необхідно розуміти комплекс пріоритетних економічних, правових, політичних і соціальних заходів, спрямованих на відродження села, поліпшення організації життєзабезпечення сільського населення як структурного складника стратегії здійснення аграрної і земельної реформ [2, с. 84].

Серед фундаторів Харківської наукової школи аграрного права не можна не згадати і професора А. М. Статівку, який відстоював соціальну цінність аграрного права – забезпечення пріоритету прав громадянина (селянина), свободи, рівності, соціальної справедливості у ставленні до нього як особистості, певних соціальних зв'язків кожного громадянина (селянина) з суспільством і навпаки [3, с. 61]. Звісно, значення відносин соціального розвитку села у структурі предмета цієї галузі права має поступово підвищуватись. Адже, покращення умов проживання у сільській місцевості, забезпечення доступності соціально-побутового обслуговування тощо, позитивно впливатиме на продуктивність праці селян, що в результаті сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

Необхідно звернути увагу, що наукова монографія А. М. Статівки «Організаційно-правові питання соціального розвитку села», що була опублікована у 2007 році, стала своєрідним поштовхом для продовження подальших наукових пошуків у цьому напрямі. Його підхід до розуміння соціального розвитку села як удосконалення на основі підвищення ефективності аграрного виробництва способу життя сільського населення, застосування нових соціальних стандартів, забезпечення робочими місцями, поліпшення умов праці, відпочинку, установлення справедливого рівня оплати праці, забезпечення належними культурними, освітніми, оздоровчими, лікувально-профілактичними послугами, комунального і побутового обслуговування [4, с. 34], слід вважати доктринальним. Де-

якого уточнення, на наш погляд, потребує твердження автора, що нормами інституту соціального розвитку села регулюється комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку з облаштуванням сільських територій, соціальним і матеріальним забезпеченням достатнього життєвого рівня сільського населення на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства, а також вільного розвитку кожного селянина [4, с. 36–37]. Так, під вищезазначеним правовим інститутом пропонується розуміти сукупність норм аграрного права, які забезпечують цілісне правове регулювання комплексу суспільних відносин, спрямованих на збереження й розвиток сільської поселенської мережі та поступове підвищення рівня і якості життя селянства, забезпечення йому гідних умов існування та гарантування реалізації основних соціально-економічних і культурних прав [5, с. 107].

Заслуговує на особливу увагу і пропозиція професора А. М. Статівки щодо необхідності розроблення та прийняття Закону України «Про соціальний розвиток села», яким визначались би правові, економічні та організаційні основи реалізації державної політики щодо соціального розвитку села, закріплювалося визначення соціального розвитку села, відокремлювалася виробнича сфера на селі від соціальної, що зумовило б окреме фінансування, матеріально-технічне забезпечення цієї сфери [4, с. 37]. Хоча, на нашу думку, зміст цього Закону було б доцільно розширити. Важливо підкреслити, що зазначений нормативно-правовий акт мав би встановлювати основні засади правового регулювання відносин у сфері соціального розвитку сіл як окремих населених пунктів, так і сільських територій у цілому, роблячи їх привабливими для проживання. В сучасних реаліях прийняття Закону, в основу якого покладено концепцію соціальної справедливості з метою відродження сільських територій, створення соціально рівних з містом умов проживання, оплати праці тощо, набуває все більшої актуальності.

Пізніше, розробляючи проект Закону України «Про сільське господарство України», професори А. М. Статівка і В. Ю. Уркевич ввели до його змісту ст. 26 «Сільські території та їх соціальна сфера», в якій навели визначення соціальної сфери села. Автори запропонували розглядати її як сукупність структурних елементів сільського поселення, спрямованих на забезпечення сільського населення належними умовами праці та відпочинку, створення сприятливого, комфортного й гармонійного життєвого середовища [6, с. 109]. На наш погляд, мета вказаного законопроекту не передбачала необхідності врегулювання соціальних

проблем села. Відповідно включення до його змісту згаданої статті було не зовсім доцільним. До того ж об'єднання правового регулювання виробничих та соціальних відносин в одному нормативно-правовому акті, як довела практика застосування норм Закону України від 17 жовтня 1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», є неефективним. Тим не менш, такий підхід зайвий раз підкреслює підвищену увагу науковців до вказаної проблематики.

Подальші наукові розробки у цій сфері продовжили учні професора А. М. Статівки – В. В. Латишева, дисертаційне дослідження якої було присвячено питанням правового регулювання розвитку житлово-комунального господарства як складової соціальної сфери села в Україні [7], та І. С. Сащенко, який дослідив правове забезпечення інвестицій у соціальний розвиток села в Україні [8]. Новим, хоча і не безпирним, став науковий підхід, згідно з яким сукупність правових норм щодо соціального розвитку села було запропоновано розглядати як підгалузь аграрного права [7, с. 87; 9, с. 217–221].

На наш погляд, основою для розробки сучасного аграрного законодавства має виступати юридична доктрина. Саме вона, на думку професора В. М. Єрмоленка, дозволяє покласти в основу розроблюваних нормативно-правових актів певну концепцію з метою уніфікації правового регулювання аграрних відносин, уникнення колізійності створюваного масиву аграрно-правових норм [10, с. 189]. І в цьому контексті неможливо переоцінити науковий доробок Харківської школи аграрного права, представниками якої закладено методологічні засади правового регулювання соціального розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Шелестов В. С. Предмет і система аграрного права: конспект лекції. Харків.: УкрЮА, 1994. 16 с.
2. Аграрне право України : підруч. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Харків : Право, 2003. 240 с.
3. Статівка А. М. Про аксіологічні аспекти сучасного аграрного права. Науковий вісник НУБіП України. Серія: право. 2016. Вип. 243. С. 53–67.
4. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні : моногр. Харків : Право, 2007. 208 с.
5. Гафурова О. В. Соціальний розвиток села в Україні: теорія та практика правового регулювання. Монографія. Київ: Ірідіум, 2014. 480 с.

6. Статівка А., Уркевич В. Про проект Закону України «Про сільське господарство України» Підприємництво, господарство і право. 2011. № 8. С. 104–110.
7. Латишева В. В. Правове регулювання розвитку житлово-комунального господарства як складової соціальної сфери села в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06.; НДІП ім. В. М. Корецького НАНУ. Київ, 2012. 181 с.
8. Сашенко І. С. Правове забезпечення інвестицій у соціальний розвиток села в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 24 с.
9. Чабаненко М. М. Становлення та розвиток системи аграрного права України. Монографія. Дніпропетровськ: Видавництво «Грані», 2015. 298 с.
10. Єрмоленко В. М. Джерела аграрного права. Монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 510 с.

Єрмоленко Володимир Михайлович

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
член-кореспондент НАПрН України

ТВОРЧИЙ ВКЛАД ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ СТАТІВКИ В РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ АГРАРНОГО ПРАВА

Професор Анатолій Статівка народився в сім'ї колгоспників, що безумовно стало одним з вирішальних факторів обрання ним творчого напрямку в юридичній науці та освітній діяльності, адже практично одразу після закінчення в 1984 р. Харківського юридичного інституту він пов'язав свою долю з кафедрою сільськогосподарського і господарського права цього вишу, на різних посадах якої пропрацював до виходу на заслужену пенсію. Безпосередньо на вибір тематики наукового дослідження безсумнівно вплинув науковий керівник його кандидатської дисертації професор В. С. Шелестов, який у 1967 р. захистив докторську дисертацію «Основні проблеми забезпечення якості продукції в господарських договорах». Як наслідок, і кандидатська («Договір на вирощування в особистих підсобних господарствах колгоспників худоби і птиці, що належать колгоспу» [1]) і докторська («Договори у системі агропро-

мислового комплексу України в умовах ринкових відносин» [2]) дисертації присвячені договірній тематиці, зокрема розкриттю особливостей системи аграрних договорів. Крім того, результати дисертаційних досліджень були додатково втілені в двох монографіях, які побачили світ відповідно в 1997 та 1999 рр. [3; 4].

Це не тільки розширило предмет і систему сучасного аграрного права, удосконалило класифікацію та поглибило диференціацію існуючих аграрних договорів, а й посприяло передусім розвитку методологічних засад вітчизняних аграрно-правових досліджень. Адже А. М. Статівка був першим (і понад 10 років єдиним) доктором наук у сфері аграрного права, який захистився на теренах незалежної України. Тому саме на його плечі ліг тягар формування не лише наукових засад українського аграрного права, а й осередку харківської школи науковців юристів-аграрників, серед яких 2 доктори і 18 кандидатів юридичних наук, що дало змогу зазначеній науковій школі зайняти провідні позиції в аграрно-правових дослідженнях нашої країни. Також слід врахувати, що професор А. М. Статівка виступив офіційним опонентом більшості дисертацій у сфері аграрного права, які захищались поза стінами Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. У цілому це дало змогу сформувати беззаперечний лідерський вплив харківської правничої школи на формування і розвиток вітчизняної аграрно-правової науки.

У подальшому професор А. М. Статівка розширив межі свого творчого пошуку за рахунок видання одноосібного монографічного дослідження «Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні», опублікованого в 2007 р. [5]. Цією науковою працею він заклав підвалини для дослідження зазначеної тематики, які отримали подальший розвиток у докторській дисертації О. В. Гафурової «Правові проблеми соціального розвитку села» [6], по якій А. М. Статівка виступив першим опонентом, а також в кандидатській дисертації його учня І. С. Саценка «Правове забезпечення інвестицій у соціальний розвиток села в Україні» [7].

Крім того, професор А. М. Статівка став натхненником і керівником авторського колективу колективних монографій «Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика» (2010 р.) [8] та «Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції» (2015 р.) [9], написаних викладачами кафедри земельного та аграрного права, що стало додатковим підтвердженням не тільки його високого наукового авторитету, а й значного організаторського таланту.

Загальновідомо, що вищим досягненням будь-якої науки є енциклопедична творчість. З цього боку варто відмітити вагомий особистий вклад А. М. Статівки до 16-го тому «Земельне та аграрне право» Великої української юридичної енциклопедії у вигляді 8 статей аграрно-правового спрямування.

Важливим критерієм кожної правової доктрини є взаємозв'язок з юридичною практикою як безпосереднім споживачем її досягнень. У цьому напрямі слід вказати на створені під керівництвом А. М. Статівки два науково-практичні коментарі до Законів України «Про державну підтримку сільського господарства України» (2005 р.) [10] і «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (2013 р.) [11]. Це дійсно занадто специфічні та складні за своїм економічним змістом закони, які на час прийняття запроваджували принципово нові моделі фінансування сільськогосподарського виробництва, а тому конче потребували доктринального тлумачення.

Невід'ємною частиною творчого буття кожного науковця є публічні зібрання, на яких апробуються їх здобутки. Слід зазначити, що А. М. Статівка крім представлення глибоко аналітичних за своїм рівнем наукових доповідей, що завдяки своїй новизні завжди викликали жваву дискусію і надовго запам'ятовувались, завжди був душею кожної наукової конференції, у якій він приймав особисту участь.

Нарешті, вінцем освітньо-наукової діяльності кожного викладача вищого юридичного закладу є видання навчальної літератури за профілем його навчальних дисциплін, у якій наукові досягнення переломлюються крізь призму навчальних потреб, адаптуючись до загального рівня їх розуміння студентськими масами. Але і в зазначеній сфері професор А. М. Статівка зайняв провідну позицію, ставши керівником авторського колективу і редактором двох видань підручника «Аграрне право», оприлюднених відповідно в 2018 і 2019 рр. При цьому особисто для мене дуже цікавою і пізнавальною стала вперше почута від А. М. Статівки інформація, що автором поняття «аграрне право» був саме німецький професор Рихард Хаук, який і ввів його в науковий обіг ще у 1908 р. [12, с. 34]. Це є безумовним свідченням глибини наукового пошуку, властивого професору А. М. Статівці. Обидва зазначені підручники є найсучаснішими за своїм змістом та досконаліми за рівнем реалізації публікаційної техніки, що робить їх взірцевими для інших вітчизняних аграрно-правових шкіл.

Варто також зупинити свою увагу на навчальних посібниках, створених під керівництвом професора А. М. Статівки, спрямованих на спро-

щення сприйняття навчального матеріалу. Зокрема, це «Аграрне право (оглядові лекції, нормативно-правові акти)» (2014 р.) [13] та посібник для підготовки до іспиту з аграрного права (2018 р.) [14], який також зазнав двох видань.

Звичайно, в межах короткого виступу неможливо детально розкрити масштаб усіх творчих здобутків А. М. Статівки в науку аграрного права, яких налічується біля 250 наукових та навчально-методичних праць. Однак, виходячи з їх предметної сфери, обмеженої виключно аграрно-правовою тематикою, це колосальний пласт наукових здобутків, який зумовив лідерську позицію харківської аграрно-правової школи у межах нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Статівка А. Н. Договор на выращивание в личных подсобных хозяйствах колхозников скота и птицы, принадлежащих колхозу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; ВЮЗИ. Москва, 1990. 24 с.
2. Статівка А. Н. Договоры в системе агропромышленного комплекса Украины в условиях рыночных отношений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого. Харьков, 1998. 411 с.
3. Статівка А. Н. Договоры в агропромышленном комплексе Украины в условиях рынка: монография. Харьков: Право, 1997. 240 с.
4. Статівка А. Н. Новые виды договорных отношений с участием аграрных товаропроизводителей. Харьков: Право, 1999. 124 с.
5. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: Монографія. Харків: Право, 2007. 208 с.
6. Гафурова О. В. Правові проблеми соціального розвитку села: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 36 с.
7. Сащенко І. С. Правове забезпечення інвестицій у соціальний розвиток села в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 197 с.
8. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: монографія; за ред. А. М. Статівки. Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. 240 с.
9. Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції: навчальний посібник / за ред. А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2015. 272 с.
10. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»: Науково-практичний посібник / за ред. А. М. Статівки. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2005. № 10. 350 с.

11. Науково-практичний коментар Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» / За ред. А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2013. 432 с.

12. Аграрне право: підручник; за ред. А. М. Статівки. Харків: Право, 2018. 416 с.

13. Статівка А. М., Уркевич В. Ю. Аграрне право (оглядові лекції, нормативно-правові акти): навчальний посібник. Харків: Юрайт, 2014. 352 с.

14. Аграрне право: посібник для підготовки до іспиту: за заг. ред. А. М. Статівки. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 202 с.

Земко Алла Михайлівна

кандидатка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри права
Луцького національного
технічного університету

НАУКОВА ПОСТАТЬ ТА НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА СТАТІВКИ АНАТОЛІЯ МИКОЛАЙОВИЧА

Шанування наукових вчителів має важливе значення, оскільки впливає як на особистісний розвиток, так і на суспільство загалом. Наукові вчителі діляться своїми знаннями, досвідом і мудрістю, допомагаючи своїм учням розвиватися. Їхній вклад у формування інтелектуальної та професійної особистості є безцінним. Шанування – це спосіб висловити вдячність за їхні зусилля, відображає етичні цінності, такі як повага та вдячність до людей, які вплинули, а іноді й сформували наше життя. Це важливо для формування морального обличчя суспільства.

Шануючи наукових вчителів, ми підкреслюємо цінність освіти, науки і знань. Це стимулює інших прагнути до науки, вчення і вдосконалення, сприяючи розвитку освіченого суспільства. Повага до їхньої праці мотивує вчителів продовжувати ділитися знаннями, вдосконалювати свої методи і розвивати нові покоління. Уміння цінувати та поважати своїх вчителів сприяє розвитку особистості, вихованню почуття вдячності та розумінню значення взаємодопомоги.

В багатьох культурах повага до вчителів є важливою традицією, що передається з покоління в покоління. Вона відображає зв'язок між

минулим, сучасним і майбутнім, а також важливість знань у житті людини.

Отже, шануючи своїх наукових вчителів, ми не тільки виражаємо вдячність за їхню працю, але й сприяємо збереженню й примноженню знань для наступних поколінь.

У ювілейний рік Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який цьогогоріч відзначає 220-ті роковини від свого заснування, а також кафедри земельного та аграрного права і кафедри екологічного права, які нині святкують відповідно 55-ти та 45-ти річчя від їх утворення, хочеться згадати наукову постать мого наукового вчителя, непересічної особистості, людини з великої літери – професора, доктора юридичних наук, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України Статівки Анатолія Миколайовича, який здійснив величезний внесок в становлення і розвиток науки аграрного права, а також виховав велику плеяду наукових учнів, які нині впевнено продовжують розвивати аграрно-правову науку.

Видатний науковець народився 1 листопада 1956 р. на Харківщині у простій родині, батьки багато працювали, прививаючи своїм сином любов до праці та повагу до людей. Анатолій Миколайович у 1984 році з відзнакою здобув вищу юридичну освіту у славетному Харківському юридичному інституті, в якому надалі на різних посадах працював майже усе своє життя. Любов до землі, села і селян визначила його подальшу наукову діяльність, яку він здійснював у царині аграрного та земельного права.

Професор Статівка А. М. став гідним послідовником своїх славетних наукових вчителів – професора В. С. Шелестова, який здійснював наукове керівництво його кандидатської дисертації не тему «Договори на вирощування в особистому підсобному господарстві колгоспника худоби і птиці, які належать колгоспу», яку Анатолій Миколайович захистив у 1990 році, та професора Попова В. К., який був науковим консультантом докторської дисертації на тему «Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринку», яка була захищена у 1998 році. Як справедливо зазначив професор Носік В. В., Статівка А. М. сформував наукову концепцію договірних відносин в аграрному праві, яка знайшла своє відображення не тільки в кандидатській і докторській дисертаціях, а й у численних монографіях, підручниках, навчальних посібниках, наукових статтях, науково-практичних коментарях до аграрних

законів та інших публікаціях [1, 82]. Фактично докторська дисертація А. М. Статівки стала першим і до сьогодні єдиним в сучасній Україні концептуальним комплексним науковим дослідженням правової природи аграрних договорів [2]. Саме його дослідження договірних відносин в аграрному праві стали фундаментальним підґрунтям для наступних дисертаційних робіт молодих вчених, у тому числі підготовлених під керівництвом Анатолія Миколайовича.

Професор підготував 18 кандидатів юридичних наук та 2 доктора юридичних наук, створивши потужну наукову школу. Зокрема за наукового консультування професора Статівки А. М. у лютому 2008 року була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук В. М. Єрмоленком на тему «Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні», яка стала першим в Україні комплексним дослідженням системи аграрних майнових правовідносин приватних сільськогосподарських підприємств, у результаті якого розроблено цілісну концепцію аграрних майнових правовідносин приватних сільськогосподарських підприємств [3].

Важливим внеском у формування теоретичних засад науки аграрного права став у квітні 2016 року захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Чабаненком М. М. на тему «Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку», науковим консультантом якої був професор Статівка А. М. В дисертації розроблено концепцію системи сучасного аграрного права України, що передбачає існування в його складі таких підгалузей, як право продовольчої безпеки та право соціального розвитку села; з'ясовано місце цієї галузі права у системі права України. На підставі системного аналізу чинного законодавства обґрунтовано наукові положення і розроблено пропозиції з удосконалення нормативно-правової бази у досліджуваній сфері суспільних відносин, що зумовили їх теоретичну новизну та практичну цінність [4, 6].

Наукові здобутки професора Статівки А. М. були високо оцінені професійною науковою юридичною спільнотою і вже у 2009 р. він був обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України.

Крім дослідження теоретико-правових проблем договірних відносин в агропромисловому комплексі України, професор Статівка А. М. здійснював глибокі фундаментальні наукові дослідження щодо формування концептуальних засад державної аграрної політики, концепції систематизації аграрного законодавства, організаційно-правових проблем соці-

ального розвитку села в Україні, сталого розвитку сільських територій, проблем правового забезпечення продовольчої безпеки України та ін., адже він був автором понад 270 наукових і методичних робіт.

Крім безсумнівно великого внеску в теорію аграрного права, професор Статівка А. М. сприяв вдосконаленню судової практики, надаючи консультативні висновки Верховному Суду України щодо найбільш складних правових спорів, оскільки був членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України.

Високі професійні здобутки професора Статівки А. М. були належно оцінені державою та професійною юридичною спільнотою, адже він був нагороджений Почесною грамотою Союзу юристів України, Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Орденом Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого II ступеня, був переможцем конкурсу імені Святого Володимира за краще науково-правниче видання у номінації «Господарське право; аграрне право» (у складі автор. колективу), отримав звання Заслужений діяч науки і техніки України. Однак, попри високі нагороди та визнання громадськістю його як науковця і особистості, Анатолій Миколайович був надзвичайно скромною людиною, не вимагаючи до себе особливої уваги та почесей. Коли оточуючі говорили про його заслуги, часто відповідав: «Не створюйте кумирів за життя!».

Професор Статівка А. М. був моїм науковим вчителем, адже саме під його науковим керівництвом у квітні 2004 року я захистила дисертацію на тему «Правове забезпечення організації підсобних виробництв і промислів сільськогосподарських підприємств» у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого. За все, що я досягла, як науковець, я завдячую своєму вчителю, з яким радилась з усіх питань, зокрема щодо тематики дисертацій моїх аспірантів, їх структури, щодо подальших наукових досліджень, проведення наукових заходів тощо.

Анатолій Миколайович Статівка прожив коротке, але дуже яскраве життя. В моїй пам'яті і в пам'яті усіх, хто мав честь його знати особисто, він назавжди залишиться, як талановитий авторитетний, вимогливий до себе і оточуючих вчений, непересічна особистість, яскрава, мудра, глибоко порядна і щира людина, готова завжди підтримати, порадити, допомогти.

Учителю! Перед твоїм світлим ім'ям дозволь з глибокою вдячністю та скорботою низько схилити голову...

Назавжди в моїй душі, пам'яті, спогадах, сльозах, у серці і молитвах...

Список використаних джерел:

1. Носік В. В. Наукова спадщина В. С. Шелестова як теоретична основа реалізації пізнавальної функції аграрного права у сучасній юридичній освіті України // Пріоритетні напрями розвитку аграрного, земельного та екологічного права в сучасних умовах : матеріали круглого столу, присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Шелестова В. С. (м. Харків, 22 лют. 2024 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана; М-во освіти і науки України; НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. зем. та аграр. права, Каф. екол. права. – Харків : Право, 2024. – 424 с. С. 81–84.
2. Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу країни в умовах ринкових відносин: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / А. М. Статівка ; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 1998. – 32 с.
3. Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільсько-господарських підприємств в Україні: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 36 с.
4. Чабаненко М. М. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2016. – 43 с.

Кірін Роман Станіславович

доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,

Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Макутова НАН України»

ВПЛИВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІ ЕКОЛОГО- ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Здоров'я та безпека людини визнані Конституцією України одними з найвищих соціальних цінностей. При цьому кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої по-

рушенням цього права шкоди. Тобто це право слід розглядати як конституційно закріплену та державно забезпечену можливість людини: а) проживати у навколишньому середовищі, яке не спричиняє шкоду здоров'ю; б) користуватися природними ресурсами у спосіб, що не завдає шкоди здоров'ю та ресурсам; в) вимагати від інших осіб дотримання правил забезпечення безпечного довкілля; г) звертатися по сприяння в реалізації права на безпечне довкілля до уповноважених органів; д) звертатися по захист свого права на безпечне довкілля до суду.

Тож, окрім конституційних вимог право на захист здоров'я від небезпечного впливу господарської діяльності безпосередньо або/та через вплив на довкілля має охоронятися не лише приписами господарського законодавства та законодавства про охорону здоров'я а й нормами екологічного права. Ця об'єктивна необхідність обумовлена як надзвичайно глибокою міжгалузевою дифузією відповідних правовідносин так і взаємним життєвим зв'язком та впливом у тріаді «людина – довкілля – господарювання».

Однією з гарантій екологічних прав громадян, передбачених законом [1, ст. 10] є обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій: – здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище (далі – НПС); – виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки.

Крім того, аналіз закону про охорону НПС дав можливість виокремити й інші сфери перетинання еколого-господарських відносин, а саме:

1) Базові принципи – серед основних принципів охорони НПС є: 1.1) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської діяльності; 1.2) науково обгрунтоване нормування впливу господарської діяльності на НПС;

2) Припинення небезпечної діяльності – діяльність, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне НПС та інших їх екологічних прав, завдає шкоди НПС, порушує встановлені екологічні вимоги: 2.1) підлягає припиненню в порядку, встановленому законом про НПС та іншим законодавством України; 2.2) може бути припинена за рішенням суду; 2.3) припиняється уповноваженими на те державними органами;

3) Природоресурсні вимоги – використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюють-

ся з додержанням обов'язкових екологічних вимог, зокрема – здійснення господарської діяльності без порушення екологічних прав інших осіб;

4) Економічні засади – економічні заходи забезпечення охорони НПС передбачають взаємозв'язок усієї господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні НПС на основі економічних важелів;

5) Оцінка впливу господарювання – проекти господарської діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на НПС і здоров'я людей;

6) Наслідки впливу на довкілля: 6.1) негативні зміни в НПС розглядаються як втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення НПС, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, які обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах; 6.2) при проектуванні й експлуатації господарських об'єктів, діяльність яких може шкідливо впливати на НПС, розробляються і здійснюються заходи щодо запобігання аваріям, а також ліквідації їх шкідливих екологічних наслідків.

Також у статтях 51–59 закону про охорону НПС наведені вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки та охорони НПС при здійсненні лише окремих видів господарської діяльності [1], натомість у більш розгорнутому форматі види і підвиди планованої господарської діяльності та об'єкти диференційовані у Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» (далі – ОВД) [2] на дві категорії, які можуть мати значний вплив на довкілля і які підлягають ОВД:

1) діяльність та об'єкти, проведення ОВД, надання висновків щодо яких здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України; об'єкти першої категорії також підлягають обов'язковій оцінці транскордонного впливу (22 види);

2) діяльність та об'єкти, проведення ОВД, надання висновків щодо яких здійснюють місцеві територіальні органи (14 видів).

Нарешті слід виділити й окремі приписи інших екологічних та суміжних з екологічними законодавчих актів, що спрямовані на забезпечення захисту здоров'я людини від впливу господарської діяльності, як то: – захист населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях [3]; – безпека для здоров'я людини і НПС застосування пестицидів і агрохімікатів [4]; – пріоритетність політики у сфері охорони здоров'я у порівнянні

з фінансовими, податковими та корпоративними інтересами суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з тютюновою промисловістю [5]; – необхідність наявності Сертифікату про державну реєстрацію небезпечного фактору серед документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності [6]; – ввезення на митну територію України продукції з метою її продажу, передання в найм (оренду), лізингу або розповсюдження в будь-якій іншій формі в ході провадження господарської діяльності, несе відповідальність як виробник [7].

Негативний вплив господарської діяльності на здоров'я можна також продемонструвати й на прикладі сільськогосподарської діяльності, початково спрямованої на забезпечення позитивної життєдіяльності людини через її потребу у продуктах харчування. Задля підвищення врожайності завдяки механізації, використанню добрив і селекції високопродуктивних сортів, традиційне сільське господарство супроводжується високими викидами парникових газів, які спричиняють суттєвий вплив на клімат. Як стверджують китайські вчені – за останні 60 років викиди від такого землеробства зросли в 8 разів, з яких приблизно 70% викидів пов'язані з оранкою, а ще 30% – із внесенням добрив [8].

Натомість, завдяки реалізації Національного плану з енергетики та клімату [9] Україна прагне, серед іншого, скоротити викиди парникових газів на 65% порівняно з рівнем 1990 р. Тож, з метою розробки ефективних механізмів впровадження принципів зеленого переходу в економіку України, реформ у сфері енергетичної та кліматичної політики, створено Офіс зеленого переходу, який є незалежним консультативно-дорадчим органом при Міністерстві економіки України [10].

Дійсно, господарська діяльність є одним із видів діяльності активної (внутрішньої) частини суб'єктів (тієї, що здійснює цю діяльність), якій властивий значний рівень ризику впливу на здоров'я іншої, пасивної (зовнішньої) частини суб'єктів (тієї, що зазнає впливу від діяльності). При цьому, вплив такої діяльності цілком залежить від їх наслідків, які можуть бути як потенційними (можливі наслідки) так і реальними (шкідливі наслідки). Крім того, певні види господарської діяльності супроводжуються впливом й на здоров'я активної (внутрішньої) частини суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. №1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

2. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. №2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту населення від впливу шуму : Закон України від 3 червня 2004 р. № 1745-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1745-15#Text>

4. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 22 вересня 2005 р. № 2899-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>

6. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3392-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text>

7. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3390-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 45, ст. 1823.

8. Ahmed I. Abdo, Daolin Sun, Zhaoji Shi, Mohamed K. Abdel-Fattah, Jiaen Zhang & Yakov Kuzyakov (2024). Conventional agriculture increases global warming while decreasing system sustainability. *Nature Climate Change*. DOI <https://doi.org/10.1038/s41558-024-02170-4>

9. Про схвалення Національного плану з енергетики та клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2024 р. № 587-р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 63, ст. 3775.

10. В Україні розпочав роботу Офіс зеленого переходу (08.11.2024). URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/225b2be1-448a-43a7-9d73-5be83f81ac22?lang=uk-UA&title=VUkrainiRozpochavRobotuOfisZelenogoPerekhodu>

Коваленко Тетяна Олександрівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КЛІМАТ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЦИДУ

Війна в короткостроковій перспективі може мати своїми наслідками значні локальні зміни якості різноманітних природних ресурсів – повітря

та води, земель та лісів, тощо. Водночас в довгостроковій перспективі бойові дії можуть мати більш шкідливі наслідки для клімату, особливо якщо війна триває протягом тривалого часу або охоплює великі території. Так, під час Кліматичної конференції ООН COP27 у Єгипті лідери країн ЄС наголосили, що кліматична трансформація ускладнена через злочинну агресію РФ проти України, яка призвела до величезних людських втрат і значної шкоди довкіллю. За даними ООН, війна РФ проти України може зірвати досягнення цілей з уповільнення зміни клімату. Хоча країни ЄС залучають додаткові ресурси, щоби позбутися енергетичної залежності від РФ, існує ризик відновлення відповідної залежності від викопного палива. Отже, звужується вікно можливостей щодо обмеження зростання температури до 1,5°C до 2100 року [1].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 року одним із принципів державної кліматичної політики визнано інтеграцію державної кліматичної політики у документи планування державного та місцевого рівнів, що регулюють питання відновлення України для подолання наслідків збройної агресії РФ проти України.

За останніми оцінками, загальна кліматична шкода, завдана російською федерацією за два роки повномасштабного вторгнення в Україну, становить \$32 млрд. Такі дані отримані з оновленої оцінки Ініціативи з обліку парникових газів у війні (IGGAW). Згідно з дослідженням, перші 12 місяців повномасштабного вторгнення росії в Україну призвели до викиду 120 млн тонн вуглекислого газу. Однак за 24 місяці з моменту вторгнення викиди зросли до 175 млн тонн вуглекислого газу. Це перевищує щорічні викиди такої індустріально розвиненої країни, як Нідерланди, перевищує викиди від розміщення 90 млн нових бензинових автомобілів на дорогах чи, наприклад, будівництва 260 вугільних енергоблоків потужністю 200 МВт кожен [2].

Внаслідок воєнних дій викиди парникових газів продовжують зростати у різних сферах. За оцінками, військові дії спричинили викиди обсягом 51,6 мільйонів тонн CO_{2e}, пожежі – 22,9 мільйона тонн CO_{2e}, закриття повітряного простору та зміна маршрутів – 24 мільйони тонн CO_{2e}, рух біженців – 3,3 мільйона тонн CO_{2e}, інциденти на газопроводах «Північний потік-1» та «Північний потік-2» – 17,2 мільйона тонн CO_{2e}, а післявоєнна відбудова, за прогнозами, додасть ще майже 56 мільйонів тонн CO_{2e}. Застосовуючи соціальну вартість вуглецю (Social Cost of Carbon) у розмірі 185 \$/т CO_{2e}, загальні кліматичні збитки, завдані

росією, оцінюються у понад 32 мільярди доларів США [3]. Отже, доки країни усього світу шукають рішення для скорочення викидів парникових газів, війна в Україні продовжує генерувати мільйони тонн викидів CO₂ щомісяця.

Шкода, яка завдається клімату як України, так і планеті Земля внаслідок розв'язаної росією війни проти України, має колосальні розміри і у майбутньому буде зростати. Це не лише унеможливило виконання Україною своїх зобов'язань щодо зменшення негативного впливу антропогенної діяльності на клімат, взятих згідно міжнародних договорів у сфері охорони клімату, але й вцілому ставить під загрозу досягнення світовою спільнотою цілей відповідних міжнародних угод щодо уповільнення зміни клімату, зокрема стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2 °C понад доіндустріальні рівні і обмеження зростання температури до 1,5 °C понад доіндустріальні рівні.

Руйнівний вплив воєнних дій на клімат України та світу здійснюється у наступних формах:

а) викиди в атмосферу надзвичайно великої кількості парникових газів – CO₂ та інших забруднюючих речовин внаслідок: вибухів та пожеж (сажа, дим, токсичні гази, включаючи діоксини, фурани, оксиди азоту та сірки); пошкодження нафтопроводів, газотранспортних трубопроводів і газорозподільної мережі (чадний та вуглекислий гази, бензапірен, сірчистий та сірчанний ангідриди, оксиди азоту, газоподібні й тверді продукти неповного згоряння палива, сполуки ванадію, солі натрію тощо); застосування військами російської федерації забороненої Женевською конвенцією хімічної зброї (хлорацетофенон та ін.); спалювання пального для забезпечення постачання техніки, боєприпасів, будівельних матеріалів, їжі та інших вантажів, а також у випадку відключення електроенергії тощо;

б) масове знищення лісів та іншої рослинності на окремих територіях, що зменшує здатність рослин поглинати вуглекислий газ та призводить до підвищення концентрації парникових газів в атмосфері;

в) руйнування водопостачальних систем і промислових об'єктів, що призводить до поступового порушення гідрологічного балансу, а це впливає на кліматичні умови через зміну водного балансу;

г) руйнування електростанцій та інших енергетичних об'єктів, що може змусити країну використовувати менш екологічні джерела енергії або змінювати способи енергоспоживання, наприклад, використання великої кількості нафтопродуктів (для генераторів), що в свою чергу призводить до істотного збільшення викидів парникових газів.

Найбільший вплив на клімат, спричинений війною, прогнозується у майбутньому, після звершення війни, що буде зумовлено майбутніми викидами парникових газів, пов'язаних із відбудовою зруйнованої та пошкодженої інфраструктури.

Наведене вище дає змогу кваліфікувати дії військових та керівництва російської федерації як екоцид – злочин, який передбачений статтею 441 Кримінального кодексу України, об'єктивна сторона якого полягає у масовому знищенні рослинного або тваринного світу, отруєнні атмосфери або водних ресурсів, а також вчиненні інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Воєнна агресія росії проти України пришвидшує процеси зміни клімату не тільки в Україні, а й у всій Північній півкулі. Викиди парникових газів не настільки помітні, як, наприклад, затоплення величезних територій внаслідок руйнування дамби Каховської ГЕС, знищення ділянок природно-заповідного фонду чи забруднення земель внаслідок вибухів, однак вони також спричиняють суттєві негативні наслідки не лише для України, але й Землі вцілому. Масштабні пожежі в лісах, нафтобазах, складах боєприпасів є настільки сильними, що їх дими здатні підніматися високо в атмосфері, і з хмарами розповсюджуватись по величезній площі. Населення півкулі вже відчуває це у вигляді рекордно високих температур влітку та взимку, у посухах, повенях, та як наслідок – у втраті посівів та врожаїв [4]. Знищення великих площ лісів або інших рослинних покривів внаслідок воєнних дій може змінити альбедо (відбивну здатність поверхні Землі), що істотно впливає на локальні і глобальні кліматичні умови. У зоні активних бойових дій також можуть інтенсифікуватися геофізичні та геологічні процеси (мікросейсмічні процеси, зсуви, просадкові деформації тощо). Пошкодження газогонів «Північний потік» може спричинити кліматичну катастрофу. Зокрема витіки газу створили 700-метровий басейн киплячої води у Балтійському морі. За оцінками німецьких експертів, у результаті викидів в атмосферу потрапило близько 300 тис. метричних тонн метану, одного з найпотужніших парникових газів. За оцінкою Федерального агентства з навколишнього середовища Німеччини, зазначена кількість газу матиме приблизно такий самий вплив на клімат протягом 20 років, як і річні викиди понад 5 млн автомобілів у США [1]. Через закриття повітряного простору України для комерційних польотів і різні заборони на польоти, введені західними країнами і РФ, для багатьох західних перевізників були перекриті важливі повітряні шля-

хи зі сходу на захід між Європою і Азією. Тому перевізники були змушені обирати на маршрутах до Східної та Південно-Східної Азії обхідні шляхи, що призвело до збільшення часу польотів, додаткових витрат на паливо та відповідного збільшення обсягів викидів парникових газів.

На виконання Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» щодо інтеграції державної кліматичної політики у документи планування державного та/або місцевого рівнів, що регулюють питання відновлення України для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України, варто впроваджувати ряд заходів, необхідність яких обґрунтовується як науковцями, так і практиками. По-перше, це моніторинг та фіксація негативного впливу на клімат та власне самих кліматичних змін, зумовлених збройною агресією РФ. В даний час фіксація вказаних явищ та процесів істотно ускладнена, адже з 2022 року майже на 30% метеостанцій не проводять спостережень, частина метеостанцій має значні пропуски в спостереженнях у періоди тимчасової окупації та блекауту [5]. Тому пропонується розглянути створення під егідою міжнародних організацій спеціальної місії з екологічного моніторингу викидів парникових газів унаслідок російської збройної агресії, а також спільно з ООН та ЄС запровадити дистанційне спостереження за масштабним руйнуванням під час війни резервуарів з паливом, інфраструктури міст та лісовими пожежами у рамках Конвенції ООН про зміну клімату [1]. По-друге, необхідним є включення всіх типів викидів унаслідок російської збройної агресії до глобального підрахунку парникових газів [1] та притягнення РФ до відповідальності за додаткові викиди парникових газів і завдану ними шкоду клімату. По-третє, у процесі планування та реалізації заходів щодо повоєнної відбудови України необхідно передбачати юридичні, економічні, соціальні механізми мінімізації викидів парникових газів та іншого негативного впливу на клімат, що буде корисним не лише Україні, але й Європі та всьому світу. На думку вчених, це можна зробити через реалізацію місії ЄС «Кліматично-нейтральні та розумні міста», основними цілями якої є залучення місцевої влади, громадян, бізнесу, інвесторів, а також регіональних та національних органів влади, створення синергії для побудови 100 кліматично-нейтральних і розумних міст до 2030 року [5]. Про-четверте, глобальні зусилля мають бути спрямовані на поступову відмову від викопного

палива та посилення санкцій проти експорту російського викопного палива, що істотно вплине на здатність росії розв'язувати цю або інші війни та негативно впливати на клімат [6].

Список використаних джерел:

1. Вплив російської збройної агресії на зміну клімату. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/vplyv-rosiyskoyi-zbroynoyi-ahresiyi-na-zminu-klimatu>.

2. Вплив російської війни в Україні на клімат. URL: <https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat2024.html>.

3. Що спільного між зміною клімату та війною росії проти України? Підсумки двох з половиною років повномасштабного вторгнення. URL: <https://ecoaction.org.ua/zmina-klimatu-i-vijna-rosii.html>.

4. Як пов'язані війна, якість повітря та клімат? URL: <https://www.savednipro.org/yak-povyazani-vijna-yakist-povitrya-ta-klimat/>.

5. Листопад О. Війна і клімат. URL: <https://svit.kpi.ua/2024/01/05/%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D1%96-%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82/>.

6. Ecoaction urges the EU and G7 to stop funding the militarization of Russia in the wake of 2 years of aggression in Ukraine. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/eu-and-g7-stop-funding-russia.html>.

Ковальчук Тетяна Григорівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ» В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Формування правового регулювання державної кліматичної політики України в умовах сьогодення обумовлено, по-перше, збільшенням викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за наслідками

повномасштабного вторгнення РФ на територію України, зокрема, під час: а) проведення бойових дій, вибухів та пожеж, особливо на нафтопереробних заводах, складах з паливом, підприємствах хімічної промисловості; б) лісових пожеж – з однієї сторони – викиди забруднюючих речовин, з іншої знищення лісів – як поглиначів парникових газів; в) прогнозованим збільшення викидів парникових газів у період відбудови у зв'язку з видобутком корисних копалин, нафти та газу для виробництва будівельних матеріалів: по-друге, необхідністю виконання всіх міжнародних угод, стороною яких є Україна (Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату (1992), Паризька кліматична угода (2015) тощо, по-третє, процесом адаптації законодавства України, як країни кандидата в члени ЄС (2022 рік), до законодавства ЄС відповідно до «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р, зокрема, приведення законодавства України до вимог Регламенту (ЄС) № 2018/1999 про управління Енергетичним Союзом і пом'якшення наслідків зміни клімату та Регламенту (ЄС) № 2021/1119, що встановлює основу для досягнення кліматичної нейтральності.

Наразі правову основу кліматичної політики крім названих вище міжнародних документів складають: Конституція України, закони України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (2019); «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» (2019); «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» (2019); «Про енергетичну ефективність» (2021); «Про охорону атмосферного повітря»; «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення від 16 липня 2024 року (набуття чинності 08 серпня 2025 року); Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року»; розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 липня 2021 р. № 868 «Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди»; від 23 жовтня 2021 р. № 1363 «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до змі-

ни клімату на період до 2030 року»; від 30 травня 2024 р. №483-р Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках. Так, зокрема, в межах зазначеного Операційного плану та виконання цілі 1 «Зміцнення правових та організаційних засад державної кліматичної політики» було передбачено розробку та прийняття законопроекту про основні засади державної кліматичної політики.

Відтак, позитивним моментом стало прийняття Верховною Радою України 8 жовтня 2024 року Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», який визначив правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого розвитку України, досягнення кліматичної нейтральності, адаптації до зміни клімату, сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки України.

Розглянемо найважливіші положення цього закону, який складається з Преамбули та 8 розділів. Так, зокрема, в першому розділі «Загальні положення» розкрито значення 22 термінів, які вживаються в законі (ст. 1), визначені принципи та цілі державної кліматичної політики (ст. ст. 3, 4). При цьому важливе значення, на нашу думку, має розкриття саме на законодавчому рівні значення кожного із принципів державної кліматичної політики. Наприклад, принцип «диференційованої відповідальності» розглядається як визнання Україною своєї відповідальності перед міжнародним співтовариством та майбутніми поколіннями щодо кліматичної безпеки і зміни клімату; принцип «досягнення кліматичної нейтральності» розглядається як спрямування державної кліматичної політики на послідовне та системне зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів поглинання поглиначами парникових газів в усіх секторах економіки та /або сферах державної політики; принцип «забруднювач платить» за яким суб'єкти господарювання, відповідальні за викиди парникових газів та забруднення довкілля несуть витрати, пов'язані з такими викидами та забрудненням, у тому числі на оплату вартості заходів, вжитих для запобігання викидам та забрудненню довкілля, здійснення контролю за ним та його усунення тощо; принцип «звітності» – розглядається як здійснення оцінки, моніторингу та інформування громадськості і міжнародного співтовариства щодо

пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї. Законом визначено основну та проміжну цілі державної кліматичної політики. Згідно ч. 1 ст. 4 цього Закону – державна кліматична політика спрямована на досягнення кліматичної нейтральності України до 2050 року, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, низьковуглецевого та сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки України. А для досягнення цієї цілі, встановлюється проміжна ціль – зменшення обсягів викидів парникових газів щонайменше на 65 відсотків до 2030 року відповідно до рівня 1990 року.

Наступні розділи закону фактично закріплюють механізм формування та реалізації державної кліматичної політики України: систему органів загальної та спеціальної компетенції та їх повноваження в цій сфері (розділ 11 «Визначення засад державної кліматичної політики, державне регулювання та управління, наукове забезпечення у сфері державної кліматичної політики»); функціонально-правове забезпечення державної кліматичної політики (розділ 111 «Планування державної кліматичної політики»; розділ 1V «Механізми та інструменти досягнення цілей кліматичної політики»; розділ V «Національна система моніторингу та оцінки реалізації державної кліматичної політики, вжиття заходів та прогнозування у сфері зміни клімату»; розділ VI «Національна система інвентаризації антропогенних викидів із джерел парникових газів та видалення парникових газів поглиначами». Так, зокрема, важливе значення в межах розділу 11 має перелік органів загальної та спеціальної компетенції та визначення їх повноважень у сфері зміни клімату. Так, наприклад, в межах центральних органів державної виконавчої влади як органів спеціальної компетенції законодавець фактично закріпив повноваження у сфері зміни клімату Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства економіки України, Міністерства енергетики України. Водночас, на нашу думку, доцільно внести доповнення до цієї статті додавши повноваження Міністерства охорони здоров'я України.

В цілому зазначений закон доцільно розглядати як рамковий закон та основу розвитку системи кліматичного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2024).

Корнієнко Ганна Сергіївна
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ЗАХОДІВ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ

Україна визначила для себе вектор європейського розвитку, що сприяло співробітництву в різних сферах, зокрема і в агробізнесі. Початок воєнних дій зруйнував усталену систему українського агробізнесу та безумовно аграрну логістику. Тому постала необхідність міжнародної підтримки української логістики агробізнесу, яка також спрямована на наступне: підтримку України в боротьбі з агресором, надання допомоги суб'єктам агробізнесу, сприяння збереженню продовольчої безпеки у світі.

Злам логістичної системи, що існував до війни в Україні, призвів до припинення експорту українського продовольства, крім того, виникла потреба і в обмеженні експорту для задоволення власних продовольчих потреб. Внаслідок цього сформувався необхідність пошуку нових логістичних напрямів агробізнесу. У ситуації, що склалася, актуальною проблемою виступає питання побудови та оптимізації нових маршрутів за мінімальних витрат та з найбільшою продуктивністю. Окрім перебування маршрутів, підприємства стикаються з проблемою підвищення вартості доставки.

Особлива роль щодо розв'язання логістичної кризи в Україні належить міжнародним організаціям та міжнародним партнерам. Українська аграрна спільнота відчула підтримку усього світу. Заходи міжнародної логістичної підтримки українського агробізнесу чітко поділяються залежно від правового статусу суб'єктів, що їх здійснюють, зокрема: заходи ООН та інших міжнародних організацій; підтримка ЄС; надання допомоги США.

ООН ініціювала укладення 22 липня 2022 року Чорноморської зернової ініціативи. Угода дозволила відновити експорт з України зерна, інших продуктів харчування та добрив, включаючи аміак, через безпечний морський гуманітарний коридор із трьох ключових українських

портів: Чорноморська, Одеси та Південного – до решти світу [1]. Можливість вивезення українського зерна значно розширила логістичні спроможності українських аграріїв та дозволила забезпечити міжнародні гуманітарні інтереси.

Слід зазначити, що на основі аналізу ролі ООН у розв’язанні логістичної кризи агробізнесу України можемо констатувати, що Організація ще раз підкреслила своє гуманітарне значення у питанні підтримки миру та життя у світі. Крім того, виник певний феномен створення логістичних шляхів за допомогою механізмів міжнародної підтримки.

Поряд із ООН активну участь у підтримці українського агробізнесу взяла європейська спільнота. На рівні ЄС була створена потужна система допомоги українському підприємству, зокрема агробізнесу. До вітні співпраця між Україною та ЄС у сфері сільського господарства здійснювалася на підставі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема у рамках Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, правовою базою якою є глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди.

На рівні Європейського Союзу було сформовано Комісію ЄС зі створення шляхів солідарності для допомоги Україні в експорті сільськогосподарської продукції, яка виявила складності аграрної логістики та рекомендувала нові маршрути. У 2022 році інституціями ЄС був ухвалений План дій щодо Шляхів солідарності ЄС – Україна для сприяння експорту сільськогосподарської продукції України та двосторонній торгівлі з ЄС із короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими заходами для вирішення зазначених проблем. Як зазначено в цьому документі, пріоритетом стала мобілізація та якнайкраще використання існуючої інфраструктури й обладнання, високоякісних потужностей [3]. Цей План став базовим у розробці заходів щодо підтримки аграрної логістики в Україні. Європейська комісія у межах Плану заходів створення Шляхів солідарності офіційно запустила Платформу Україна – ЄС для зв’язків з бізнесом (EU-Ukraine business matchmaking platform). Платформа містить декілька напрямів. Серед них можна виокремити наступні: логістика (збут, закупівля, транспорт, зберігання, перевалка); виробництво та переробка (сільське господарство та продукти харчування, сировина та ін.); експорт та імпорт сільськогосподарської продукції (пшениці, кукурудзи, ячменю, сояшнику та ін.). Також до цього переліку включено: експорт та імпорт харчових продуктів (рослинної олії,

м'яса, молочних продуктів, цукру, борошна, напоїв, хлібобулочних та кондитерських виробів тощо); експорт та імпорт сировини (деталей для агротехніки, мінеральних добрив, бензину, дизельного палива тощо) [4].

Таким чином, заходи підтримки ЄС щодо аграрної логістики включають: організаційний процес логістики (розроблення плану реалізації ініціативи Європейської комісії «Шляхи солідарності»); утворення нових коридорів перевезення (автомобільним, трубопровідним, залізничним транспортом); фінансування переобладнання залізничного транспорту тощо

Щодо підтримки США, то Сполучені Штати Америки через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) запустили Ініціативу стійкості сільського господарства «AGRI – Україна», щоб підтримати українське сільськогосподарське виробництво та експорт, а також допомогти пом'якшити глобальну кризу продовольчої безпеки. Для досягнення цього Проєкт USAID надав агроекспортерам обладнання вартістю понад 37 мільйонів доларів США, що дає змогу компаніям транспортувати додатково 4 510 000 тонн зерна щороку.

У межах співпраці з державними та приватними підприємствами Проєкт USAID сприяє залученню інвестицій у сферу транспортування та перевалки зерна. Серед партнерів Проєкту – 38 приватних агрокомпаній та Адміністрація морських портів України (АМПУ), Ренійський порт та 10 фітосанітарних лабораторій Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [5].

Отже, загалом варто відзначити, що заходи міжнародної логістичної підтримки агробізнесу України можуть бути поділені на наступні: організаційні, матеріально-технічні, інноваційно-інформаційні, фінансові.

Список використаних джерел:

1. The Black Sea Grain Initiative: What it is, and why it's important for the world. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/09/1126811>

2. Співробітництво у сфері сільського господарства. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/spivrobitnictvo-u-sferi-sil'skogo-gospodarstva>

3. Реалізація ініціативи Європейської Комісії «Шляхи солідарності». URL: <https://mtu.gov.ua/news/33564.html>

4. Для підтримки експорту українських товарів створено Платформу ділового співробітництва ЄС-Україна. URL: <https://minagro.gov.ua/news/dlya-pidtrimki>

eksportu-ukrayinskih-tovariv-stvoreno-platformu-dilovogo-spivrobitnictva-yes-ukrayina.

5. Зміцнення логістики аграрного експорту, АГРІ-Україна. URL: <https://era-ukraine.org.ua/agri-ukraine-export-logistics-support-ua/>

Курман Тетяна Вікторівна

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного

та аграрного права

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

**ПРОФЕСОР АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ СТАТІВКА:
ФУНДАТОР ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ
АГРАРНОГО ПРАВА, ВЧИТЕЛЬ, НАСТАВНИК, ДРУГ**

Учителю! Ти є і будеш вічно!...

Художник живе у картинах,

Живе астроном у зірках...

А вчитель, він, мабуть, єдиний –

У наших серцях і думках.

(Л. Верхоляк)

Становлення, розвиток і сучасний стан аграрно-правової доктрини тісно пов'язаний з ім'ям видатного вченого, одного з фундаторів вітчизняної наукової школи аграрного права, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, чий життєвий шлях є прикладом щирого служіння юридичній науці й освіті, Анатолія Миколайовича Статівки (1 листопада 1956 р. – 25 жовтня 2024 р.).

Професор А. М. Статівка є фундатором сучасної Харківської наукової школи аграрного права, Учителем багатьох поколінь юристів-практиків і цілої плеяди науковців, талановитим вченим, безмежно відданим аграрно-правовій науці. Він завжди був генератором новелістичних наукових ідей і концепцій, наділеним стратегічним баченням перспектив розвитку аграрно-правової науки і законодавства, мудрим наставником,

щирою Людиною і справжнім Другом. Постать професора А. М. Статівки є знаковою в історії розвитку аграрно-правової доктрини кінця ХХ – початку ХХІ століття, його внесок у розвиток юридичної науки і освіти є вагомим та значимим, й ще далеко не один рік визначатиме перспективи і тенденції розвитку науки аграрного права.

Професор А. М. Статівка безмежно любив свою роботу, Університет, до якого він наполегливо вступав декілька разів, і рідну кафедру, яка за час його викладацької діяльності тричі змінила свою назву й якій він присвятив майже 40 років свого життя. У 1984 році він почав свій професійний шлях з посади стажиста-дослідника на кафедрі сільськогосподарського права, яку на той час очолював професор В. С. Шелестов. Саме під керівництвом професора В. С. Шелестова у 1990 році Анатолій Миколайович Статівка захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Договір на вироснування в особистих селянських господарствах колгоспників худоби і птиці, що належать колгоспу». У 1995 р. кафедру сільськогосподарського права було перейменовано на кафедру аграрного права. У 1998 році Анатолієм Миколайовичем було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин» (спеціальність 12.00.06). У 2009 році він був обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України. А у 2011 році кафедра отримала свою сучасну назву – кафедра земельного та аграрного права, де Анатолій Миколайович продовжував працювати на посаді професора до 2022 року. Весь цей час він був безумовним лідером у науково-педагогічному колективі кафедри, мав заслужений авторитет серед колег, аспірантів і студентів. І навіть після завершення трудової діяльності в Університеті підтримував тісний зв'язок з колективом кафедри, зі своїми учнями, брав участь в усіх наукових і науково-практичних заходах кафедри, виступив співавтором колективної монографії «Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку» (2022), підручника «Аграрне право», виданого до 220-річчя Університету, продовжував активну діяльність в рамках НАПрН України.

Доля подарувала мені честь бути ученицею Анатолія Миколайовича Статівки, його першою аспіранткою. Знайомство з Анатолієм Миколайовичем відбулося ще у період студентських років, адже він на той час був заступником декана Господарсько-правового факультету, де я навчалася, і слід сказати, що Анатолій Миколайович справляв враження до-

волі суворої людини, яку ми, студенти, не лише поважали, але й трохи побоювалися. Вступивши до аспірантури на кафедру аграрного права у жовтні 1998 року, мені пощастило бути присутньою на захисті докторської дисертації А. М. Статівки, якого мені вже призначили науковим керівником. Саме під час захисту я зрозуміла, наскільки талановитим, зануреним у матерію аграрного права є мій науковий керівник, наскільки великим є багаж його знань, як майстерно і виважено він вмів довести, аргументувати свою позицію, з якою повагою ставиться до своїх Вчителів і яким патріотом аграрного права він є. Любов до аграрного права він зміг передати і нам, своїм учням, і всім поколінням студентів, яким він викладав аграрне право.

Пам'ятаю, як він радів і пишався моїм успішним захистом, як він завжди пишався успіхами всіх своїх учнів. Недарма в колі учнів, а їх у Анатолія Миколайовича було 20 (18 аспірантів і 2 докторанти), його називали «науковим батьком». Дійсно, його ставлення до нас ніколи не було формальним, суто діловим чи менторським. Він насправді ставився і до нас, своїх учнів, і до студентів, по-батьківськи: міг і пожурити, і посварити, і поставити на місце, але й водночас завжди був здатен підтримати, допомогти, порадити, надихнути, вселити віру, навіть якщо ми й самі інколи втрачали віру у власні сили. Анатолій Миколайович був Вчителем, який вмів розкрити потенціал своїх учнів, який розумів людей і легко знаходив індивідуальний підхід до кожного з нас, Вчителем, який «давав крила», ніколи не тиснув авторитетом, а виступав мудрим наставником, що завжди міг підібрати правильні слова й надати слушну раду.

Без перебільшення неоціненним є внесок професора А. М. Статівки у розвиток аграрно-правової науки. Діапазон та коло професійних наукових інтересів професора А. М. Статівки – надзвичайно широкі й багатоглядні. Серед основних напрямів його наукових досліджень – теоретико-правові проблеми договірних відносин в аграрному секторі, концептуальні засади державної аграрної політики, організаційно-правові проблеми соціального розвитку села в Україні та сталого розвитку сільських територій, доктринальні засади розвитку аграрного законодавства, напрями його удосконалення та адаптації до вимог права ЄС та ін.

Анатолій Миколайович Статівка є автором понад 260 наукових та навчально-методичних праць, серед яких монографії «Договори в агропромисловому комплексі України в умовах ринку» (1997), «Нові види договірних відносин за участю аграрних товаровиробників» (1999),

«Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні» (2007), а також співавтором низки колективних монографій, Тому 16: «Земельне та аграрне право» Великої української юридичної енциклопедії (2019), підручників «Аграрне право» (2003, 2018, 2019, 2021, 2024), навчального посібника «Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції» (2015), Порадника керівникові сільськогосподарського підприємства (2005), Науково-практичних коментарів до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (2005) і до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (2013) та багатьох інших.

Водночас наукові дослідження професора А. М. Статівки не лише стали основою для розвитку теорії аграрного права. Будучи членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, Анатолій Миколайович сприяв вдосконаленню судової практики, надаючи консультативні висновки щодо найбільш складних правових проблем. Як член спеціалізованих вчених рад у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (Д 64.086.04) та у Національному університеті біоресурсів та природокористування України (К 26.004.16), професор А. М. Статівка сприяв формуванню наукового потенціалу вітчизняних правничих шкіл.

У серцях усіх, хто знав Анатолія Миколайовича, назавжди залишиться пам'ять про нього як про яскраву, талановиту, мудру, добру, щедру і щирю людину. Всі, кому пощастило спілкуватися з ним, наголошують не лише на його розумі, вимогливості, принциповості й авторитетності, а й на високих людських якостях: передусім душевній щирості, доброзичливості, порядності та почутті гумору. Анатолій Миколайович не терпів лицемірства, гостро відчував несправедливість, не визнавав «подвійних стандартів» і інтриг, сам завжди прямо висловлював свою думку. А ще він любив життя, свою велику родину, своїх друзів і колег, свою роботу, рідну Альма Матер і аграрне право – все це надихало й окриляло його, надаючи сенс кожному дню його життя.

Ми висловлюємо глибоку повагу і вдячність нашому Вчителю – Анатолію Миколайовичу Статівці. Пам'ять про Анатолія Миколайовича завжди житиме у серцях його учнів, колег і друзів! Переконана, що наукова спадщина та наукові ідеї професора А. М. Статівки не втрачатимуть своєї актуальності, залишатимуться затребуваними науковцями та практикуючими юристами й надалі визначатимуть розвиток науки аграрного права. Адже підтримка наукової спадковості і тради-

цій – необхідна умова для подальшого розвитку юридичної науки. Кожне наступне покоління вчених саме тому здатне створити новий потужний науковий результат, що спирається на плечі титанів – своїх Вчителів. Ваше продовження, шановний Вчителю, у ваших учнях і в учнях Ваших учнів, що робить Ваш вклад в аграрно-правову науку, у розвиток вашої рідної кафедри, Альма Матер й правничої науки та освіти України вічним.

Лісова Тетяна Вікторівна
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

НОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ. ЧИ АДАПТОВАНЕ ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО?

Відповідно до Закону України від 28 лютого 2019 р., №2697-VIII, яким затверджено Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року, наразі стан земельних ресурсів у державі близький до критичного. Для наявного їх стану характерними є чіткі прояви деградації, зокрема, ґрунторуйнівних процесів та їх масштабне поширення.

Найбільш загрозливими характеристиками сучасного стану земель є їх деградація й опустелювання, що є найбільш серйозним викликом для сталого розвитку країни, адже це спричиняє суттєві проблеми екологічного й соціально-економічного характеру і становить реальну загрозу національній безпеці.

Посилення сучасних деградаційних процесів щодо земель в Україні, певною мірою, викликало порушення екологічно збалансованого співвідношення між основними видами земельних угідь, використання недосконалих технологій у сільському господарстві, орієнтація на короткостроковий економічний прибуток без урахування природоохоронного складника й негативних наслідків у довгостроковій перспективі [1, с. 23].

Тривала відсутність Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, зі свого боку, свідчить про відсутність єдиної державної системи охорони земель та сприяє поширенню негативних ґрунто-руйнівних процесів.

Бойові дії на території країни призвели до значного поглиблення кризових явищ щодо сучасного стану земель. Потребує вдосконалення правове забезпечення відновлення земель, які зазнали впливу військової агресії. Важливе значення для отримання відомостей щодо якісного стану таких земель відіграє проведення кризового (оперативного) моніторингу. Основними завданнями моніторингу ґрунтів, зокрема забруднених та з ризиком забруднення, є такі: отримання своєчасної та достовірної інформації про вміст у ґрунті як біогенних, так і екологічно небезпечних хімічних елементів, виявлення геохімічних для оцінювання екологічного стану ґрунтів, розроблення ефективних заходів з оптимізації елементного живлення рослин або запобігання зниженню якості й безпечності продовольчої сировини і кормів внаслідок забруднення важкими металами; спостереження за джерелами антропогенного впливу, станом довкілля та процесами, що відбуваються за впливу антропогенних (техногенних, технологічних) факторів; оцінювання екологічного стану ґрунтів та суміжних середовищ тощо [2, с. 217]. Науковцями пропонується розробити, прийняти та забезпечити практичну імплементацію таких Законів, як «Про ґрунти та їх родючість», а також «Про моніторинг ґрунтів» [3, с. 53]. У зазначеному вище Законі доцільно буде посилити роль кризового (оперативного) моніторингу земель.

Глобальною екологічною проблемою є зміна клімату. Тенденції до підвищення температури повітря та зростання посушливості вимагають розробки заходів з адаптації до змін у кліматичній системі, адже останні впливають на ефективність землеробства, призводять до погіршення властивостей ґрунтів, зниження рухомості поживних елементів та їх поглинання, що потребує впровадження сучасних еколого безпечних технологій використання земель, зокрема розвитку нульової технології у землеробстві, виведення ерозійно небезпечних та непридатних для використання сільськогосподарських угідь зі складу орних земель тощо [4, с. 11, 14].

Однак сьогодні спостерігається протилежне. Відсутні ґрунтозахисні технології у землеробстві, науково обґрунтовані сівозміни та співвідношення між внесенням органічних та мінеральних добрив тощо. Впрова-

дженню сівозмін належить провідна роль у забезпеченні збереження родючості ґрунтів. Однак Порядок розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2011 р. № 1134, втратив чинність. Закон України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. № 858-IV (ст. 52) містить лише загальні засади щодо розробки таких проектів.

Слід підкреслити, що застосування технології нульового обробітку набуває поширення у європейських країнах та США. В Україні ж альтернативні методи обробітку ґрунту існують переважно лише на рівні наукових розробок.

При цьому, в умовах нульового обробітку важливу роль виконує впровадження сівозмін, адже система захисту польових культур від бур'янів при нульовому обробітку побудована на поєднанні із введенням у сівозміну польових культур [5, с. 180–181].

Отже, вітчизняне законодавство, переважною мірою, не адаптоване до глобальних викликів сучасності. Законодавче забезпечення використання, охорони та відновлення земель потребує істотного вдосконалення (особливо в контексті гармонізації із європейським законодавством).

Список використаних джерел:

1. Колмаз Ю. Опустелювання – одна з найтривожніших проблем сучасності. Землевпорядний вісник. 2013. № 6. С. 22–24.
2. Самохвалова В. Л. Відновлення і використання хімічно забруднених ґрунтів земельних ділянок за воєнно-техногенних впливів: концептуальні положення та нові методи контролю деградації. Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення: моногр.; за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера, М. І. Ромашенка. Київ: Аграрна наука, 2024. С. 189–238.
3. Програма використання та охорони земель (ґрунтово-агрохімічні аспекти) / С. А. Балюк та ін.; за наук. ред. С. А. Балюка, М. М. Мірошниченка, Р. С. Трускавецького. Київ: Аграрна наука, 2023. 96 с.
4. Адаптація агротехнологій до змін клімату: ґрунтово-агрохімічні аспекти: моногр. / за наук. ред. С. А. Балюка, В. В. Медведєва, Б. С. Носка. Харків: Стиль-на типографія, 2018. 364 с.
5. Медведєв В. В. Нульовий обробіток ґрунту в європейських країнах. Харків: ТОВ «ЕДЕНА», 2010. 202 с.

Малишева Наталія Рафаелівна
докторка юридичних наук, професорка,
головний науковий співробітник
відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
академік НАПрН України

ЕКОЛОГІЧНА МІГРАЦІЯ: ВРАХУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Широкомасштабні бойові дії на території України, спричинені збройною агресією РФ проти нашої країни, практично завжди поєднуються з величезною екологічною шкодою: забрудненням атмосферного повітря, водних джерел, ґрунтів, знищенням лісів, утворенням значної кількості відходів військових дій та руйнації, серед яких – чимало небезпечних. Всі ці чинники роблять природні умови в певних часових проміжках, а інколи і на необмежений період непридатними для безпечного з екологічної точки зору проживання людей. В поєднанні з загрозою життю внаслідок постійних обстрілів та бомбардувань, дедалі частіше екологічні чинники призводять до переміщення населення всередині країни чи за її межі, породжуючи нові виклики не тільки для практичного вирішення гуманітарних проблем розселення переміщених осіб, а й для правового регулювання міграційних процесів в цілому. При цьому екологічний компонент є тут одним з найважливіших.

Під екологічною міграцією слід розуміти вимушене (примусове чи добровільне) переміщення людей через несприятливі зміни навколишнього середовища як всередині країни, так і за її межі. Такі зміни можуть бути спричинені:

- стихійними лихами (наприклад, землетруси, повені, урагани, лісові пожежі);
- людською діяльністю (екологічне забруднення, спричинене економічною діяльністю; воєнні дії з небезпечними екологічними наслідками; негативний вплив великих інфраструктурних проєктів тощо);

– кліматичними змінами (підвищення рівня моря, опустелювання, деградація ґрунтів тощо).

Людей, які змушені змінити місце проживання через екологічні чинники, називають *екологічними мігрантами*. Поряд з цим в наукових та публіцистичних джерелах до таких осіб вживається термін «біженці», найчастіше поєднуваний з кліматичними змінами, тобто маючи на увазі тих суб'єктів, зміна місця проживання яких пов'язана з наслідками змін клімату.

Одразу ж зазначимо, що спеціального законодавства, яким були б врегульовані відносини щодо екологічної міграції, в Україні поки не існує. Водночас в нашій державі є досвід правового регулювання конкретних відносин, пов'язаних з соціальним захистом, в т.ч. переміщенням (постійним чи тимчасовим) людей з територій, на яких стались техногенні катастрофи з небезпечними екологічними наслідками. Насамперед, значний масив правового регулювання був розроблений щодо переміщення осіб з територій, що постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи в 1986 р. [1; 2 та інші]. Конкретні правові механізми відповідно до статей 92, 85, п.п. 20, 21 ч. 1 ст. 106 та п. 31 ст. 85 Конституції України розроблялись в частині реагування на визнання певної території України зоною надзвичайної екологічної ситуації. При цьому особливий правовий режим щодо такої зони, згідно з Законом України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», встановлювався конкретним указом Президента України, затвердженим Верховною Радою України [3]. А підірив рф греблі Каховської ГЕС створив прецедент практичної реалізації правового механізму евакуації населення за ознакою уникнення негативних наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру встановленого Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4]. В цьому випадку були задіяні всі правові інструменти, встановлені законодавством України для внутрішнього переміщення відповідних осіб.

Слід зазначити, що незважаючи на наявність в Україні певної практики регулювання відносин щодо екологічної міграції, в жодному нормативно-правовому акті не використовується узагальнена термінологія «екологічна міграція», «екологічні мігранти» чи «кліматичні біженці».

Відомо, що з необхідністю екологічної, в т.ч. кліматичної, міграції стикаються різні регіони світу. Тому пошук адекватних механізмів правового регулювання відповідних відносин в Україні спрямовує правознавців до норм міжнародного права та національного законодавства зару-

біжних держав для виявлення існуючої практики правового регулювання у цій сфері.

Перший висновок, який випливає з оцінки стану міжнародного та національного регулювання відповідної сфери, полягає в тому, що незважаючи на зростання масштабів екологічної та кліматичної міграції, існуючі міжнародні та національні правові механізми є недостатніми для належного захисту прав таких мігрантів. Ані на міжнародно-правовому рівні, ані в зарубіжних законодавствах до цього часу немає спеціальних нормативно-правових актів, які б комплексно регулювали відносини у відповідній сфері.

Насамперед зазначимо, що терміни «екологічний мігрант» та «екологічний/кліматичний біженець» не набули чіткого визначення в міжнародному праві, що ускладнює надання таким особам відповідного статусу та захисту. Конвенція ООН про статус біженців 1951 року визнає біженцями осіб, щодо яких існують обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів і які тікають через переслідування за ознаками раси, релігії, національності, соціальної групи або політичних переконань (ст. 1 Конвенції) [5]. На жаль, поняття «біженець», встановлене цією Конвенцією, не охоплює осіб, переміщених через екологічні чи суто кліматичні причини.

Не декларує безпосереднього зв'язку між кліматичними змінами та міграцією і Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК), хоча опосередковано такий зв'язок випливає зі п. 8 ст. 4 «Зобов'язання» РКЗК, якою Сторони закликаються до розробки національних і регіональних програм, що враховують соціально-економічні наслідки змін клімату, а також здійснення заходів по реагуванню на конкретні потреби і занепокоєння Сторін, які є країнами, що розвиваються, особливо: а) малих островних країн; в) країн з низинними прибережними районами; с) країн із посушливими і напівпосушливими районами; районами, вкритими лісами, і районами, де ліси зазнають деградації; d) країн із районами, які зазнають стихійного лиха; е) країн із районами, які зазнають посухи, опустелювання; f) країн із районами з високим рівнем атмосферного забруднення у міських районах; g) країн із районами, які мають уразливі екосистеми, включаючи екосистеми гірських районів [6]. І хоча конкретних рекомендацій щодо можливості забезпечення екологічної міграції з відповідних територій РКЗК не передбачає, опосередковано відомо, що такі наслідки охоплюють переміщення людей через відповідні кліматичні та інші екологічні кризи.

У справі введення в міжнародно-правові рамки екологічної міграції відзначається діяльність Міжнародної організації з міграції (МОМ). Так, в останні роки МОМ активно працює над розробкою правових і практичних підходів для захисту екологічних мігрантів, які залишають свої домівки через наслідки змін клімату або екологічні катастрофи. Насамперед це проявляється в глобальній ініціативі цієї організації щодо впровадженню концепції «планової та добре керованої міграційної політики» у відповідності з цілями сталого розвитку. Організація розробила Рамкову програму з управління міграцією (MiGOF), яка пропонує стандартизовані індикатори для оцінки ефективності міграційної політики, що допомагає країнам адаптувати її до викликів, пов'язаних з екологічною міграцією [7]. Для надання допомоги державам в розробленні цільових стратегій підтримки екологічних мігрантів МОМ проводить масштабний збір даних і аналіз впливу зміни клімату на міграційні процеси.

Екологічні причини переміщення, викликаного стихійними лихами, що мають руйнівний вплив на людське життя, мир, стабільність та безпеку, подекуди визнаються і на регіональному рівні. Найбільш ілюстративною в цьому контексті є Конвенція про захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам в Африці (Конвенція Кампалі), ухвалена в Африканському Союзі в 2009 р. [8]. Однак конкретних міжнародно-правових механізмів такого переміщення Конвенція не визначає.

З певною мірою умовності в низці міжнародних регіональних інструментів сприяння захисту екологічних мігрантів можна вказати і Директиву Ради Європейського союзу від 20 липня 2001 року 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому [10]. І хоча Директива не оперує поняттями «екологічні/кліматичні мігранти/біженці», у рамках цієї Директиви допускається надання тимчасового притулку людям, які постраждали від катастроф.

Повільно, але починають визнаватись екологічні, насамперед кліматичні, підстави для міграції і на національному рівні окремих держав. Насамперед це стосується тих африканських та малих острівних держав Тихоокеанського регіону, які найбільше страждають від змін клімату.

Водночас з'являються перші спроби і європейських держав врегулювати відповідні відносини (такі законопроекти, зокрема, розроблялись

у Франції та Швеції, хоча допоки не були ухвалені). Найбільш просунулась у відповідному напрямі Нова Зеландія, де розроблено і чекає на впровадження новаторська програма створення експериментальної гуманітарної кліматичної візи для малих острівних держав у Тихому океані (таких як Тувалу, Кірібаті та ін.), які зазнають впливу наслідків підвищення рівня моря, що ставить під загрозу існування їхніх територій. Програма щороку дозволить переселення до 100 осіб з відповідних регіонів [9]. Відповідну Програму вважають першим конкретним кроком, висловленим на національному рівні, щодо готовності однієї держави приймати на своїй території кліматичних біженців з інших країн.

Екологічна міграція набуває зростаючого поширення в світі, подекуди це явище є комплексним породженням не лише екологічних, а й інших чинників, як це має місце, зокрема, в сьогоденній Україні, де екологічні проблеми, що унеможливають безпечно проживання людей, поєднуються з воєнними діями на нашій території російських агресорів. Тому правове регулювання зовнішньої (міждержавної) екологічної міграції варто здійснювати в рамках загальних міжнародно-правових міграційних механізмів, виокремлюючи особливості правового статусу екологічних мігрантів в частині підстав, строків міграції, а також в поєднанні, де це можливо, з застосуванням інструментів допомоги у відновленні екологічного стану порушених територій, що стали причиною екологічної міграції. І діяльність в цьому напрямі МОМ дає підстави для оптимізму.

Термін «біженство» вважаю за доцільне застосовувати лише в кліматичному контексті, а міжнародно-правове регулювання кліматичного біженства, на мій погляд, не варто регулювати «під шапкою» загального біженства, що здійснюється Конвенцією ООН про статус біженців. Доцільно розробити спеціальну угоду про кліматичне біженство як один з інструментів РКЗК.

Розроблення міжнародно-правових актів щодо екологічної міграції та кліматичного біженства стане стимулом для вдосконалення відповідного законодавства на національному рівні в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи. Постанова Верховної Ради України від 1.08.1990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-12#Text>
2. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Верховна Рада України. Закон України від 27.02.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>

3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07. 2000 (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10. 2014 (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
5. Конвенція про статус біженців. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>.
6. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
7. Migration Governance Framework. MiGOF Principles and Objectives. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/about-iom/migof_brochure_a4_en.pdf.
8. Kampala convention. African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36846-treaty-kampala_convention.pdf
9. World's First Climate Change Refugee Visa Program. URL: <https://givingcompass.org/article/new-zealand-creates-first-climate-change-refugee-visa-program>
10. Директива Ради Європейського союзу від 20 липня 2001 року 2001/55/ЄС. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=38>

Овчаренко Олена Миколаївна

докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

1. Доступ до суду і захист суб'єктивних прав, які що впливають із земельних правовідносин. Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Стаття 55 Основного закону проголошує, що права і свободи людини і громадянина захищаються

судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Зважаючи на наведені конституційні норми і ринок землі, що бурхливо розвивається в Україні останніми роками, належний судових захист земельних прав є важливим пріоритетом для національної правової системи. Про необхідність дієвого судового захисту ринку землі дискутують науковці, представники бізнесу, іноземні інвестори. Про складність цієї категорії судових спорів свідчить той факт, що саме вони породжують найбільшу кількість спорів про юрисдикцію. Примітно, що численні спори мають місце і щодо суб'єктного складу земельних правовідносин, і щодо їх змістовних, матеріальних аспектів. Стабілізації судової практики у сфері земельних спорів сприяють висновки щодо застосування норм права, які формулює Верховний Суд, зокрема, Велика Палата Верховного Суду, однак кардинально це питання на сьогодні не вирішено.

2. *Спеціалізовані юрисдикційні органи із розгляду справ, що впливають із земельних правовідносин.* В деяких зарубіжних країнах створюються спеціалізовані суди, які мають юрисдикцію із розгляду земельних спорів. Категорії справ, підсудних таким судам, можуть бути різними; в більшості країн такі суди вирішують земельні спори, що мають приватно-правовий елемент (США, Франція, Фінляндія, Данія, Норвегія, Німеччина). Публічно-правові спори, пов'язані з оспоренням рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади у сфері земельних правовідносин, розглядаються і вирішуються адміністративними судами [1, с. 31–32]. Водночас, складно знайти у світі країну, де функціонував би судовий орган, виключною компетенцією якого були би спори, що впливають із земельних правовідносин. Більш поширеною є модель, в якій ця категорія спорів не є виключною для спеціалізованого судового органу, але входить до переліку пріоритетних. З точки зору теорії судоустрою, вузька судова спеціалізація має істотні переваги, як-от: оперативний і якісний розгляд справи, фаховий підхід до вивчення матеріалів судового провадження, зрозумілість і прогнозованість результатів судового розгляду для його учасників. З іншого боку, якщо кількість справ, що впливають із земельних правовідносин, в структурі судової статистики є незначною, то державі може бути економічно невигідно утримувати відокремлені спеціалізовані суди, адже для цього потрібні істотні фінансові та організаційні ресурси. Незважаючи на те, що сфера земельних правовідносин в Україні останніми роками набула бурхливого розвитку,

а кількість спорів відповідної категорії стрімко зростає, питання про створення спеціалізованих земельних судів в Україні не є пріоритетом, хоча відповідно до ч. 1 ст. 125 Конституції України судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації. Незважаючи на це положення Основного Закону, судовий захист земельних прав в національній судовій системі мав і має міжюрисдикційний характер, адже і загальні суди, і адміністративні суди, і господарські суди розглядають і вирішують справи, що впливають із земельних правовідносин. Судовий захист відповідної категорії справ здійснює і єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України, хоча в його практиці не так багато рішень, присвячених земельним правовідносинам (Рішення КСУ від 5 лютого 2004 року № 2-рп/2004; Рішення КСУ від 25 червня 2019 року № 8-р/2019) [2; 3].

3. *Спеціалізація суддів із розгляду справ, що впливають із земельних правовідносин.* Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [4]. Ця стаття закону дозволяє запроваджувати в кожному суді внутрішню спеціалізацію суддів, яка є дієвим інструментом підвищення якості правосуддя, оскільки такий підхід в організації роботи суду сприяє оптимізації суддівської діяльності, не потребує додаткових ресурсних витрат і дозволяє суддям зосередитися на слуханні справ, щодо яких вони мають належну підготовку. На сьогодні в Україні працюють слідчі судді, судді щодо розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, в деяких судах є спроби запровадити спеціалізацію суддів з розгляду кримінальних проваджень щодо воєнних та інших міжнародних злочинів. Спеціалізація суддів із розгляду справ, що впливають із земельних правовідносин, в судах першої і апеляційної інстанції, є прекрасним організаційним рішенням, перешкодою для впровадження якого може бути лише істотний дефіцит суддів в судовій системі. Станом на кінець 2024 р. в загальних судах першої інстанції багато судів, де працює 2–3 судді, є декілька судів, які налічують лише одного повноважного суддю; в деяких апеляційних судах дефіцит суддівських посад сягає більше половини штатної чисельності суддів [5]. На нашу думку, запровадження внутрішньої спеціалізації суддів із розгляду справ, що впливають із земельних правовідносин, є перспективою повоєнного відновлення України, коли кількість суддів в судовій системі буде

збільшена і вона відповідатиме кількості населення України та загальноєвропейським показникам.

Вирішенню проблеми підвищення якості розгляду справ, які що впливають із земельних правовідносин, сприятиме *концентрація цих справ в одній-єдиній юрисдикції*. До повномасштабного вторгнення росії в Україну на розгляді Верховної Ради перебував проект закону «Господарського процесуального кодексу України щодо підвідомості спорів, що виникають у сфері земельних відносин та спорів щодо нерухомого майна» № 3296, автори якого запропонували віднести всі земельні спори до юрисдикції господарських судів [6]. Зважаючи на те, що господарські суди мають найменше навантаження в судовій системі України, а також традиційно відзначаються оперативністю й високою якістю розгляду справ, що перебувають в їх провадженні, таку пропозицію можна вважати перспективною. Запровадження даного підходу створить передумови для внутрішньої спеціалізації суддів з цієї категорії справ, сприятиме зменшенню міжюрисдикційних спорів у сфері земельних правовідносин, наявність яких звужує ефективність судового захисту й може стати причиною відмови у доступі до правосуддя. Окрім того, концентрація земельних спорів в єдиній юрисдикції спростить доступ правосуддя для громадян, оскільки такий підхід є простим і зрозумілим. В поєднанні з інструментами електронного і дистанційного судочинства, які наразі активно впроваджуються в судовій системі, розгляд земельних спорів господарськими судами може стати вдалим рішенням і для споживачів судових послуг, і для судової системи.

Список використаних джерел:

1. Бакуліна С. В. Зарубіжний досвід діяльності судів щодо розгляду земельних спорів. *The Scientific Heritage*. № 13(13). 2017. С. 31–34.
2. Рішення Конституційного Суду України від 5 лютого 2004 р., № 2-рп/2004. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-04#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 р., № 8-р/2019. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-19#Text>
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. Облік посад суддів. *Офіційний веб-сайт Вищої кваліфікаційної комісії України*. URL: <https://vkksu.gov.ua/oblik>

6. Проект закону «Господарського процесуального кодексу України щодо підвідомості спорів, що виникають у сфері земельних відносин та спорів щодо нерухомого майна» № 3296 від 31.03.2020 р. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68510

Носік Володимир Васильович

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права

Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

академік-секретар відділення екологічного,
господарського та аграрного права НАПрН України,
член-кореспондент НАПрН України

ОСВІТНЬО-НАУКОВА ШКОЛА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ЕВОЛЮЦІЯ, СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Актуалізація теми круглого столу детермінована багатьма чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру, які спонукають вчених, науково-педагогічних і практичних працівників до проведення наукових дискусій з питань становлення та еволюції, стану і тенденцій, функціонального призначення, існуючих проблем та перспектив розвитку науково-освітніх правничих шкіл у сфері аграрного, земельного, екологічного права України.

У цьому зв'язку від усіх науково-педагогічних працівників кафедри земельного та аграрного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка, членів відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України вітаю з 220-ти літнім ювілеєм Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та 45 і 55 роковинами кафедр земельного та аграрного права і екологічного права з побажаннями у складних умовах війни, а також після її закінчення, у повоєнний період, продовжувати розвивати засновані нашими Вчителями (В. Л. Мунтян, В. З Янчук, І. М. Миронець, В. І. Семчик, Ю. С. Шемшученко, Ю. О. Вовк,

В. В. Гречко, В. С. Шелестов, В. К. Попов, Н. І. Титова, І. О. Середа) у Києві, Харкові, Львові, Одесі науково-освітні школи з правової охорони природи, колгоспного, сільськогосподарського, аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права.

Саме завдяки творчим здобуткам і наполегливості вчених і науково-педагогічних працівників цих неформальних творчих професійних об'єднань науковців і педагогічних працівників з різних регіонів нашої держави у правовій системі України аграрне, земельне, природоресурсне, екологічне право сформувались і функціонують як самостійні наукові доктрини, початкові дисципліни, галузі національного законодавства і права з відповідною інституційною структурою у юридичних вузах, наукових установах, органах державної влади, громадських і професійних об'єднаннях, мають безпосередній вплив на суспільну свідомість та правосвідомість у підходах до розуміння та вирішення актуальних проблем здійснення прав на землю Українського народу, природні ресурси, безпечне для життя і здоров'я довкілля, використання й охорони землі як основного національного багатства, на ефективність застосування земельного та аграрного законодавства з метою забезпечення громадянської злагоди на землі України і розбудови нашої країни як демократичної, правової, соціальної держави за європейським та євроатлантичним векторами сталого розвитку українського суспільства [1, 87–92].

У науково-освітній сфері ювілейні кафедри Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, так само й споріднені кафедри інших юридичних вузів чи відділів наукових установ НАН України, НАПрН України, необхідно розглядати як інституційні форми реалізації гносеологічної функції аграрного, земельного та екологічного права у системі вищої юридичної освіти, правової науки, у законотворчості, юридичній практиці, у сфері здійснення державної влади та управління, місцевого самоврядування.

Змістовним виразом інституційної форми реалізації пізнавальної функції права є освітня й наукова діяльність представників правничої наукової школи аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права у освітній і науковій сферах з правових питань використання і охорони землі, її природних ресурсів, здійснення прав на землю та природні ресурси, екологічної безпеки, продовольчої безпеки, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо.

У чинному національному законодавстві з питань освіти, вищої освіти, наукової і науково-технічної, інноваційної діяльності ми не зна-

ходимо визначення наукової школи як інституційної основи забезпечення творчої професійної діяльності вчених та науково-педагогічних працівників, її організаційно-правового статусу, функціонального призначення у проведенні фундаментальних і прикладних досліджень у сфері права. Формалізація наукових шкіл відбувається у юридичних вузах та наукових установах шляхом прийняття локальних нормативно-правових актів, які затверджуються вищими органами управління цих закладів та установ.

Водночас реформаційні процеси у сфері вищої юридичної освіти і правової науки за Європейським вектором розвитку і освітніми стандартами та підходами до проведення наукових пошуків у ЄС, нормативні вимоги чинного законодавства про вищу освіту і наукову діяльність спонукають до нормативного визначення правового статусу наукових шкіл в Україні.

Вбачається, що в сучасних умовах правничі школи у галузі аграрного, земельного, природоресурсного, екологічного права необхідно розглядати як неформальну творчу професійну співпрацю різних поколінь пошукувачів, вчених, науково-педагогічних працівників на чолі з науковим лідером, об'єднаних оригінальністю й новизною ідей з узгодженими підходами до наукового осмислення, оцінки та розв'язання теоретичних і практичних проблем, вибору та використання методів реалізації фундаментальних і прикладних дослідницьких програм і проектів, внаслідок якої одержані значні наукові результати, які реалізовані у систему юридичної освіти, правової доктрини, у правотворчості, юридичній практиці та інших сферах життєдіяльності суспільства і держави.

В основі будь якої науково-освітньої школи лежать оригінальні наукові ідеї вчених, які з Божого провидіння, завдяки своєму таланту, знанням, професійному і життєвому досвіду з філософського осмислення суспільних процесів і явищ будоражать наукову спільноту до проведення нових наукових досліджень, не бояться перешкод, наполегливо долають їх у пошуках відповіді на питання з утвердження свободи, рівності і справедливості та громадянської злагоди на землі України.

З огляду на досягнуті науково-освітні результати у розвитку ювілейних кафедр можна стверджувати, що науково-педагогічні працівники кафедри земельного та аграрного права, кафедри екологічного права Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого мають потужний науковий потенціал, який у творчій співпраці з колегами інших

споріднених кафедр дозволить подолати сучасні виклики, пов'язані з утвердженням наукової школи у системі національної правової освіти і правової доктрини України.

Адже в сучасних умовах реформування вищої юридичної освіти і науки з'явилися тривожні тенденції, які вкрай негативно впливають на реалізацію гносеологічної функції та функціонування аграрного, земельного та екологічного права як навчальних дисциплін у освітній діяльності, наукових спеціальностей у правовій доктрині, окремих галузей права у правовій системі, а також законодавства у правотворчій діяльності [2, 140–149].

З точки зору системного-структурного аналізу суспільних процесів і явищ одна з причин появи негативних тенденцій у сфері реалізації пізнавальної і освітньої функцій у формі наукових шкіл аграрного, земельного, екологічного права криється у розбалансованості системи, структури і змісту вищої юридичної освіти і правничої науки без визначення мети та кінцевих результатів освітньої і наукової діяльності з підготовки правників вищої кваліфікації та науковців для цих правових доктрин. Серед таких проблем у системі вищої юридичної освіти вирізняють наступні: відсутність законодавчого визначення вищої юридичної освіти та порядку обрахування стажу професійної діяльності у сфері права, що призводить до неоднозначного їх тлумачення в правозастосовній діяльності; розбалансована, надмірно і необґрунтовано велика кількість професій і посад, для зайняття яких законодавчо вимагається наявність вищої юридичної освіти; неефективна і необґрунтована ступенева система підготовки правників, відсутність повноцінної можливості та потреби в реалізації професійних прав випускників бакалаврату з права; недостатньо ефективна система зовнішнього забезпечення якості вищої юридичної освіти, яка не враховує результати Єдиного державного кваліфікаційного іспиту здобувачів освіти, які завершують навчання на освітніх програмах з права та рівень працевлаштування випускників закладів вищої освіти за фахом у сфері права; недостатня ефективність Єдиного державного кваліфікаційного іспиту як інструменту перевірки рівня опанування магістрами освітньої програми та атестації про здобуття вищої юридичної освіти на освітньому рівні «Магістр» тощо [3].

Екстраполяція названих негативних явищ у вищій юридичній освіті на реалізацію пізнавальної функції у формі наукових правничих шкіл

з аграрного, земельного, та й екологічного права показує, що з причин системного характеру та через існуючу інституційно-правову невизначеність із запровадженням в юридичних вузах підсумкової атестації випускників у формі єдиного кваліфікаційного іспиту до програм такого іспиту не вносяться питання чи завдання, які б охоплювали одержані студентами знання і компетентності із земельного, аграрного та екологічного права. Без вирішення цієї проблеми у перспективі можуть бути освітні проблеми з викладанням обов'язкових навчальних дисциплін із земельного, аграрного, екологічного права, не кажучи вже про вибіркові навчальні дисципліни за цими предметами, а також освітньо-наукові проблеми з набором до аспірантури та підготовки висококваліфікованих працівників юридичних вузів [4, 87–92].

Вбачається, що з прийняттям закону України «Про вищу юридичну освіту» будуть належним чином унормовані суспільні відносини у сфері вищої юридичної освіти з підготовки висококваліфікованих правників, що позитивно вплине на розвиток наукових шкіл з аграрного, земельного, екологічного права як основних форм реалізації пізнавальної функції цих галузей права у системі вищої юридичної освіти, правової доктрини, правотворчості і юридичній практиці.

Список використаних джерел:

1. Носік В. В. Земельне й аграрне право в умовах здійснення правової реформи в Україні: науково-освітні та практичні проблеми // Аграрне, земельне, екологічне, трудове право, право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників дистанційної наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг.ред. проф. Іншина М. І., за ред. проф. В. В. Носіка, доц. Ковальчук Т. Г., ас. Мельник М. Б. – Київ : Освіта України, 2021. – 516 с.

2. Nosik V., Khomenko M., Krasnytska L. Paradigm of reforming higher legal education in Ukraine in the context of training practising students. Харків, 2021 // Вісник Національної академії правових наук України. №2. С. 140–149.

3. Концепція закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії: Проект // URL : <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/34720.pdf>

4. Носік В. В. Земельне й аграрне право в умовах здійснення правової реформи в Україні: науково-освітні та практичні проблеми // Аграрне, земельне, екологічне, трудове право, право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні: тези доповідей учасників дистанційної наук.-практ.

конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (м. Київ, 12 березня 2021 р.) / за заг.ред. проф. Іншина М. І., за ред. проф. В. В. Носіка, доц. Ковальчук Т. Г., ас. Мельник М. Б. – Київ : Освіта України, 2021. – С. 87–92.

Рибалко Костянтин Валерійович
начальник Юридичного управління
Головного управління Держгеокадастру
у Харківській області

СУЧАСНА ЗЕМЕЛЬНА ПОЛІТИКА: ВІД КОНЦЕПТУАЛЬНОГО БАЧЕННЯ ДО РЕАЛЬНИХ СТРАТЕГІЧНИХ КРОКІВ

Довготривала повномасштабна війна з кожним днем призводить до стрімкого зростання широкого спектру втрат, яких зазнають всі сфери життя та діяльності країни. Не виключенням стала й економічна сфера, до продуктивної структури якої входить сільське господарство, базовим ресурсом для розвитку останнього є земля.

З початку повномасштабного вторгнення загальна сума непрямих втрат, які були та будуть завдані Україні, оцінюються в \$1,164 трлн (виручка) або понад \$385 млрд (додана вартість). З точки зору виручки найбільші суми непрямих втрат припадають на продуктивні сектори. Це торгівля (\$450,5 млрд), промисловість разом з будівництвом та послугами (\$410 млрд), та сільське господарство (\$83,1 млрд).

Непрямі збитки сільського господарства включають в себе втрати рослинництва, тваринництва, втрат виробників через порушення експорту, а також втрати через зростання виробничих витрат та втрати через потребу у рекультивациї. Ці втрати оцінюються непрямими методами шляхом поєднання державної, регіональної статистики а також даних опитування сільськогосподарських виробників, проведених у 2022 році.

Найбільша частка непрямих втрат спричинена зниженням виробництва продукції рослинництва. Сукупні непрямі втрати через скорочення виробництва продукції рослинництва складають \$46,5 млрд і відповідають зниженням виробництва впродовж чотирьох циклів однорічних культур (в 2022–2025 календарних роках). Виробництво продукції рослинництва скоротилось і через зниження посівних площ і через зміну

технології виробництва, що зумовлює падіння врожайності основних сільськогосподарських культур.

Другою за розміром категорією втрат є втрати внаслідок порушень експорту (оцінюється у \$24,1 млрд.) Морська блокада, встановлена РФ на початку вторгнення, а згодом обмежене функціонування так званого зернового коридору, призвело до зростання логістичних витрат, що спричинило зниження внутрішніх цін на основну експортно-орієнтовану продукцію аграрного сектору.

На решту категорій припадає 9% від загальної суми. Непрямі збитки внаслідок скорочення виробництва у тваринництві складають \$ 7,5 млрд, втрати внаслідок здорожчання факторів виробництва (палива та мінеральних добрив) складають \$4,4 млрд, а втрати через потребу в рекультивації земель оцінюються у \$0,3 млрд [1].

Окрім того, на початку повномасштабної війни у 2022 році кількість діючих підприємств у галузі сільського, лісового та рибного господарства зменшилася з 51,8 тис. до 35,6 тис, тобто майже на третину (-31,4%). Для галузі це найбільше зниження з 2012 року, яке водночас перевищує відповідний показник по економіці в цілому (-29,6%) [2].

Відповідна статистика Харківської області свідчить про те, що з 1100 фермерських господарств 650 припинили своє існування, були зруйновані фактично вщент. Частина з них протягом двох років почала потроху відновлювати свою діяльність [3].

Неменш кричущою є аналітика збитків завданих війною земельним ресурсам України, а також площа замінувань станом на 01 січня 2024 року:

- загальна сума прямих збитків, нанесених війною агропромислового комплексу та земельним ресурсам, складає \$10,3 млрд, що становить 6,3% у загальній оцінці прямих збитків інфраструктури країни [4];

- загальна сума збитків, завданих земельним, водним ресурсам, морським водам, атмосферному повітрю та об'єктам ПЗФ, на сьогодні становить 2 трлн 186 млрд 720 млн 448,79 тис. грн (зокрема за 2023 рік – 490 млрд 460 млн 811,5 тис. грн, із яких 374 млрд 341 млн 332,6 тис. грн за забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами, іншими нафтопродуктами та засмічення земельних ресурсів унаслідок ракетно-бомбових уражень (лідер серед регіонів – Харківська область, збитки як ої 244 млрд 392 млн 767,172 тис. грн) [5];

– загальна площа замінованої території країни дорівнює 156 тис. кв км [6] (зокрема близько 14 тис. кв км – акваторії), з яких приблизно 65 тис. кв км перебувають під контролем України, а понад 77 тис. кв км припадає на тимчасово окуповані території (із них 15 тис. кв км – зазнали відповідного впливу до 24 лютого 2022 року, а ще 63 тис. кв км – після 24 лютого 2022 року). Території, які зазнали безпосереднього впливу збройної агресії та перебувають під контролем України, розташовані в 708 громадах. Водночас така оцінка не є остаточною, оскільки тривають активні бойові дії [7].

На сьогодні норми статей 15 та 15–1 Земельного кодексу України вказують на те, що до повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин (Міністерство аграрної політики та продовольства України), належить, зокрема, розробка та забезпечення реалізації загальнодержавних, регіональних програм використання та охорони земель; до повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру), належить, зокрема, участь у розробленні та виконанні державних, галузевих, регіональних та місцевих програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання земель, їх відтворення та охорони відповідно. Важливими у сфері земельних відносин також є повноваження обласних рад: погодження загальнодержавних програм використання та охорони земель, участь у їх реалізації на відповідній території; затвердження та участь у реалізації регіональних програм використання земель, підвищення родючості ґрунтів, охорони земель (стаття 8 Земельного кодексу України) [8].

На жаль, при такій кількості учасників, відповідальних за формування та реалізацію земельної політики сьогодні існує лише концептуальне бачення земельної політики країни в розумінні цільового використання та охорони земель завдяки схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р «Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель» [9].

Приділено певну увагу земельним ресурсам у Національній економічній стратегії на період до 2030 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179, у Стратегічному курсі політики в сфері якості життя: у стратегічній цілі 3 «Забезпечення

безпечного довкілля для населення» (збереження природних ресурсів та раціональне природо-користування у земельних ресурсах: удосконалення заходів щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням; ідентифікація зон, уразливих до (накопичення) нітратів; посилення роботи за напрямками збереження, відновлення і сталого використання торфовищ водно-болотних, лучних, степових та інших цінних екосистем; забезпечення переходу на засади екологічно збалансованого землекористування) [10].

Окрім того, відповідно до «Проекту Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека» (2022 р.) було виділено напрями відновлення України, серед яких – напрям «Збалансоване використання природних ресурсів в умовах підвищеного попиту і обмежених пропозицій», який передбачав розробку «Програми заходів з відновлення та реабілітації земель, що постраждали внаслідок військової агресії РФ» у травні 2023 року та набутті чинності в грудні 2023 року (розробники обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, Мінагрополітики, Держгеокадастр, Міндовкілля) [11].

Таким чином, відсутність стратегічного документа з реалізації земельної політики, який би охопив широку низку складових такої політики (прикладом для розробки може слугувати Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»).

Безсумнівно, вказаний стратегічний документ повинен корелюватись з відповідними програмами обласного рівня (наприклад, востаннє на Харківщині діяла Програма раціонального використання та охорони земель у Харківській області на 2011–2015 роки, яка відповідає виключно вигодам мирного часу).

Враховуючи вищевикладене, наразі існує нагальна потреба у невідкладній розробці стратегічного документа з реалізації земельної політики на загальнодержавному рівні з одночасною актуалізацією та прийняттям обласними радами відповідних документів у формі регіональних програм, що дозволить перейти від концептуального бачення земельної політики до конкретних стратегічних кроків щодо її реалізації.

Список використаних джерел:

1. Звіт про непрямі фінансові втрати економіки внаслідок військової агресії Росії проти України станом на 1 липня 2024 року. Київська школа економіки

(KSE). Дослідницький проект «Росія заплатить». URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/nepryami-finansovi-vtrati-ekonomiki-ukrayini-perevishhuyut-1-164-trln-vtrachenogo-vitorgu-otsinka-kse-stanom-na-lipen-2024-roku/>.

2. Стаття «За перший рік війни кількість діючих сільськогосподарських підприємств зменшилася майже на третину – Юрій Лупенко». Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3697-za-pershyu-rik-viyny-kilkist-diyuchykh-silskohospodarskykh-pidpruyemstv-zmenshylasya-mayzhe-na-tretynu-yuriy-lupenko.html>

3. Стаття «Аграрії на Харківщині працюють у зоні 0,5–0,7 км від кордону з РФ – ХОВА». Новини Харкова. URL: <https://uanews.kharkiv.ua/economy/2024/10/17/466558.html>

4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. Дослідницький проект «Росія заплатить». URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.

5. Публічний звіт Т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2023 рік. URL: <https://dei.gov.ua/post/2834>.

6. Стаття «156 тисяч квадратних кілометрів території України наразі потенційно небезпечні та потребують обстеження й розмінування – ДСНС». URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/156-tisyach-kvadratnih-kilometriv-teritoriyi-ukrayini-narazi-potentsijno-nebezpechni-ta-potrebuyut-obstezhennya-j-rozminuvannya-dsns>.

7 Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 616-р «Про схвалення Національної стратегії протимісної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#n19>.

8. Земельний кодекс України. Офіційний вісник України. 2001. №46. Ст. 1.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 70-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

11. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». – Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf>

Соколова Алла Костянтинівна
докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Черкашина Марина Костянтинівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ

Управління відходами залишається однією із важливих екологічних проблем, яка потребує системного вирішення. Перетворення системи управління відходами на екологічно безпечну є для України одним із пріоритетних завдань. І на сьогодні зберігається тенденція до прогресуючого накопичення відходів як у промисловому, так і у побутовому секторі. Значні обсяги щорічного утворення відходів в Україні та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, перероблення, утилізацію, знешкодження та екологічно безпечне видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки. Втрачається вагомий ресурсний потенціал, і водночас погіршується і так несприятлива екологічна ситуація [1, с.170].

Між тим, ще в 1991 році було розроблено та прийнято Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], в якому було наголошено на необхідності належного регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища від забруднення відходами.

Таку увагу законодавця слід визнати виправданою, зважаючи на офіційні дані, за якими в нашій країні накопичено 36 млрд тон відходів або 50 тисяч тон на 1 квадратний кілометр.

Законодавчо встановлено у ст.55. «Охорона навколишнього природного середовища від забруднення відходами», що утворювачі відходів повинні вживати ефективних заходів для зменшення обсягів утворення

відходів, а також для оброблення відходів, утворення яких неможливо уникнути. Також визначено, що здійснення операцій з оброблення відходів дозволяється лише за наявності дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів на визначених місцевими радами територіях з дотриманням санітарних та екологічних норм [2].

В свою чергу екологічна безпека (тобто такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей) гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [2].

По суті йдеться про захищеність важливого для суспільства інтересу, тобто стану довкілля, шляхом недопущення його погіршення. Інакше кажучи, йдеться про стан навколишнього природного середовища у процесі господарської та іншої діяльності, який не допускає заподіяння шкоди природним ресурсам, довкіллю в цілому, людині та її майну. Цей стан має чіткі правові межі, що визначені системою екологічних нормативів. Вони містять критерії оцінки якості навколишнього природного середовища, заходів з охорони довкілля, вводять виробничу та іншу господарську діяльність у русло екологічних вимог, орієнтують її на забезпечення певного рівня екологічної безпеки [3, с. 253].

Серед програмних документів щодо регулювання відносин в сфері відходів слід назвати Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23.03.2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» [4]. Так, розглянувши комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері, беручи до уваги високий рівень ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, зумовлений значним забрудненням довкілля через техногенне навантаження, нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу, значні обсяги накопичених в Україні відходів тощо Рада прийняла рішення, що стосується, зокрема, впровадження сталої системи управління відходами та небезпечними хімічними речовинами, а саме: а) забезпечити супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України «Про управління відходами»; б) внести у шестимісячний строк на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України стосовно посилення відповідальності за порушен-

ня законодавства у сфері управління відходами; в) внести у шестимісячний строк після набрання чинності Законом України «Про управління відходами» на розгляд Верховної Ради України проекти законів про: відходи видобувної промисловості; упаковку та відходи упаковки; г) опрацювати у тримісячний строк питання щодо запровадження та використання економічних інструментів для стимулювання створення об'єктів інфраструктури з оброблення відходів; г) вжити у 2021 році заходів щодо утворення інформаційного центру для збирання, оброблення, аналізу та поширення інформації про управління відходами тощо.

Слід наголосити, що Уряд схвалив законопроект «Про управління відходами видобувної промисловості». Це євроінтеграційний документ, який дозволить Україні імплементувати положення європейської Директиви 2006/21/ЄС та вирішити наявні проблеми із відходами видобувної промисловості. Адже найбільшу частку від усіх відходів в Україні становлять саме відходи видобувної промисловості – за експертними оцінками, це близько 70%. Такі відходи утворюються в процесі видобутку, збагачення та переробки корисних копалин [5].

Як відомо, у 2021 році прийнято перший спеціальний закон України, спрямований на обмеження виробництва та споживання пластикових пакетів в Україні. Таким законом став Закон України від 1 червня 2021 року № 1489-IX «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України», яким запроваджено в Україні окремі положення тих змін, що були внесені Директивою ЄС/2015/720 до базової Директиви ЄС/94/62 про упаковку та відходи упаковки. Обмеження спрямовані на: заборону оксорозкладних пакетів, які розкладаються на мікропластик, а не на природні речовини; обмеження використання надтонких пластикових пакетів; обов'язкове маркування біорозкладних пластикових пакетів на відповідність національним стандартам ДСТУ EN 14995:2018, ДСТУ EN 13432:2015; стимулювання виробництва біорозкладних пластикових пакетів [1, с. 183].

В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [6] наголошується, що на відміну від європейських держав в Україні дуже низький рівень перероблення та утилізації твердих побутових відходів і високий показник їх захоронення на полігонах. Значна частина полігонів перевантажена і не відповідає природоохоронним та санітарним нормам. Вказується, що значну загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я людини становлять відходи, що утворилися у процесі медичного обслуговування,

переробки сировини тваринного походження, фармакологічної та косметологічної промисловості, які містять небезпечні патогенні та умовно патогенні мікроорганізми, а також відходи електричного та електронного обладнання. Також особливо підкреслюється в вищезазначеному законі, що основною причиною такого стану є недосконала законодавча база, відсутність ефективної системи обліку та звітності, системи моніторингу у сфері управління відходами.

Відповідно основним законом у сфері управління відходами є Закон України «Про управління відходами» [7]. Цей Закон визначає правові, організаційні, економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від діяльності з управління відходами, сприяння підготовці відходів до повторного використання, рециклінгу і відновленню з метою запобігання їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

Окрім того відповідні приписи щодо сфери відходів містяться також у законах України: «Про металобрухт» (Так, регулювання відносин, пов'язаних з управлінням відходами, що містять метали чи їх сплави, виробу з металу, здійснюється згідно з Законом України «Про управління відходами» з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про металобрухт») [8]; «Про перевезення небезпечних вантажів» (Так, перевезення та маркування небезпечних відходів здійснюються відповідно до Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів» та інших актів законодавства щодо перевезення небезпечних вантажів [9]; «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про адміністративні послуги» (Так, видача або відмова у видачі письмової згоди (повідомлення) на транскордонне перевезення відходів здійснюється відповідно до останніх вказаних законів України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про адміністративні послуги» з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про управління відходами») [10, 11], «Про поводження з радіоактивними відходами» [12] та у інших нормативно-правових актах.

Як вбачається, на сьогодні законодавство у сфері управління відходами являє собою доволі великий масив нормативно-правових актів. Між тим, як спостерігаємо, передбачається розробка та прийняття цілої низки нових актів, зокрема у формі законів. Отже, потрібно провести ретельний розгляд усього законодавства у сфері відходів і здійснити професійну їх доробку щодо законодавчої техніки, особливо усунення

внутрішніх протиріч, дублювання та прогалин. Таким чином, мова повинна йти не про появу нових нормативно-правових актів – особливо законів, а про внесення змін чи доповнень до чинного законодавства у сфері відходів.

Список використаних джерел:

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України* <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> (2024, листопад, 24).

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 08.10.1991 р. №1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №41. Ст. 546.

3. Малишева, Н. Р., Єрофєєв, М. І. (2017). Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків: Право, 416 с.

4. Про виклики та загрози національній безпеці України у екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23.03.2021 р. № п0018525–21. *Офіційний вісник України*. 2021. №26. стор. 106. Ст. 1249.

5. Проект Закону України Про управління відходами видобувної промисловості, 2024. *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45181> (2024, листопад, 24).

6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. №28.

7. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. №2320-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. №17. ст. 75.

8. Про металобрухт: Закон України від 05.05.1999 р. № 619-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №25. ст. 212.

9. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 06.04.2000 р. №1644-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. №28. ст. 222.

10. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №48. ст. 483.

11. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. №5203-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. №32. ст. 409.

12. Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30.06.1995 р. №255/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №27. ст. 198.

Сустанов Євгеній Павлович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕКОСИСТЕМНА СКЛАДОВА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ КАФЕДРИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Цього року колектив кафедри екологічного права відзначає два важні ювілеї: 220-річчя від дня заснування провідного закладу вищої юридичної освіти України – Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та 45-річчя заснування кафедри екологічного права як самостійного структурного підрозділу Університету.

За цей час на кафедрі було підготовлено велику кількість монографічних досліджень, підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів, енциклопедичних видань, наукових статей, тез доповідей і повідомлень, а також інших наукових праць, які вирізняються своєю ґрунтовністю та охоплюють широке коло еколого-правових проблем.

Сучасна палітра наукових інтересів учених кафедри є надзвичайно різнобарвною та включає в себе низку актуальних питань щодо: правових засад екологічної функції держави в умовах євроінтеграції та правотворчої діяльності в екологічному законодавстві (Гетьман А. П.); теоретико-прикладних аспектів правового забезпечення відносин у сфері природо-користування в умовах євроінтеграції (Анісімова Г. В.); трансформації фауністичних правовідносин в екологічному праві України (Шеховцов В. В.); проблем формування флористичного права України, а також теорії і практики еколого-правових договорів (Соколова А. К.); правового забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України (Бредіхіна В. Л.); правового забезпечення використання водних біоресурсів та адаптації національного законодавства до стандартів ЄС у сфері використання природних ресурсів та комплексів (Єрмолаєва Т. В.); правового регулювання використання, охорони та відтворення водних ресурсів України (Черкашина М. К.); правового регулювання землекористування та правового забезпечення використання, охорони та відтворення (відновлення) природних ресурсів та комплексів (Донець О. В.); правових засад використання й охорони рослинного світу,

біологічного різноманіття та правових засад охорони довкілля від шкідливого біологічного впливу (Туліна Е. Є.); правового забезпечення природного фонду як складового елемента національної екологічної мережі (Статівка О. О.) та ін.

Однак незважаючи на такий яскравий спектр еколого-правових питань, одним із напрямків, який об'єднує наукові вподобання вчених кафебри екологічного права, у тому числі автора цих рядків, є проблема правового регулювання збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу, що підтверджується, зокрема, аналізом відповідних публікацій.

Так, певних екосистемних аспектів у своїх наукових працях торкається А. П. Гетьман, який, досліджуючи питання державного екологічного управління, підкреслює, що його метою є безперервне забезпечення і підтримка функціонування екологічної системи, яка повинна відповідати об'єктивним законам навколишнього природного середовища; бути стійкою і саморегульованою; мати поступальний розвиток; базуватися на екологічних імперативах [1, с. 208].

Екосистемна складова присутня й у роботах Г. В. Анісімової, яка розглядає екосистемний підхід у системі принципів екологічного права [2, с. 25–26], а також висвітлює його в контексті сучасного концепту формування національної екологічної політики, наголошуючи при цьому, що зараз особливої актуальності набувають не тільки питання правового забезпечення збереження й раціонального, еколого збалансованого використання природних ресурсів та комплексів, а й відновлення екосистем, що, у свою чергу, зумовлює необхідність використання екосистемного підходу під час розроблення еколого-правового забезпечення відновлення (відтворення) природних ресурсів та комплексів і збереження природно-ресурсного потенціалу України [3, с. 8].

До того ж, підкреслимо, що окремі питання екосистемної проблематики, зокрема щодо визнання екосистеми об'єктом екологічного права, порушуються Г. В. Анісімовою в її монографічному дослідженні, присвяченому теоретичним засадам розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини [4, с. 276].

Не оминає екосистемних позицій і В. В. Шеховцов, який, вивчаючи перспективи формування та розвитку фауністичного законодавства України, інтерпретує тваринний світ як сукупність диких тварин, живих організмів, які існують і розвиваються у стані природної волі в навколишньому середовищі (на суші, у воді, в атмосфері, ґрунті тощо), та, акцен-

туючи увагу на екосистемному підході, вважає за доцільне розглядати тваринний світ як системне явище [5, с. 52, 53].

У своїх попередніх працях А. К. Соколова, розробляючи концепцію флористичного права України й аналізуючи законодавче визначення поняття «ліс», дійшла висновку, що його слід розуміти не як самостійний природний об'єкт, а як екологічну систему – біогеоценоз, яка й повинна складатися з декількох самостійних природних об'єктів або ж їх частин [6, с. 21], тобто, як бачимо, вона запропонувала екосистемну модель розуміння лісу ще задовго до її закріплення в Лісовому кодексі України. У подальших публікаціях вчена підкреслює важливість принципу екосистемного підходу (екосистемність, що зумовлено природними властивостями рослинного світу) серед принципів інституту користування об'єктами рослинного світу в рамках флористичного права як підгалузі права екологічного [7, с. 7].

Пізніше цю ідею розвинула Е. Є. Туліна, проголосивши принцип екосистемного підходу підґрунтям для формування інших принципів інституту права використання рослинного світу, який визначає їх спрямованість і зміст. На підставі екосистемного підходу формуються відповідні норми, здійснюється процес правового регулювання у зазначеній сфері. Саме тому цей принцип є провідним в інституті права використання рослинного світу [8, с. 46].

Слід зауважити, що зараз А. К. Соколова досліджує екосистемний підхід не лише з позиції принципів інституту користування об'єктами рослинного світу, а й права природокористування в цілому [9, с. 154, 155].

В екосистемному контексті розглядає природні ресурси В. Л. Бредіхіна, яка стверджує що, з одного боку, вони є товарним продуктом, сировинною базою та основним фактором суспільного виробництва, що формує сучасний стан економічної системи, а з іншого і водночас – фактором трансформації якісних характеристик довкілля в екосистемну цінність його природоресурсних (водних, лісових, ландшафтних та ін.) компонентів. А тому надзвичайно актуальним виявляється забезпечення екологічної рівноваги та безпеки на планеті, збереження її ресурсів та можливості надавати екосистемні послуги для задоволення екологічних інтересів сучасного та майбутніх поколінь [9, с. 194, 199].

На переконання Т. В. Єрмолаєвої, яка досліджує теоретико-правові засади використання водних біоресурсів, ключовим принципом такого використання є принцип екосистемного підходу [9, с. 626–627]. А на думку М. К. Черкашиної, екосистемний підхід має складати основу право-

вого регулювання водних відносин, тоді як у Водному кодексі України, переконана вчена, має бути закріплено поняття «водна екологічна система», яка означає природне водне середовище, що володіє замкнутою системою взаємозв'язків її компонентів (живих і неживих елементів, що взаємодіють між собою як єдине функціональне ціле, пов'язані обміном речовин і енергією), які надають їй стабільність, пов'язану з іншими стійкими екосистемами і має певну біологічну продуктивність [9, с. 470].

Правові аспекти екосистемного підходу, не лише в контексті відновлення (відтворення) природних ресурсів і комплексів, а також як основи сталого землекористування, досліджує О. В. Донець, яка вбачає доцільним поширення екосистемних поглядів у земельному законодавстві України, особливо в частині закріплення поняття терміну «земля» в Земельному кодексі України, що сприятиме більш комплексному розумінню сутності землі та її екологічних, економічних і соціальних функцій. Цей підхід, підкреслює вчена, пропонує детальне розуміння землі як динамічної взаємодії складних екологічних систем, значно розширюючи традиційну сферу застосування земельного права, що сприятиме створенню дієвої правової основи для більш стійких практик землекористування, визнаючи складні взаємозв'язки між людською діяльністю та навколишнім середовищем [9, с. 384].

Суттєву увагу екосистемному підходу у своїх сучасних наукових працях приділяє Е. Є. Туліна, яка, досліджуючи питання правового забезпечення збереження та сталого використання компонентів біологічного різноманіття, наголошує, що через визначення місця біорізноманіття і його компонентів (у першу чергу найменш врегульованого в законодавстві – екосистеми) в системі об'єктів екологічного права, а також запровадження в законодавстві розуміння трирівневості біорізноманіття (видовий, генетичний, екосистемний рівні) з'являється можливість запровадження в повному обсязі екосистемного підходу як одного з основних принципів екологічного права [9, с. 671].

В екосистемному контексті наразі визначається й досліджується екологічна мережа як невід'ємний об'єкт правової охорони довкілля. Так, розглядаючи екомережу як об'єкт еколого-правового регулювання, О. О. Статівка стверджує, що сьогодні особлива увага до екомережі посилюється також визнанням виняткової ролі її складників у забезпеченні впровадження екосистемного підходу [10, с. 118].

Екосистемна складова так чи інакше досліджується в публікаціях інших співробітників кафедри в рамках їх основних наукових тем, серед яких: право власності на природні ресурси і комплекси та правове регулювання використання й охорони надр (Разметаєв С. В.); розвиток ландшафтного законодавства та правове регулювання застосування інформаційних технологій у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів (Лозо О. В.); удосконалення правового регулювання у галузі охорони атмосферного повітря та боротьби з наслідками зміни клімату (Копиця Є. М.); правове забезпечення екологічного господарювання (Задохайло Д. Д.); правова охорона навколишнього природного середовища в енергетичній сфері та інноваційна діяльність у сфері охорони довкілля (О. О. Савчук); правовий механізм реалізації екологічних обов'язків громадян (Шинкарьов О. О.); актуальні питання правового регулювання використання й охорони тваринного світу (Оніщенко О. Ю.) та ін.

Таким чином, навіть стислий аналіз наукових джерел дає підстави зробити висновок, що проблема правового регулювання збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу є однією з ключових у працях вчених кафедри екологічного права. Цілком очевидно, що саме вона здатна об'єднати різноманітні наукові інтереси, а тому, безумовно, потребує особливої уваги та ґрунтовного і всебічного розроблення.

Список використаних джерел:

1. Гетьман А. П. Державне екологічне управління. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 776 с. : іл.
2. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. 552 с.
3. Анісімова Г. В., Донець О. В. Екосистемний підхід до відновлення (відтворення) природних ресурсів та комплексів як основа сучасного концепту формування національної екологічної політики. *Екологічне право*. 2020. № 2. С. 7–13.
4. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства України в контексті природно-правової доктрини: монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
5. Шеховцов В. В. Перспективи формування і розвитку фауністичного законодавства України : монографія. Харків : Право, 2020. – 344 с.

6. Соколова А. К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія. Харків : Право, 2009. 288 с.

7. Соколова А. К. Актуальні питання теорії екологічного права. *Теорія і практика правознавства*. 2011. № 1 (1).

8. Туліна Е. Є. Правові засади використання рослинного світу : монографія. Харків : Право, 2017. – 216 с.

9. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Харків : Право, 2023. – 912 с.

10. Статівка О. О. Правове забезпечення природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі : монографія / наук. ред. А. П. Гетьман. Харків : Право, 2018. 250 с.

Чабаненко Микола Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, господарського
та екологічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА НА ВИДАЧУ АГРАРНОЇ НОТИ ЩОДО КОНКРЕТНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК РЕЧОВОГО ПРАВА

01 січня 2025 року набирає чинності Закон України «Про аграрні ноти» [1] (далі – Закон), який запроваджує новий інструмент залучення коштів у сільське господарство – аграрні ноти – цінні папери, що посвідчують зобов’язання боржника поставити сільськогосподарську продукцію або сплатити кошти кредиторю. Окремі положення цього закону мають характер доволі цікавих та сміливих новел, які породжують або по-новому актуалізують цілу низку прикладних та теоретичних проблем.

В попередніх публікаціях [2] ми звертали увагу на те, що аграрна нота може бути видана не лише власником, але і користувачем земельної ділянки сільськогосподарського призначення (при цьому без обмежень щодо конкретного титулу користування та без обов’язкової згоди власника). В такому випадку аграрна нота створює суттєві та обтяжливі правові наслідки для власника ділянки та/або іншого володільця ділянки, від речового права якого походить право користування боржника за аграрною нотою.

Такі наслідки включають:

1) встановлення та реєстрація обмежень щодо розпорядження земельною ділянкою (включаючи розірвання чи зміну договору, який породив право користування боржника, чи відмову від нього), внесення змін до договору або відмову від договору, на підставі якого у нього виникло право оренди або інше право користування земельною ділянкою, без згоди кредитора під загрозою нікчемності відповідного правочину (ч. 6 ст. 9, абз. 6 ч. 7 ст. 9 Закону);

2) згода кредитора, зокрема, необхідна і для державної реєстрації прав у результаті відчуження боржником за відповідною аграрною нотою належної земельної ділянки (крім звернення стягнення на предмет іпотеки), права оренди, права емфітевзису або права суперфіцію, укладення договору суборенди, розірвання договору оренди, емфітевзису або суперфіцію, внесення змін до такого договору або відмову від нього (абз. ч. 4 ст. 18, п. 21 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3] в редакції Закону);

3) для реалізації права на розірвання або інше припинення договору (у т.ч. в судовому порядку), який породив право користування боржника, з мотивів його порушення боржником, власник повинен попередньо повідомити про свої наміри кредитора та запропонувати йому виконати зобов'язання боржника за укладеним договором оренди, суборенди, емфітевзису або суперфіцію (ч. 8 ст. 9 Закону);

4) у випадку переходу права власності / користування на земельну ділянку набувач, за загальним правилом, стає солідарно відповідальним перед кредитором за аграрною нотою; тобто, зобов'язання за нотою слідує за земельною ділянкою та обтяжують її (ст. 10 Закону);

Вбачаючи в такому регулюванні значний дисбаланс та загрозу права, свободам та законним інтересам власника земельної ділянки, нами пропонувалося, зокрема, передбачити необхідність згоди власника на видачу аграрної ноти землекористувачем та презумпції відсутності такої згоди [2, с. 380].

Отже, видаючи аграрну ноту щодо конкретної земельної ділянки боржник в односторонньому порядку суттєво модифікує правовий режим такої ділянки, створюючи правові наслідки не лише для себе, але і для третіх осіб, зокрема для власника відповідної земельної ділянки, а також створює обтяження, які слідує за земельною ділянкою та обтяжують її зобов'язаннями за аграрною нотою. Такий стан речей дозволяє виснувати, що право видачі аграрної ноти щодо конкретної земельної ділянки

(тобто із вказівкою земельної ділянки як місце вирощування заставленої майбутньої сільськогосподарської продукції за цією аграрною нотою) є речовим правом на земельну ділянку особливого роду (*sui generis*). Такий підхід до визначення правової природи права видачі аграрної ноти щодо конкретної земельної ділянки відповідає сучасним тенденціям розвитку доктрини речового права. Так, Р. Майданик, Н. Майданик та Н. Попова зазначають таке: «Властива сучасному речовому праву тенденція до переходу від концепції автономії волі, визначеної законом, до концепції регульованих речових прав, ґрунтується на ідеї сутнісного (функціонального), а не формально визначеного законом розуміння речового права [тут і далі підкреслення наші – М. Чабаненко].

Концепція сутнісного (функціонального) розуміння речового права передбачає визнання речовими правами як прямо визначених законом, так і непоіменованих у законі, які за своєю сутністю є речовими правами («приховані» речові права).

Властиве концепції функціонального (сутнісного) підходу широке поняття речових прав об'єктивно зумовлює доцільність переходу від принципу *numerus clausus* до принципу відносно закритого (чи відносно відкритого) переліку речових прав, що допускає розширення кола речових прав за рахунок так званих «прихованих» речових прав» [4, с. 51].

З точки зору класичної тріади «володіння – користування – розпорядження» це своєрідне речове право лежить на межі користування (оскільки фактично передбачає використання земельної ділянки як об'єкта своєї кваліфікованої застави, коли прямим об'єктом застави є врожай, який вирощується на ній) та розпорядження (оскільки його реалізації суттєво змінює правовий режим земельної ділянки, впливає на обсяг речових прав щодо неї третіх осіб, включаючи власника). З огляду на зміст відносин і зобов'язань за аграрними нотами, це речове право може належати лише особі, яка має речове право на використання ділянки за цільовим призначенням. Водночас автоматичне слідування цього речового права *sui generis* за правом користування є недоцільним та порушує права та законні інтереси власника ділянки.

У зв'язку із цим та із визначеними нами проблемами дисбалансу щодо прав та законних інтересів власника земельної ділянки ми підтримуємо висловлену раніше [2, с. 380] ідею про доцільність встановлення законом необхідності згоди власника на видачу аграрної ноти землекористувачем та презумпції відсутності такої згоди. З огляду на правову природу права на видачу аграрної ноти як речового права *sui generis*,

надання такої згоди доцільне саме у вигляді передачі такого речового права від власника до користувача або за окремим договором, або за умовами основного договору, що породжує право користування (зокрема, договору оренди); крім того, доцільним є державна реєстрація такого права (як окрема реєстраційна дія або як елемент реєстрації основного права користування). Вбачається також за доцільне надати сторонам основного договору, що породжує право користування, можливості визначати обсяг та зміст права на видачу аграрної ноти (специфікуючи, зокрема, умови такої аграрної ноти). Можливо також передбачити і одноразові дозволи власника на видачу конкретної аграрної ноти наперед визначеного змісту, які можуть надаватися у формі односторонніх правових актів (наприклад, заяв).

Наприкінці принагідно зазначаємо, що наявне позитивне регулювання аграрних нот, у т.ч. в контексті піднятих тут проблем, у випадку його введення в дію з 01 січня 2025 року без вирішення таких проблем створить загрози правам та законним інтересам власників земельних ділянок, які перебувають у користуванні третіх осіб та загрози реалізації щодо них принципу верховенства права, зокрема вимог юридичної визначеності та легітимних очікувань. Як наслідок – є ризик розбалансування ринку речових прав на землю сільськогосподарського призначення та, в свою чергу, погіршення стану продовольчої безпеки України.

Висновок. Право видачі аграрної ноти щодо конкретної земельної ділянки (тобто із вказівкою земельної ділянки як місце вирощування заставленої майбутньої сільськогосподарської продукції за цією аграрною нотою) є речовим правом на земельну ділянку особливого роду (*sui generis*). Воно має окремі елементи повноважень користування і розпорядження. Воно походить від права власності на відповідну земельну ділянку. Його перехід до користувача земельної ділянки має бути однозначним і формалізованим зумовленим волевиявленням власника земельної ділянки. Доцільним також є запровадження державної реєстрації такого речового права.

Список використаних джерел:

1. Про аграрні ноти : Закон України від 22.02.2024 № 3586-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. №26. стор. 12. стаття 1648.
2. Чабаненко М. М. Аграрна нота і права та законні інтереси власника земельної ділянки, відмінного від боржника за аграрною нотою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. №1. С. 377–380.

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. ст.553 (в редакції станом на 01.01.2025).

4. Майданик Р., Майданик Н., Попова Н. Переосмислення загальної частини речового права в умовах європеїзації та кодифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 39–54.

Яремак Зоряна Васиївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

завідувачка кафедри трудового,

екологічного та аграрного права

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: КЛЮЧ ДО ЕФЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

На роздуми про використання принципу пропорційності для регулювання еколого-правових відносин наштовхнула стаття А. П. Гетьмана «Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля» [1]. В ній автор робить невтішний висновок про те, що науковці екологічного, земельного та аграрного права, за невеликим виключенням, залишили поза увагою дослідження принципу верховенства права в контексті засадничої проблематики екологічного права, яку варто досліджувати «крізь призму практичного застосування норм екологічного законодавства у повсякденному вимірі та механізми реалізації правозастосовної діяльності у сфері екологічних суспільних відносин» [1, с. 2]. Науковець переконливо обґрунтовує, що принцип верховенства права в системі регулювання екологічних суспільних відносин знаходить своє втілення не лише в традиційно окресленому науковою еколого-правовою літературою інституті екологічних прав людини та громадянина (право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на отримання екологічної інформації, право на відшкодування завданої порушенням екологічного законодавства шкоди, право на судовий захист тощо), але й інших інститутах екологічного права, як-то: право власності на природні ресурси; право природокористування; правові засади

управління природокористуванням та охороною довкілля; економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища та природокористування; юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства; правове забезпечення екологічної безпеки; правовий режим екологічно вражених територій і зон надзвичайних екологічних ситуацій; правове регулювання поведінки з відходами; правові основи біологічного різноманіття; правові засади попередження зміни клімату та ін. [1, с. 3–4].

Верховенство права є надзвичайно значущим для регулювання екологічних правовідносин. Законність, правова визначеність, заборона свавілля, повага до прав людини, недискримінація та рівність перед законом – кожен з цих елементів верховенства права має безпосереднє значення для охорони довкілля [2]. Водночас для сфери екологічного права важливим є забезпечити збалансований підхід до розвитку економіки, збереження природних ресурсів та задоволення потреб людини. Цьому сприяє принцип пропорційності, який є невід’ємним елементом верховенства права та за визначенням С. Шевчука є «неписаним конституційним принципом», що «походить з принципу верховенства права і з природи основних прав, оскільки вони відображають загальне право на свободу громадянина від держави, які можуть бути обмежені державними органами тільки у випадку переслідування абсолютно необхідного публічного інтересу» [3, с. 316–317]. Більше того, цей принцип має значення як у правотворчому аспекті, так і знайшов своє втілення у правозастосовній та судовій практиці. Обґрунтуємо висунуту тезу.

Вперше нормативного закріплення принцип пропорційності отримав у Хартії Основних прав Європейського Союзу, де у ст. 52 ч. 1, визначаючи сферу дії гарантованих Хартією прав передбачається можливість їх обмеження за умови, що таке обмеження має бути передбачено законом та не порушувати основний зміст цих прав і свобод. Обмеження можуть застосовуватись лише з дотриманням принципу пропорційності і тільки в тому випадку, якщо вони необхідні і справді відповідають загальним цілям, визнаним Європейським Союзом, або необхідні для захисту прав та свобод інших людей.

Зважаючи на те, що як і обмеження, так і підстави такого обмеження повинні бути законодавчо закріплені, то принцип пропорційності набув опосередкованого вираження і в нормах національного законодавства, коли визначаючи те чи інше право особи, вказується і на легітимне обмеження цього права за певних обставин. Ст. 64 Конституції України

встановлено імперативний припис, що «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». А ч. 2 цієї норми закріплено вичерпний перелік випадків можливого обмеження таких прав: «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» та вичерпний перелік прав, свобод, які не підлягають обмеженню. Із цього робимо висновок, що обмеження прав може відбуватися у двох випадках: у випадку воєнного або надзвичайного стану та у випадку, коли права, визначені Конституцією, не мають абсолютного характеру.

Оскільки в Конституції України усі основні права і свободи людини відтворені у відповідних конституційних нормах, то проблема обмеження прав людини в Україні проявляється переважно як проблема співмірного обмеження конституційних прав громадян законом [4, с. 276]. При цьому принцип пропорційності розглядається як базова ознака конституційності будь-якого закону. Як справедливо зауважує С. В. Шевчук, «несправедливим та неконституційним має вважатися закон, який є непропорційним (засоби, зазначені в законі, не пропорційні переслідуваній меті) та суттєво порушує права людини (у тому числі – непропорційно їх обмежує)» [5, с. 63].

Аналізуючи норми українського екологічного законодавства, варто вказати на ряд особливостей регулювання екологічних відносин. Сфера екологічного права характеризується тим, що питання захисту довкілля, збереження природних ресурсів має першочергове значення на шляху до сталого розвитку. Конституційні положення, що лягли в основу розвитку українського екологічного законодавства визначають особливий правовий режим природних ресурсів (ст. 13, 14 Конституції України); встановлюють обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України та обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі та відшкодувати завдані збитки (ст. 16, 66); проголошують право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50) тощо. На розвиток конституційних норм спеціальний Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у ст. 3 серед принципів охорони навколишнього природного середовища визначає пріоритетність вимог екологічної безпеки; обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльнос-

ті; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства та ряд інших.

Такі законодавчі конструкції свідчать про наявність двох форм охорони навколишнього середовища: через механізм захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля та шляхом встановлення пріоритетності суспільного інтересу у збереженні довкілля (публічного екологічного інтересу) [6]. Тому в контексті регулювання екологічних правовідносин та вирішення екологічних конфліктів правомірне обмеження прав здійснюється першочергово з метою задоволення суспільного екологічного інтересу. З іншого боку, принцип пропорційності буде виявлятися у випадку співставлення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля та інших прав. Окрім того, обмежуючими чинниками в екологічних правовідносинах залишаються і загальні інтереси (інтереси добробуту суспільства, громадського порядку тощо).

Якщо говорити про практичну площину реалізації принципу пропорційності, то можемо навести приклад з оцінки впливу на довкілля чи стратегічної екологічної оцінки. Перед впровадженням нових проєктів або політик важливо проводити оцінку їх потенційного впливу на довкілля (наслідків для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідків для соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів). Всі запропоновані заходи повинні відповідати принципу пропорційності, тобто не перевищувати необхідні межі для досягнення поставлених цілей.

Висновуючи, варто зазначити, що принцип пропорційності є міжгалузевим правовим принципом, похідним від верховенства права, застосування якого пов'язано із обмеженням прав людини та необхідністю досягнення компромісу у правових відносинах особи, держави та суспільства. Фактично принцип пропорційності виявляє свою дію на всіх етапах правового регулювання суспільних відносин та використовується як органом законодавчої влади в процесі нормотворення, так і органами виконавчої влади в процесі правозастосування. Особливістю реалізації принципу пропорційності в екологічних правовідносинах доцільно визначити те, що він є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку, збереження довкілля та досягнення екологічної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Гетьман А. П. Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля. *Екологічне право України: науково-практичний журнал*. 2017. № 1–2. С. 2–7.
2. Андрій Андрусевич про екологічну свідомість українців, активність ГО та екологічні реформи. URL: <https://www.prostir.ua/?news=andrij-andrusevych-pro-ekolohichnu-svidomist-ukrajintsiv-aktyvnist-hromadskyh-orhanizatsij-ta-ekolohichni-reformu> (дата звернення: 25.11.2024 р.).
3. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. 2-ге вид. Київ : Реферат, 2010. 640 с.
4. Кравчук О. В. Доктрина співмірності (пропорційності) правообмежень у правових позиціях Конституційного Суду України. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2011. №2. С. 275–284.
5. Шевчук С. В. Основи конституційної юриспруденції: навч. посіб. / С. В. Шевчук; наук. ред. О. В. Петришин. Х. : Консум, 2002. 296 с.
6. Яремак З. В. Інституційні принципи узгодження інтересів в еколого-правовому конфлікті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 71. С. 203–209. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.34>

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА СЕКЦІЙНОМУ ЗАСІДАННІ

Бакай Юлія Юрїївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 ефективна державна політика є важливою передумовою розвитку агропромислового сектору. Саме аграрний сектор економіки формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільського розвитку. Тому для розвитку аграрного сектору України та розв'язання галузевих проблем необхідно запроваджувати системність, прогнозованість, обґрунтованість та ефективність у формуванні та реалізації державної політики у сфері сільського господарства та розвитку села, забезпечити довіру та взаємодію держави, бізнесу та суспільства, посилити інституційну спроможність системи державного управління, покращити принципи та засоби моніторингу і оцінювання державної політики [1].

Слушною є думка С. І. Марченко, попри війну, втрату частини врожаю та блокаду портів, Україна залишається гарантом світової продовольчої безпеки та бере на себе відповідальність за продовольче забезпечення інших держав. Це обумовлює необхідність тісної взаємодії держави в особі уповноважених органів та агробізнесу у створенні умов, необхідних для гарантування продовольчої безпеки, шляхом підвищення рівня безпечності та якості сільськогосподарської продукції, належного задоволення внутрішнього попиту на якісну харчову продукцію, збіль-

шення експортного потенціалу за рахунок виробництва та споживання високоякісних та безпечних харчових продуктів, доступу до ринків збуту та вирішення питання щодо захисту інтересів національних виробників сільськогосподарської продукції [2, с. 293].

Ключовими нормативно-правовими актами, які визначають загальні засади державної аграрної політики в Україні є Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179, Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р, Концепція розвитку сільських територій, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р., Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 29 квітня 2022 р. № 327-р, Рішення Ради Національної безпеки і оборони України «Про стан забезпечення продовольчої безпеки» від 9 жовтня 2023 р., Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р та ін.

Дослідження наукової літератури надає підстави стверджувати, що серед науковців немає єдиного підходу до визначення «державна аграрна політика». Так, наприклад, професорка Т. В. Курман пропонує авторську дефініцію категорії «державна аграрна політика» як законодавчо врегульовану, стабільну, цілеспрямовану діяльність органів державної влади, що охоплює комплекс правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних, наукових, кадрових та інших заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку агросфери й гарантування продовольчої безпеки держави [3, с. 18].

Х. Григор'єва визначає державну аграрну політику як комплекс взаємопов'язаних цілеспрямованих заходів уповноважених органів держави, що має на меті здійснювати стратегічний вплив та формувати певну парадигму розвитку аграрних відносин, відповідно до якої відбувається гарантування продовольчої безпеки, підтримання стабільності доходів товарних виробників сільськогосподарської продукції, охорона навколишнього природного середовища під час здійснення сільськогосподарської діяльності, соціальний розвиток села [4, с. 64].

На думку Т. В. Арбузової та В. І. Панасюка оскільки політика є результатом спільної діяльності та взаємодії державних, публічних, не-

державних та наднаціональних структур, це дає підстави віднести поняття «державна аграрна політика» до тлумачення аграрної політики у вузькому розумінні, широкіше ж її трактування було б доречним з використанням терміну «публічна». Такий механізм формує публічний формат для прийняття агрополітичних рішень, що спрямовані на досягнення суспільно важливих цілей та реалізацію суспільних інтересів щодо забезпечення продовольчої безпеки, комплексного сталого розвитку національного агробізнесу, розвитку сільської місцевості [5].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. №2982-IV основні засади державної аграрної політики спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки, системності та комплексності під час здійснення заходів з реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Основними складовими державної аграрної політики є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій [6].

Варто зазначити, що до початку повномасштабного вторгнення агропромисловий сектор нашої держави був одним з локомотивів національної економіки та мав тенденцію до стабільного зростання. Однак, військові дії, що тривають понад два роки призвели до значної втрати активів галузі, так великі масиви земель сільськогосподарського призначення є непридатними для виробничої діяльності через пошкодження та замінування; зруйнованими є об'єкти інфраструктури (сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості); відбулося зростання цін на добрива, паливно-мастильні матеріали, посадковий матеріал та разом з тим падіння внутрішніх цін реалізації сільськогосподарської продукції нижче рівня собівартості, що в свою чергу призводить до банкрутства аграрних товаровиробників. Саме тому, пріоритетним завданням держави на сьогодні має стати формування нової аграрної політики, яка буде спрямована не тільки на збереження потенціалу агропромислового сектору, а й на його відновлення, шляхом залучення державних структур законодавчої та виконавчої влади, сільськогосподарських товаровиробників та профільних наукових установ.

У липні 2022 року Національною радою з відновлення України від наслідків війни було презентовано проект «Нової аграрної політики».

Стратегічною метою зазначеного плану є економічна трансформація АПК (збереження економічного потенціалу галузі АПК, відновлення економічного потенціалу галузі АПК, стрімке зростання економічних показників галузі АПК) та розвиток аграрної інфраструктури (налагодження нових логістичних маршрутів, активізація експорту, оптимізація внутрішньої логістики, залучення інвестицій у галузь АПК, зокрема в інфраструктуру, залучення в економічний оборот земельних масивів у обсязі, що існував до війни, диверсифікація експортних ризиків, кардинальне підвищення ефективності використання земель). На сьогодні цей оперативний план дій так і не знайшов свого нормативного закріплення. Отже, враховуючи те, що державна аграрна політика є важливою складовою загальнодержавної політики, уявляється доцільним прийняття концепції державної аграрної політики, яка буде спрямована на досягнення агропромисловим комплексом нового рівня розвитку, посилення аграрного потенціалу держави та забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
2. Марченко С. І. Правові засади державної аграрної політики України щодо санітарних та фітосанітарних заходів в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 292–296. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/49.pdf>
3. Курман Т. В. Державна аграрна політика України як правова категорія аграрного права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 6. Т. 2. 2018. С. 17–20. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_2/6.pdf.
4. Григор'єва Х. Співвідношення правових категорій державної підтримки сільського господарства та державної аграрної політики. Підприємництво, господарство і право. № 7. 2019. С. 64–68. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/12.pdf>.
5. Арбузова Т. В., Панасюк В. І. Формування публічного характеру державної аграрної політики. Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». № 6. 2021 р. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/6_2021/34.pdf
6. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>.

Батигіна Олена Михайлівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ЯК ОСНОВА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

У кожній країні, у будь-якому суспільстві аграрна галузь є життєво необхідною галуззю господарства. Для українців аграрна галузь є фундаментом економіки України, запорукою добробуту українців та гарантією продовольчої безпеки. Екологізація аграрної галузі потрібна як для оздоровлення виробничого процесу, який суттєво впливає на якісний стан земель та навколишнє природне середовище, так і для споживачів виробленої продукції, які найбільше зацікавлені в дотриманні екологічних правил та стандартів. Згідно досліджень Інституту продовольчих ресурсів НААН України здоров'я людини на 10–20% визначається екологічною ситуацією, на 50–70% залежать від способу життя, складником якого є харчування [1, с. 148]. Окрім забезпечення продовольчої безпеки України екологізація аграрної галузі також сприятиме сталості сільськогосподарського виробництва та вирішенню низки екологічно-аграрних проблем. Найкращим варіантом екологізації є її проведення правовими засобами, через прийняття або удосконалення існуючого законодавства. Тому важливість оптимізації правового регулювання екологізації сучасних аграрних відносин є надзвичайно актуальним питанням.

Питання екологізації цілому та сільського господарства окремо ставали предметом дослідження багатьох вчених, серед яких В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, С. І. Бугера, М. Я Ващишин, О. В. Гафурова, А. П. Гетьман, В. М. Єрмоленко, Н. В. Кравець, Т. В. Курман, Т. К. Оверковська, В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга та ін. Деякі з них більше зосереджувалися на питаннях екологізації земельного права й законодавства, деякі на питаннях екологізації сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з чим питання екологізації правових основ здійснення сільського господарства набувають особливого змісту та потребують подальшого дослідження.

Нормативна згадка на міжнародному рівні та обґрунтування актуальності забезпечення глибокої «екологізації» економіки, де головним пріоритетом є підвищення цінності природи та її ресурсів, а також людини, її життя та здоров'я, вперше прозвучала на Конференції ООН з проблем середовища, оточуючого людину у Стокгольмі у 1972 р. Згодом ідеї Стокгольмської декларації були поширені і в інших міжнародних документах, таких як Декларація Ріо-де-Жанейро, прийнята в 1992 році на «Саміті Землі» тощо.

Правове поняття та зміст екологізації аграрної галузі прямо не визначено в українському законодавстві, але окремі напрямки та елементи можна віднайти у різних нормативно-правових актах. Перш за все у статті 16 Конституції України йдеться про забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України та збереження генофонду українського народу як важливий обов'язок нашої держави. Конституційні норми закладають правову основу окресленого питання. У свою чергу у загальній частині Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року №2768-III (далі ЗК України), а саме у статті 1 йде мова про обмежене використання власності на землю, що полягає у неможливості погіршення екологічної ситуації і природних якостей землі. Стаття 5 ЗК України виділяється серед принципів земельного законодавства пріоритет вимог екологічної безпеки.

На рівні загальних законів України можна згадати Закон України від 28 лютого 2019 року №2697-VIII «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року», у якому без окремого виокремлення сільського господарства як напрямку в аспекті екологізації, серед першопричин екологічних проблем України називають підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, не відповідність використання земельних ресурсів України вимогам раціонального природокористування тощо.

Щодо спеціального законодавства, то воно доволі активно акцентує увагу на питаннях екологізації аграрної галузі взагалі та сільськогосподарської виробничої діяльності зокрема. Так, у Законах України «Про пестициди і агрохімікати», «Про охорону земель», «Про меліорацію земель», «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку» закладаються основи

та визначається специфіка екологізації окремих аграрних сфер. У той же час значна кількість законодавчих актів ще не свідчить про досконале правове регулювання окресленої проблеми, а скоріш за все свідчить про увагу держави та суспільства до цього питання.

Ідея екологізації аграрної галузі основою якої є законодавчі зміни виникла не відразу і пройшла тривалий шлях розвитку від вузьких понять екологічних аспектів сільського господарства як принципу аграрного права [2], куди включалися екологізація трудової та підприємницької діяльності в сільському господарстві до екологізації традиційного сільськогосподарського виробничого процесу [3]. Також Т. В. Курман наголошувала на необхідності виділенні окремого міжгалузевого правового інституту екологізації сільського господарства та сільськогосподарського виробництва. Пізніше науковці розширили поняття та почали виокремлювати екологізацію сільського господарства в цілому та екологізацію державної аграрної політики зокрема [4]. Згодом було сформульовано ідею «екологізації» аграрного законодавства через впровадження екологічних принципів у зміст нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини [5]. Не залишались осторонь у питаннях дослідження поняття екологізації та його напрямків і економісти. Зокрема, повною мірою підтримуємо думку, що екологізація можемо розглядати як складову інноваційної діяльності, яка спрямована на покращення якості (безпеки) життя людей [6, с. 14]. Існуюча трансформація понятійно-категоріального апарату є природнім еволюційним процесом розвитку аграрно-екологічних відносин та відповідних законодавчих змін як основи екологізації аграрної галузі.

Отже, екологізація аграрної галузі за рахунок законодавчих змін – це складне комплексне явище, яке полягає в безперервному та послідовному процесі розробки та наповненні існуючого законодавства нормами екологічного спрямування на всіх етапах агровиробничої діяльності, а також споживання, що дасть змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів, зберегти та поліпшити якість довкілля.

Список використаних джерел:

1. Екологія землекористування : навч. посіб. / А. М. Третяк, О. С. Будзяк, В. М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А. М. К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 178 с.
2. Кравець Н. В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Н. В. Кравець ; кер. роботи Статівка А. М. ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.

3. Курман Т. В. Екологізація традиційного сільськогосподарського виробництва як засіб забезпечення його сталого розвитку: правові засоби. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. №4. С. 95–99.

4. Yermolenko, V. (2021). The principle of environmentalization in agrarian law. *Law. Human. Environment*, 12(2), 13–19.

5. Гафурова О. В. Сучасні тенденції розвитку аграрного законодавства. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/70918.pdf>

6. Багорка М. О. Основні напрями та механізми екологізації аграрного виробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 16. Ч. 1. 2017. С.13–16. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_1_2017ua/5.pdf.

Бевз Олена Володимирівна

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри екологічного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

НОВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ПРАВ НА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ ТА ВНЕСЕННЯ ЦИХ ПРАВ ЯК ВКЛАДУ В СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

28 березня 2023 року набрав чинності Закон України від 01.12.2022 р. №2805-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами». Однією з новел, запроваджених цим Законом, є норма, прийняття якої назвали революційним, яскравим прикладом дерегулятивної норми Кодексу про надра [1], довгоочікуваним для надкористувачів та інвесторів [2]. Мова йде про скасування заборони на відчуження прав на користування надрами. Відтепер спеціальний дозвіл на користування надрами є об'єктом цивільного обороту, права за яким вільно відчужуються. Надкористувач може відчужувати права на користування надрами, надані йому спеціальним дозволом, іншій юридичній особі чи фізичній особі шляхом укладення договору купівлі-продажу таких прав або внесенням таких прав як вкладу до статутного капіталу створеної за його участю юридичної особи. Також надкористувач має право вносити

права на користування надрами, надані йому спеціальним дозволом на користування надрами, як вклад у спільну діяльність.

Варто зазначити, що на необхідність перегляду законодавчих норм, які встановлювали заборону на відчуження прав, наданих спеціальним дозволом, вказували і представники науки екологічного права, аргументуючи це тим, що неможливість відчужити спеціальний дозвіл призводить до того, що якщо такий перебуває у особи, становище якої змінилося і яка не має коштів для реалізації проекту щодо користування надрами або втратила зацікавленість в ньому внаслідок зміни виду господарської діяльності, то ефективність використання надр, як і її прибутковість для держави, значно знижуються [3, с. 202].

Отже, враховуючи новизну положень законодавства про надра, варто порівняти норми, які діяли раніше і чинні нині, визначити механізм відчуження прав на надра, проаналізувати вже наявні певні результати дії нових положень законодавства.

В минулому, відповідно до чинного до 28 березня 2023 року законодавства, власник спеціального дозволу на користування надрами не міг дарувати, продавати або в інший спосіб відчужувати права, надані спеціальним дозволом, іншій юридичній чи фізичній особі, зокрема передавати їх до статутних капіталів створюваних за його участю суб'єктів господарювання, а також вносити як вклад у спільну діяльність.

Отже, право на користування надрами можна було отримати на підставі спеціального дозволу, який за загальним правилом надавався переможцям аукціонів, а в деяких випадках, передбачених законодавством, без проведення аукціонів. При цьому ділянки, які пропонувались в основному не були досліджені і потребували геологічного вивчення, що не гарантувало покупцю такого спеціального дозволу наявності на ділянці необхідного обсягу запасів.

Як альтернативний варіант можливо було придбати компанію надкористувача з усіма її зобов'язаннями.

Відповідно до чинного з 28 березня 2023 року законодавства, а саме ч.1 ст. 16⁻¹ КпН, надкористувач, що має спеціальний дозвіл на користування надрами, може повністю або частково відчужувати права на користування надрами, надані йому спеціальним дозволом, іншій юридичній особі чи фізичній особі – підприємцю шляхом укладення договору купівлі-продажу таких прав.

Варто підкреслити, що предметом договору є саме права на користування надрами (ті, на які виданий спеціальний дозвіл), а не надра.

Відповідно до ч. 1 ст. 4 КпН надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування, угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними. Оскільки право на користування надрами посвідчується спеціальним дозволом, то предметом договору, по суті, виступає такий дозвіл.

В той же час, оскільки такі зміни дозволяють відчужувати права на користування надрами не лише повністю, але й частково, виникає можливість викупити у компанії лише кращі свердловини, а не все родовище з його інфраструктурою. У зв'язку із наявністю такого ризику для суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких 50 і більше відсотків акцій (часток) належать підприємству або господарському товариству, у статутному капіталі якого є частка держави, встановлені обмеження щодо можливості відчужувати права на користування надрами, надані йому спеціальним дозволом на користування надрами, вносити їх як вклад до статутного капіталу або як вклад у спільну діяльність виключно: юридичній особі, частка держави у статутному капіталі якої становить 100 відсотків; юридичній особі, у статутному капіталі якої 50 і більше відсотків акцій (часток) належать підприємству або господарському товариству, частка держави у статутному капіталі якого становить 100 відсотків. Іншій фізичній особі – підприємцю чи юридичній особі, що не відповідають цим вимогам – виключно за рішенням КМУ.

Певні обмеження передбачені і щодо сторін договору, якими є надкористувач та юридична особа чи фізична особа-підприємець. Такі обмеження встановлені ч. 3–6 ст. 13 КпН і стосуються юридичних і фізичних осіб, причетних до держави, визнаної ВРУ державою-агресором, та до яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції» у вигляді анулювання або зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами (під час дії таких санкцій).

Відчуження права на користування надрами або внесення його як вкладу до статутного капіталу посвідчується за допомогою внесення змін до спеціального дозволу на користування надрами (п. 9 ст. 16⁻⁵). При цьому відповідні зміни вносяться виключно в частині власника спеціального дозволу на користування надрами.

Відповідно до ч. 7 ст. 16⁻¹ КпН надкористувач, який відчужив права на користування надрами, передбачені спеціальним дозволом

на користування надрами, шляхом укладення договору купівлі-продажу або вніс їх як вклад до статутного капіталу створеного за його участю суб'єкта господарювання, продовжує мати усі права та обов'язки надкористувача за відповідним спеціальним дозволом на користування надрами у повному обсязі до внесення до нього відповідних змін дозвільним органом у порядку, встановленому цим Кодексом. Відповідні права у повному обсязі переходять у встановленому цим Кодексом порядку з одночасним внесенням відповідної інформації до Державного реєстру спеціальних дозволів на користування надрами. Перехід прав до набувача за відповідним спеціальним дозволом на користування надрами відбувається з дати внесення змін до нього з одночасним внесенням Держгеонадрами інформації до Державного реєстру спеціальних дозволів на користування надрами.

На сьогодні вже можна говорити про вторинний ринок спецдозволів. Так, станом на жовтень 2024 року були відчужені на вторинному ринку 54 спеціальних дозволів на користування надрами. Найпопулярнішими були спецдозволи на пісок і вуглеводні – відчужено 17 і 13 спецдозволів відповідно. Також відчужувалися права користування ділянками з покладами підземних вод, бурштину, дациту, граніту, мігматитут, титанових руд, глин і суглинків, андезиту і туфу, вапняку, андезиту, марганцевих руд. Одне з родовищ встигло за два неповні роки побувати в руках трьох користувачів (відчужувалося двічі) [4].

Як вже зазначалося, зміни в КпН схвально оцінюються, як такі, що дозволяють надкористувачу вільно розпоряджатися своїми активами, а інвестору покращити умови для вкладення коштів у видобувну галузь, як наслідок можна очікувати підвищення ліквідності ринку дозволів та ділову активність в сфері надкористування. Це достатньо новий і зручний інструмент придбання такого активу, що відкриває і можливості для формування відповідного ринку. При цьому зазначається, що перевагою такої угоди є зручність і безпека, оскільки купується сам актив без історії та зобов'язань компанії, яка ним володіла, а на самому родовищі надр, права на користування якими передаються, вже зроблені власником спеціального дозволу дослідження, як і певний обсяг робіт за угодою про користування надрами [1].

Водночас, по суті обхід процедури отримання спеціального дозволу на користування надрами, а ще й висновку з оцінки впливу на довкілля та рішення про провадження планованої діяльності може негативно вплинути на користування надрами. Дозвільна процедура має на меті

визначити відповідність діяльності вимогам забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів. Суб'єкти, які отримують дозвільні документи, повинні підтвердити свою здатність здійснювати відповідну діяльність, але потім відчужують права, надані їм цим дозвільним документом, іншій юридичній чи фізичній особі, здатність якої займатися відповідною діяльністю ніяк не підтверджується, що може негативно позначитися на ефективності видобування відповідних корисних копалин.

Крім того вже мають місце і наступні випадки. Обухівський районний суд Київської області на клопотання прокурора окружної прокуратури Київської області в межах кримінального провадження (від 08.08.2024) арештував спеціальний дозвіл на видобування піску з річки Дніпро, наданий ТОВ «Цегла вашого дому». Начебто, колишній директор ТОВ «Цегла вашого дому», не маючи після свого звільнення з посади директора будь-яких повноважень щодо розпорядження майном компанії, з метою незаконного заволодіння активами товариства та їх подальшої передачі третім особам, уклав удаваний договір щодо продажу спеціального дозволу на користування надрами [5].

Підбиваючи підсумки, варто звернути увагу на те, що нововведення КпН щодо відчуження прав на користування надрами та внесення цих прав як вкладу в спільну діяльність спрямовані на досягнення в першу чергу економічного ефекту. Очевидно, що у їх запровадженні зацікавлені представники бізнесу, інвестори, які можуть отримати право на користування надрами на вже розвідані родовища без необхідності отримання нового спеціального дозволу, і навіть без необхідності отримання висновку з оцінки впливу на довкілля та рішення про провадження планованої діяльності. В той же час, обхід дозвільної процедури може тягнути ризики для забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Відчуження прав на користування надрами: крок назустріч бізнесу. URL: <https://kpartners.in.ua/lawnews/tpost/y5kbzvuv1-vdchuzhennya-prav-na-koristuvannya-nadra> (дата звернення 27.11.2024).
2. Закон №2805-ix: аналіз юридичної компанії Sayenko Kharenko. URL: <https://e-b.com.ua/zakon-2805-ix-analiz-yuridicnoyi-kompaniyi-sayenko-kharenko-5228> (дата звернення 27.11.2024).

3. Єрмолаєва Т. В., Лозо О. В. Основи дозвільного та договірного регулювання використання надр та видобутку корисних копалин у господарській діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. №8/2022. С. 201–206.

4. Вторинний ринок спецдозволів: які 54 родовища змінили користувачів. URL: <https://nadra.info/2024/10/the-secondary-market-of-special-permits-55-deposits-have-already-changed-users/> (дата звернення 27.11.2024).

5. Директор продав родовище, а власники не знали. URL: <https://nadra.info/2024/08/the-director-sold-the-deposit-and-the-owners-did-not-know-the-permit-for-extracting-sand-from-the-dnipro-was-arrested/> (дата звернення 27.11.2024).

Бредіхіна Вікторія Леонідівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри екологічного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ, НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Сьогодні світ переживає період взаємопов'язаних глобальних трансформацій – як геополітичних, соціально-економічних, так і екологічних, моральних. Змінюються пріоритети, цінності, взаємозв'язки, виникають нові виклики для розвитку кожної особистості, суспільства та держави. На тлі цього як ніколи зростає організаційно-управлінська, соціально-регулятивна, охоронна та виховна роль права. Останнє в усьому його галузевому різноманітті є високоефективним інструментом впровадження в життя державної політики, засобом забезпечення та реалізації основних задач та функцій держави, а також офіційним регулятором суспільних відносин.

Свої трансформації в сучасних умовах зазнає і національне екологічне право як особливо динамічна галузь, метою якої, як відомо, є регулювання суспільних відносин у сфері приналежності, використання і відновлення (відтворення) природних ресурсів та комплексів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, захисту екологічних прав громадян. На всіх етапах формування цієї галузі права, починаючи з її витоків та включаючи й теперішній час, зважало на розвиток міжнародно-

го права навколишнього середовища, враховувалися основні світові тенденції та міжнародні концепції, як-от: концепція сталого розвитку; концепція «зеленого» переходу; обов'язкове оцінювання впливу проєктів діяльності на довкілля; принципи «забруднювач платить», «користувач платить»; екосистемний підхід до правового регулювання тощо. Водночас розвивались і «свої» національні еколого-правові підходи до регулювання використання окремих природних ресурсів, установавання дозвільної та договірної систем у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища, обмеження господарської діяльності з використанням природних ресурсів та ін.

В умовах сьогодення Україна, її народ, всі її державні та правові інституції постали перед рядом серйозних викликів. Перед усім, це – міжнародні та, зокрема, європейсько-орієнтовані зобов'язання нашої держави, що є важливим пріоритетом для її соціально-економічного та політичного розвитку, мотивацією для демократичних змін та рушійною силою низки ключових реформ, заснованих на європейських цінностях, як в економічній, політичній, так і в екологічній сферах. Відповідно Україна має забезпечити реалізацію та дотримання довкіллевих зобов'язань – безпекових, кліматичних, енергетичних, мінерально-ресурсних тощо. В свою чергу прискорення процесів глобалізації та інтеграції вимагає від нашої країни переосмислення, осучаснення та забезпечення дієвості механізму правового регулювання нових екологічних та дотичних до них соціально-економічних суспільних відносин. Ці відносини пов'язані в першу чергу з реалізацією кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків та адаптації до зміни клімату [1]. У цьому зв'язку еколого-правове регулювання потребує модернізації в частині удосконалення національної системи інвентаризації антропогенних викидів парникових газів, забезпечення функціонування національної системи моніторингу довкілля та прогнозування у сфері зміни клімату, впровадження найкращих доступних технологій та методів управління, інноваційних технологій, забезпечення енергоефективності та екологізації основних галузей промисловості.

Водночас сьогодні наша держава, на жаль, потерпає від віроломної збройної агресії росії, яка вже призвела до небувалої масштабної гуманітарно-екологічної кризи, руйнування промислової, зокрема, енергетичної

інфраструктури; зумовила виникнення нових та загострення існуючих екологічних загроз та ризиків для життя й здоров'я людей, цілісності і сталості екосистем, а також спричинила забруднення довкілля на значних територіях та зниження обсягу життє- та промислово значимих природних ресурсів, що суттєво порушило стан екологічної та продовольчої безпеки; привела до пошкодження або повного знищення унікальних природних об'єктів та комплексів. Зазначене обумовлює необхідність розробки правових норм та додаткових приписів щодо забезпечення збереження та відновлення порушених екосистем; удосконалення механізмів та способів відшкодування шкоди, завданої воєнними діями природному середовищу та його ресурсам. Важливим є врегулювання господарської діяльності під час дії воєнного стану та після закінчення його дії, можливої її дерегуляції з метою відновлення економіки, проте з визначенням сфер, які все ж потребують посиленого державного екологічного контролю; реформації самого екологічного контролю, в тому числі за використанням природних ресурсів та викидами в процесі господарської діяльності. Принагідно варто відмітити, що проблема екологічного та економічного відновлення деградованих територій та екосистем потребуватиме свого не тільки організаційно-правового, а також і фінансового забезпечення. Тут, на наш погляд, необхідний перегляд основ економіко-правового механізму забезпечення природо-користування та охорони довкілля, його осучаснення та синхронізація із податковим та бюджетним законодавством, а також вироблення правових засад екологічного інвестування. В даному випадку вкотре набуває значення співвідношення екологічного права з іншими галузями права.

Досягнення зазначених цілей потребує свого наукового забезпечення та обґрунтування. Тому між розвитком і удосконаленням галузі екологічного права як системи правових норм та формуванням відповідних наукових концепцій, доктрин, ідей, принципів та рішень має бути нерозривний діалектичний зв'язок. З одного боку, сучасні екзистенційні виклики та загрози мають сформувати нові напрями та засади державної екологічної політики та правового регулювання суспільних відносин, а з іншого – у процесі цього формування неодмінно потрібне врахування результатів сучасних наукових досліджень. Зокрема, наука екологічного права, завдяки напрацюванням вчених, може висвітлити ймовірні латентні правові та організаційні проблеми, поставити актуальні питання, наповнити механізм правового регулювання новими підходами, методами, способами, шляхами вирішення існуючих проблем. Про це свідчать

численні сучасні наукові роботи, в тому числі й представників Харківської наукової школи екологічного, земельного та аграрного права – від доповідей на науково-практичних конференціях, «круглих столах», семінарах до наукових статей та дисертаційних або монографічних досліджень, присвячених, наприклад, аналізу соціально-економічного розвитку нашої країни на шляху до євроінтеграції; пошуку та формуванню правових механізмів адаптації до змін клімату; забезпеченню екологічної та продовольчої безпеки; екологічним викликам воєнного часу та перспективам повоєнного відновлення природних ресурсів та територій; оцінці екологічних наслідків збройних конфліктів та способам відшкодування шкоди довкіллю від збройної агресії.

Великого значення набуває також підвищення екологічної свідомості суспільства, формування екологічної культури, належний розвиток екологічної освіти, а також впровадження екологічних компетентностей в освітній процес в цілому. Слід зазначити, що в Україні питання формування екологічної свідомості та культури поступово мають стати обов'язковою частиною навчальних програм. Зокрема, мова йде про Європейську рамку компетентностей зі сталого розвитку (GreenComp), інтеграція якої у навчальні програми сприятиме вихованню нової генерації студентів, здатних критично мислити і вирішувати проблеми сталого розвитку. Так звані «зелені» компетентності можна впроваджувати не лише в рамках нормативних дисциплін, але й через різноманітні форми неформальної освіти, такі як авторські курси, тренінги та наукові заходи тощо [2, с. 204]. Для успішної інтеграції «зелених» компетентностей в освітній процес важливо якнайменше удосконалити державні стандарти різних рівнів освіти.

Екологічне право як навчальна дисципліна також відіграє тут важливу інформаційну та виховну роль, оскільки включає теоретичний лекційний та практичний навчальний матеріал, що може сприяти формуванню еколого-правової культури у студентської молоді, підвищенню обізнаності здобувачів освіти в основних засобах правового впливу на екологічні відносини. Тому програма цієї навчальної дисципліни та її зміст мають відповідати сучасним викликам та міжнародним екологічним тенденціям розвитку. Втім, не треба забувати і про методику викладання, яка має базуватися як на сучасних інноваційних методах та засобах, так і одночасно мати виховну спрямованість, щоб забезпечити більш свідоме дбайливе ставлення майбутніх фахівців до охорони довкілля, збереження екосистем та розуміння балансу між економічними

ми та екологічними інтересами як окремих суб'єктів, так і всього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення 27. 11.2024).

2. Бредіхіна В. Л., Батир Р. Р., Федоренко А. В. Greencomp: Європейська рамка компетентностей у сфері сталого розвитку та шляхи її імплементації в український освітній простір та законодавство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 202–205 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/45>

Гордєєв Володимир Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ

Органи прокуратури на протязі останніх років активізували роботу щодо повернення водних об'єктів та земель водного фонду у власність держави, так як вважають, що при здійсненні спеціального використання водних біоресурсів (промислове рибальство) суб'єкти зобов'язані додатково оформити документи на оренду водного об'єкта та земель під цими об'єктами. Системний аналіз судових рішень Верховного Суду показує неоднозначність вирішення цього питання. В юридичній літературі вже зверталась увага на вказані обставини [1, с. 132]. Так, при розгляді справи № 922/3463/23 Верховний Суд зробив висновок, що апеляційний господарський суд дійшов помилкового висновку, що така діяльність відповідача не потребує отримання водного об'єкта та/або земельної ділянки під ним в оренду, а тому скасував постанову апеляційної інстанції, залишивши в силі рішення першої інстанції, яким були задоволені позовні вимоги прокуратури про звільнення водного об'єкта [2].

Проте у постанові Верховного Суду від 21.03.2019 у справі №923/213/18 підкреслюється, що законодавець розрізняє користування рибогосподарськими водними об'єктами (їх частинами), землями водного фонду та використання водних біоресурсів, як окремі об'єкти користування. При цьому можливість використання водних біоресурсів без обов'язкового отримання в користування на умовах оренди рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), у тому числі і земель водного фонду (зокрема і під цими об'єктами), де здійснюється використання вказаних водних біоресурсів, чинним законодавством не передбачена [3].

Тому на практиці виникло питання щодо використання водних біоресурсів без одночасного користування рибогосподарськими водними об'єктами (їх частинами) та землями водного фонду на умовах оренди. Аналіз чинного земельного та екологічного законодавства дозволяє стверджувати, що в законодавстві передбачені різні правові моделі використання водних біоресурсів.

Перша модель передбачає здійснення промислового рибальства на промислових ділянках рибогосподарських водних об'єктів, яке здійснюється на підставі документів, отриманих відповідно до норм чинного законодавства України, необхідних для здійснення промислового рибальства. В цьому випадку мова йде про спеціальне використання водних біоресурсів. Згідно зі ст. 26 Закону України «Про тваринний світ» підприємствам, установам, організаціям і громадянам у порядку спеціального використання об'єктів тваринного світу надається право ведення промислового рибальства, включаючи промисел водних безхребетних на промислових ділянках рибогосподарських водних об'єктів та континентальному шельфі України.

Відповідно до законодавства України рибальством вважається добування (вилов) водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах). Тому у сучасному розумінні рибальством охоплюються процес добування (вилучення) не тільки риб, а всіх водних живих організмів, які перебувають у воді.

Друга правова модель передбачає здійснення аквакультури (рибництва). Відповідно до ст.1 Закону України «Про аквакультуру» аквакультура (рибництво) це сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи,

інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. Об'єктами здійснення аквакультури є: рибогосподарський водний об'єкт (його частина); рибогосподарська технологічна водойма; акваторія (водний простір) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України.

Використання вказаних об'єктів для цілей аквакультури мають свої особливості. Так, відповідно до ст. 14 Закону України «Про аквакультуру» рибогосподарський водний об'єкт для цілей аквакультури надається в користування на умовах оренди юридичній чи фізичній особі відповідно до Водного кодексу України. Отже, відносно здійснення рибництва законодавством передбачається обов'язковість оформлення орендних відносин щодо водного об'єкта та земель на яких вони знаходяться. При цьому відповідно до ст. 51 Водного кодексу України водні об'єкти надаються у користування за договором оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом у порядку, визначеному земельним законодавством України.

Існує і третя (специфічна або особлива) правова модель, яка передбачає створення спеціального товарного рибного господарства (дале СТРГ). В цьому випадку суб'єкт повинен мати затверджений та погоджений у встановленому порядку Режим рибогосподарської експлуатації водного об'єкта, який обов'язково передбачає обсяги зариблення та обсяги вилову водних ресурсів, а суб'єкт СТРГ повинен додатково отримати дозвіл на здійснення промислового рибальства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1347 затверджений Типовий договір на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах). Спеціальне використання водних біоресурсів (для здійснення промислового рибальства), а також діяльність спеціального товарного рибного господарства здійснюється користувачами водних біоресурсів за плату, розмір якої встановлено згідно з додатком № 1 до вказаної постанови. Проте вказаним нормативним актом також не закріплюються обов'язковість укладення договору оренди водного об'єкта та земель водного фонду.

З теоретичної точки зору виникає питання, а чому так? На нашу думку відповідь на це питання залежить від відмінностей та особливостей здійснення аквакультури та спеціального використання водних біоресурсів.

По-перше, при промисловому рибальстві здійснюється вилов риби та інших водних ресурсів, які знаходяться у природному стані у рибогосподарських водних об'єктах. Між тим при веденні аквакультури діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури здійснюється у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції.

По-друге, власником риби при здійсненні аквакультури є суб'єкт господарювання. Тому не випадково в частині 3 ст. 6 Закону «Про аквакультуру» закріплюється, що об'єкти аквакультури, які розведені, утримуються та/або вирощуються суб'єктами аквакультури у межах наданих їм відповідно до закону у приватну власність, в користування рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), рибогосподарських технологічних водоймах, акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України, у межах належних їм технологічних пристроїв і споруд (рибницький басейн, плавучий рибницький садок тощо) або набуті іншим не забороненим законом шляхом, перебувають у їх приватній власності.

Отже, знаходження об'єктів аквакультури в приватній власності починається вже з процесу зариблення водойми, а тому законодавством вимагається оформлення водного об'єкту на умовах оренди, оскільки в такому випадку землі водного фонду та водний об'єкт (державної або комунальної власності) фактично використовуються для їх розміщення та подальшого утримання та/або вирощування.

В свою чергу, суб'єкт промислового рибальства стає власником риби тільки після її виллову. Відповідно до ст. 39 Закону України від 8 липня 2011 р. «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», водні біоресурси, вилучені в порядку спеціального використання, є власністю користувачів водних біоресурсів з моменту, коли вони потрапили до знарядь вилову, крім видів, що становлять особливу природоохоронну, наукову та естетичну цінність, а також види, занесені до Червоної книги України.

Крім того, як вказувалось раніше, суб'єкт спеціального товарного рибного господарства зобов'язаний здійснювати зариблення водного об'єкта при використанні його на Режимі рибогосподарської експлуатації водного об'єкта. При здійсненні зариблення водні біоресурси потрапляють у природний стан рибогосподарського водного об'єкта та автоматично переходять у державну або комунальну власність.

Одночасно потрібно акцентувати увагу, що до 03 березня 2020 р. держава враховувала витрати суб'єкта при зарибленні водного об'єкта, а тому при здійсненні суб'єктом СТРГ зариблення рибогосподарського водного об'єкта власником водних біоресурсів стає (виступає) держава. У зв'язку з цим виникає питання, як взагалі можливо укладення договору оренди водного об'єкта, якщо в ньому знаходиться в природних умовах риба та інші водні біоресурси державної або комунальної власності?

В свою чергу необхідно підкреслити, використання водного об'єкту при здійсненні промислового рибальства має тимчасовий характер (тільки на період встановлення знарядь лову та вилову риби), а тому суб'єкт не здійснює постійного володіння та користування водним об'єктом.

Крім того, потрібно звернути увагу на частину 5 ст. 59 ЗК України, яка передбачає, що використання земельних ділянок водного фонду для рибальства здійснюється за згодою їх власників або за погодженням із землекористувачем. Таким чином, відносно здійснення рибальства Земельний кодекс України закріплює обов'язковість отримання згоди від власника земель водного фонду або погодження із землекористувачем.

Водночас Верховна Рада України 20 листопада 2024 р. прийняла Закон «Про залучення інвестицій у розвиток галузі рибного господарства», реєстраційний номер № 8119, який також містить положення, що перемище аукціону з продажу права на укладення договору про залучення інвестицій щодо рибогосподарської експлуатації водних об'єктів у спеціальному товарному рибному господарстві здійснює рибогосподарську експлуатацію водного об'єкта на підставі такого договору, без необхідності отримання рибогосподарського водного об'єкта (його частини) в користування на умовах оренди на підставі договору оренди землі разом із розташованим на ній водним об'єктом.

Усе вищевикладене дозволяє стверджувати, що в законодавстві відсутні правові норми, які передбачають обов'язковість оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом при здійсненні спеціального використання водних біоресурсів або веденні діяльності у спеціальному товарному рибному господарстві, а тому Верховному Суду потрібно відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні.

Список використаних джерел:

1. Федчишин Д. В. Практичні правові проблеми використання водних біоресурсів в галузі рибного господарства. *Право і сусільство*. 2022. № 2. С. 128–134.

2. Постанова Верховного Суду від 22.05.2024 у справі №922/3463/23 URL://<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119557499>. (дата звернення 16.11.2024).

3. Постанова Верховного Суду від 21.03.2019 у справі №923/213/18. URL://<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80685049>. (16.11.2024).

Груздова Валерія Олександрівна
членкиня-еколог
Всеукраїнської екологічної ліги

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ росії В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ

Проблема правового регулювання з відходами в Україні – це складне питання, яке потребувало глибокого реформування навіть до повномасштабного вторгнення росії у 2022 році. У той час, незважаючи на низьку спробу покращити термін, чинна нормативно-правова база залишилася фрагментованою та недостатньо ефективною для системного вирішення проблем відходів. Після початку війни правове регулювання сфери пов'язаності з відходами набуло нових викликів, зумовлених як безпосередніми наслідками військових дій, так і зростаючими екологічними загрозами. В цій статті розглянемо ключові проблеми та зміни в правовому регулюванні приводу відходів в Україні до і після початку війни, виключно з новими підходами та перспективами вдосконалення.

До 2022 року базу права України у сфері відходів створено на основі базових законів та підзаконних актів. Окрім того, Закон України «Про відходи», прийнятий у 1998 році, був основним документом, що визначав базові підходи до поводження з відходами, а також права та обов'язки різних суб'єктів у цій сфері [1]. Однак через свій вік цей закон мав суттєві недоліки, зокрема:

- Застарілі норми – законодавчі акти не завжди відповідали сучасним реаліям, а механізми контролю та регулювання не були здатні адекватно реагувати на зміни в екологічній та економічній сферах.
- Відсутність стимулів для підприємств – у законодавстві бракувало економічних стимулів для бізнесу щодо зниження обсягів відходів і впровадження технологій переробки. Часто спостерігається штрафів і контр-

оль за порушеннями дозволів підприємствам порушувати екологічні норми без належних наслідків.

- Низька інтеграція з стандартами – під час підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, Україна не зможе ввести стандарти та директиви Європейського Союзу в свою нормативно-правову базу щодо відходів. Це стосувалося зокрема таких ключових директив, як Директива 2008/98/ЄС «Про відходи», яка визначає рамки політики ЄС у сфері відходів [2].

Таким чином, до початку повномасштабної війни правова база була недостатньо ефективною, а сфера пов'язаних з відходами перебувала в кризовому стані. Лише близько 6–7% твердих побутових відходів піддавались переробці або утилізації, тоді як решта вийшла на полігони або несанкціоновані звалища, завдаючи значної шкоди довкіллю.

Після початку повномасштабного вторгнення питання управління відходами набула нових викликів, зокрема пов'язаних з [3]:

- Військовими відходами – війна створила нову категорію відходів, які відображаються внаслідок військових дій, зокрема, уламки техніки, токсичні речовини, частини від вибухів тощо. Ці відходи не тільки становлять загрозу для навколишнього середовища, а й виявили недосконалість існуючої правової бази, яка не була готова до ефективного регулювання цієї нової категорії.

- Екологічні катастрофи – руйнування промислових об'єктів, складів з хімічними речовинами, очисних споруд призвело до масштабного забруднення ґрунтів, водних ресурсів та атмосфери. У результаті цього стала нагальна потреба в управлінні такими відходами, однак через недоліки законодавства реагування на тимчасово було затримано та не завжди ефективним.

- Потреба в гармонізації з нормами – у зв'язку зі збільшенням допомоги та співпраці з ЄС, зокрема в екологічних питаннях, Україні необхідно активніше інтегрувати європейські стандарти у сферу з відходами. Це вимагало внесення суттєвих змін до чинного законодавства та створення нових механізмів контролю і моніторингу.

З початком воєнних дій Україна зосередила зусилля на адаптації законодавства до нових викликів та інтеграції стандартів європейського управління. Було започатковано кілька важливих ініціатив, зокрема [4]:

Закон України «Про управління відходами», що набув чинності 9 липня 2023 року, спрямований на вдосконалення системи управління всіма основними видами відходів, виключно з небезпечними та токсичними

[6]. Документ передбачає інтеграцію європейських стандартів і принципів у сфері поводження з відходами.

Ключові аспекти нового законодавства:

- Спільно з міжнародними експертами розроблено новий план, який вирішує питання щодо зв'язку з військовими відходами та мінімізації їх впливу на довкілля.

- Заплановано активізацію роботи екологічних служб та інспекцій, підвищення прозорості діяльності підприємств у сфері поводження з відходами для забезпечення екологічної безпеки в умовах війни.

Основна мета – перетворення відходів на ресурс, а не їх утилізація. Для цього передбачено впровадження нових технологій переробки та утилізації, зокрема військових і токсичних відходів, за підтримки європейських партнерів.

Рекомендовані заходи для подальшого розвитку системи управління відходами:

- закон відповідає директивам ЄС і регулює управління усіма видами відходів, виключно з військовими;

- запровадження податкових пільг і субсидій для підприємств, що інвестують у переробку відходів;

- використання сучасних технологій моніторингу, посилення екологічних інспекцій та впровадження прозорої системи звітності;

- реалізація заходів для очищення забруднених територій і утилізації військових відходів із використанням передових технологій;

- посилення співпраці з ЄС та іншими міжнародними організаціями.

Україна, співпрацюючи з європейськими партнерами, активно розвиває екологічну інфраструктуру та вдосконалює правове регулювання у сфері поводження з відходами.

Отже, правове регулювання сфери регулювання з відходами в Україні виявило значних викликів, які виникли внаслідок війни, наявні тенденції реформування та міжнародна підтримка дають підстави для оптимізму щодо більшого вдосконалення цієї сфери. Впровадження європейських стандартів, а також розробка нових підходів до вирішення проблемних військових відходів можуть стати вихідними для забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL: <https://griml.com/kYHPb>

2. Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року «Про відходи». URL: <https://griml.com/IY7SF>

3. Довгий О. В., Кравченко М. П. Правове регулювання поводження з відходами в Україні: проблеми та перспективи. Екологічне право України. 2021. №3. С. 45–59.

4. Гелетуха Г. Г., Костюченко С. В. Військові відходи та їх вплив на довкілля: український контекст. Екологія та природні ресурси. 2023. №2. С. 11–27.

5. Україна та ЄС: робота у сфері поводження з відходами. Веб-сайт Представництва Європейського Союзу в Україні. URL: <https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/>.

6. Закон України «Про управління відходами». Верховна Рада України, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

Данілік Дар'я Михайлівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

асистентка кафедри земельного

та аграрного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ ДЛЯ ПОТРЕБ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Реалізація передбачених КУпН (ст. 14) видів користування надрами, зазвичай потребує відповідних земельних ділянок. Суб'єкти господарювання, які здійснюють операції з надрокористування, фактично зосереджують свої виробничі потужності або ж результати своєї діяльності на певній земельній ділянці. Чинне законодавство не передбачає попереднього відведення земельних ділянок, необхідних для потреб надрокористування, та оформлення прав на них. За загальним правилом, такі земельні ділянки надаються за рахунок земель промисловості (ст. 66 ЗК України). Про те, як свідчить практика, у більшості випадків для потреб надрокористування необхідні земельні ділянки сільськогосподарського та лісгосподарського призначення, що в свою чергу призводить до ряду правових проблем його реалізації.

У зв'язку з цим активно удосконалюється відповідне земельне та надрове законодавство, але на жаль, не всі проблеми правового забезпечення використання земель для потреб надрокористування врегульовані.

З 2019 року, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. №402-ІХ, юридично надрокористувачі отримали можливість встановлення земельного сервітуту на необхідних їм земельних ділянках. У подальшому Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» від 01.12.2022 р. №2805-ІХ, закріпив право на встановлення земельного сервітуту для власників дозволів на геологічне вивчення, у тому числі дослідно-промислово розробку, корисних копалин з подальшим видобуванням корисних копалин (промислово розробку родовищ) або видобування корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення.

Такий земельний сервітут встановлюється відповідно до меж ділянок надр та на строк дії спеціального дозволу на користування надрами, а також за межами таких ділянок надр для будівництва та розміщення споруд/об'єктів, пов'язаних із зазначеним видом діяльності. При цьому його можна встановити на земельних ділянках будь якої форми власності, що на перший погляд спрощує вирішення земельного питання. Перевагою є і те, що при встановленні земельного сервітуту для потреб надрокористування відсутня потреба змінювати цільове призначення земельної ділянки.

Однак, більшість земель необхідних для потреб надрокористування є у приватній власності. Виходячи із аналізу юридичної практики, можна зазначити, що більшість приватних власників не погоджуються надавати надрокористувачам свої земельні ділянки у користування, що ставить під загрозу реалізацію спеціального дозволу на користування надрами. Вирішення даного питання в судовому порядку є тривалим процесом і може призвести до невиконання умов користування ділянкою надр в терміни.

Отже перед законодавцем постає ряд проблем правового забезпечення встановлення земельних сервітутів для потреб надрокористування, які потребують свого подальшого вирішення. В даному випадку, актуалізується питання правового регулювання фінансового відшкодування приватним землевласникам, що у подальшому стане гарантією їх прав.

Ситуація ускладнюється відсутністю чітко закріплених у земельному законодавстві норм, які мають регулювати встановлення земельних сервітутів на земельних ділянках для потреб надрокористування.

Таким чином, земельний сервітут став новим способом оформлення прав на відповідні земельні ділянки для потреб надрокористування. Однак земельне законодавство містить лише загальні положення щодо встановлення земельного сервітуту. Відсутність чіткої процедури та алгоритмів дій, які повинен вчинити надрокористувач для встановлення земельного сервітуту, стає перешкодою для реалізації спеціального дозволу на користування надрами.

Донець Ольга Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕГРАДОВАНИХ ЕКОСИСТЕМ: БЕЗПЕКОВИЙ ПРІОРИТЕТ

Сучасний світ стикається з безпрецедентними екологічними викликами. Біосфера, від якої залежить існування людства, зазнає значних змін через надмірну експлуатацію природних ресурсів, забруднення атмосферного повітря, водних та земельних ресурсів, а також кліматичні зміни. Зменшення біорізноманіття, яке набуло безпрецедентної швидкості, створює нові загрози для екологічної, продовольчої та кліматичної безпеки [1]. Крім того, зміни в екосистемах призводять до порушення природних процесів, що поглиблює вразливість людства перед продовольчою кризою, ризиками для здоров'я, втратами засобів до існування та масовими переміщеннями, які здатні провокувати соціальні заворушення.

У зв'язку із чим, на глобальному рівні зростає усвідомлення необхідності відновлення деградованих екосистем як ключового інструменту у протидії екологічним кризам, що знаходить своє відображення у низці міжнародно-правових документах. Для прикладу, в «Стратегії ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року: повернення природи в наше життя» [2] сформульовано всеосяжний пакет зобов'язань та дій, спрямованих на повернення біорізноманіття Європи на шлях відновлення до 2030 року (передбачає, в першу чергу, зобов'язання по відновленню деградованих

і збагачених вуглецем екосистем із метою зміцнення їхньої стійкості до 2050 року).

Пакт заради майбутнього 2024 року [3] також наголошує на важливості збереження, захисту, відновлення довкілля та екосистем для досягнення кліматичних цілей, визначених у Паризькій угоді, у тому числі за допомогою активізації зусиль щодо припинення процесів деградації лісів до 2030 року, а також шляхом захисту наземних та морських екосистем, що виступають як поглиначі та накопичувачі парникових газів, та збереження біорізноманітності при одночасному забезпеченні соціальних та екологічних гарантій відповідно до Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової програми в галузі біорізноманіття [4]. Пакт підкреслює роль лісів та морських екосистем як природних поглиначів парникових газів, а також необхідність їхнього захисту і відновлення. Водночас у документі наголошується, що прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку або занадто повільний, або повертається до рівня базових показників 2015 року. Це підтверджує важливість активізації глобальних зусиль із відновлення екосистем.

Слушним буде відзначити низку подій 2024 року, спрямованих на активізацію міжнародної співпраці в рамках Конвенцій Ріо. Мова йде, в першу чергу, про COP 16 – Конференцію ООН з біорізноманіття (Колумбія, 21 жовтня – 1 листопада 2024 року), основною темою якої став заклик до «Миру з природою» (Paz con la Naturaleza). Визначною подією COP 16 стало приєднання всіх 196 країн-учасниць до ініціативи «Всесвітня коаліція за мир з природою: заклик до життя», яка об'єднує зусилля урядів, громадських організацій та приватного сектору задля збереження біорізноманіття і відновлення екосистем. Її основними цілями є: захист третини суші та океанів до 2030 року, відновлення пошкоджених екосистем, забезпечення фінансування для збереження біорізноманіття, а також підтримка сталого розвитку з урахуванням прав людини.

Не менш важливою подією стала COP 29 – Конференція ООН зі зміни клімату (Баку, Азербайджан, 11–22 листопада 2024 року), в рамках якої було представлено Новий План дій зі зміни клімату. Основна увага конференції була зосереджена на досягненні нової мети кліматичного фінансування та вдосконаленні прозорості шляхом впровадження дворічних звітів. У зв'язку з цим конференція отримала неофіційну назву «Finance COP». За словами міністра захисту довкілля України Світлани Гринчук, встановлення нової кліматичної цілі є важливим для України, оскільки відкриває можливість залучення інвестицій у «зелену» відбу-

дову та перехід до низьковуглецевої економіки. Україна, приєднуючись до кліматичних фондів, таких як Green Climate Fund, бере на себе зобов'язання впроваджувати принцип «build back greener», що передбачає декарбонізацію економіки та розвиток зеленої енергетики.

Також потрібно відзначити COP16 – Конференцію ООН про боротьбу з опустелюванням (Саудівська Аравія, 2–13 грудня 2024 року) під темою «Наша земля. Наше майбутнє», покликану активізувати інвестиції у відновлення земель і підвищення стійкості до посухи, а також досягнення інтеграції нейтралітету щодо деградації земель у національні плани розвитку.

Наростаюча екологічна криза також спонукала світову спільноту проголосити 2021–2030 роки Десятиліттям ООН з відновлення екосистем (спрямоване на розширення масштабів відновлення екосистем до глобального рівня). Його метою є запобігання, припинення та повернення назад деградації усіх типів екосистем у всьому світі: лісів, луків, орних земель, водно-болотяних угідь, савани, інших наземних та внутрішніх водних екосистем, морських та прибережних екосистем та міського середовища. Десятиліття ООН створює потужний глобальний рух, спрямований на прискорення відновлення та виведення світу на шлях досягнення Цілей сталого розвитку за допомогою глобальної ініціативи «Покоління відновлення» (Generation Restoration). Ця ініціатива, спрямована на мобілізацію молодих людей, громад, урядів, науковців, приватного сектору та всіх зацікавлених сторін для активної участі у відновленні екосистем на планеті. Вона пропонує платформу для підтримки спільних зусиль із відновлення деградованих земель, лісів, водно-болотних угідь, морських екосистем, а також міст і сільськогосподарських угідь.

З огляду на ці зобов'язання, у 2022 році глобальна рамкова програма з біорізноманіття (GBF) визначила мету відновити 30% деградованих територій і екосистем до 2030 року. У зв'язку із чим, держави-члени ООН взяли на себе зобов'язання створити синергію між існуючими зобов'язаннями та ініціативами щодо збереження та відновлення екосистем, такими як Куньмін-Монреальська глобальна рамкова програма з біорізноманіття та Десятиліття ООН з відновлення екосистем.

Відзначимо, що Європейський парламент і Рада ЄС також наголосили на необхідності активізації зусиль із відновлення екосистем, що було відображено у висновках Ради ЄС від грудня 2019 року [5] та резолюції Європейського парламенту від 16 січня 2020 року [6]. Остання взагалі закликала Комісію «відійти від добровільних зобов'язань і запропонувати

вати амбітну та всеосяжну Стратегію, яка встановлює юридично (і, отже, обов'язкові для виконання) цілі для ЄС та його держав-членів». Резолюція Європейського парламенту від 9 червня 2021 року [7] також рішуче підтримала ініціативу Європейської комісії щодо розробки законодавчої пропозиції з відновлення природи, включно із запровадженням обов'язкових цілей відновлення. У відповідь на це, 22 червня 2022 року Європейська комісія представила пропозицію про прийняття Закону про відновлення природи, спрямовану на доповнення існуючої екологічної політики ЄС, а також на вдосконалення координації та реалізації чинних директив ЄС.

17 червня 2024 року Європейська Рада офіційно затвердила Закон про відновлення природи (Nature Restoration Law) [8], який став першим загальноконтинентальним всеосяжним нормативно-правовим актом у сфері відновлення екосистем і ключовою складовою Стратегії ЄС з біорізноманіття. Хоча остаточний текст закону був прийнятий у пом'якшеній формі порівняно з початковою пропозицією 2022 року, документ встановлює загальнообов'язкові правила, спрямовані на:

1. довгострокове та стійке відновлення біорізноманіття та екосистем на суші та морі держав-членів шляхом відновлення деградованих територій;
2. досягнення ключових цілей Європейського Союзу щодо пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптації до цих змін і нейтралітету щодо деградації земель;
3. посилення продовольчої безпеки;
4. виконання міжнародних зобов'язань ЄС.

Відзначимо, що даний нормативно-правовий акт поєднує амбітну мету довгострокового відновлення довкілля в ЄС із обов'язковими цілями для конкретних середовищ існування та видів. Передбачається, що заходи з відновлення охоплять не менше 20% територій ЄС на суші та морі до 2030 року, а до 2050 року будуть охоплені всі екосистеми, що потребують відновлення. Крім того, Закон про відновлення природи зобов'язує держави-члени ЄС підготувати національні плани відновлення та провести підготовчий моніторинг і дослідження, необхідні для визначення заходів відновлення, які є необхідними для досягнення цілей відновлення та виконання зобов'язань, викладених у статтях 4–13 цього Закону, а також для сприяння досягненню загальних цілей і завдань Європейського Союзу. Також держави-члени зобов'язані кількісно оцінити територію, яка потребує відновлення, беручи до уваги стан типів середовищ,

а також якість і кількість середовищ існування видів, які присутні в екосистемах і до 2030 року встановити керівні рамки, для досягнення задовільних рівнів, зазначених у статті 8(2) та (3), статті 10(1) та статті 11(2), за допомогою імплементаційних актів.

Для України питання екологічного відновлення є особливо актуальним у зв'язку з російською збройною агресією, яка завдає безпрецедентної шкоди довкіллю. У зв'язку із чим, відновлення екосистем стає не лише екологічним, але й безпековим пріоритетом, оскільки відновлені природні системи сприятимуть зміцненню продовольчої та енергетичної безпеки, зменшенню кліматичних ризиків і підвищенню загальної стійкості країни. У цьому контексті особливу роль відіграє інтеграція України в європейські та глобальні ініціативи з відновлення довкілля. Використання інструментів міжнародного права, таких як цілі Куньмінсько-Монреальської програми, регламенти ЄС щодо біорізноманіття та відновлення природи, а також зобов'язання Паризької угоди, дозволить Україні зміцнити правову базу для відновлення деградованих екосистем. Це включає розроблення національних програм відновлення лісів, очищення забруднених водних ресурсів, відновлення ґрунтів і створення природоохоронних територій. Інтеграція міжнародних стандартів і практик у національну політику дозволить Україні ефективно протидіяти екологічним ризикам, забезпечуючи стале майбутнє для наступних поколінь.

Список використаних джерел:

1. IPBES, 2019. Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/padr.12283?msocid=11ee0d46e1ab6c5fd631fd0e0b66d46>

2. EU biodiversity strategy for 2030. EUR-Lex Access to European Union law. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-biodiversity-strategy-for-2030.html#:~:text=The%20EU%202030%20biodiversity%20strategy%20was%20adopted%20in,efforts%20towards%20sustainable%20recovery%20from%20the%20COVID-19%20crisis>

3. Pact for the Future. The Summit of the Future. United Nations. <https://www.un.org/en/summit-of-the-future/pact-for-the-future>

4. Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework. Conference of the parties to the convention on biological diversity. Fifteenth meeting – Part II. Montreal, Canada, 7–19 December 2022. <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-15/cop-15-dec-04-en.pdf>

5. Preparation of the post-2020 global biodiversity framework Convention on Biological Diversity (CBD) – Council conclusions (15272/19) of 19 December 2019. <https://www.cbd.int/doc/c/409e/19ae/369752b245f05e88f760aeb3/wg2020-05-1-02-en.pdf>

6. European Parliament resolution of 16 January 2020 on the 15th meeting of the Conference of Parties (COP15) to the Convention on Biological Diversity (2019/2824(RSP)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0015_EN.html

7. European Parliament resolution of 9 June 2021 on the EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives (2020/2273(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0277_EN.html

8. Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869 (Text with EEA relevance). PE/74/2023/REV/1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1991&qid=1722240349976>

Єрмолаєва Тетяна Вікторівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Пльохова Анастасія Юріївна

доктор філософії (PhD),
провідний консультант
Департаменту цифрової трансформації регіону
Харківської обласної військової адміністрації

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

Цифровізація в екологічному праві – це інтеграція цифрових технологій у процеси правового регулювання екологічних відносин, зокрема у сфері управління природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища. Наразі цифровізація є ключовим інструментом для вдосконалення системи екологічного моніторингу, обліку природних ресурсів, контролю за їх використанням та охороною, для забезпечення прозорості екологічних рішень та підвищення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.

Згідно зі ст. 34 Конституції України «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1]. Відповідно до статті 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» основною для створення повноцінної бази екологічної інформації є запровадження державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, метою якого є збір, обробка, збереження та аналіз інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень [2].

Одним із найбільш ефективних напрямків цифровізації в екологічному праві є впровадження систем електронного моніторингу довкілля, яка полягає у створенні мережі датчиків та сенсорів, які відстежують якість повітря, води, рівень радіації, стан ґрунтів та інші екологічні параметри. Зібрані дані обробляються у реальному часі, що дозволяє вчасно реагувати на будь-які негативні зміни та запобігати екологічним катастрофам.

Електронні бази даних дозволяють фахівцям і громадськості отримувати доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища, загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій та результати їх ліквідації, про діяльність, яка впливає або може негативно вплинути на довкілля, що в свою чергу забезпечує більш прозорі умови для дотримання екологічних вимог, норм, стандартів та контроль за їх виконанням.

Так, зокрема, обробка великих даних у сфері правового забезпечення екологічної безпеки дозволяє проводити більш точний аналіз надзвичайних екологічних ситуацій, прогнозувати потенційні ризики та пропонувати ефективні заходи щодо їх уникнення.

Штучний інтелект (ШІ) наразі також може використовуватися для аналізу даних про викиди небезпечних речовин, кліматичні зміни й прогнозування майбутніх загроз для довкілля. ШІ також дозволяє автоматизувати процеси екологічного моніторингу, виявляючи порушення екологічних стандартів та автоматично генеруючи звіти про порушення, що значно підвищує ефективність роботи природоохоронних органів.

Завдяки цифровізації, процедура подачі екологічних звітів значно спрощується. Онлайн-платформи дозволяють підприємствам, установам та організаціям, а також громадянам подавати документи, отримувати

дозволи та звітувати про дотримання екологічних норм без необхідності фізичної присутності в держаних органах виконавчої влади. Відповідно це скорочує час на обробку документів та зменшує бюрократичні перешкоди.

Важливим аспектом цифровізації є створення інструментів для громадського контролю за дотриманням екологічного законодавства. Мобільні додатки та онлайн-платформи дозволяють громадянам відстежувати стан навколишнього природного середовища, повідомляти про екологічні порушення, зокрема такі як несанкціоновані сміттєзвалища, наднормативне забруднення водою стічними водами, самовільне користування земельними ділянками, що також створює додатковий механізм впливу на порушників екологічного законодавства і стимулює суспільство до активної участі в охороні довкілля.

Оскільки багато екологічних проблем мають глобальний характер, цифрові технології відіграють важливу роль у міжнародному співробітництві. Платформи обміну даними між країнами сприяють кращому реагуванню на глобальні екологічні виклики. Наприклад, завдяки спільним зусиллям ЄС та інших міжнародних партнерів створено глобальні бази даних про викиди парникових газів, рівень забруднення океанів та стан біорізноманіття.

Звісно, цифровізація в екологічному праві стикається і з певними труднощами, такими як захист персональних даних у випадках, коли екологічний моніторинг провадиться щодо об'єктів екологічного права які перебувають у приватній власності, або проблема кібербезпеки, адже екологічні платформи можуть стати ціллю хакерських атак. Тому важливо забезпечувати баланс між збереженням приватності та прозорістю, яка необхідна для ефективного захисту довкілля.

Цифровізація відкриває нові горизонти для екологічного права та робить його ефективнішим і доступнішим. Завдяки технологіям ми отримуємо можливість не тільки вчасно реагувати на екологічні ситуації, але й активно залучати громадян до охорони довкілля, забезпечуючи прозорість і підзвітність у цій сфері. Важливо, наразі щоб правові норми йшли в ногу з технологічними змінами, сприяючи їх впровадженню та уникаючи можливих ризиків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

Заверюха Марина Михайлівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЩОДО РОЛІ САМОЗАЛІСЕНИХ ЛІСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Серед природних багатств нашої держави лісам належить особливе місце. Ліс – невід’ємна складова навколишнього природного середовища і є найпотужнішим рослинним угрупованням за різноманітністю будови та рівнем впливу на природне довкілля. Ліс є надзвичайно важливою екосистемою, яка здійснює прямий вплив на інші екосистеми і нерозривно пов’язана з ними. Адже від належної правової охорони лісів залежить стабільність усієї галузі. Війна у державі вносить суттєві корективи до роботи лісової галузі. Практично з перших днів війни виникли величезні потреби у деревині для оборонного сектору – облаштування фортифікаційних споруд, оборонних укріплень, дров для опалення та приготування їжі тощо [1, с. 165]. Саме цим обґрунтовується значення «самозалісених лісів» в умовах війни та повоєнного відновлення і у цій відповідності є одним із важливих пріоритетів Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року [2], де передбачається збереження самосійних лісів на землях, категорії яких відмінні від земель лісогосподарського призначення, що є однією із умов збільшення площі лісів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20 червня 2006 р. [3] були внесені зміни до Лісового та Земельного кодексів України зокрема і в частині «самозалісених ділянок». Так, відповідно до чинного законодавства визначається, що самозалісена ділянка – земельна ділянка будь-якої кате-

горії земель (крім земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, заліснення якої відбулося природним шляхом. Важливо підкреслити, що прийняття цього закону дозволяє розширити та зберегти площі українських лісів, які зараз втрачаються внаслідок бойових дій, та інші цінні території.

Проте постає питання, чому першочергово важливо зберігати саме самозалісені ділянки? Чи мають вони переваги над штучно створеними лісами? Так, мають. По-перше, самосійні ліси мають природне походження, а значить є набагато більш стійкими до дії несприятливих факторів, порівняно зі штучними лісами. По-друге, самосійні ліси часто поєднують лісові масиви, які в минулому були «розірвані» полями чи пасовищами. Процес такого розриву називається «фрагментацією» і негативно впливає на тварин та рослин, які мешкають у лісах. По-третє, молоді дерева найкраще накопичують вуглець з атмосфери – головну причину зміни клімату [4].

Лісовий кодекс України декларує, що до лісового фонду України належать усі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають. Проте, «самосійні ліси» часто визначають як «необліковані ліси», і юридично вони не вважаються лісом і не підлягають тій охороні, якій вони фактично мали б підлягати, зокрема на цих ділянках не проводяться будь-які лісогосподарські заходи, не забезпечується охорона від пожеж та незаконних рубок. В Україні, за різними оцінками, наразі ідентифіковано біля 2 млн га поза межами лісового фонду, у тому числі і самозалісених [5].

В умовах сьогодення, все частіше з'являється інформація про необхідність збереження самосійних лісів. Так, на офіційному сайті Держлісагенства все частіше проводяться наради, які присвячені збереженню самосійних лісів. Приміром, у Волинській області 6452,2 га ідентифіковано як самозалісені, за період з червня по вересень 2024 року місцеві громади прийняли рішення про передачу земельних ділянок ДП «Ліси України» загальною площею 1397 га, і там вже лісівники здійснюють необхідні заходи з охорони та догляду цих насаджень, щоб у перспективі отримали високопродуктивні ліси [6].

Встановлення та збереження самосійних лісів і надання їм статусу лісу з юридичної точки зору, могло б суттєво покращити стан лісів в Україні, як з екологічної так і з економічної сторони. Так, з екологіч-

ної – це сповільнення темпу глобального потепління, викликаного людською діяльністю та з економічної сторони безперечно це позитивний вплив на підвищення продуктивності лісу та збільшення їх площі, що в умовах війни мало би неабияку цінність.

Список використаних джерел:

1. Заверюха М. М. Правова охорона лісів в умовах воєнного часу. *«Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права»*. 2022. № 3. С. 164–167.

2. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20 червня 2006 р. № 2321-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3271.

4. Самосійні ліси або простий шлях збільшити кількість лісів України. Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/samosijni-lisy/> (дата звернення: 13.11.2024).

5. Збереження самозалісених земельних ділянок – важливе державне завдання для лісівників і територіальних громад. URL: <https://forest.gov.ua/news/zberezhennia-samozaliseniykh-zemelnykh-dilianok-vazhlyve-derzhavne-zavdannia-dlia-lisivnyukiv-i-terytorialnykh-hromad> (дата звернення: 13.11.2024).

6. На Волині обговорили питання збереження самосійних лісів. URL: <https://forest.gov.ua/news/na-volyni-obhovoryly-pytannia-zberezhennia-samosiinykh-lisiv> (дата звернення: 13.11.2024).

Задихайло Дмитро Дмитрович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри екологічного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ: НЕОБХІДНІСТЬ ГЛИБОКИХ ЗМІСТОВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1. За період існування Незалежної Української держави, її правотворчими органами було прийнято цілу низку програмних документів –

стратегій, що мали забезпечити цілеспрямований та ефективний її вплив на збереження якості довкілля, а також покращення його базових характеристик. В першу чергу слід назвати ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної економічної політики України на період до 2030 року» або схвалену розпорядженням КМУ «Стратегію екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року» тощо.

Результативність впливу на суспільство цих концептуальних програмних декларацій держави з огляду на реальний стан довкілля має стати предметом окремих екологічних та еколого-правових досліджень. Але сьогоднішній історичний момент в житті нашої країни, пов'язаний із збройною агресією російської федерації, руйнуванням виробничих фондів, житлового фонду та інфраструктури, надзвичайної шкоди, що була завдана і завдається усім об'єктам природного середовища, прямо ставить питання про необхідність глибокої ревізії зазначених документів та відповідно формування нових з урахуванням катастрофічних екологічних наслідків цієї агресії.

Очевидно, що проблематика відновлення довкілля від наслідків воєнних дій має отримати у відповідній стратегії центральне місце. Це колосальний за масштабом, характером та змістом вид діяльності держави, органів місцевого самоврядування і власне суспільства, що є безпрецедентною в сучасному історичному вимірі національною управлінською місією. Відтак, нагальною є потреба розпочинати концептуальну роботу з формування нової екологічної стратегії, що відповідає б сучасним завданням, зокрема відновлення якості довкілля, мінімізації причиненої шкоди варварською збройною агресією.

2. Слід зазначити, що результатом війни має стати, зокрема і зміна структури економіки повоєнної України. Вочевидь, технологічно архаїчні та екологічно брудні виробничі активи поставлять в порядок денний питання про економічну та екологічну доцільність їх відновлення. Тим більше в умовах масового переселення жителів відповідних міст та містечок у більш безпечні області України та за кордон. Відповідно, слід підняти питання щодо необхідності залучення інвестицій, розміщення основних фондів таких виробництв, що розбудовані на інноваційній, екологічно дружній технологічній базі. Як уявляється, нова стратегія має внести власні стимули у залучення саме таких інвестицій, у формування національної економіки України завтрашнього дня з реальним урахуванням екологічного імперативу. Концептуальна спорідненість екологічної та економічної проблематики полягає зокрема в усвідомленні

надзвичайної екологічної ціни, що має прямий та опосередкований матеріальний еквівалент при здійсненні екологічно шкідливої господарської діяльності. Адже здоров'я громадян, витрати на відновлення довкілля, міграційні процеси тощо, паралельно утворюють чималі суспільні витрати. Тому екологічна ціна економічних проектів має бути обов'язково врахованою. А власне як і функціонування усієї національної економіки. Це є невід'ємний елементом оцінки її суспільної ефективності.

3. З іншої сторони, ситуація, вочевидь змусить значно більш реалістично підійти до планів швидкого озеленення національної економіки за будь-яку ціну. Слід наголосити, що зелена економіка може остаточно перемагти брудну тільки за рахунок власної більш високої ефективності. У протилежному випадку зелені проекти стають тягарем для Державного бюджету, негативно впливають на собівартість виготовленої продукції, а відтак і зменшують конкурентоспроможність відповідної продукції. Зелені проекти можуть бути перспективними тільки у випадку, коли державне стимулювання заохочує зелених інвесторів до безперервного циклу залучення та впровадження у виробництво нових і нових «зелених» інновацій. Їх потік у середньостроковій перспективі має створити нову технологічну базу зеленого виробництва, що перемаже своєю ефективністю традиційні. Ситуація, що склалася у відносинах між державою та інвесторами у «зелені» енергетичні проекти вочевидь доказує повне нерозуміння або кримінальну змову державного менеджменту у зазначеній сфері. Адже приток, так званих, іноземних інвестицій в альтернативну енергетику під стимулом «зеленого тарифу», зробив державний бюджет заручником все зростаючого обсягу зеленої дотаційний електроенергії без перспективи досягнення нею необхідного рівня собівартості. Умови залучення інвестицій в альтернативну-зелену енергетику не містять будь-яких прогресуючих вимог до інвесторів. Втім, досвід Західної Європи, зокрема Німеччини у сфері розбудови «зеленої» водневої енергетики, в цілому є привабливим, але цей суперпроект ще дуже далекий від власного позитивного завершення.

З іншої сторони, наша держава стоїть перед гірким досвідом енергетичного шантажу з боку агресора, зокрема і у сфері постачання нафтогазової енергетичної продукції і цей безпековий, політичний та економічний аспект навпаки впливає на посилення ролі держави у запровадженні технологій альтернативної енергетики. (Як не дивно, але паразитування на гірничій ренті є улюбленим ґрунтом для виросування

авторитарних режимів, з якими небезпечно мати тривалі економічні зв'язки).

4. В цілому, концептуальна база Екологічної Стратегії держави має отримати, з однієї сторони, глибоке економічне підґрунтя, адже економічна діяльність і шкодить довкіллю, але і створює перспективи переходу до нової «зеленої» економіки, а з іншої – базуватись на інструментальному арсеналі не тільки екологічного, але зокрема і господарського, бюджетного та податкового права.

Конвергенція екологічного права з господарсько-правовими конструкціями, є неминучою. Узяти хоча б феномен екологічного підприємництва, або коректніше сказати – екологічного господарювання. (У відповідності до господарського права, господарська діяльність може бути комерційною, власне підприємництвом та некомерційною. У сфері екології, відновлення довкілля можуть бути задіяні обидві форми господарювання. У випадку використання терміну екологічне підприємництво – автоматично відсікається потужна форма господарювання – некомерційна його частина). В той же час, відхід від декларативного формату програмних, стратегічних документів, зокрема і в екологічній сфері, гостро вимагає надання їм безпосереднього інструментального навантаження. Це не відміняє програмного та концептуального характеру зазначеного типу документів держави, але має надати законодавцю та органам виконавчої влади перелік реальних правових інструментів реалізації таких програм. Важливою складовою відповідних стратегій має стати також і конкретний план – топографія нормативно правових актів механізму їх реалізації. Дуже важливими є також і форми юридичної та політичної відповідальності посадових осіб за вияви бездіяльності в процесі реалізації програм діяльності органів держави.

Конвергенція екологічного та господарського права в процесі правової інституціоналізації відносин екологічного господарювання може виглядати наступним чином: еколого-правова наука має розробити базове поняття «екологічного ефекту» та численні його видові варіанти стосовно різних видів виробничої діяльності включаючи чинну технологічну базу, рівень забруднення довкілля при її використанні, рівень і якість відходів виробництва, вартість утилізації виробленої продукції після її споживання, тощо. Відповідно мають бути визначені об'єктивні критерії визнання того чи іншого господарювання саме як екологічного.

В свою чергу, господарсько-правова наука має визначитись із особливостями суб'єктного складу учасників екологічного господарю-

вання, адекватністю їх організаційно-правових форм, характеру правосуб'єктності (вона може бути спеціальною).

Особливе місце серед елементів господарсько-правового компоненту мають отримати засоби державної допомоги та державного стимулювання, комплексний характер застосування яких може утворити необхідність створення низки спеціальних правових режимів екологічного господарювання. Особливого значення, як уявляється, має отримати реалізація відносин державно-приватного партнерства в сфері екологічного господарювання тощо.

Вочевидь, що такі розробки вимагають створення колективів фахівців еколого-правової, господарсько-правової та фінансово-правової науки.

Заєць Олена Іванівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ ФОРМИ НАБУТТЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ ПОТРЕБ ОБОРОНИ

В умовах російсько-української війни і серйозних загроз національній безпеці України використання земельних ділянок для потреб оборони та його системне правове регулювання набуває особливого значення. В цій площині відмітимо, що для потреб оборони наразі з одного боку використовуються земельні ділянки з видом цільового призначенням «землі оборони», а з іншого – можуть використовуватися земельні ділянки практично будь-якої категорії у разі нагальної військової потреби.

В першу чергу зупинимося на землях оборони як окремому виді цільового призначення. Якщо до війни існувала стійка тенденція до зменшення кількості цих земель, в тому числі за рахунок відчуження земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту відповідно до Порядку відчуження земельних ділянок,

на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил і Державної спеціальної служби транспорту (Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 р. №436), то зараз ми спостерігаємо поступове збільшення їх кількості. І причини не потребують пояснення.

Відповідно до ст. 77 ЗКУ, ст. 1 Закону України «Про використання земель оборони» землями оборони визнаються земельні ділянки, призначені для забезпечення діяльності Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Міністерства оборони України, розвідувальних органів України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, а також для розміщення військових частин, військових навчальних закладів, підприємств, установ та організацій, що перебувають у сфері управління зазначених органів та/або входять до структури Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Землі оборони можуть перебувати лише в державній власності. Зазначеним вище суб'єктам оборонної сфери земельні ділянки надаються у постійне користування відповідно до ЗКУ.

Аналіз земельного законодавства зі змінами останніх років дає можливість виокремити наступні можливі правові форми переходу земельних ділянок до земель оборони: 1) вилучення земельних ділянок із зміною цільового призначення, 2) викуп земельних ділянок для суспільних потреб (забезпечення національної безпеки і оборони); 3) примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності (забезпечення національної безпеки і оборони); 4) примусове відчуження земельної ділянки в умовах правового режиму воєнного стану (реквізиція).

Для прикладу звернемося до Закону України від 24 лютого 2023 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України», яким було врегульовано ряд земельно-правових питань, в тому числі збільшено розмір прикордонної смуги з боку нашої території до 2 км. З метою забезпечення національної безпеки і оборони, дотримання режиму державного кордону військовим частинам Державної прикордонної служби України для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій надаються в постійне користування земельні ділянки шириною 30–50

метрів уздовж лінії державного кордону на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, а вздовж лінії державного кордону України з Російською Федерацією і Республікою Білорусь – шириною до 2 кілометрів (ч. 3 ст. 77 ЗКУ). Для практичної реалізації цієї мети Розділ Х «Перехідні положення» ЗКУ доповнено п. 27–1, яким на період дії воєнного стану спрощено механізми вилучення земель різних категорій, зокрема, тих, що особливо охороняються, для зазначених потреб.

Інший приклад – прийнятий 21 серпня 2024 р. Верховною Радою законопроект №9549 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури відведення земельних ділянок для розвитку цифрової інфраструктури», який було ветовано Президентом України. Вказаним законопроектом передбачається внесення змін зокрема до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»: «Оскарження до суду або адміністративного органу рішень Закарпатської обласної державної адміністрації про підготовку матеріалів для примусового відчуження земельних ділянок, іншого нерухомого майна, про примусове відчуження земельної ділянки, іншого об'єкта нерухомого майна не допускається», яка зазнала нищівної критики в юридичних колах. Законопроект направлено на доопрацювання і повторно внесено на розгляд парламенту. Разом з тим у пропозиціях Президента до цього закону передбачається завдання удосконалити законодавство з питань примусового відчуження земельних ділянок, іншого нерухомого майна в умовах воєнного стану для розміщення об'єктів оборонно-промислового комплексу та об'єктів інфраструктури з урахуванням балансу публічних і приватних інтересів, а також необхідності додержання прав і законних інтересів громадян, для чого, зокрема, визначити чітку послідовну процедуру прийняття та впровадження рішень щодо примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану [1].

В той же час використання земельних ділянок для потреб оборони не завжди потребує зміни їх цільового призначення на вид цільового призначення земель оборони, зміни власника і користувача цих ділянок. В цій частині ми виділили наступні форми використання: 1) земельні сервітути 2) фактичне користування земельними ділянками. Так, Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1415 «Деякі питання підвищення обороноздатності держави на період воєнного

стану в Україні» установила, що на період воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях для об'єктів будівництва, таких як військові інженерно-технічні і фортифікаційні споруди, оформлення документів на право користування земельними ділянками, отримання містобудівних умов та обмежень не здійснюється. На нашу думку, дана норма викликає сумнів щодо її відповідності Конституції України. Але її практичне впровадження стало причиною розробки і подання до Верховної Ради Законопроекту 12130 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо користування земельними ділянками, необхідними для будівництва та утримання військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд в умовах правового режиму воєнного стану». Ним планується запровадити примусове тимчасове позбавлення права користування земельною ділянкою – обтяження у вигляді позбавлення власника та землекористувача права користування земельною ділянкою (або її частиною), що перебуває у приватній власності, в умовах правового режиму воєнного стану для будівництва та утримання військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, за умови наступного його припинення або проведення викупу або примусового відчуження земельної ділянки (її частини). Запропонований механізм поряд із зрозумілими під час війни кроками все ж викликає сумнів щодо дотримання принципів справедливості та законності, а також правомірності втручання у право мирного володіння майном, яке передбачене Протоколом 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. «Отже, для визначення правомірності втручання у право приватної власності (в тому числі шляхом експропріації) необхідно враховувати елементи трикуткового тесту: законність втручання; легітимна мета, тобто суспільна необхідність; пропорційність, тобто забезпечення справедливого балансу між застосовуваними засобами та очікуваною метою, непокладення на особу надмірного тягаря [2].

Список використаних джерел:

1. Володимир Зеленський запропонував визначити чітку процедуру прийняття рішень щодо примусового відчуження і вилучення майна в умовах воєнного стану. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/316030-vladimir-zelenskiy-predlozhit-opredelit-chetkuyu-protseduru-prinyatiya-resheniy-po-prinuditelnomu-otchuzhdeniyu-i-izyatiyu-imuschestva-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya#google_vignette

2. Коссаk В. М., Андрусів У. Б. Реквізиція як підстава припинення права власності в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023, Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 1. с. 169–175 с. 171.

Зуєва Оксана Анатоліївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри публічного
та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ЯК ІСТОРИЧНА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

В основу правового регулювання сфери господарювання закладено такі принципи як забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання, що відповідає умовам економічної формації вільного ринку [1]. Цими принципами, встановленими Господарським кодексом України, конкретизується конституційне положення про забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ч. 4 ст. 13 Конституції України) [2]. До того ж зазначені засади прямо впливають на розвиток соціально спрямованої економіки, формування якої є також однією з конституційних гарантій. Соціально спрямована економіка орієнтована передусім на підвищення рівня життя, що досягається через економічне зростання. Як відмічається в науковій літературі, для досягнення такої мети необхідно створити такий механізм господарської діяльності, який буде співмірний соціально-економічному середовищу та загальному розвитку країни. Також економічна складова має відтворювати соціальну структуру та суспільні відносини, які притаманні конкретному суспільству та задовольняти відповідні соціальні потреби різних соціальних груп та окремих громадян [3, с. 29]. Економічний розвиток кожної країни обумовлений та залежить від низки наявних умов, таких як природно-кліматичні, виробничо-економічні та соціально-культурні традиції. Безумовно всі ці умови впливають та взаємодоповнюють одна одну та можуть як прискорити так і призупинити економічний розвиток [4, с. 102]. До того ж зазначені фактори та їх взаємодія є підґрунтям формування правового регулювання суспільних відносин з огляду на цілі, які мають бути досягнуті за допомогою права.

Одним з прикладів початку та розвитку під впливом поєднання зазначених умов не тільки в Україні, а й в багатьох країнах, можна вказати особливу форму ведення господарства в сільському секторі – фермерське господарство. Як справедливо було відмічено, «фермерські господарства – це не тільки форма організації праці, виробнича клітина, а також і сфера життєдіяльності, спосіб життя селянина, що поєднує історію, форму професійної діяльності, динаміку і структуру ділових стосунків та контактів, його напрям мислення, психологію, соціальний стан і статус» [5, с. 8].

Згідно з Законом України «Про фермерське господарство», фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону (ст. 1) [6]. Щодо осіб, які можуть Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Фермерське господарство може бути створене як юридична особа або заснувати його може і фізична особа, як фізична особа – підприємець. Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства, за умови що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України. Фермерське господарство ж без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України (ч. 5 ст. 1 ЗУ «Про фермерські господарства»). З огляду на сімейний характер діяльності законом навіть встановлено особливі умови найму працівників, які можуть бути залучені виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок (ст. ч. 5 ст. 1 ЗУ «Про фермерські господарства»).

Крім цих специфічних ознак щодо порядку створення та діяльності фермерських господарств законом закріплено й низку умов щодо майна фермерського господарства. Так, за рішенням членів фермерського господарства відповідно до закону фермерське господарство як цілісний

майновий комплекс може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод громадянам України, які мають право на створення фермерського господарства, або юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. В свою чергу, громадяни, які придбали майно фермерського господарства як цілісного майнового комплексу на підставі цивільно-правової угоди, подають у встановленому порядку Статут фермерського господарства на державну реєстрацію (ст. 22 ЗУ «Про фермерські господарства»).

Існують й особливі умови щодо спадкування майна фермерського господарства, які закріплені саме в ЗУ «Про фермерське господарство», як у спеціальному нормативно-правовому акті з регулювання діяльності цих суб'єктів господарювання. Так, у випадку спадкування фермерського господарства двома або більше спадкоємцями земельна ділянка поділу не підлягає, якщо в результаті її поділу утвориться хоча б одна земельна ділянка менше мінімального розміру, встановленого для даного регіону. Науково обґрунтовані регіональні мінімальні розміри земельних ділянок визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, та Українською академією аграрних наук і затверджуються Кабінетом Міністрів України (ст. 23).

Все вищезазначене підкреслює особливість цієї організаційно-правової форми господарювання в агропромисловому секторі, яка має свою історію, традиції та притаманна тільки цій сфері.

Існуючі засади господарської діяльності можуть бути докорінно змінені у разі прийняття закону на основі законопроекту «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [7]. Даним законопроектом, який активно обговорюється юридичною спільнотою, забороняється поміж іншим створення нових фермерських господарств через чотири роки після його прийняття. Організаційно-правовими формами суб'єктів господарювання в яких їх буде можливо створити, а існуючі реорганізувати, будуть господарські товариства. Однак відповідними нормативними актами не передбачено врегулювання специфічних ознак фермерського господарства, які власне відображають його сутність. Вказаний законопроект також не надає відповіді щодо шляхів розв'язання цих питань.

В підсумку можна сказати, що прийняття закону на основі законопроекту «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» не тільки скасовує фермерські господарства як окрему організаційно-правову форму юридичної особи, а й не враховує історичний шлях роз-

витуку вітчизняного законодавства, яке має формуватися з врахуванням культурних та традиційних надбань держави та нації. Вбачається, що вказаний законопроект потребує не просто ретельного обговорення, а й критичного переосмислення його наслідків та взаємодії зі всіма нормативними актами, на які він має потенційний вплив.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436 – IV. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436>–15.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Кочетова К. А., Бервено О. В. Сутність і механізм функціонування соціальної економіки. *Наукові праці МАУП*, 2006, вип. 1(13), С. 28–31.
4. Лебедева О. А. Особливості соціальної спрямованості економічного розвитку України. *Економіка та держава* №3/2014. С. 101–103
5. Долинська М. С. Правове становище фермерських господарств як суб'єктів агровиробництва.
6. Закон України «Про фермерське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973>–15.
7. Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707

Ігнатенко Ірина Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ЗА ДОПОМОГОЮ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Сфера земельних відносин є однією з найдинамічніших у розвитку. В умовах сучасної ринкової економіки земля відіграє роль важливого каталізатора для подальшого розвитку економічних відносин, оскільки

є привабливим активом як для інвесторів, так і для підприємців. Захист прав юридичних осіб на землю рідко стає окремою темою наукових досліджень, проте на практиці у цій сфері є суттєві правові проблеми. Зокрема, це призводить до судових спорів щодо права власності на земельні ділянки. В таких випадках правильний вибір способу захисту є надзвичайно важливим для збереження претензій юридичної особи на конкретне земельне майно, яке відіграє значну роль у її господарській діяльності.

На сьогодні більшість земельних спорів вирішуються в судовому порядку, що є традиційним і загальноновизнаним способом правового захисту прав. Судові розгляди, хоча й гарантують офіційне вирішення спору, однак вимагають значних витрат часу, коштів, а також можуть призводити до затяжних конфліктів між сторонами. Зокрема, Європейський суд з прав людини неодноразово виносив рішення проти України у справах стосовно порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме – права на справедливий суд у контексті надмірної тривалості судового розгляду справ. У зв'язку з цим, на сучасному етапі розвитку судової системи дуже гостро стоїть питання про її реформу, насамперед через те, що останнім часом вона досить завантажена і не справляється з наявним обсягом справ. Отже, питання із завантаженістю судів загальної юрисдикції справами щодо вирішення спорів, що виникають із земельних правовідносин, можна вирішити шляхом створення ефективного інституту досудового врегулювання земельних спорів.

Так, наприклад, як альтернативний спосіб розгляду земельних спорів можна використовувати процедуру медіації. Процес медіації врегульовано чинним законодавством, а саме Законом України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX в якому закріплено саме поняття медіації, окреслено основні принципи її проведення, порядок звернення до медіатора, а також кваліфікаційні вимоги до особи, яка здійснює цю процедуру. Деякі його положення є суперечливими.

Наприклад, для ефективності застосування медіації у вирішенні земельних спорів, можливо й інших категорій спорів, треба звернути увагу на вимоги до особи медіатора. Це можна віднести до недоліків Закону, а саме відсутність перевірки знань за результатом проходження лише 90 годин навчання та підвищення кваліфікації, що може призвести до формальності отримання сертифікату медіатора та відсутності кваліфікованих експертів. Зокрема, у Франції для проведення сімейної меді-

ації обов'язковим є наявність диплому сімейного медіатора. Навчання сімейних медіаторів проводиться лише акредитованими організаціями, а сам диплом видається регіональним агентством після навчання чи підтвердження сертифікаційних тестів. Крім того, сімейний медіатор повинен мати професійну освіту у юридичній, соціальній та медичній сфері. В Україні спеціальних вимог щодо діяльності медіаторів, в тому числі земельних медіаторів, встановлених законодавством, не існує, що є значною перешкодою у розвитку процедури медіації. У зв'язку з цим, пропонуємо щодо використання процедури медіації під час вирішення земельних спорів в Україні уточнити в Законі необхідність юридичної освіти із земельного профілю для медіаторів, що дозволить забезпечити більш компетентний підхід до цього питання.

Крім того, вищезгаданий закон виключає можливості вирішення земельного спору за допомогою процедури медіації коли спір впливає чи може вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації. Прикладом ситуації, коли сторони не можуть захищати свої права на землю через медіацію, є проведення робіт з приведення будівлі, розташованої на земельній ділянці, до належного стану, якщо ці роботи зачіпають права та інтереси третіх осіб (співвласників будівлі або орендарів земельної ділянки) тому, що здійснення робіт з демонтажу, розбору конструкцій прибудови, відновлення стіни основної будівлі не може здійснюватися без використання прилеглої до неї земельної ділянки та заповідання незручностей (шуму, будівельного пилу та сміття).

Законом також встановлено, що фізичні та юридичні особи можуть звернутись до медіатора для проведення медіації як до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, так і під час судового, третейського чи арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Добровільність процедури означає, що сторони можуть вступити у процедуру медіації чи завершити її з власного бажання і не можуть бути примушені до цього. Для досягнення головної мети – зменшення навантаження на суди загальної юрисдикції та скорочення витрат на правосуддя – необхідно запровадити обов'язкове медіаційне застереження у договорах купівлі-продажу та оренди земель-

них ділянок. Це означатиме, що перед зверненням до суду сторони повинні спробувати вирішити конфлікт через процедуру медіації, залучаючи експертів за потреби.

На сьогодні в Україні судові органи не мають права вимагати від сторін перед зверненням до суду проходити процедуру медіації. Однак у зарубіжних країнах (зокрема, Великій Британії) суди рекомендують застосувати процедуру медіації при врегулюванні спору. У випадках, коли сторони відмовляються від медіації, суд розцінює це як факт опору до розв'язання конфлікту і може застосувати заходи відповідальності. До санкцій за ухилення від процедури медіації належать штрафи, а також стягнення компенсації за судові витрати від сторони, яка ухиляється від процедури медіації.

Крім того, згідно з австрійським цивільно-процесуальним кодексом, суддя зобов'язаний у необхідних випадках вказати сторонам на можливість застосування альтернативних способів врегулювання спорів, у тому числі медіації, та проінформувати про організації, які займаються дружнім врегулюванням спорів (ст. 204(1)). Федеральний Верховний Суд Німеччини у своєму рішенні від 13 лютого 2007 р. (1 BvR 1351/01, NJW-RR 2007, 1073) визначив, що дружнє вирішення спорів має пріоритет перед судовим розглядом. Суддя має право рекомендувати сторонам звернутися до процедури медіації та за згодою сторін призупинити судовий розгляд на час проведення медіації (розділ 278a(2) ЦПК).

Медіація сьогодні є частиною правової системи багатьох європейських країн, що підтверджується включенням норм про медіацію до цивільного законодавства, а також судовою практикою. При цьому велику роль у розвитку медіації грають суди, які націлюють сторони на застосування медіації. Проте в українському законодавстві не закріплено положення, згідно з яким суди мають пропонувати сторонам конфлікту спробувати врегулювати конфлікт за допомогою медіативної процедури.

Згідно з Директивою 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради, що стосується певних аспектів медіації у цивільних та комерційних справах, держави-члени повинні забезпечити можливість примусового виконання угод, укладених у процесі медіації, особливо стосується досудових медіативних угод. Такі угоди, досягнуті в рамках медіації, є обов'язковими для сторін і можуть бути примусово виконані судом.

Сторони, які підписали медіативну угоду, зацікавлені у її швидкому та спрощеному виконанні, в тому числі за допомогою примусового виконання. Для цього можуть використовуватися різні методи, такі як но-

таріальне посвідчення угод, які виникають з медіації. У Великій Британії також практикується затвердження судом таких позасудових угод, що надає їм статус арбітражного рішення. Аналіз досвіду Великої Британії в популяризації медіації як способу вирішення земельних спорів підтверджує, що застосування вже розроблених підходів, можуть суттєво сприяти успішному розвитку медіації в Україні. Крім того, слід зазначити, що в рамках інтеграції України в ЄС, законодавець повинен буде імплементувати в національне законодавство Директиву 2008/52/ЄС.

Багато в чому сторони, які знайомі з можливістю альтернативного врегулювання суперечок, не звертаються за нею саме через відсутність в українському законодавстві імперативного розпорядження на виконання медіативної угоди. Таким чином, існує необхідність нормативно врегульованого обов'язку сторін виконувати таку угоду. Наприклад, можливість надання права нотаріусам видавати виконавчі документи щодо укладених угод. Така ситуація може мати місце у разі виникнення спору про наслідкування земельної ділянки кількома спадкоємцями, які в медіативному порядку досягли угоди.

Окрім медіації, ще одним способом вирішення судових спорів є електронне правосуддя. Це не лише системи для автоматизації судового діловодства, а й можливість для суду та інших учасників процесу виконувати дії, визначені нормативно-правовими актами, які прямо впливають на початок та хід судового розгляду. Наприклад, це може бути подання документів до суду в електронному форматі або участь у засіданні через відеоконференцію.

В Україні електронне правосуддя поки що не використовується як спосіб «профілактики» земельних спорів. Проте міжнародний досвід демонструє, що онлайн-способи вирішення спорів можуть значно пришвидшити і спростити цей процес. Повне онлайн-вирішення конфліктів, яке охоплює всі етапи – від подачі позовної заяви до отримання рішення через Інтернет, активно впроваджується в правовій системі Європейського Союзу. Для пришвидшення та спрощення вирішення спірних питань, наприклад за участю споживачів, у травні 2013 року були ухвалені два документи: Директива ЄС «Про альтернативне вирішення спорів за участю споживачів» та Регламент ЄС «Про онлайн-врегулювання спорів за участю споживачів». Залучення іноземного досвіду та адаптація його до українських реалій дозволить максимально використати потенціал електронного правосуддя, поліпшуючи таким чином доступ до правосуддя для всіх учасників земельних відносин.

Отже, альтернативні методи вирішення земельних спорів в Україні наразі використовуються недостатньо. Зазвичай громадяни та юридичні особи звертаються до суду для захисту своїх прав на землю, оскільки кожна зі сторін впевнена у своїй правоті і не готова шукати компромісні рішення. Для розв'язання цієї проблеми необхідно зосередитися на розвитку таких альтернативних методів, як медіація та онлайн урегулювання спорів. Таким чином, створення більш ефективної системи альтернативного вирішення спорів не лише допоможе зменшити навантаження на суди, але й сприятиме більшій справедливості та швидкості у вирішенні земельних конфліктів, розширить можливість суб'єктів земельних правовідносин у виборі засобів урегулювання конфліктів, підвищить якість та продуктивність вирішення існуючих спорів, сприятиме збереженню та зміцненню партнерських відносин між їхніми учасниками.

Ільків Наталія Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації проти України зумовила багато соціальних і гуманітарних проблем, стала причиною запровадження в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану, та призвела до встановлення обмежень окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина. У ст.50 Конституції України закріплено право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля. Конституційною гарантією цього права є заборона засекречення такої інформації. Відзначаючи важливу роль цього права у механізмі гарантування основних прав людини у мирний час, і зокрема, права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, У. В. Антонюк, підкреслює, що в умовах війни реалізація права доступу до екологічної інформації також є не менш важливим правовим інструментом, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людини, оскільки завчасне інформування громадян про загрозу нападу, оку-

пації тощо, може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним та екологічним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду, екоциду тощо. Тому в умовах воєнного стану важливим є якісний та оперативний доступ до публічної екологічної інформації для забезпечення належного функціонування і державних, і громадських інституцій, і навколишнього природного середовища, оскільки від цього залежить нормальна життєдіяльність, безпека, і, зрештою, життя та здоров'я людей [1, с. 615].

Однак з початком повномасштабного вторгнення росії відбулось обмеження у механізмах реалізації права громадян до доступ до екологічної інформації, оскільки була припинена робота практично всіх державних електронних реєстрів, з тим щоб запобігти загрозі захоплення ворогом відомостей про стратегічні та інші об'єкти з точними координатами їх розташування. З метою недопущення такого захоплення сервери державних електронних реєстрів були оперативно демонтовані і вивезені у безпечне місце.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України беручи до уваги постанови Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» та від 12.03.2022 № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», для забезпечення даних, які містяться у Єдиному реєстрі з оцінки впливу на довкілля (далі – ОВД) та недопущення будь-яких несанкціонованих дій з інформацією Реєстру з боку країни-агресора видало наказ «Про тимчасове обмеження доступу до Реєстру з ОВД» від 22.03.2022 № 159.

Але оскільки попри продовження бойових дій на певних територіях держави, економічна активність в Україні відбувалася, промислові та інфраструктурні об'єкти планувалися, розширялися, перепрофільовувалися, велика кількість підприємств переміщувалися у безпечніші регіони, тож потреба регулювати негативний вплив такої діяльності на довкілля, зумовила прийняття нового наказу № 177 «Про тимчасове обмеження доступу до Єдиного реєстру з ОВД» від 20.04.2022, яким передбачалось тимчасове обмеження зовнішнього використання Реєстру. Доступ до Реєстру відновили для уповноваженого центрального та територіальних органів, а також для суб'єктів господарювання, що проходять процедуру ОВД, за їхньою заявою. Оскільки законодавчо встановлена процедура

ОВД неможлива без участі громадськості, то черговим наказом від 15.06.2022, було відновлено роботу Реєстру для зовнішнього користування, але із закріпленням обмежень для громадськості.

Прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення та цифровізації процедури ОВД» значним чином сприяє уникненню можливих порушень у майбутньому, однак значний резонанс викликали внесені зміни до сфери застосування ОВД. Тож у вересні 2024 року Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України оприлюднило Концептуальну записку, що визначає сферу відступів від правил ОВД та стратегічної екологічної оцінки. Цей документ було додано до Плану Ukraine Facility як пояснення для міжнародної спільноти причин внесення змін до українського законодавства щодо звуження переліку видів діяльності, які у зв'язку із воєнною агресією росії в умовах воєнного стану, можуть погоджуватися державою без застосування процедур врахування екологічних міркувань та думки громадськості.

Загальний підхід щодо включення у сферу відступу від зобов'язань визначений частиною першою ст. 3 Закону України «Про ОВД», зокрема ОВД не підлягає діяльність, прямо не передбачена частинами другою і третьою цієї статті, а також планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії проти України під час дії воєнного стану, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України, зміна цільового призначення особливо цінних земель та інша діяльність, пов'язана з розміщенням Національного військового меморіального кладовища.

Критеріями визначення планованої діяльності, яка не підлягає ОВД, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають ОВД, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1010 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 30.09.2022 № 1121, від 27.12.2022 № 1463, від 21.07.2023 № 763, від 01.08.2023 № 800, від 07.12.2023 № 1320 та від 01.02.2024 № 107), встановлено, що ОВД не підлягає планована діяльність, визначена пунктами 1–21 частини другої та пунктами 1–13 частини третьої статті 3 Закону України «Про ОВД», у разі, коли вона спрямована виключно на забезпечення оборони та енергетичної безпеки держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків військової агресії рф проти України.

Поясненням тому є те, що законодавство України у сфері ОВД, передбачає доволі тривалий час на проходження процедур ОВД, що у період воєнного стану унеможлиблює оперативне відновлення пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури, відтак впливає на життєзабезпечення людей, зокрема унеможлиблює доступ до води, тепла, електроенергії. Так, процедура ОВД триває щонайменше 65 робочих днів (строк не враховує час на підготовку Звіту з оцінки впливу на довкілля та проведення необхідних досліджень, які проводяться з урахуванням сезонності; з урахуванням часу необхідного на підготовку документації з оцінки впливу на довкілля загальна тривалість процедури ОВД може становити від 4 до 6 місяців). В умовах воєнного стану нагальним стало питання забезпечення якнайшвидшого відновлення пошкодженої критичної інфраструктури, що зумовлює необхідність пошуку швидких і ефективних управлінських рішень, які б водночас, сприяли забезпеченню балансу у питаннях відновлення пошкодженої війною інфраструктури та інтересами захисту довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки з одночасним забезпечення виконання Україною міжнародних природоохоронних зобов'язань.

Цілком виправданим є запровадження такого звуження екологічних прав в умовах війни, так як це обмеження здійснюється державою для досягнення законної мети. Однак, з листа Європейської комісії слідує, що проблема погано врегульованих відступів від вимог ОВД в Україні в повній мірі усвідомлюється нею, але Комісія запевняє, що «якщо зазначена концептуальна записка не забезпечить достатнього прогресу в досягненні мети [обов'язкового застосування ОВД до усіх проєктів, окрім чітко визначених тимчасових відступів], Комісія повинна буде вимагати подальших покращень» [2].

Таким чином, за сучасних обставин, Україні слід встановити справедливий баланс між обороною держави та розвитком національного законодавства і державного управління у відповідності до права ЄС. Серед пропонованих шляхів заслуговує на увагу надання окремих тимчасових відступів від ОВД, що в кожному конкретному випадку повинні розглядатися індивідуально і погоджуватися компетентним органом виключно у тих випадках і в тих обсягах, коли застосування ОВД та/або участі громадськості негативно впливає на обороноздатність держави.

Як слушно відзначає проф. В. В. Носік, в умовах дії правового режиму воєнного стану актуалізуються питання проведення наукових досліджень породжених війною проблем забезпечення права на безпечне для

життя і здоров'я доквілля як в період дії воєнного стану, так і після його скасування чи припинення [3, с. 107]. Тож ситуація щодо ОВД вимагає актуальних розробок задля уникнення можливих порушень у майбутньому, але при цьому слід раціонально підійти до організації процедури, щоб не нашкодити інтересам держави та національній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Антонюк У. В. Право на екологічну інформацію в Україні в умовах воєнного стану: окремі аспекти / *Scientific research in the modern world*. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Editor Komarytskyu M. L. Canada, Toronto: Perfect Publishing, 2023. Pp. 614–617. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/SCIENTIFIC-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-9–11.02.2023.pdf>

2. Позиція Європейської Комісії щодо відступів від ОВД, 24 жовтня 2024 р. URL: <https://epl.org.ua/announces/pozytsiya-yevropejskoyi-komisiyi-shhodo-vidstupiv-vid-ovd/>

3. Носік В. В. Законодавче забезпечення спрощеного адміністрування інституційно-правових процедур у сфері сільського господарства в умовах воєнного стану та після його скасування чи припинення. *Актуальні проблеми земельного, аграрного та екологічного права в умовах сучасних викликів і загроз* : матеріали круглого столу. Харків, Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. С. 107–110.

Ковтун Олена Миколаївна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального
та адміністративного права
Академії адвокатури України

ВІДНОВЛЕННЯ ВЕЛИКОГО ЛУГУ – НАЙМАСШТАБНІШИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ (У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ ЄС ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДИ): PRO ET CONTRA

Вночі 6 червня 2023 року російські військові підірвали дамбу Каховської ГЕС, що спричинило масштабні затоплення міст та територій. Це був черговий акт екоциду російської федерації, яким заподіяно значної

шкоди екосистемам, загинуло багато тварин, забруднено води Дніпра та Чорного моря, порушено водопостачання [1].

Наразі надважливою є проблематика щодо доцільності відновлення Каховської ГЕС, підірваної рашистами. 18 липня 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Про реалізацію експериментального проекту «Будівництво Каховського гідровузла на р. Дніпро. Відбудова після руйнування Каховської ГЕС та забезпечення сталої роботи Дніпровської ГЕС у період відбудови». Ми підтримуємо думку тих вчених, які вважають таке рішення поспішним та необґрунтованим [2]. Реалізація зазначеної вище Постанови Уряду може бути своєрідним повторенням злочинних дій радянської влади 1950-х років (звісно, не у такій жакливій формі, але наслідки для довкілля в умовах війни будуть катастрофічними). Постанова, ухвалена без належних екологічних експертиз і оцінок та необхідних детальних економічних розрахунків, викликала обурення експертів та громадських організацій. При цьому лобісти відновлення Каховського водосховища позиціонують його як безальтернативний та єдино можливий варіант вирішення ряду проблем: зрошення, логістики, енергетики тощо, що абсолютно не відповідає дійсності, а окремі аргументи відверто маніпулюють громадською думкою. Хочеться вірити, що несподіване відновлення Великого Лугу, пам'ять про існування якого так довго прагнули стерти радянські ідеологи, зможе стати символом відновлення України після війни. Унікальний досвід «каховського» теракту зможе закарбувати в історії російсько-українську війну, як таку, після якої Україна змогла відновитись кращою, ніж була раніше [2].

Великий Луг – один з найбільш важливих природних та історичних ландшафтів України. Цю ділянку було затоплено в 1955–1958 роках водами Каховського водосховища, попри те що тут зберігається багато пам'яток Запорозької Січі та зустрічалася велика кількість рідкісних тварин і рослин. На 70 років Великий Луг був втраченим для природи, науки та української ідентичності. Але 6 червня 2023 року, внаслідок підриву російськими військовими греблі Каховської ГЕС, водосховище за кілька тижнів перестало існувати, що поставило Україну на роздоріжжя. Тепер необхідно прийняти історичне рішення [3].

Крім цього, екологи наголошують, що більшість цивілізованих країн пішли саме цим шляхом, власноруч руйнуючи дамби, та відновлюючи природні річища річок. А можливість відновити територію у понад 200 тисяч гектарів з унікальною екосистемою, яка охоплює степи, луки та заплавні ліси – це набагато краща перспектива за «Каховське море» [4].

Отже, відновлення Великого Лугу може стати наймасштабнішим європейським екологічним проектом [2]. Маємо докласти зусиль, щоб цей проєкт було успішно зrealізовано, оскільки він відповідає національним інтересам і знаходиться у площині екологічної політики Європейського Союзу. Адже, як відомо, у травні 2020 року Європейська Комісія презентувала «Стратегію збереження біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи в наше життя» [5]. Стратегія містить конкретні зобов'язання та дії, які мають бути виконані на території ЄС до 2030 року. Серед найбільш амбітних цілей документа: щонайменше 30% суходолу та 30% морських акваторій повинні стати заповідними територіями; щонайменше 10% сільгоспугідь мають бути виведені з обробітки й відновлені до природних екосистем, використання пестицидів має скоротитися на 50%; щонайменше 25 000 км річок планується відновити до стану вільно плінних [5].

Рада Європейського Союзу 17 червня 2024 року остаточно ухвалила Закон про відновлення природи (Nature Restoration Law), що встановлює юридично обов'язкову мету для держав-членів відновити щонайменше 20% земельних та морських територій ЄС до 2030 року та всі екосистеми, що потребують відновлення, до 2050 року. Цей закон покликаний допомогти ЄС виконати міжнародні екологічні зобов'язання, пом'якшити наслідки зміни клімату та відновити природу Європи згідно з Європейською Зеленою Угодою.

Згідно з документом, до 2030 року держави-члени мають відновити щонайменше 30% територій, що перебувають у поганому стані, до 2040 року – 60%, а до 2050 року – 90%. До 2030 року пріоритетом будуть території мережі Natura 2000 [6].

Кожна країна ЄС буде зобов'язана розробити свої національні плани відновлення природи.

Території, що постраждали внаслідок підриву Каховської ГЕС, також можуть стати частиною цього природоохоронного проекту. Водночас одразу після підриву греблі стало очевидно, що звільнена від штучного водосховища місцевість має величезний потенціал для відновлення природних заплавних екосистем. Економічний аспект необхідності відновлення Каховської ГЕС є незначним, оскільки вона виробляла 1% від загальної кількості електроенергії в Україні. Тому підтримуємо висловлену у науковій літературі позицію щодо необхідності лише часткового затоплення водосховища, щоб наповнити водоканал, зробити судноплавним Дніпро і забезпечити водоохолоджуючий басейн Запорізької АЕС. А електроенергія – це вже другорядне [7].

Відповідно до Закону ЄС про відновлення природи, держави-члени ЄС запроваджують ефективні заходи з відновлення природи з метою спільного охоплення щонайменше 20% територій суходолу та принаймні 20% морських площ до 2030 року, а також відновлення 25 тисяч кілометрів раніше фрагментованих греблями європейських річок [8].

Відновлення природних екосистем на 250-кілометровій ділянці Пониззя Дніпра може стати найбільшим проектом із відновлення прісноводних екосистем у Європі та може виявитися вирішальним внеском України у виконання зобов'язань ЄС щодо відновлення річок до їхнього природного стану до 2030 року.

У той час як відновлення ГЕС буде знаком повернення в минуле і втраченою можливістю для зеленого відродження [8].

Отже, ми поділяємо думку науковців, які закликають не поспішати з відновленням Каховської ГЕС, щоб не повторити історичних помилок. Території, постраждалі внаслідок підриву Каховської ГЕС, можуть стати частиною масштабного природоохоронного проекту, що відповідає Стратегії збереження біорізноманіття ЄС до 2030 року та Закону ЄС про відновлення природи.

Список використаних джерел:

1. Овчинникова Ю., Холмстрем С. Як має відбуватися екологічне відновлення України за підтримки міжнародної спільноти. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/06/14/254848/> (дата звернення: 22.11.2024).

2. Чому слід відродити Великий Луг? URL: <https://uncg.org.ua/chomu-slid-vidrodyty-velykuj-lug/> (дата звернення: 22.11.2024).

3. Каховську ГЕС з водосховищем категорично не можна відновлювати: думка екологів. URL: <https://www.unian.ua/ecology/kahovsku-ges-z-vodoshovishchem-vidnovlyuvati-kategorichno-ne-mozhna-prichini-12368295.html> (дата звернення: 22.11.2024).

4. Каховська ГЕС: чи можливе відновлення водосховища та греблі <https://visitukraine.today/uk/blog/2026/kakhovka-dam-is-it-possible-to-restore-the-reservoir-and-dam#istoriya-budivnictva-kahovskoi-ges-comu-lyudi-boikotovali-protivstvorennya-vodosxovishha> (дата звернення: 22.11.2024).

5. Стратегія збереження біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи в наше життя. URL: <https://uncg.org.ua/stratetiia-bioriznomanittia-ies-do-2030-roku-povernennia-pryrody-v-nashe-zhyttia/> (дата звернення: 22.11.2024).

6. ЄС ухвалив Закон про відновлення природи: мета – відновити 20% територій до 2030 року https://myslyvets.com.ua/yes-uxvaliv-zakon-pro-vidnovlennya-prirody-meta-vidnoviti-20-teritorij-do-2030-roku/?utm_source=rss&utm_

medium=rss&utm_campaign=yes-uxvaliv-zakon-pro-vidnovlennya-prirodi-meta-vidnoviti-20-teritorij-do-2030-roku (дата звернення: 22.11.2024).

7. Академік Яків Дідух: Нова екосистема на Каховському водосховищі сформується за 40 років. URL: <https://www.rbc.ua/rus/stylar/akademik-kiv-diduh-nova-ekosistema-kahovskomu-1695299383.html> (дата звернення: 22.11.2024).

8. Рік після потопу: чи зможуть відновитися екосистеми, зруйновані підривом Каховської греблі? <https://uwecworkgroup.info/uk/after-the-deluge-one-year-on-can-the-ecosystems-disrupted-by-the-destruction-of-the-kakhovka-dam-recover/> (дата звернення: 22.11.2024).

Колошко Ювіта Вікторівна
викладач кафедри охорони праці
та екологічної безпеки
Національного університету
цивільного захисту України

НОВІТНІ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ

Екологічне право є однією з найважливіших галузей права, яка регулює відносини між людиною та навколишнім природним середовищем, створюючи правові механізми для захисту природи та забезпечення сталого розвитку. В умовах поглиблення екологічних криз та посилення викликів, пов'язаних зі зміною клімату, Україна не стоїть осторонь. Протягом останніх десятиліть українське екологічне законодавство значно розвивалося, охоплюючи нові напрями, які виникли у відповідь на виклики сучасності.

Війна з росією, яка триває з 2014 року, а особливо її повномасштабний етап з 2022 року, створила додаткові проблеми для екології країни. Вона спричинила значні екологічні збитки через масові руйнування інфраструктури, пожежі, забруднення води і ґрунтів. Це зумовило необхідність пересмислення пріоритетів екологічного права та його концепцій [1].

До 2022 року Україна вже мала відносно розвинуту систему екологічного права, яка формувалася з моменту здобуття незалежності. Основними її концепціями були принципи сталого розвитку, охорони біорізноманіття, раціонального використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища. Серед основних законодавчих актів були [1]:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- Закон України «Про екологічну експертизу»;
- Закон України «Про відходи»;
- Водний та Земельний кодекси України.

У 2014 році з початком конфлікту на Донбасі вплив війни на довкілля став нагальною проблемою, але більшість змін у екологічному праві стосувалися адаптації законодавства до вимог ЄС. Україна взяла на себе зобов'язання в межах Угоди про асоціацію з ЄС адаптувати своє екологічне законодавство до європейських стандартів.

До 2022 року європейська інтеграція була однією з основних рушійних сил розвитку екологічного права України. У межах Угоди про асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання впровадити директиви та регламенти, які регулюють захист довкілля [2]. Це, зокрема, стосувалося:

- Водних ресурсів та очищення води (Директива ЄС про якість води);
- Повітря та скорочення викидів (Директива про якість атмосферного повітря та Директива про скорочення національних викидів);
- Біорізноманіття та охорона видів (програма NATURA 2000);
- Поводження з відходами (Директива про відходи, регулювання з пластику).

Слід відзначити, що у цих сферах відбулися помітні зміни: посилилися екологічні стандарти, з'явилися нові процедури оцінки впливу на довкілля, а також механізми для участі громадськості у прийнятті екологічно важливих рішень.

Початок повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року значно змінив екологічний контекст в Україні. Військові дії спричинили такі наслідки для навколишнього природного середовища [3]:

- Руйнування промислових об'єктів та забруднення повітря в результаті пожеж, викидів шкідливих речовин;
- Масштабне забруднення ґрунтів та водних ресурсів через руйнування очисних споруд, інфраструктури та хімічних підприємств;
- Підвищення рівня радіаційної небезпеки внаслідок пошкоджень об'єктів у Чорнобильській зоні;
- Знищення природоохоронних територій та біорізноманіття.

Ці обставини вимагали нових концепцій у галузі екологічного права. Уряд та правозахисні організації відзначили потребу у створенні право-

вих механізмів для обліку та відшкодування екологічних збитків, завданих війною [4].

Україна почала активно звертатися до міжнародної спільноти з метою залучення до фіксації екоцидів. Екоцид – це поняття, яке позначає значне та масове знищення довкілля [5]. Україна разом з іншими державами та міжнародними правозахисними організаціями працює над тим, щоб екоцид був визнаний злочином у міжнародному праві [5]. Введення цього поняття в екологічне право України дозволить легше притягнути до відповідальності осіб та країни, що завдали шкоди природі.

Екологічне право України після початку повномасштабної війни набуло додаткових напрямів, зокрема спрямованих на захист довкілля під час воєнних дій, відновлення екологічних збитків та формування екологічної безпеки в післявоєнний період. Основні напрями включають [4]:

З огляду на виклики війни, в Україні розвивається концепція «військової екології», яка вимагає створення правових норм для захисту природи під час конфліктів. Основні напрями цієї концепції включають :

1. Фіксація екологічних збитків – впровадження стандартів та методик обліку шкоди довкіллю, спричиненої бойовими діями.

2. Екологічна оцінка руйнувань – створення механізмів оцінки збитків для подальшого відшкодування з боку агресора.

3. Відновлення природоохоронних територій та біорізноманіття – формування фондів для екологічного відновлення та підтримка міжнародної співпраці у цьому питанні.

Однією з нових концепцій є кліматична справедливість, яка передбачає врахування інтересів найуразливіших верств населення при розробці політик, спрямованих на захист довкілля. Війна лише посилила потребу в цьому, адже найбільше страждають саме люди, які проживають у зонах бойових дій або змушені переселитися.

Також розвивається концепція зеленої відбудови, яка передбачає використання екологічно чистих матеріалів та технологій у процесі відновлення зруйнованої інфраструктури. Ця концепція має на меті не лише відновити, але й покращити стан довкілля, забезпечуючи сталий розвиток країни після війни.

Отже, екологічне право України на сьогодні перебуває у стані динамічного розвитку та трансформації. Якщо до 2022 року основним вектором було наближення до стандартів ЄС та створення ефективних механізмів для охорони довкілля, то зараз перед українським екологічним законодавством стоять ще більші виклики, пов'язані з війною та відновленням зруйнованої країни.

Важливу роль відіграє міжнародна співпраця та підтримка, а також формування нових механізмів для фіксації та відшкодування екологічних збитків. Україна має не тільки зберігати природні ресурси та підтримувати екологічну безпеку, але й впроваджувати новітні підходи до відбудови зруйнованих територій та природоохоронних зон. Це передбачає не лише розробку нових законів, але й перегляд існуючих, адаптацію міжнародного досвіду, залучення інноваційних технологій, а також активну участь громадянського суспільства та міжнародних організацій.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про відходи та скасування деяких директив. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2008. L 312/3. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098>.
3. Звіт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України про екологічні збитки внаслідок війни, травень 2023 р. Київ: МЗДПРУ, 2023. URL: <https://mepr.gov.ua>.
4. Іщук, С., Войтко, Т. Правове регулювання екологічних збитків, завданих в умовах воєнних дій в Україні. Юридичний журнал. 2023. № 7. С. 21–27.
5. ООН. Положення про міжнародне екологічне право та визначення екоцидну. Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org>.

Колошко Ювіта Вікторівна
викладач кафедри охорони праці
та екологічної безпеки
Національного університету
цивільного захисту України

Груздова Валерія Олександрівна
членкиня-еколог
Всеукраїнської екологічної ліги

ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЧИСТЕ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ

Забезпечення права на чисте довкілля є важливим аспектом екологічної політики та охорони прав людини в усьому світі, і Україна не є ви-

нятком. Це право має на меті забезпечити здоров'я громадян, зберегти екосистеми та створити умови для сталого розвитку. До повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року Україна поступово розвивала законодавчу базу, спрямовану на захист довкілля та підтримку міжнародних екологічних зобов'язань. Однак після початку військової агресії ситуація зазнала значних змін. Війна не лише призвела до масштабних руйнувань та забруднення навколишнього середовища, а й викликала потребу у переосмисленні пріоритетів екологічної політики.

Законодавчо закріплене право на чисте довкілля в Україні було визнано з прийняттям Конституції 1996 року [2]. Зокрема, стаття 50 Конституції України гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права, та на доступ до інформації про стан довкілля. Окрім Конституції, захист екологічних прав регламентується Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», що був ухвалений ще в 1991 році [1]. В цьому документі сформульовано основні принципи та завдання держави в сфері захисту екології, відповідальність за порушення екологічного законодавства та права громадян на участь у прийнятті екологічних рішень.

До війни Україна активно інтегрувала екологічні норми ЄС у своє законодавство в рамках Угоди про асоціацію, а саме зобов'язалася запровадити принципи сталого розвитку, зменшення викидів, охорони природних ресурсів, адаптації до змін клімату, впровадження механізмів оцінки впливу на довкілля (ОВД) тощо [4]. Це дозволило підвищити прозорість екологічної інформації та створити підґрунтя для екологічно відповідального бізнесу та громадського контролю.

До повномасштабного вторгнення громадяни України користувалися відносно широким спектром екологічних прав, зокрема доступом до екологічної інформації, участю в екологічних консультаціях, правом на звернення до державних органів щодо порушень, а також правом на судовий захист екологічних прав. У рамках міжнародних зобов'язань Україна ратифікувала Оргуську конвенцію [3], яка гарантує право громадян на доступ до інформації, участь у прийнятті екологічних рішень та доступ до правосуддя в екологічних питаннях.

Одним з важливих аспектів, що забезпечував доступ громадян до чистого довкілля, була процедура ОВД, яка забезпечувала громадський контроль над проектами, що можуть мати значний вплив на природу [4]. Однак на практиці існували суттєві проблеми з реалізацією цих прав

через недосконалість державного контролю, корупційні ризики та відсутність дієвих механізмів забезпечення відповідальності за екологічні правопорушення.

Після початку повномасштабного вторгнення росії екологічна ситуація в Україні зазнала значного погіршення [5]. Ракетні удари, бої, підриви інфраструктури та використання важкого озброєння спричинили значне забруднення земель, вод, повітря та масову вирубку лісів. Руїнування інфраструктури на східних та південних територіях країни призвело до викиду небезпечних речовин у навколишнє природне середовище, а також спричинило серйозні ризики для здоров'я населення.

Одним з найбільших екологічних викликів стало забруднення водних ресурсів, зокрема через руїнування очисних споруд, забруднення водонесних горизонтів та пошкодження річок і озер. Це негативно впливає не лише на довкілля, а й на право громадян на доступ до чистої питної води, яка є критично важливою для виживання в умовах війни.

Окрім цього, військові дії призвели до значного скорочення природно-заповідного фонду країни. Багато заповідників, національних парків та інших природних об'єктів зазнали серйозних ушкоджень через військові дії, що створює загрозу для біорізноманіття. Забруднення та знищення екосистем завдає непоправної шкоди рідкісним та зникаючим видам флори та фауни, зменшує рекреаційні можливості громадян і загальнопогіршує якість життя.

В умовах повномасштабної війни реалізація права на чисте довкілля стає надзвичайно ускладненою, однак воно не втрачає своєї важливості. На державному рівні постає необхідність адаптувати екологічну політику до умов війни та забезпечити екологічну безпеку. Водночас питання довкілля стають предметом міжнародної уваги. Організації, такі як ООН та Європейський Союз, неодноразово піднімали питання екологічних наслідків війни та підтримують Україну в наданні гуманітарної та технічної допомоги для подолання цих наслідків [6].

Важливим елементом забезпечення права на чисте довкілля в умовах війни є створення системи документування екологічних злочинів, спричинених військовими діями. Це включає фіксацію фактів забруднення повітря, ґрунтів, водних ресурсів, знищення лісів та інфраструктури. Такі дані можуть стати основою для подання позовів проти росії та отримання відшкодувань у міжнародних судах.

Україна отримує значну підтримку з боку міжнародних партнерів у питаннях захисту довкілля та екологічної безпеки. Європейський Союз

активно підтримує Україну в процесі документування екологічних злочинів, наданні обладнання для моніторингу якості повітря та води, а також допомагає у відновленні природоохоронних територій. Україна також бере участь у міжнародних ініціативах, таких як «Зелений курс», спрямованих на досягнення кліматичних цілей та відновлення екологічної стабільності після війни.

Отже, повномасштабна війна призвела до значного погіршення екологічної ситуації в Україні та створила серйозні виклики для забезпечення права громадян на чисте довкілля. Однак, попри всі труднощі, питання захисту довкілля залишається одним з ключових аспектів державної політики та міжнародної підтримки. Важливою є робота з фіксації екологічних злочинів, спричинених агресором, адаптація екологічного законодавства до умов війни та співпраця з міжнародними організаціями для відновлення екологічної стабільності в Україні.

Очевидно, що Україна потребуватиме значних зусиль для відновлення екосистем, однак міжнародна підтримка та внутрішній потенціал можуть стати запорукою успішного захисту екологічних цінностей та забезпечення сталого розвитку в поствоєнний період. Важливо, щоб відновлення природного середовища відбувалося паралельно з відбудовою економіки та інфраструктури, адже здорове довкілля є необхідною умовою для стабільного економічного росту, покращення якості життя громадян і забезпечення довгострокової безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Верховна Рада України. – Київ, 1991. – 36 с.
2. Конституція України: Верховна Рада України. – Київ: Парламентське видавництво, 1996. – 80 с.
3. Організація Об'єднаних Націй. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в ухваленні рішень і доступ до правосуддя в питаннях, що стосуються навколишнього середовища (Оргуська конвенція): [Текст]. – Нью-Йорк: ООН, 1998. – 29 с.
4. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. – Київ: Верховна Рада України, 2014. – 392 с.
5. Програма розвитку ООН. Звіт про стан екології в Україні 2022: – Київ, 2023. – 115 с.
6. World Bank. Ukraine: Environmental Impact of the War – URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.

Кондратенко Дарина Юрїївна
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВЕРИФІКАЦІЯ АГРОЕКСПОРТЕРІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Цифровізація аграрного сектору стала невідворотною потребою сучасного етапу економічного розвитку, особливо в умовах глобалізації та специфічних викликів, зумовлених воєнним станом в Україні. Одним із ключових аспектів цієї трансформації є впровадження системи верифікації агроекспортерів, яка забезпечує підвищення прозорості у сфері зовнішньоекономічної діяльності, знижує ризики шахрайства, а також сприяє оптимізації державного нагляду за суб'єктами агропромислового комплексу.

Україна, як одна з провідних країн-експортерів аграрної продукції у світі, відіграє важливу роль у глобальній економіці. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, понад 40% валютних надходжень державного бюджету формуються за рахунок агроекспорту [1]. Однак недосконалість механізмів верифікації агроекспортерів генерує низку серйозних проблем, серед яких варто виділити: підвищені корупційні ризики, нерівні умови конкуренції, ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків та зростання масштабів шахрайських операцій.

Ці проблеми набули особливої гостроти в умовах воєнного стану, коли збереження експортного потенціалу аграрного сектору та забезпечення його прозорості є критично важливими факторами для підтримання економічної стабільності країни. Відсутність уніфікованої бази даних агроекспортерів ускладнює роботу державних органів, відповідальних за контроль зовнішньоекономічної діяльності, водночас створюючи додаткові перешкоди для чесних учасників ринку.

Ефективна імплементація системи верифікації агроекспортерів неможлива без належного нормативно-правового підґрунтя, яке покликане створити основу для цифровізації аграрних правовідносин, забезпечити чітке функціонування реєстрів та баз даних, а також регламентувати

права і обов'язки суб'єктів агропромислового комплексу. Цифровізація процесу верифікації ґрунтується на комплексі нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері аграрного виробництва та експорту, визначаючи механізми гармонізації правових норм із сучасними викликами.

Закон України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» (№ 5192-IX). У цьому законі визначено необхідність впровадження цифрових інструментів для розвитку аграрного сектору, зокрема Державного аграрного реєстру (ДАР), який сприяє впорядкуванню інформації про суб'єктів аграрного ринку. Цей закон закладає фундаментальні принципи розвитку аграрного сектору, зокрема акцентує увагу на необхідності цифровізації. Стаття 6 визначає, що держава повинна сприяти впровадженню цифрових інструментів управління аграрними правовідносинами.

Закон створює правову основу для цифровізації, але потребує деталізації щодо конкретних процедур, таких як верифікація агроекспортерів. Для цього необхідні підзаконні акти та розробка інструкцій щодо використання цифрових реєстрів [2].

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (№ 959-XII). Цей закон встановлює правила здійснення експортних операцій та вимоги до суб'єктів господарювання, що беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності.

Закон регулює діяльність суб'єктів господарювання у сфері експорту та імпорту товарів, зокрема агропромислової продукції. У ньому визначені загальні принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності, права й обов'язки учасників та механізми контролю. Закон не містить положень, що прямо стосуються цифрової верифікації агроекспортерів, але його статті 18–20 передбачають необхідність реєстрації та перевірки суб'єктів господарювання, що може бути реалізовано через цифрові інструменти [3].

Постанова Кабінету Міністрів України № 1159 від 4 листопада 2020 року. Цей нормативний акт затверджує порядок функціонування Державного аграрного реєстру, який використовується для верифікації агроекспортерів. Постанова визначає порядок створення, функціонування та адміністрування Державного аграрного реєстру (ДАР). У документі зазначено, що реєстр є централізованою базою даних, яка забезпечує реєстрацію, верифікацію та моніторинг діяльності аграрних підприємств. Постанова є ключовим документом для реалізації цифровізації, але по-

требує додаткових положень щодо інтеграції ДАР з іншими державними системами, такими як митні та податкові бази даних.

Згідно з цими документами, верифікація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є обов'язковим етапом для участі в експортних операціях, що значно підвищує прозорість аграрних правовідносин [4].

Проект Закону України «Про інформаційно-комунікаційну систему 'Державний аграрний реєстр» (№ 11063-д) закладає нормативну основу для впровадження та функціонування ДАР, спрямованого на цифровізацію аграрного сектору. Одним із ключових аспектів цього закону є забезпечення можливості верифікації агроекспортерів, що має стратегічне значення для прозорості та ефективності зовнішньоекономічної діяльності в аграрній сфері [5]. Основні положення закону, що стосуються верифікації:

- Реєстрація агровиробників та експортерів. Проект встановлює обов'язковість реєстрації всіх суб'єктів аграрного ринку в Державному аграрному реєстрі, включаючи агроекспортерів. Це забезпечує створення централізованої бази даних, яка використовується для перевірки легітимності їхньої діяльності.

- Верифікація: Реєстрація передбачає перевірку основних відомостей про суб'єктів, зокрема: юридичну реєстрацію (ЄДРПОУ для юридичних осіб та ФОП); податкову дисципліну; дотримання експортних стандартів та ліцензійних вимог.

- Інтеграція з іншими реєстрами та базами даних. Встановлено забезпечення інтеграції ДАР з іншими інформаційно-комунікаційними системами, такими як Державний реєстр прав на нерухоме майно, Податковий реєстр та митні бази даних.

Державний аграрний реєстр (ДАР) є одним із ключових інструментів цифровізації аграрного сектору. Він об'єднує дані про суб'єктів аграрного бізнесу, їх земельні ресурси, виробничі потужності та іншу інформацію, необхідну для верифікації. Завдяки інтеграції ДАР із системами митного та податкового контролю державні органи отримують можливість оперативно перевіряти достовірність інформації, що подається агроекспортерами.

У період воєнного стану було запроваджено експериментальний проєкт із верифікації агроекспортерів. Його метою стало забезпечення прозорості експортних операцій та недопущення шахрайства. За допомогою цифрових інструментів час на перевірку заявок скоротився із кількох тижнів до кількох днів, що сприяє оперативності експортних процедур.

Досвід цифровізації аграрного сектору в інших країнах також підтверджує ефективність використання цифрових механізмів верифікації. Наприклад, у Нідерландах функціонує система *eCert*, яка дозволяє у реальному часі перевіряти достовірність даних про експортну продукцію. Ця система забезпечує автоматизацію процесів верифікації, знижує бюрократичні бар'єри та сприяє мінімізації ризиків.

У ЄС діє система *TRACES (Trade Control and Expert System)*, яка дозволяє контролювати всі аспекти експорту та імпорту аграрної продукції. Ця система забезпечує цифрову верифікацію документів, пов'язаних із санітарним і фітосанітарним контролем. Кожен експортер, що працює на ринку ЄС, має бути зареєстрований у *TRACES*, що гарантує відповідність його діяльності європейським стандартам. Система спрощує процес перевірки даних на митницях і сприяє швидкому оформленню документів.

У США функціонує програма *FSVP*, яка вимагає від імпортерів підтверджувати, що іноземні постачальники аграрної продукції відповідають американським стандартам безпеки харчових продуктів. Ця програма використовує цифрові платформи для збору й аналізу даних про експортну діяльність, що дозволяє проводити автоматичну верифікацію та забезпечувати високий рівень контролю.

Ізраїль активно впроваджує блокчейн-технології для забезпечення прозорості верифікації агроекспортерів. Ця технологія дозволяє зберігати дані про кожну ланку постачання у незмінному вигляді, що мінімізує можливість для маніпуляцій і шахрайства. Експортери отримують цифрові сертифікати, які підтверджують якість та походження продукції.

Міжнародна практика свідчить, що цифровізація верифікації агроекспортерів є важливим кроком для забезпечення прозорості та конкурентоспроможності аграрного сектору. Використання таких інструментів, як *eCert* у Нідерландах чи *TRACES* у ЄС, сприяє зниженню корупційних ризиків, пришвидшенню обробки документів та мінімізації адміністративних витрат. Україна може скористатися цими прикладами для вдосконалення власної системи верифікації, зокрема інтегрувавши міжнародні стандарти та адаптувавши найкращі практики до локальних умов.

Для підвищення ефективності верифікації агроекспортерів в Україні необхідно врахувати кілька ключових аспектів. Першочергово, слід зосередитися на розвитку цифрової інфраструктури, адже доступ до якісного інтернету є критично важливим для інтеграції фермерських господарств у цифрові системи. Наразі багато сільських регіонів України мають об-

межений або відсутній доступ до швидкісного інтернету, що ускладнює використання цифрових платформ, таких як Державний аграрний реєстр (ДАР). Інвестиції в інфраструктуру дозволять забезпечити рівний доступ до цифрових послуг для всіх учасників аграрного ринку.

Наступним важливим кроком є навчання учасників ринку. Багато фермерів, особливо у віддалених регіонах, мають низький рівень цифрової грамотності, що перешкоджає повноцінному використанню сучасних інструментів. Впровадження освітніх програм і тренінгів із використання цифрових платформ допоможе підвищити обізнаність та адаптувати учасників ринку до нових технологій. Особливу увагу варто приділити практичним навичкам роботи із системами верифікації, такими як ДАР.

Удосконалення нормативно-правової бази також є важливим елементом. Необхідно внести зміни до чинних законів та підзаконних актів, зокрема встановити чітку відповідальність за подання недостовірних даних у ДАР. Це сприятиме підвищенню довіри до системи та мінімізації ризиків шахрайства. Законодавчі зміни також повинні охоплювати регулювання захисту персональних даних і встановлення єдиних стандартів для цифрових платформ.

Останнім, але не менш важливим аспектом, є інтеграція міжнародних практик. Досвід країн із розвинутою цифровою інфраструктурою, таких як Нідерланди, Австралія або Європейський Союз, може стати цінним орієнтиром для України. Використання перевірених рішень, таких як автоматизовані системи перевірки або блокчейн-технології, дозволить прискорити адаптацію українського аграрного ринку до глобальних вимог і стандартів. Така інтеграція не лише спростить процес верифікації, але й підвищить конкурентоспроможність української продукції на міжнародному ринку.

Отже, підвищення цифрової грамотності учасників ринку, вдосконалення законодавства та адаптація міжнародного досвіду є необхідними умовами для успішної реалізації верифікації агроекспортерів в Україні. Лише комплексний підхід до вирішення цих завдань дозволить ефективно інтегрувати цифрові інструменти в аграрний сектор і забезпечити його сталий розвиток.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт: Впровадження верифікаційних механізмів в умовах воєнного стану. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua>

2. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» (№ 5192-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5192-IX>

3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (№ 959-XII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1159 від 4 листопада 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2020>

5. Проект Закону України від 25.06.2024 № 11063-д, «Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/П11307А>

Лейба Людмила Василівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

вчений секретар

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВАХ

Особливості сучасного державотворення, яке триває в Україні, обумовлені пошуком оптимальних моделей правового регулювання відносин публічної адміністрації з приватною особою. В результаті такого пошуку виникла необхідність запровадження механізму належного адміністрування з метою забезпечення розумного балансу публічних і приватних інтересів, прийняття справедливих і законних рішень щодо громадян, бізнесу, громадських інституцій.

Приватна особа, будь-то громадянин чи суб'єкт господарювання, постійно перебуває у відносинах із публічною адміністрацією, реалізуючи належні їй права або виконуючи покладені законодавством обов'язки. Перебіг цих відносин відбувається за правилами, які в європейській правовій традиції прийнято називати адміністративною процедурою, нормативні акти про яку діють у багатьох країнах світу ще з 1960 року.

Інтегруючись до стандартів Європейського Союзу, Верховна Рада України 17 лютого 2022 року прийняла Закон України «Про адміністративну процедуру», який набрав чинності 15 грудня 2023 року. Цим нормативно-правовим актом запроваджена якісно нова регламентація регулювання відносин між органами виконавчої влади, органами місцевого

самоврядування, їх посадовими особами та іншими суб'єктами, які законом уповноважені здійснювати владні управлінські функції, з фізичними та юридичними особами. Цей Закон поширює свою дію на ті суспільні відносини, в яких адміністративний орган прийматиме рішення про надання приватній особі права, покладення на неї передбаченого законом обов'язку або забезпечення законного інтересу особи.

Такі відносини носять характер публічно-правових, адже стосуються сфери дії публічного права, їх обов'язковим суб'єктом є представник публічної адміністрації, а право, що в них реалізується особою, є суб'єктивним публічним.

Отже, Закон України «Про адміністративну процедуру» спрямований на врегулювання низки суспільних відносин, у тому числі й земельних, оскільки останні за своїм характером поділяються на приватно-правові та публічно-правові.

Окрім того 8 листопада 2024 року набрав чинності Закон України № 3993-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин», крім деяких підпунктів, що зазначені в «Прикінцевих положеннях» Закону. Цей закон спрямований на забезпечення вдосконалення захисту прав власників земельних часток (паїв); зміни у регулюванні земельних відносин в умовах війни; приведення законодавчих актів у сфері земельних відносин у відповідність з Законом України «Про адміністративну процедуру».

Зокрема, звертає на себе увагу те, що згідно з цим законом серед інших внесено зміни до Земельного кодексу України. Так, розділ I Земельного кодексу України доповнено главою 3⁻¹ «Особливості адміністративної процедури у сфері земельних відносин», яка містить ст. 17², якою визначено особливості адміністративного провадження адміністративних справ у сфері земельних відносин, які мають бути враховані у своїй діяльності суб'єктами публічного адміністрування. Мова йде про Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади з питань формування державної політики у сфері земельних відносин та з питань формування і реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки (Міністерство аграрної політики та продовольства України); державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру та її територіальні підрозділи; територіальні органи виконавчої влади, які мають спеціальну адміністра-

тивну правосуб'єктність у сфері земельних правовідносин; органи місцевого самоврядування (обласні, районні, сільські, селищні, міські ради); юридичних осіб публічного права; юридичних осіб приватного права, яким делеговані відповідно повноваження у сфері земельних відносин.

Значені суб'єкти здійснюють управлінський вплив на перебіг земельних відносин. За їх рішеннями, зокрема, земельні ділянки передаються у власність чи користування, вони надають дозволи на розроблення землевпорядної документації, вирішують земельні спори тощо. При цьому практика свідчить, що між особою та публічною адміністрацією у сфері земельних відносин можуть виникати певні конфлікти. Одним із способів їх розв'язання є адміністративне оскарження.

Правом на оскарження наділена та особа, чії права, свободи чи інтереси порушено рішеннями, діями або бездіяльністю публічної адміністрації. Очевидно, що такою особою може бути, перш за все, адресат акту. Окрім того й інший учасник провадження, чії права та інтереси зачіпає рішення публічної адміністрації, тобто заінтересована особа, також має право на оскарження.

При цьому ч. 2 ст. 17¹ Земельного кодексу України вказує на те, що оскарження рішень органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у сфері земельних відносин здійснюється лише в судовому порядку, якщо інше не передбачено цим Кодексом, Законом України «Про адміністративну процедуру», іншими нормативно-правовими актами у зазначеній сфері.

Окрім того вбачається певна колізія між нормами Земельного кодексу України щодо оскарження рішень органів місцевого самоврядування. Мова йде про рішення, яке приймає орган місцевого самоврядування при вирішенні земельного спору. Так, у ч. 12 ст. 17¹ Земельного кодексу України зазначається, що подання скарги на адміністративний акт у сфері земельних відносин за клопотанням скажника в порядку, визначеному Законом України «Про адміністративну процедуру», не зупиняє дію адміністративного акта, що оскаржується. Водночас у ч. 1 ст. 161 «Виконання рішень органів місцевого самоврядування щодо земельних спорів» передбачено, що оскарження зазначених рішень у суді призупиняє їх виконання.

Також у ч. 5 ст. 17⁻¹ Земельного кодексу України встановлено, якщо вирішення порушених у заяві у сфері земельних відносин питань, зазначених у частині третій цієї статті, не належить до компетенції адміні-

стративного органу, що її отримав, зазначений орган приймає рішення про відмову в її задоволенні, про що письмово повідомляє заявника. Такий підхід законодавця протирічить закладеній у концепцію належного (доброго) адміністрування ідеї – кожна особа має право на справедливий, неупереджений розгляд своєї справи адміністративним органом. Адже рішення про відмову у задоволенні заяви є рішенням по суті справи. Натомість у зазначеній статті законодавець встановив, що орган, в якого відсутня компетенція для вирішення справи, приймає рішення про відмову, не розглядаючи справу.

Всі ці неузгодженості у правовому регулюванні, очевидно, спричинять конфлікти, що будуть виникати в особи земельного права з публічною адміністрацією. Неякісна правова конструкція статті 17⁻² Земельного кодексу України також була предметом зауважень із боку Європейської комісії і зафіксована у Звіті щодо прогресу України в межах Пакету розширення 2024¹.

Отже, законодавчі новели, закріплені у ст. 17⁻² Земельного кодексу України, не забезпечують принцип юридичної визначеності, що є елементом верховенства права, породжують колізії між Законом України «Про адміністративну процедуру», який має загальний характер для всіх сфер публічного адміністрування, і Земельним кодексом України як спеціальним законом, що регулює порядок адміністративного провадження в земельних справах, і нарешті уповільнюють євроінтеграційний рух України.

Лозо Олена Вячеславівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З огляду на цивілізаційну важливість штучного інтелекту (далі – AI) та його зростаючу роль у вирішенні ключових проблем, які стоять перед

¹ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf

людством, важливо визначити його юридичний статус для забезпечення безпечної та ефективної системи його використання. Легітимізація AI як нового рівня суспільної організації передбачає його безумовний контроль з боку суспільства із постійною правовою та технічною корекцією віртуальної реальності, що стала його похідною. Безсумнівно, AI має бути надійним, оскільки має величезний вплив на соціум, а також виявляється його безпосередній вплив на довкілля.

AI здатен прогнозувати клімат та надавати більш точні звіти про глобальні та локальні погодні умови, а також моделювати кліматичні ситуації з їхніми соціально-економічними наслідками [1]. Він відкриває нові можливості для обробки великого обсягу даних, отриманих із багатокomпонентних моделей [2]. Покращуючи точність глобальних кліматичних симуляцій, алгоритми AI зменшують і керують ризиками природних катастроф, які за прогнозами стануть більш частими та серйозними [3]. Такі симуляції потрібні для розробки ефективних кліматичних політик, допомоги урядам у пристосуванні до змін і виявлення можливостей для боротьби з негативними наслідками. Це підвищує готовність до екологічних ризиків у ситуаціях, коли потрібні швидкі та розумні рішення. AI використовується для з'ясування причин зміни клімату (наприклад, за допомогою супутникових знімків виявляються значні джерела викидів CO₂) а також для вимірювання та зменшення викидів вуглекислого газу шляхом оптимізації існуючих систем.

Штучний інтелект може регулювати та оптимізувати споживання енергії у «розумних» будівлях, що використовують вбудовані сенсори для енергоефективного споживання. Ці інновації особливо актуальні для урбанізованих просторів, оскільки за прогнозами до 2050 року принаймні 60% населення світу житиме в будинках, які є надзвичайно ресурсомісткими.

AI також використовується для оптимізації процесів, які потребують великої кількості електроенергії. Одним із таких прикладів є штучний інтелект Google DeepMind, який допоміг організаціям скоротити енергоспоживання своїх центрів обробки даних на 40% і стати більш енергоефективними, зменшивши викиди парникових газів. AI сприяє розвитку чистої енергетики. У ситуації, коли понад мільярд людей у світі не мають доступу до електроенергії, він може допомогти із її постачанням та забезпечити безвуглецеву електрифікацію за допомогою ізольованих мікромереж [4].

Штучний інтелект також успішно застосовується для контролю промислових викидів і управління відходами. За допомогою інтелектуальних

мереж і розширених інструментів навчання можна відстежувати відхилення від галузевих стандартів і державних регулювань.

Слід звернути увагу й на екологічно спрямовані продукти, що працюють на основі AI. Так, iNaturalist та eBirds, які збирають інформацію від експертів про популяції видів, екосистеми та шляхи міграції є важливими для покращення вивчення та збереження прісноводних і морських екосистем. Існують й інтелектуальні сільськогосподарські рішення, зокрема, берлінський стартап у галузі агротехнологій REAT створив додаток Plantix, який визначає ймовірні проблеми з ґрунтом. Американські компанії AWhere і FarmShots використовують самонавчальні програми в поєднанні із супутниками для отримання прогнозів погоди, дослідження стійкості культур і оцінки фермерських господарств на предмет захворювань і шкідників.

AI може і повинен допомогти у створенні більш екологічно безпечного довкілля, а також у боротьбі зі зміною клімату. Однак існують і деякі проблемні питання екологічного, політичного та етичного характеру у цій сфері. Якщо AI впроваджується для вирішення екологічних проблем, необхідно переконуватися, що його позитивний вплив переважає. Тому, пропонується формування і реалізація технологічно орієнтованої екологічної політики та екологічно чутливої технологічної політики. Визнання недоліків AI не повинно призводити до виключення його використання там, де він необхідний для вирішення складних екологічних проблем.

Для ефективного та безпечного використання AI необхідна інтегрована система законодавчих актів, яка регулюватиме основні принципи створення, тестування, впровадження, використання проектів AI, а також встановлюватиме відповідальність за можливі негативні наслідки.

Законодавство у цій сфері почало формуватися лише в останні роки у найбільш прогресивних державах, де відбувається стрімкий розвиток інформаційних технологій. Наприклад, у країнах Східної Азії, ЄС та Сполучених Штатах Америки. Слід зазначити, що найбільш ефективні правові заходи в цій сфері живаються у Європейському Союзі.

Продукти та послуги штучного інтелекту є об'єктом багатьох галузей права та включають положення щодо конфіденційності, безпеки даних, юридичної відповідальності, інтелектуальної власності тощо. Крім того, очікується, що всі галузі права будуть змінюватися відповідно до нових обставин, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту. Оскільки AI є принципово новим технологічним явищем, а перевірка правових

ризиків щодо нього ще не стала звичайною, зусилля зі створення та дотримання вимог відповідного законодавства вимагають нестандартного підходу і прагнення зрозуміти, що потрібно суспільству в даний момент. Ознакою визнання виняткових можливостей штучного інтелекту є створення нормативно-правової бази з питань його застосування, чого, власне, і вимагають деякі провідні компанії.

Необхідним є створення єдиного законодавства для встановлення такого режиму використання штучного інтелекту, при якому гарантовано буде забезпечено дотримання прав людини та етичних норм, захист конфіденційних даних, відкритий доступ до інформації про вплив АІ на людину та довкілля.

У Європейському Союзі у 2017 році було ухвалено Резолюцію щодо норм цивільного права в робототехніці [5], яка рекомендує Комісії створити законодавчі ініціативи для регулювання роботів та АІ. Резолюція пропонує визначити загальносоюзні правила щодо відповідальності роботів та АІ, а також створити спеціальний статус для «електронних осіб» – автономних роботів, які могли б нести відповідальність за шкоду, яку вони можуть спричинити. У 2019 році Єврокомісія опублікувала «Етичні керівні принципи для надійного штучного інтелекту» [6], які визначають рамки для розвитку та використання надійного АІ, а також встановлюють обов'язковість дотримання фундаментальних прав людини та етичних цінностей. У лютому 2020 року Європейська комісія видала Білу книгу з питань штучного інтелекту [7], яка визначила регуляторні рамки для використання АІ та заклала основу для відповідального розвитку.

У 2024 році в ЄС було прийнято Artificial Intelligence Act (Далі – Закон про штучний інтелект) [8], який став першим у світі обов'язковим до виконання законодавчим актом щодо штучного інтелекту, та встановив загальні рамки для використання систем АІ в ЄС. Він має суттєвий вплив на захист фундаментальних прав, демократії, верховенства права, довкілля від штучного інтелекту з високим ризиком, одночасно стимулюючи інновації та утворюючи Європу як лідера в цій галузі.

Закон містить класифікацію та відповідне регулювання штучного інтелекту. Системи АІ розподілені за рівнем ризику на кілька категорій: низький, обмежений, високий та неприйнятний. Системи з високим ризиком, зокрема ті, що використовуються у критичній інфраструктурі, наприклад, енергетичні системи, водопостачання або транспорт, мають суворі регуляторні вимоги. Це особливо важливо, оскільки дані сектори безпосередньо впливають на стан довкілля.

Забороняються системи AI, які можуть становити значну загрозу для суспільства та прав людини. Це також стосується систем, які можуть завдати шкоди навколишньому природному середовищу через неконтрольовані або небезпечні рішення. Наприклад, системи, що використовуються для автоматизованого управління виробництвом в екологічно небезпечних секторах та можуть становити ризик для довкілля через неналежне управління й моніторинг.

Акт зобов'язує розробників AI забезпечувати прозорість алгоритмів і доступність інформації про прийняті рішення. Це важливо у контексті моніторингу впливу систем штучного інтелекту на екосистеми, а також оцінки ризиків їхнього використання у промислових процесах. Високий рівень прозорості дозволить регуляторам краще контролювати вплив AI на екологічні процеси та прийняття рішень у сферах, які стосуються охорони природи та сталого розвитку.

Закон стимулює використання штучного інтелекту для вирішення глобальних екологічних проблем, таких як зміна клімату, втрата біорізноманіття та ін. Це сприяє розвитку систем, що допомагають у моніторингу екологічних показників, моделюванні сценаріїв для зменшення викидів парникових газів, оптимізації використання ресурсів та поліпшення управління відходами.

Отже, Закон про штучний інтелект ЄС створює основу для відповідального використання AI у сферах, що впливають на стан довкілля та сталий розвиток. Він забезпечує охорону довкілля через регулювання високоризикових систем, підвищення прозорості алгоритмів та стимулювання інноваційних рішень для екологічної стійкості.

Штучний інтелект може відігравати надзвичайно важливу роль у сфері охорони довкілля і в Україні та сприяти своєчасному реагуванню на екологічні загрози та оптимізації процесів у цій сфері.

Світовою спільнотою розроблено такий показник, як «Індекс готовності урядів до впровадження штучного інтелекту» [9]. У 2023 році Україна посіла 60-е місце у рейтингу серед 181 держави світу, а до десятки країн-лідерів увійшли США, Сінгапур, Великобританія, Фінляндія, Канада, Південна Корея, Франція, Австралія, Японія та Нідерланди.

Аналізуючи стан правового регулювання використання AI в Україні, можна зробити висновок, що законодавство знаходиться лише на початковому етапі становлення. Активний процес цифровізації в різних сферах поставив перед урядом завдання закріпити на законодавчому

рівні стратегію формування та реалізації принципово нових технологічних перетворень.

У 2020 році КМУ схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні з планом її реалізації до 2030 року [10], метою якої є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління. Концепція визначає пріоритетні сфери, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту: освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя. У наведеному переліку немає екологічного напрямку, проте майже кожна сфера тією чи іншою мірою впливає на стан довкілля.

У червні 2024 року Міністерство цифрової трансформації презентувало Білу книгу з регулювання штучного інтелекту в Україні [11]. Розроблений підхід враховує інтереси всіх ключових стейкхолдерів – громадян, бізнесу і держави. Головна мета – захистити права українців, не зупинивши розвиток інновацій. Завдяки обраному підходу українські компанії зможуть ставати більш конкурентоспроможними та виходити на міжнародні ринки. Для держави це можливість інтегруватися до ЄС, синхронізувавши своє законодавство у сфері AI з європейським. Авторами було обрано м'який підхід до встановлення регулювання в Україні, який відбуватиметься за принципом bottom-up: спочатку компанії будуть підготовлені до вимог, а далі буде ухвалено закон-аналог європейського Закону про штучний інтелект.

Запозичення Україною правових норм та стандартів ЄС щодо інформаційних технологій, у тому числі штучного інтелекту, сприятиме розвитку відповідної галузі, полегшить застосування нових технологічних рішень для вирішення екологічних проблем і забезпечить дотримання прав людини при формуванні нових суспільних відносин за участю автономних пристроїв.

Список використаних джерел:

1. Rasp S., Pritchard M., Gentine P. Deep learning to represent subgrid processes in climate models. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2018. Vol. 115, No. 39. P. 9684–9689.

2. Monteleoni C., Schmidt G., Saroha S., Asplund E. Tracking climate models. *Statistical Analysis and Data Mining. The ASA Data Science Journal*. 2011. Vol. 4, No. 4. P. 372–392; McQuade S., Monteleoni C. Global Climate Model Tracking Using Geospatial Neighborhoods. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*. 2012. Vol. 26, No. 1. P. 474–480.

3. Elmore K., Gagne D., Haupt S., et al. Using Artificial Intelligence to Improve Real-Time Decision-Making for High-Impact Weather. *Bulletin of the American Meteorological Society*. 2017. Vol. 98, No. 10. P. 2073–2090.

4. Number of People in the World Without Electricity Falls Below One Billion. *Our World in Data*: website. 2024. URL: <https://ourworldindata.org/number-of-people-in-the-world-without-electricity-access-falls-below-one-billion> (Last accessed: 25.11.2024).

5. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *Official Journal of the European Union*: website. 2018. P. 252. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52017IP0051> (Last accessed: 25.11.2024).

6. Ethics guidelines for trustworthy AI. Shaping Europe’s digital future. *European Union*: website. 2021. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai> (Last accessed: 25.11.2024).

7. White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust. *European Commission*: website. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0065> (Last accessed: 25.11.2024).

8. Regulation 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts. *Official Journal of the European Union*: website. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (Last accessed: 25.11.2024).

9. Government Artificial Intelligence Readiness Index 2023. *Oxford insights*: website. URL: <https://oxfordinsights.com/ai-readiness/ai-readiness-index/> (Last accessed: 25.11.2024).

10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМУ від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 25.11.2024).

11. Біла книга з регулювання штучного інтелекту в Україні: аналітична записка. Міністерство цифрової трансформації України: вебсайт. URL: 2024. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).

Онщенко Олексій Юрійович
доктор філософії,
асистент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

В умовах економічної нестабільності Україна змушена була звернутися до міжнародних партнерів для отримання фінансової допомоги. Залучення кредитів стало необхідним для покриття дефіциту бюджету, відновлення соціальних програм та підтримки національної безпеки. Однак це також призвело до зростання державного боргу, що вимагає погашення заборгованості за раніше отримані кредити.

До початку повномасштабного вторгнення РФ в Україні активно обговорювалося використання природних ресурсів для підвищення добробуту населення, зменшення міграції та створення ефективної системи соціального захисту. Одним із дієвих механізмів вирішення актуальних соціальних проблем передбачалося створення фондів, які акумулюватимуть державні кошти на індивідуальних рахунках громадян для забезпечення їхнього соціального захисту в майбутньому. Міжнародний досвід підтверджує ефективність використання частини доходів від видобутку природних ресурсів для створення накопичувальних фондів, які забезпечують стабільний добробут майбутніх поколінь. Країни, такі як Саудівська Аравія, Кувейт, Норвегія та ОАЕ є яскравими прикладами успішного втілення цієї моделі.

Реалізація подібних ініціатив в Україні може забезпечити стабільне фінансування соціальних програм та інвестиційних проектів, а також сприяти збалансованому розвитку країни. Однак, для успішного впровадження таких механізмів необхідна розробка чіткої правової бази та ефективної систем управління.

Однією з ключових ініціатив для покращення економічного становища українців було створення «екологічного паспорту українця», про який вперше було зазначено в придвиборчій програмі кандидати на пост Президента України Володимира Зеленського. Де було закріплено, що кожна дитина матиме право накопичувати на своєму рахунку частину від реалізації державою природних благ (надра, землі тощо). Після досягнення

повноліття дитина отримає ці накопичення, як власний стартовий капітал. Українець повинен стати основним акціонером України! [1].

Після перемоги на президентських виборах представниками партії «Слуга народу» та самим Президентом були подані різні законопроекти, котрі мали на меті реалізувати ідею створення «екологічного паспорту українця». Необхідно розпочати з розгляду законопроекту №2754 про економічний паспорт, поданого до Верховної Ради 16 січня 2020 року. З метою підвищення економічного рівня життя громадян України задля припинення відтоку українців за кордон та збереження генофонду України законопроектом пропонувалося створити «Фонд майбутнього», який буде займатися «економічним паспортом українця» – особистого рахунку українців, народжених в Україні після 1 січня 2021 року та які проживатимуть на території України упродовж 18 років, на якому будуть акумулюватися кошти у розмірі 1% від вартості реалізації всіх корисних копалин, видобутих на території України, та які будуть виплачуватися порівно власникам рахунку після досягнення ними повноліття [2]. Міністерство фінансів та Міністерство економіки України виступили проти прийняття даного законопроекту, аргументуючи свою позицію тим, що його впровадження призведе до збільшення видаткової частини державного бюджету внаслідок створення нового фонду.

Наступним варто зазначити законопроект Президента України «Про економічний паспорт» № 6394 [3] та альтернативні до нього. Він передбачає створення та запуск «Економічного паспорту» – персональних рахунків для дітей, народжених з 1 січня 2019 року. Для цього буде створений Фонд майбутніх поколінь, на спецрахунках якого держава накопичуватиме частину доходів, отриманих від рентних платежів за користування надрами. Щороку на рахунок кожної дитини надходитиме 2 мінімальні заробітні плати. Ці кошти працюватимуть на економіку і водночас будуть захищені від знецінення. Для цього використовуватимуть інструмент облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), дохідність яких вища за темпи інфляції. У 18 років громадяни, які матимуть «Економічний паспорт», зможуть витратити свої накопичення на навчання в українських вишах, придбання житла або переказ на свій пенсійний рахунок. У випадку тяжкої хвороби, кошти можна буде використати до настання повноліття. Витратити кошти можна буде лише в Україні. Їх не видаватимуть готівкою, а перераховуватимуть безпосередньо на визначені цілі, аби уникнути зловживань [4]. Слід зауважити, що рішенням Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної

політики було рекомендовано ухвалити проєкт у першому читанні, проте це рішення було прийняте за мінімально необхідної кількості голосів – 17, що свідчить про наявність певних труднощів у процесі голосування. Результат голосування не викликав здивування, оскільки законопроєкт був віднесений Президентом до категорії невідкладних. Проте в умовах поточної ситуації, зумовленої повномасштабним вторгненням, представники Уряду вважають, що його актуальність суттєво зменшилася. На тлі сучасних викликів, що постали перед нашою державою, стає очевидним, що риторика уряду зміщується з пріоритету підтримки українців на зосередження уваги на виконанні зобов'язань перед іноземними партнерами, які надають кредити Україні.

Один з пунктів Плану перемоги, який презентував Володимир Зеленський 16 жовтня 2024 року у парламенті, стосується використання стратегічного економічного потенціалу України. Як вказав Президент, «в Україні зосереджені природні ресурси, і зокрема критично важливі метали ціною в трильйони доларів США. Це, зокрема, уран, титан, літій, графіт та інші стратегічно цінні ресурси, які посилять у глобальній конкуренції або Росію та її союзників, або Україну та демократичний світ» [5]. Сенатор-республіканець Ліндсі Грем заявив про перспективу укладення «хорошої угоди» між Україною та Сполученими Штатами, яка стосуватиметься розробки та видобутку корисних копалин. Про це він сказав під час виступу в Конгресі, зазначивши, що співпраця в цій сфері може принести обом країнам значну економічну вигоду. Він зазначив, що Україна – найбагатша країна в Європі на рідкісні мінерали, яких, за його оцінками, у неї на 2–7 трлн дол. Саме тому США, на думку Грема, мають допомогти Україні в конфлікті з Росією [6].

Проте на нашу думку експлуатація стратегічно важливих корисних копалин як механізму вирішення фінансових дефіцитів є необґрунтованою і невиврадженою.

По-перше, відповідно до статті 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, розташовані в межах території України, а також природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Тобто головним «акціонером» корисних копалин у нашій державі є український народ, і саме тому використання цих природних ресурсів має сприяти покращенню його життя.

По-друге, аналіз останніх податкових ініціатив показує, що очільники профільного міністерства та комітету не здатні запропонувати системний

підхід до вирішення фінансової кризи, яка вже тривалий час впливає на економічний стан держави. Податкові зміни, які, за словами голови податкового комітету Данила Гетманцева, мають наповнити бюджет на 140 млрд грн, фокусуються тільки на легальному бізнесі, ігноруючи тіньову економіку. Це проблема, оскільки обіг «тіньової» економіки складає значну частину ринку – до 500 млрд грн щорічно. Тіньова економіка залишається поза увагою податкових ініціатив, що означає, що важливий сегмент економіки не підлягає контролю, і, як наслідок, бюджет не отримує значну частину потенційних доходів. Замість того, щоб ефективно боротися з корупцією на митниці та запобігати схемам «чорного бізнесу», які завдають значних збитків економіці та бюджету країни, в Україні активно просуваються ідеї розвитку так званого «клубу білого бізнесу». Ці ініціативи, замість того щоб зосередитися на реальній боротьбі з тіньовою економікою і незаконними схемами, насправді збільшують тиск на чесних підприємців, які вже працюють у межах законодавства. Впровадження додаткових вимог і обмежень для тих, хто сумлінно сплачує податки, не тільки створює додаткові труднощі для легального бізнесу, а й відволікає увагу від боротьби з корупцією та контрабандою, які є основними чинниками існування тіньового бізнесу. Тому виникає логічне питання: що ми насправді «детінізували» за останні роки?

Список використаних джерел:

1. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського URL: <https://files.ze2019.com/assets/program.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Проект Закону про економічний паспорт українця від 16.01.2020 №2754 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67916 (дата звернення: 19.11.2024).
3. Проект Закону про економічний паспорт від 06.12.2021 № 6394 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73372 (дата звернення: 18.11.2024).
4. Податковий комітет підтримує законопроект про економічний паспорт URL: <https://buhgalter911.com/news/news-1063289.html> (дата звернення: 18.11.2024).
5. План перемоги і завершення війни. Що запропонував Зеленський, щоб досягти миру? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/plan-peremohy-zelenskoho-tezy/33160336.html> (дата звернення: 21.11.2024).
6. Ткаченко В. Україна та США можуть укласти «хорошу угоду» – сенатор Грем. 2024. URL: https://expert.in.ua/ukrayina/241120-24-ukrayina-ta-ssha-mozhut-uklasty-horoshu-ugodu-senator-grem/#google_vignette (дата звернення: 20.11.2024).

Покальчук Михайло Юрійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄСПЛ НА РОЗВИТОК АГРАРНИХ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

З метою повного та всебічного усвідомлення специфічної природи рішень Європейського Суду з прав людини (далі ЄСПЛ), як форми регулювання аграрних та земельних відносин, доцільно звернутися до доктринально-відомої класифікації правових джерел (або форм) права. Ця класифікація визначає первинні джерела як юридичні тексти, в яких правові норми вперше офіційно сформульовані, тоді як вторинні джерела є похідними від цих первинних джерел.

До вторинних джерел належать офіційні правові документи, які тлумачать зміст первинних джерел, роз'яснюють правові норми та формулюють так звані «вторинні норми». У зазначеному контексті Європейська конвенція «Про захист прав людини та основоположних свобод» виступає у якості основного джерела права, що містить «первинні норми». І навпаки, рішення ЄСПЛ вважаються вторинними джерелами права, оскільки в них втілено «вторинні норми».

Розглянуті вище поняття уточнюють роль рішень ЄСПЛ у системі правових джерел. Правові позиції, встановлені ЄСПЛ, функціонують як *ratio decidendi* в структурі його рішень, оскільки вони виражають позицію суду щодо конкретних правових питань, відповіді на які містяться в окремих статтях Європейської конвенції. Таким чином, щоразу, коли ЄСПЛ формулює свою правову позицію з конкретних питань, ці рішення стають джерелами правової влади, фактично створюючи прецеденти.

У контексті реформування аграрного та земельного законодавства України з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів, які сприяють верховенству права, визнання судової практики ЄСПЛ джерелом права є особливо актуальним як для теоретичних досліджень, так і для практичного правозастосування. Очевидно, що рішення ЄСПЛ суттєво впливають на становлення та розвиток аграрного та земельного законодавства держав-членів Ради Європи, оскільки Суд

не лише розглядає справи про порушення прав людини, а й роз'яснює фундаментальні принципи регулювання аграрних та земельних відносин.

У ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, №3477-IV, закріплено, що суди зобов'язані використовувати Конвенцію та судову практику ЄСПЛ як джерела права під час вирішення справ. Це положення є динамічним, оскільки суди, включно з вищими інстанціями, регулярно посилаються на судову практику ЄСПЛ для підтвердження своїх правових аргументів. Стаття 18 цього ж Закону визначає, як слід посилатися на Конвенцію та практику Суду. Слід зазначити, що ця «практика Суду», зазначена у статті 1, охоплює всі рішення ЄСПЛ, а також практику Європейської комісії з прав людини, не обмежуючись лише справами, що стосуються України.

Усе вищезазначене знайшло своє відображення у існуючих наукових дискусіях щодо ролі рішень ЄСПЛ у регулюванні аграрних та земельних правовідносин. Існування єдності підходів до вказаної проблематики є досить складним, зважаючи на те, що судову практику ЄСПЛ можна умовно розділити на три основні групи: 1) рішення щодо конкретних справ за участю України, які містять норми, що регулюють відносини між сторонами спору; 2) правові позиції, висловлені ЄСПЛ у рішеннях щодо України; 3) правові позиції, що містяться в рішеннях щодо інших країн.

У зазначеному контексті варто підтримати позицію Коваленко Т. О., яка пропонує поділ рішень ЄСПЛ на наступні групи:

1. Земельні спори щодо захисту права власності (в порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції). Як приклад варто розглядати справи «Остапенко проти України» (14 червня 2007 р.) та «Довженко проти України» (11 жовтня 2003 р.).

2. Земельні спори, що виникають через помилки, допущені органами державної влади у сфері земельних відносин. Доречним прикладом є справа «Рісовський проти України» (20 жовтня 2011 р.).

3. Земельні спори щодо доступу до правосуддя при захисті прав на землю. Наприклад, справа «Бочан проти України» (7 липня 2008 р.).

4. Земельні спори про право на повагу до приватного життя. Прикладом цього є справа «Гримковська проти України» (21 липня 2011 р.).

Натомість, дослідження судової практики ЄСПЛ щодо справ, що виникають за участю інших країн, або їх громадян, дає можливість в подальшому доповнити зазначений перелік групами справ, що стосуються: а) справ, пов'язаних із компенсацією за вилучення земельних ділянок для державних потреб (особливо актуально в умовах протидії повно-

масштабний агресії російської федерації); б) спори, що пов'язані із захистом екологічних прав та дотриманням екологічних норм; в) спори, що виникають навколо аграрних та земельних правовідносин за участю корінних народів тощо.

Таким чином, рішення ЄСПЛ відіграють специфічну і дуже важливу роль у формуванні правових норм та внутрішньої практики, зокрема у сфері аграрних та земельних відносин. Ці рішення не лише виявляють порушення прав і свобод людини на національному рівні, а й сприяють усуненню першопричин цих порушень. У результаті використання рішень ЄСПЛ є важливим інструментом захисту прав людини, і аналіз цих рішень є надзвичайно корисним для практикуючих юристів.

Цей поглиблений аналіз Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) як джерела аграрного та земельного права в Україні показує, що ця міжнародна інституція відіграє значну роль, яка виходить за межі простого нагляду за дотриманням прав людини. Зокрема, його рішення забезпечують важливі правові позиції, які втілюють принципи справедливості, пропорційності та належної правової процедури у справах, пов'язаних із правами на землю. Ці рішення допомагають національним судовим органам зрозуміти межі їхніх рішень і змушують держави дотримуватися міжнародних стандартів, тим самим посилюючи захист прав громадян.

Вважаємо надзвичайно важливими рекомендації щодо приведення національного законодавства у відповідність до стандартів, встановлених у рішеннях ЄСПЛ. Цей процес слід розглядати не просто як технічне коригування, а як стратегічний крок на шляху інтеграції України до європейської правової спільноти.

Правдюк Віталій Михайлович

кандидат юридичних наук, докторант

Сумського державного університету

ПРОБЛЕМИ КРИТЕРІЇВ ДЛЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ МІСТОБУДІВНОГО ПРАВА ЯК ОКРЕМОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

З 50-х років ХХ століття в межах єдиного дослідницького наукового поля, яким була вся територія колишнього СРСР була запроваджена ідея поділу системи права на окремі галузі з використанням критеріїв методу правового регулювання разом із предметом дослідження. Найбільш повно

відповідна концепція була викладена одним корифеїв тогочасної науки так званого «радянського» державного права академіком С. С. Алексєєвим у роботі «Загальна теорія права», серед таких галузей науки виділялись три групи – профілюючі (фундаментальні) галузі (державне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, процесуальні галузі), інші основні галузі (трудове, земельне, колгоспне, сімейне, фінансове право, право соціального забезпечення) і вторинні, іменовані комплексними галузями права (морське, господарське, страхове, природоохоронне тощо) [1, 247–259].

Кардинально нові умови суспільно політичного розвитку, що виникли з 24 лютого 2022 року, вимагають від науковця надзвичайної обережності при повторенні старих радянських догм. З іншого боку важко спорити з тим, що поділ системи права на окремі галузі є зручним методологічним інструментом, що дозволяє досліднику визначити чіткіше предмет власного дослідження, структурувати його та логічно поєднати з аналогічними дослідженнями інших авторів.

З іншого боку, непотрібним мудруванням виглядає для автора пошук свого специфічного методу (методів) правового регулювання для виділення окремої галузі права [2, 166].

Ще з часів Стародавнього Риму були запроваджені приватний і публічний методи правового регулювання [3] або цивільно-правовий (диспозитивний, автономний, метод координації), у якому переважають дозволи, та адміністративно-правовий (гетерономний, авторитарний). Об'єктивно важко знайти жодну галузь права, де б не поєднувалися ці два методи [4, 31].

Автор досить скептично відноситься до необхідності формалізовано ієрархізувати систему права за певною жорсткою структурою (галузь – підгалузь – інститут і т.д. Адже самою метою поділу системи права на галузі є допомога науковцю в виборі структури дослідження, пошуку літератури на цю тему і т.д. а не створення перешкод у вигляді «прокрустова ложа» структури галузі, в яку науковець зобов'язаний втиснути свій хід думок.

Важко не погодитись з проф. В. М. Єрмоленком щодо того, що «з боку незалежності і самодостатності сьогодні дійсно самостійною галуззю можна вважати лише конституційне право» [5], а отже пошук та доведення того, що певна галузь є основною чи фундаментальною навряд чи має багато користі.

На думку автора за критерієм наукового визнання та розробленості науково-методичного матеріалу можна виокремити певні умовно «традиційні» як то конституційне, цивільне, кримінальне, адміністративне, тощо та певні комплексні галузі.

Поява комплексних галузей пояснюється насамперед постійним розвитком суспільства та техніки і характеризується низкою принципів відмінностей від «традиційних» галузей. Наприклад, «основні» галузі були галузями в «чистому» вигляді, без «домішок» та перетинань за предметом регулювання з іншими «основними» галузями. Натомість комплексна галузь якраз безпосередньо складається з інститутів інших подібних «традиційних» і «основних» галузей права.

Важко спорити, що розвиток нормативної бази за останні 20–30 років дозволяє зробити висновок, що містобудівне право охоплює дійсно однотипні суспільні відносини, що потребують правового регулювання, і такі відносини мають певну якісну своєрідність, що на думку сучасної науки теорії права є основа виділення галузі права [6].

Точний пошук та доведення чітко визначеного місця для містобудівного права чи то як інституту екологічного права чи то як інституту земельного права, чи то підгалузі земельного права, комплексної чи самостійної галузі права [5] видається зайвим.

Автор схиляється до комплексного характеру містобудівного права, як окремої галузі права, що існує окремо і виявляє свою комплексність шляхом використання насамперед норм адміністративного, земельного та цивільного права.

В містобудівному праві використовуються юридичні норми з відповідних «донорських» галузей, насамперед адміністративного, земельного та цивільного.

Так, норми адміністративного права застосовуються під час реалізації відносин архітектурно-будівельного контролю, нагляду та при застосуванні до суб'єктів містобудівної діяльності заходів адміністративної відповідальності. Норми земельного права використовуються при обранні та відведенні земельної ділянки під будівництво, норми цивільного права – насамперед при оформленні чисельних договірних відносин.

Якщо розібрати містобудівне право за традиційними загальноприйнятими критеріями, то виглядає, що містобудівне право може вважатись окремою галуззю:

1. *Особливий предмет правового регулювання*, тобто наявність певних суспільних відносин, що мають свою внутрішню організованість, якісну специфіку та суспільну значимість. Безумовно так. Такі відносини знаходять свій прояв в містобудівній діяльності.

2. *Розповсюдженість відносин*. Так, відносини з містобудування є надзвичай поширеними та розповсюдженими. За оцінками Будівельної Палати України в нашій країні існує лише професійних учасників – біль-

ше 1500 підприємств, в яких задіяно кілька сот тисяч працівників. Якщо додати сюди діяльність суб'єктів малого підприємництва та осіб, що здійснюють будівництво «господарським способом», кількість учасників може доходити до мільйона осіб¹.

3. *Спеціальні методи правового регулювання.* Так, специфікою містобудівного законодавства є існування специфічних методів регулювання, недостатньо розвинутих іншими галузями права – планування, зонування, суспільне обговорення змін і т.п. Особливим методом, що не застосовується в інших галузях, є метод суспільного обговорення містобудівної документації.

4. *Багаторівнева структура галузі* (особливі підгалузі, інститути), наявність галузевих дефініцій, принципів, особливості учасників відносин, наявність особливого кодифікованого акту. Так, в структурі містобудівного права можна виокремити дві підгалузі – планування забудови територій та безпосередньо саму забудову.

Якісна своєрідність (специфіка) сфери суспільних відносин, врегульованих нормами містобудівного права полягає в тому, що питання територіального планування, містобудівного зонування, планування території і т.д. не регулюються більше ніякими іншими галузями права. Особливим є також наявність власного специфічного і в чомусь навіть *унікального засобу відповідальності* учасників містобудівної діяльності, що полягає в знесенні або примусовому знесенні самовільно збудованого об'єкта будівництва. Наявність такого специфічного засобу відповідальності слугує ще одним підтвердженням самостійного характеру містобудівного права як комплексної галузі права.

Важливо розмежовувати звичайно містобудівне право від містобудівного законодавства як певної сукупності норм. По суті, *галузь законодавства* – це сукупність значної кількості нормативно-правових актів, об'єднаних єдиним об'єктом правового регулювання.

Містобудівне право як галузь права – це не просто сукупність нормативних актів, а, по-суті вже певним чином сформована система (тобто внутрішньо упорядкована та ієрархізована сукупність), юридичних норм, що мають своїм джерелом не лише нормативні акти, а і звичаї, і судову практику і наукову теорію.

З огляду на очевидну необхідність значної відбудови України від наслідків воєнних дій, що торкнеться всієї території країни розуміння

¹ Звичайно всі оцінки щодо чисельності осіб та учасників відносин стосуються періоду до 24 лютого 2022 року.

важливості та місця містобудівного права як галузі виглядає край важливим.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Общая теория права. Т I. – М.: Юрид. лит. 1981. – С.247–259.
2. Марчук В. М., Ніколаєва Л. В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. – К.: Істина, 2004. – С. 166.
3. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник (2-ге вид.). Київ: ЮрінкомІнтер, 2009. 528 с.
4. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. – 2-ге видання, допов. і перероб. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 678 с
5. Єрмоленко, В. М. Містобудівне право в системі права України / В. М. Єрмоленко // Право. Людина. Довкілля. – 2019. – Т. 10, №4. – С. 85–94.
6. Теорія держави і права – Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 432с. Режим доступу <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava>

Размєтаєв Сергій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Демченко Діана Русланівна

студентка 4 курсу 4 групи
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ САМОЗАЛІСЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

20 червня Верховна Рада ухвалила законопроект №5650 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів». Майже одразу Міністерство захисту довкілля повідомило, що новий закон збереже ліси, степи та луки. З прийняттям Закону, який дає можливість

легалізувати самозалісені території лісівниками ведеться активна кампанія з виявлення та збереження лісів, що природно виникли на ділянках сільськогосподарського призначення. Це так звані самосійні ліси, які, як правило, виникають на землях запасу, що не використовуються місцевими громадами.

Проблеми правового регулювання так званих самосійних лісів постійно озвучувались протягом багатьох років, проте конкретні правові заходи для їх вирішення тривалий час так і не були впроваджені. І лише нещодавно, з ухваленням Закону України від 20 червня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів», було офіційно закріплено визначення самозалісених ділянок [1]. Закріплення цього терміну в законодавстві має на меті сприяти збереженню лісів, що є особливо актуальним з огляду на втрату значних лісових площ через військові дії та антропогенні чинники.

Згідно з оновленою статтею 57–1 Земельного кодексу України, самозалісена ділянка – це земельна ділянка площею понад 0,5 гектара будь-якої категорії (окрім земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного чи іншого природоохоронного призначення), яка частково або повністю вкрита лісовою рослинністю, яка виникла природним шляхом [2]. Аналогічне визначення міститься і в статті 1 Лісового кодексу України, що додає терміну правову визначеність і послідовність у регулюванні.

Самосійні ліси виникли природним шляхом на сільськогосподарських землях колишніх колгоспів, які після розпаду Радянського Союзу були виведені з обігу та занедбані через відсутність матеріальних ресурсів на їх використання. Значення таких лісів складно недооцінити, адже по-перше, з економічної точки зору природне залісення є економічно вигіднішим порівняно зі штучними методами відновлення лісів, а по-друге, самосійні ліси вирізняються високою стійкістю до зовнішніх факторів і виконують важливі екосистемні функції.

В Україні наразі ідентифіковано велику кількість лісів поза межами офіційно визнаного лісового фонду, у тому числі і самозалісених, незважаючи на їх важливе екологічне та економічне значення. Така ситуація призводить до того, що великі території потенційно самозалісених ділянок не занесені до Державного земельного кадастру, та відповідно ліси не мають офіційного юридичного статусу, що обмежує можливості для їх належного захисту та ефективного управління.

Причиною цього є те, що як правило, потенційно самозалісені ділянки знаходяться на землях сільськогосподарського призначення, тому в земельному кадастрі віднесені до пашні у складі «земель запасу».

Закон дозволяє узаконювати самосійні ліси (у законі вони «самозалісені ділянки»), тобто офіційно змінювати цільове призначення ділянки з «сільськогосподарської» на «лісогосподарську» за відносно спрощеної процедури. Зробити це можуть як власники приватних самосійних лісів, так і органи місцевого самоврядування, що розпоряджаються землями комунальної власності.

Відповідно до статті 57–1 Земельного кодексу України віднесення земельної ділянки приватної власності до самозалісеної здійснюється її власником, а щодо земельних ділянок державної та комунальної власності – органом, який здійснює розпорядження нею. В свою чергу органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування уповноважені приймати рішення щодо віднесення земельної ділянки до самозалісеної на підставі подання відповідного територіального органу, який реалізує державну політику в сфері лісового господарства. Ділянка набуває статусу самозалісеної з моменту внесення відповідних відомостей до Державного земельного кадастру [2].

Така система є важливим кроком до створення ефективного правового механізму для захисту та управління самозалісеними ділянками, адже без належної реєстрації ліси на таких землях залишаються вразливими до незаконного використання. Більш того, відсутність у кадастрі інформації про природно залісені ділянки створює прогалини у статистичному обліку, що ускладнює розробку національних програм у сфері лісовідновлення.

При цьому закон нікого не зобов'язує узаконювати самосійний ліс. Це все ще право, а не обов'язок. За бажання, самосійний ліс все ще можна законно знищити для оранки. Враховуючи нерентабельність лісового господарства в малих лісах – вгадайте, що оберуть їх власники чи розпорядники?

Тому на практиці склалася неоднозначна ситуація, адже, якщо з одного боку самозалісена ділянка це доволі позитивне явище, то з іншого боку це проблема для органів місцевого самоврядування, оскільки місцева влада не зацікавлена у переведенні таких земельних ділянок в самозалісені та їх передачі у користування лісовим господарствам. А тому, як правило органи місцевого самоврядування ігнорують або безпідставно відмовляють у задоволенні клопотань щодо віднесення таких земель

до самозалісених, що вказує на недосконалість чинного законодавства в регулюванні даної процедури.

Причиною цього є те, що як було зазначено, самозалісені ділянки документально значаться як землі сільськогосподарського призначення. Саме тому, Держгеокадастр і місцеві органи влади віддають перевагу їх використанню в аграрній сфері, а не в лісовому господарстві, оскільки це забезпечує більш швидкі прибутки в короткостроковій перспективі.

Станом на вересень 2024 року за даними Офісу Генерального прокурора, екологічними прокурорами до судів було подано більше 30 позовів про віднесення до самозалісених близько 11 тисяч га сільськогосподарських земель, і вже є успішні судові рішення на цьому важливому для держави напрямі [3].

Це є доволі важливим аспектом, адже після ідентифікації самозалісених територій та віднесення їх до самозалісених, ці землі передаються у постійне користування ДП «Ліси України». Для підприємства це фактично благодійна ініціатива, оскільки «Ліси України» вкладає значні кошти на зміну цільового призначення земель, проведення лісовпорядкування тощо. І попри це, підприємство, як показує практика, готове брати на себе таку відповідальність задля збереження лісового фонду країни.

До того ж, в деяких областях України можна простежити позитивну динаміку того, що місцева влада після ідентифікації та реєстрації таких самозалісених ділянок залишає їх у комунальній власності та передає в постійне користування саме комунальним підприємствам для подальшого введення лісового господарства.

Стосовно потенційно самозалісених ділянок на землях приватної форми власності, то дійсно власник таких земель має право займатися лісовим господарством. Однак для цього необхідно виконати низку кроків, які вимагають значних фінансових витрат. Зокрема, йдеться про підготовку лісовпорядної документації, отримання лісорубних квитків, організацію електронного обліку деревини та інші обов'язкові процедури. Всі наведені законодавчі перешкоди в їх сукупності з досить нестабільною економічною ситуацією в умовах збройного конфлікту призводять до того, що ініціативи приватного лісорозведення в Україні наразі близькі до нуля. Зрозуміло, що економічно та інвестиційно привабливішим є вирощування сільськогосподарських культур, ніж введення лісового господарства в малих лісах, яке в найближчій перспективі очевидно

буде збитковими. Виходячи з цього, як правило, приватні власники не зацікавлені у такій діяльності, внаслідок чого потенційні ліси знищуються, так і не отримавши свого юридично закріпленого статусу.

Таким чином, простежуємо те, що правове регулювання взяття на баланс самозалісених ділянок все ж покликане створювати правову основу для захисту самосійних лісів, сприяти їх збереженню та оптимізувати адміністративні процеси у сфері лісового господарства. Однак є достатні підстави стверджувати, що правове регулювання обліку самозалісених ділянок потребує подальшого вдосконалення в рамках земельного та лісового законодавства. Зокрема, по-перше, вважаємо за необхідне визначити законодавчі підстави для відмови органів місцевого самоврядування у віднесенні земельних ділянок до самозалісених; по-друге, для власників потенційно самозалісених ділянок приватної форми власності необхідне законодавче закріплення додаткового фінансового стимулювання задля віднесення таких земельних ділянок до самозалісених, а саме запровадження пільгового оподаткування самозалісених земель аби їх власники мали можливість більшу частину коштів витратити на догляд за лісом, оскільки діюча процедура регулювання такої діяльності є не рентабельною.

Таким чином, дослідження теми правового регулювання самозалісених ділянок висвітлює кілька ключових проблем, що потребують вирішення на законодавчому рівні. Необхідність вдосконалення правових механізмів реєстрації, обліку та захисту самозалісених ділянок (самосійних лісів) є очевидною. Забезпечення належного правового статусу та розширення можливостей для екологічного контролю над самозалісеними ділянками сприятиме їх збереженню, захисту природних ресурсів та посиленню екологічної безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20 червня 2022 року № 2321-IX / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text>.

2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002, № 3-4, ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

3. Офіс Генерального прокурора: Прокурори на захисті довкілля. Подано більше 30 позовів для узаконення самосійних лісів на 11 тисячах гектарах сіль-

госпземель. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-na-zaxisti-dovkillya-podano-bilse-30-pozoviv-dlya-uzakonennya-samosiinix-lisiv-na-11-tisyacax-gektarax-silgospzemel> (дата звернення: 23.11.2024).

Туєва Оксана Миколаївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АГРАРНІ НОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В сучасних умовах аграрний сектор займає ключову роль в економіці України і є критично важливим для забезпечення продовольчої безпеки. Одним із суттєвих чинників впливу на результати аграрного господарювання виступає залучення фінансових ресурсів у виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Об'єктивна необхідність фінансування пов'язана як із специфікою сільськогосподарської діяльності, так і з потребою у придбанні основних засобів виробництва, поповненні обігових коштів, запровадженні нових технологій, розвитком власної торговельної та транспортної інфраструктури тощо. Нинішня практика кредитного та інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників має багато проблем зумовлених економічними та політичними умовами. Сучасний аграрний сектор економіки – це галузь яка є найбільш постраждалою від війни. В умовах тривалих бойових дій на території нашої країни саме аграрні товаровиробники стикаються із численними викликами, які ставлять під загрозу не тільки їх розвиток, а й саме існування.

Такі традиційні інструменти фінансування, як банківські кредити, державні дотації та субсидії стають все менш доступними через підвищені ризики їх повернення, а також спрямування бюджетних коштів на оборонні потреби. Вказані проблеми зумовили необхідність пошуку альтернативних шляхів забезпечення економічної стабільності та джерел аграрного фінансування. Значний потенціал у вирішенні вказаних питань

пов'язується із модернізацією законодавства у зазначеній сфері, впровадженням інноваційних технологій та цифровою трансформацією аграрних відносин.

Одним із таких альтернативних фінансових інструментів, які ефективно зарекомендували себе в аграрному секторі України стали аграрні розписки. Разом із тим, практика їх обігу стала основою для подальших законодавчих змін. Так, 22 лютого 2024 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про аграрні ноти», який набере чинності з 1 січня 2025 року. Як і аграрні розписки, аграрні ноти використовуються в якості інструменту для залучення грошових коштів у сільське господарство України та/або для здійснення розрахунків за чинними договорами. Відповідно до ч.1 ст. 5 Закону, аграрна нота – це неемісійний цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання боржника, забезпечене заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти кредитору відповідно до умов, визначених таким цінним папером. Законом передбачено два види аграрних нот – товарна аграрна нота, яка посвідчує безумовне зобов'язання боржника здійснити поставку сільськогосподарської продукції, вид, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені такою нотою. Тобто товарна аграрна нота являє собою товаророзпорядчий цінний папір, як, наприклад, просте або подвійне складське свідоцтво.

Другий вид – це фінансова аграрна нота, яка посвідчує безумовне зобов'язання боржника у визначений термін або протягом встановленого строку сплатити кредитору грошову суму, розмір якої може бути фіксованим або змінним, що може визначатися за формулою, з урахуванням ціни сільськогосподарської продукції визначених виду, кількості та якості, курсу валют, індексів тощо або в інший спосіб, передбачений такою нотою. Отже за своєю правовою природою фінансова аграрна нота належить до боргових цінних паперів, як вексель або облігація.

Маючи на меті залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор під заставу сільськогосподарської продукції, аграрні ноти не можуть використовуватись одночасно з аграрними розписками, одним і тим самим боржником та щодо одного й того самого предмета застави. Тобто боржник і кредитор мають обрати один спосіб оформлення правочину – документарний (аграрну розписку) або електронний (аграрну ноту).

Як неемісійний цінний папір, аграрна нота є об'єктом цивільно-правових угод, може існувати лише в електронній формі та вводиться до системи депозитарного обліку, в якому відображаються відомості про її рек-

візити в Реєстрі аграрних нот. Облік в депозитарній системі відкриває доступ до організованих ринків капіталу потенційних кредиторів, а також спрощує управління інвестиціями.

Варто схвально відмітити, що Реєстр аграрних нот для автоматичного обміну інформацією інтегрується з іншими державними реєстрами, такими як: Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр обтяжень рухомого майна, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Державний реєстр актів цивільного стану громадян, Державний земельний кадастр та іншими інформаційними базами даних, які можуть містити інформацію, необхідну для вчинення правочинів, об'єктом яких є аграрні ноти. Завдяки такій електронній взаємодії з публічними реєстрами та депозитарною системою забезпечується надійність, простота та зручність обігу аграрних нот. Цифровізація та автоматизація цих процесів також дозволяє скоротити витрати сторін за аграрними нотами.

Предметом застави за аграрною нотою може бути майбутня сільськогосподарська продукція як рослинного так і тваринного походження та/або продукція первинної переробки. Такий широкий перелік видів продукції дає можливість для фінансування майже всіх сільськогосподарських товаровиробників.

Право видавати аграрні ноти мають особи, яким земельні ділянки сільськогосподарського призначення належать на праві власності або на праві користування для виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому самі земельні ділянки не можуть бути предметом застави за аграрною нотою. Виходячи з даної норми, запровадження аграрних нот сприятиме зменшенню ризиків рейдерських захоплень земельних ділянок з боку кредиторів.

Відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону аграрні ноти може видавати також сільськогосподарський кооператив, який не має у власності або користуванні земельної ділянки сільськогосподарського призначення за умови, що хоча б один член такого кооперативу має у власності земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою. Таким кооперативом відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» є сільськогосподарський неприбутковий кооператив.

Запровадження аграрних нот може позитивно вплинути і на якість сільськогосподарської продукції, адже вона також є предметом зобов'язання.

Стаття 22 Закону передбачає автоматизований механізм примусового стягнення за аграрною нотою – кредитор генерує за допомогою програмно-технічних засобів спеціальну виписку з Реєстру аграрних нот, яка є виконавчим документом, а Центральний депозитарій пред'являє її до виконання через автоматизовану систему виконавчого провадження.

Використання аграрних нот сприятиме співпраці між кредиторами та виробниками сільськогосподарської продукції, дозволить спростити процедуру кредитування і зменшить низку адміністративних питань, які раніше зупиняли потенційних кредиторів від фінансування.

Вказане свідчить, що аграрні ноти є модернізованим, альтернативним фінансовим інструментом який забезпечить можливість аграрним товаровиробникам залучати додаткові кредитні ресурси для фінансування своєї поточної виробничо-господарської діяльності під заставу майбутнього врожаю. Закріплення законом механізму обігу аграрних нот розширить можливості в отриманні кредитів широкого кола сільськогосподарських підприємств.

Туліна Ельбіс Євгенівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри екологічного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

КОНЦЕПЦІЯ «ONE BIOSECURITY» В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

На сьогодні у всьому світі особливої актуальності набувають питання забезпечення захисту здоров'я людей, тварин і навколишнього природного середовища, формування задля цього єдиної комплексної системи біобезпеки й біозахисту. Україна, враховуючи сучасну ситуації, у його вирішенні не стоїть осторонь. Так, у Стратегії біобезпеки та біологічного захисту, затвердженій Указом Президента України від 17.12.2021 № 688/2021 [1], неодноразово наголошується на тому, що для забезпечення належного рівня біобезпеки й біологічного захисту в Україні потрібно налагодити міжсекторальне співробітництво й домогтися поетапного створення єдиної системи біобезпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я». Про це також йдеться в Стратегії забез-

печення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року, розробленій та схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р. [2]. Вказане підтверджує, що національні стратегії та операційний план дій впроваджують принцип «єдиного здоров'я» (або «One Health») поступово й послідовно, а акцент робиться в першу чергу на трансформації й посиленні системи громадського здоров'я.

Проаналізувавши положення згаданих актів, можемо констатувати, що в національному законодавстві «єдине здоров'я» визначається як міжсекторальний підхід до розроблення та виконання програм, реалізації державної політики, актів законодавства і проведення наукових досліджень, в рамках яких взаємодіють кілька секторів, таких як медицина, медицина праці, ветеринарна медицина, безпечність продуктів харчування й охорона довкілля з метою забезпечення захисту здоров'я й санітарно-епідемічного благополуччя населення і досягнення кращих результатів у сфері громадського здоров'я [3].

Виходячи з наведеного і беручи до результати аналізу вищезгаданих та інших правових актів, проведеного в контексті правового забезпечення біологічної безпеки [4], зупинимося на формулюванні поняття «створення єдиної системи біобезпеки та біологічного захисту», яким оперують обидва документи. На нашу думку, використаний прикметник «єдина» в даному випадку використано не випадково. Вбачається, що в цьому простежується певний зв'язок із концептом «One Biosecurity». Пояснимо власну точку зору.

Передусім зауважимо, що, вивчивши наукові пропозиції вченого Philip E. Hulme [5], можна стверджувати, що «One Biosecurity» – це міждисциплінарний підхід до політики і досліджень біобезпеки, який базується на взаємозв'язках між здоров'ям людей, тварин, рослин і навколишнього середовища для ефективного запобігання й пом'якшення наслідків інвазивних чужорідних видів. Спираючись на висловлене, можна зрозуміти, що слідування такому підходу відкриває інтегровану перспективу для швидкого реагування на численні ризики біобезпеці, які виходять за межі традиційних кордонів охорони здоров'я, сільського господарства й навколишнього середовища. Так, One Biosecurity набуває великого значення для реагування на кілька основних соціологічних і екологічних викликів біобезпеки, як-от: зміна клімату, зростання урбанізації, інтенсифікація сільського господарства, глобальна мобільність людей, втрата технічної спроможності, а також суспільний опір пестицидам і вакцинам тощо.

Порівнюючи підходи «One Biosecurity» та «One Health», потрібно зазначити, що останній безпосередньо не вирішує всіх питань біобезпеки, наприклад, поза увагою залишається глобальне поширення чужорідних шкідників, бур'янів і патогенів, які тісно переплетені і становлять загрозу для добробуту людей, а також для здоров'я суспільства й навколишнього середовища. У той саме час One Biosecurity презентує об'єднаний каркас для відповіді на численні ризики біобезпеці, які виходять за межі традиційних кордонів охорони здоров'я тварин, рослин, людей та навколишнього середовища. Ключовою метою цієї концепції виступає сприяння розробці і втіленню в життя більш цілісної наукової програми вивчення впливу інвазивних чужорідних видів на різні сектори охорони здоров'я, сільського господарства та навколишнього середовища.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що принцип «One Health» має більш холистичне значення, оскільки він враховує здоров'я людей, тварин і навколишнього середовища як невід'ємні складові єдиної системи. Зокрема, у той час, як One Biosecurity зосереджений переважно на біологічних загрозах і безпеці, One Health пропонує більш широкий і інтегрований погляд на здоров'я, розглядаючи всі його аспекти у взаємозв'язку й з урахуванням екологічних і соціальних факторів. Щоправда, One Biosecurity також певною мірою має холистичний аспект, оскільки враховує безпеку на рівні як інфекційних хвороб, так і екологічних ризиків. Проте він сфокусований здебільшого на запобіганні біологічним загрозам і контролі за ними, забезпеченні біологічної безпеки, а не на здоров'ї в широкому сенсі, що робить його порівняно з One Health дещо вузким.

Саме це ми можемо спостерігати при аналізі Стратегії біобезпеки та біологічного захисту і Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року, які нерозривно пов'язані між собою спільною метою створення єдиної системи біобезпеки та біологічного захисту. Однак головне, що перша Стратегія закладає базис, визначаючи всі можливі біологічні загрози (включаючи інвазивні чужорідні види, генетично модифіковані організми, інфекційні захворювання, антибіотикорезистентність й екологічні зміни, які безпосередньо впливають на здоров'я людей, тварин та екосистему тощо), а друга вже презентує побудову даної системи за принципом єдиного здоров'я через забезпечення охорони довкілля в контексті регулювання суспільних відносин у сфері громадського

здоров'я і санітарно-епідемічного благополуччя. У цьому спостерігається певна послідовність, що дасть змогу досягти поставлених цілей, а зрештою, забезпечити біобезпеку і біологічний захист.

Список використаних джерел:

1. Стратегія біобезпеки та біологічного захисту : Указ Президента України від 17.12.2021 №668/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#n11> (дата звернення: 24.11.2024).

2. Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження Плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 №1416-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.11.2024).

3. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 №2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 24.11.2024).

4. Туліна Е. Є. Біологічна безпека: актуальні тенденції правового регулювання та сучасні виклики. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 166. С. 86–107. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.313081>

5. Hulme P. E. One Biosecurity: A unified concept to integrate human, animal, plant, and environmental health. *Emerging Topics in Life Sciences*. 2020. Vol. 4, issue 5. P. 539–549. <https://doi.org/10.1042/ETLS20200067>.

Шарапова Світлана Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ САМОЗАЛІСЕНИХ ДІЛЯНОК

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20 червня 2022 року №2321-IX до низки законів України були внесені зміни стосовно збереження самосійних лісів, спрощення та стимулювання процедури лісорозведення, забезпечення збереження пасовищ та сіножатей тощо [1].

Зазначеним законом було визначено ряд нових положень, а саме: механізм збереження самосійних лісів з подальшим веденням лісового господарства на цих територіях; заборону на розорювання пасовищ і сіножатей на період до 01.01.2025 року; проведення інвентаризації відмінних від ріллі ділянок, які були передані з державною в комунальну власність з метою виявлення природоохоронних ділянок та вжиття заходів для їх збереження; процедуру ведення лісового господарства для постійних лісокористувачів та власників лісів на площі менше ніж 100 га; заборону на використання інвазійних видів дерев при лісорозведенні; процедуру лісорозведення та переведення в землі лісогосподарського призначення земель приватної власності; підтвердження права власності на ліси для державних та комунальних лісогосподарських підприємств на основі планово-картографічних матеріалів лісовпорядкування [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 57¹ Земельного кодексу України самозалісена ділянка – це земельна ділянка будь-якої категорії земель (крім земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, залісення якої відбулося природним шляхом.

Лісовий кодекс України закріплює аналогічне визначення поняття самозалісеної ділянки (ст. 1 ЛКУ).

Самосійні ліси або самозалісені ділянки це не нове явище, проблема щодо вказаних земельних ділянок має свою історію. Так, після розпаду Радянського Союзу та ліквідації колгоспів тисячі гектарів колишніх сільськогосподарських угідь, включаючи орні землі та пасовища, були залишені без догляду через брак фінансування для їх подальшого використання. Це здебільшого стосувалося малопродуктивних земель, таких як піщані ґрунти на Поліссі та кам'яністі ділянки в Карпатах. На закинутих територіях, що межували з лісами, поступово почали з'являтися молоді дерева: сосни, ялини, берези, осики та буки. Природа відновлювалася самостійно, і на місці колишніх полів нині зростають 20–30-річні ліси. Частина цих територій має власників, однак більшість досі залишається у державній чи комунальній власності. При цьому такі самосійні ліси формально належать до земель сільськогосподарського призначення, тобто юридично залишаються полями чи пасовищами. Через це вони не враховуються при підрахунку загальної площі українських лісів [3].

Водночас вже не одноразово були спроби щодо встановлення правового режиму самозалісених земельних ділянок. Приміром, від-

повідно до Наказу Державного комітету України із земельних ресурсів та Державного комітету лісового господарства України «Про взаємодію Держкомзему та Держкомлісгоспу з питань використання та охорони земель» від 05.03.2010 № 224/61 з метою забезпечення раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення, недопущення їх протиправного відчуження з державної власності та нарощування лісистості України, було передбачено до 01.12.2010 року визначити площі земель державної власності, на яких відбулось природне самозаліснення та внести пропозиції відповідним державним адміністраціям щодо передачі їх у постійне користування лісогосподарським підприємствам, що належать до сфери управління Держкомлісгоспу [4].

Однак, самозалісені землі не набули офіційного статусу лісових земель, що своєю чергою створювало невизначеність у їхньому використанні та охороні. По суті, більшість самозаліснених ділянок належали до земель сільськогосподарського призначення, але фактично вони вже не використовувались за цільовим призначенням.

Отже, самозалісені земельні ділянки це земельні території, які внаслідок природних процесів заросли деревами, чагарниками чи іншою дикою рослинністю без цілеспрямованих зусиль з боку людини. Це явище особливо поширене на сільськогосподарських угіддях, які тривалий час не використовувалися за призначенням. Таким чином, шляхом збереження самозаліснених земель постає завдання щодо збільшення лісистості України.

Використання самозаліснених земельних ділянок може бути багатограним, залежно від їхнього правового статусу, екологічного значення та економічної доцільності, однак, відповідно до законодавства основним напрямом використання земель лісогосподарського призначення є ведення лісового господарства. Отже, у разі, якщо самозаліснена земельна ділянка має значний рівень лісового покриву, її можна перевести до відповідної категорії – землі лісогосподарського призначення.

Проте, на сьогодні немає чітких правил використання самозаліснених земель, що створює відповідні труднощі. В Україні відсутній механізм регулювання «самозаліснення», що призводить до правових колізій, особливо при використанні таких ділянок для лісового господарства. Крім того, не виключений конфлікт інтересів, за якого, приміром, громади можуть бути зацікавлені в екологічному відновленні лісів, тоді як власники прагнуть економічної вигоди від використання цих земель.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20 червня 2022 року № 2321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text>

2. Департамент агропромислового розвитку та земельних відносин Донецької обласної державної адміністрації. URL: <https://agro.dn.gov.ua/nabuvchinnosti-zakon-ukrayini-vid-20-cherhvnya-2022-roku-2321-ix-pro-vnesennya-zmin-do-deyakh-zakonodavchih-aktiv-ukrayini-shhodo-zberezhennya-lisiv/>

3. Самосійні ліси, або простий шлях збільшити кількість лісів України. URL: https://uncg.org.ua/samosijni-lisy/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA14a6BhBqEiwAqvrquqWRkSvNpnwRY2poiPqjPECAi4sTASStCz4U98s-orHrmR7vmkg_xrxoC4c0QAvD_BwE

4. Про взаємодію Держкомзему та Держкомлігоспу з питань використання та охорони земель: Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів та Державного комітету лісового господарства України від 05.03.2010 № 224/61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0224675-10#Text>

Шульга Тетяна Михайлівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри податкового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Одинцова Валерія Ігорівна

аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ: ПОДАТКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Економіко-правове стимулювання у сфері земельних відносин останнім часом актуалізується. Воно здійснюється відповідно до статті 205 ЗК України в тому числі і шляхом надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам (носіям земельних прав), які за власні кошти здійснюють землеохоронні заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання та охорони земель.

Важливу роль у цьому напрямі стимулювання відіграють податкові заходи впливу на поведінку носіїв земельних прав. При цьому слід мати на увазі, що податкове стимулювання може бути не тільки позитивним, тобто спрямованим на розширення податкових пільг, а й негативним. В останньому випадку має місце підвищення податків чи запровадження нових податкових платежів, тобто йдеться про правові заходи впливу, які стосуються не тільки заохочення, а й встановлення відповідальності у зазначеній сфері. Проте в обох випадках мова йде про забезпечення в кінцевому рахунку публічних інтересів, шляхом економіко-правового стимулювання.

Це може бути проілюстровано на положеннях Закону України від 30 листопада 2021 року № 1914-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення бюджетних надходжень», яким було запроваджено практично новий порядок справляння таких податків, як податок на прибуток, єдиний податок та податок на доходи фізичних осіб шляхом розрахування (у визначених законодавством випадках) мінімального податкового зобов'язання [1].

Запровадження мінімального податкового зобов'язання було зумовлено необхідністю детінізації ринку сільськогосподарських земель, оскільки в Україні практично третина земель використовується їх власниками неофіційно, тобто перебувають у «сірій» оренді.

Резонансне законодавче нововведення, яке вступило в силу 01 січня 2023 року, спрямоване передовсім на поведінку недобросовісних власників земельних ділянок, земельних часток (паїв), що не оформили свої відносини з орендарями, тобто не уклали у встановленому порядку договори оренди належних їм земельних ділянок, часток (паїв), або ж взагалі займаються не публічною виробничою діяльністю, використовуючи свої приватні земельні ділянки.

Як наслідок, через зниження податку на доходи фізичних осіб місцеві бюджети територіальних громад останнім часом втратили 14 млрд гривень. Отже запровадження спеціального податку у вигляді мінімального податкового зобов'язання має компенсувати втрати місцевих бюджетів [2, с. 15].

Законодавчі запровадження мінімального податкового зобов'язання, яке стосується оподаткування приватних земельних ділянок, земельних часток (паїв) сільськогосподарського призначення, викликало хвилю негативу у сільських жителів.

Переважна більшість думок зводилася до того, що введений законодавцем спеціальний податок у сфері земельних відносин у вигляді мінімального податкового зобов'язання, спрямований на те, щоб змусити власників земельних ділянок та пайовиків скоріше продати свої земельні ділянки. Проте такий висновок видається передчасним.

Мінімальне податкове зобов'язання на землю – це його мінімум податків, який має сплатити агровиробник до місцевого бюджету з одного гектара землі. Воно являє собою різницю між загальною сумою сплачених, встановлених законом податків та 4 відсотка від нормативно-грошової оцінки землі (з 2024 року – 5 відсотків від нормативно-грошової оцінки землі).

Податковий кодекс України (пп.14.1.114² п.14.1 ст. 14) під цим терміном розуміє мінімальну величину податкового зобов'язання із сплати податків, зборів, платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, пов'язаних з виробництвом та реалізацію власної сільськогосподарської продукції та/або з власністю та/або користуванням (орендою, суборендою, емфітевзисом, постійним користуванням) земельними ділянками, віднесеними до сільськогосподарських угідь, які знаходяться поза межами населених пунктів.

Об'єктами оподаткування визначено основну частину земель, які перебувають у власності чи користуванні особистих селянських господарств, землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, а також земельні частки (паї).

Обов'язок сплати мінімального податкового зобов'язання законом покладається на осіб, діяльність яких безпосередньо пов'язана із виробництвом та реалізацію сільськогосподарської продукції, яка вирощується на сільськогосподарських угіддях. До складу таких осіб входять: власники, орендарі, користувачі на інших умовах (в тому числі на умовах емфітевзису) відповідних земельних ділянок.

Механізм правового забезпечення збалансованості бюджетних надходжень з використанням такого елемента як мінімальне податкове зобов'язання, розмір якого складає 5 відсотків від нормативної грошової оцінки земельної ділянки сільськогосподарського призначення має на меті забезпечення публічних інтересів шляхом економічного стимулювання належного використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які перебувають, зокрема у приватній власності громадян України.

Виконання цього зобов'язання покладається на того, хто земельною ділянкою публічно користується, наприклад, на умовах оренди. Якщо

власник земельної ділянки сільськогосподарського призначення у встановленому порядку передав її в оренду, уклавши відповідний договір, а право оренди було зареєстровано у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, то сплачувати мінімальне податкове зобов'язання має орендар.

Механізм адміністрування справляння плати за землю удосконалений шляхом розширення кола джерел інформації, на підставі яких може бути нараховано мінімальне податкове зобов'язання. Зокрема, додано відомості Державного реєстру речових прав; надання безпосередньо платником документів, які підтверджують право на земельну частку (пай), або ж отримання в органів місцевого самоврядування інформації про прийняття цими органами рішення щодо виділення земельної частки (паю) в натурі (на місцевості) та інше.

Натомість в літературі слушно наголошується, що застосування мінімального податкового зобов'язання у процесі вирахування розмірів суми вищезгаданих податків порушує, як мінімум, декілька принципів, на яких ґрунтується вітчизняне податкове законодавство. Йдеться, зокрема, про: а) принцип рівності усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; б) принцип єдиного підходу до встановлення податків і зборів, який передбачає визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку; в) принцип соціальної справедливості; г) принцип нейтральності оподаткування [3].

Поділяючи тривогу авторки, зазначимо, що сучасна податкова політика держави має бути виваженою і не повинна продукувати небажані наслідки для аграрного сектору вітчизняної економіки та сталого сільського розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення бюджетних надходжень: Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text> (дата звернення 25.11.2024).

2. В Україні запровадили мінімальне податкове навантаження на землю // Землепорядний вісник. – № 12. – 2021. – С. 15.

3. Гафурова О. В. Мінімальне податкове зобов'язання VS доступ селян до сільськогосподарських угідь. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного, земельного та екологічного права в сучасних умовах* : матеріали круг. столу, (м. Харків, 22 лютого 2024 р.). Харків, 2024. С. 24–28.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Бінус Аліна Костянтинівна
аспірантка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЄС 2023–2027: ВЕКТОР АДАПТАЦІЇ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Питання адаптації національного аграрного законодавства відповідно до стандартів і принципів Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу є вкрай актуальним. Це зумовлено рівнем значущості аграрного сектору для економіки України, необхідністю забезпечення її конкурентоспроможності на світовому рівні та набуттям Україною статусу кандидата на вступ до ЄС. Україна стоїть на шляху євроінтеграції, і це вимагає приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС, зокрема це стосується й прийняття до уваги принципів САП ЄС під час адаптації аграрного законодавства.

САП ЄС заснована в 1962 році задля формування взаємозв'язку між сільськогосподарським сектором і суспільством, а також між ЄС і фермерством. Вона спрямована на: а) підтримку фермерства і підвищення продуктивності сільського господарства, через забезпечення стабільного постачання доступних продуктів харчування; б) допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних зі зміною клімату, та стале управління природними ресурсами; в) підтримку сільських територій та агроландшафтів на території ЄС; г) збереження сільської економіки через створення робочих місць в сільському господарстві, агропродовольчій промисловості та суміжних секторах. САП є спільною політикою для всіх країн ЄС. Вона управляється і фінансується на європейському рівні з ресурсів бюджету ЄС [1].

Як зазначає Т. В. Курман, до базових принципів механізму САП належать такі: а) принцип єдності аграрного ринку – вільне пересування

товарів між країнами-учасницями ЄС, установлення єдиних цін; б) принцип переваги (преференції) Співтовариства – захист спільного ринку від імпорту сільськогосподарської продукції з третіх країн з метою гарантування доходів європейських товаровиробників; в) принцип фінансової солідарності – витрати на реалізацію САП мають здійснюватися спільно всіма державами-учасницями на загальних підставах незалежно від національних інтересів [2, с. 111–112].

Правову базу САП складають Регламент (ЄС) 2021/2115, який регулює Стратегічні плани САП, та Регламент (ЄС) 2021/2116, який забезпечує дотримання фінансових правил САП [3, 4].

Характерною рисою САП є її постійна модернізація відповідно до вимог та викликів часу. Більш детальний аналіз цілей САП на 2023–2027 рр. дозволяє виокремити на зазначений період орієнтири саме на соціальні, екологічні та економічні цілі. Серед таких: забезпечення справедливого доходу аграріїв; підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств; поліпшення становища фермерів у харчовому ланцюзі; впровадження дій щодо змін клімату; охорона довкілля; збереження ландшафтів та біорізноманіття; підвищення якості продовольства і збереження здоров'я людини та довкілля, сприяння розвитку знань та інновацій у сфері сільського господарства [5, с. 86–87].

Спільною аграрною політикою на 2023–2027 рр. запропоновано такі переваги, як збільшення фінансування ініціатив, пов'язаних з кліматом та біорізноманіттям (40% бюджету), посилення заходів з розвитку сільських територій та підтримки малих та середніх фермерських господарств за рахунок перерозподільних платежів. Вона також стимулює екологічно безпечну сільськогосподарську діяльність за допомогою екологічних схем (органічне виробництво), на які припадає 25% коштів прямих платежів. Однак залишаються актуальними проблеми забезпечення справедливої реалізації різних сільськогосподарських систем та управління екологічними і соціальними наслідками промислового землеробства. Крім того, здатність САП адаптуватися до таких криз, як зміна клімату, проблеми забезпечення продовольчої безпеки та інтеграція потенційних нових членів, таких як Україна, у свою структуру субсидій та регулювання створює додаткові ускладнення.

Для України, як вбачається, наявні певні виклики, пов'язані з дотриманням суворих екологічних і безпекових норм ЄС, які є невід'ємною частиною САП. Це вимагає, серед іншого, вдосконалення стандартів сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, збільшення частки органічного землеробства, збереження біорізноманіття в агросфері.

Приєднання України до ЄС матиме такі позитивні моменти, як інвестиції в аграрні реформи України для досягнення стандартів САП та розробку стратегічних планів для збалансування великотоварного сільськогосподарства України із екологічними зобов'язаннями ЄС. Також, вбачається за необхідне впроваджувати механізми щодо забезпечення прозорого управління фінансуванням сільського господарства та подолання корупції. Досягнення цих стандартів не тільки забезпечить відповідність вимогам права ЄС, але й підвищить конкурентоспроможність України на міжнародних ринках [6].

Ймовірно, що країнам ЄС необхідно буде розробити план коригування систем субсидій для інтеграції України задля уникнення дестабілізації існуючих аграрних спільнот, оскільки сільське господарство України, безумовно, займе лідуючу позицію за масштабом серед країн ЄС.

Таким чином, розглянувши більш детально основні принципи функціонування сучасної Спільної аграрної політики ЄС, вважаємо її цілісним і прогресивним механізмом, що постійно модернізується та має позитивний вплив на аграрний сектор. Результатом адаптації аграрної політики України відповідно до стандартів САП вбачаємо сприяння розвитку сільського господарства України, підтримку фермерства, покращення стану і якості харчової промисловості та поліпшення екологічної ситуації на території України. До того ж, впровадження принципів САП ЄС здатне стати ключовим чинником для інтеграції України до європейського економічного простору, забезпечуючи стабільність та конкурентоспроможність її аграрного сектора на міжнародному ринку. Вирішальним при цьому має стати адаптація аграрного законодавства України до вимог і цілей європейського права у сфері САП.

Список використаних джерел:

1. The common agricultural policy at a glance. The common agricultural policy supports farmers and ensures Europe's food security. An official website of the European Union. 2022. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en (дата звернення: 24.11.2023)

2. Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: моногр. Харків: Юрайт, 2018. 376 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18665/1/Kurman_2018_mon.pdf

3. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU)

No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2115/oj> (дата звернення: 24.11.2023)

4. Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Regulation (EU) No 1306/2013. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2116/oj> (дата звернення: 24.11.2023)

5. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Спільна аграрна політика ЄС на 2023–2027 рр.: амбіції і релевантність цілям сталого розвитку. *Економіка України*. 2023. № 11. С. 76–96. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/954/2023-11-4>

6. Agricultural obstacles may complicate Ukraine’s path toward EU membership. Atlantic Council. 2023. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/agricultural-obstacles-may-complicate-ukraines-path-toward-eu-membership/> (дата звернення: 24.11.2023).

Бредіхін Юрій Юрійович

аспірант кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р, зазначається, що «світовими трендами майбутнього є міждисциплінарність (мультидисциплінарність) освітніх і дослідницьких програм» [1], а також йдеться про важливість міжгалузевої комунікації [1]. Своєю чергою, у Концепції розвитку юридичної освіти, розміщеній на сайті Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій 29 березня 2021 р., у якості ключової проблеми чітко окреслено необхідність подолання «невідповідності змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності» [2], до того ж зроблено акцент на тому, що «наукові дослідження у сфері права мають бути

спрямовані на інтеграцію в європейський науковий простір» [2]. Очевидно, що досягнення цих цілей об'єктивно детермінує якомога ширше застосування міждисциплінарного підходу в освітній та науковій діяльності. Тож цілком закономірно, що у стандарті вищої освіти зі спеціальності 081 Право для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти серед обов'язкових спеціальних (фахових) компетентностей випускника передбачено «здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у галузі права та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках» [3] і «здатність застосовувати методи правового і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій» [3].

Якщо перейти з академічної площини до законодавчої, то, передусім, звернемо увагу на один із основних принципів екологічного законодавства, закріплений у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме на «науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища» [4]. У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» до основних засад цієї політики віднесено «міжсекторальне партнерство» [5]. Безумовно, у наведених законодавчих положеннях закладені різні вектори та форми взаємодії різних суб'єктів, втім, стратегічний стрижень простежується чітко. На нашу думку, для його визначення доречно звернутись до слушної тези В. Л. Бредіхіної, яка стверджує, що «в умовах розширення універсальності та глобальності довкіллевих проблем світове співтовариство, міжнародна спільнота відчувають гостру потребу в послідовних, своєчасних та ефективних рішеннях щодо їх подолання або ... у перегляді наявних доктрин та формуванні нових підходів до усталених світових концепцій» [6, с. 195]. Так само згадаємо глибоку думку В. В. Костицького про те, що «особливості розвитку сучасного глобалізованого світу ілюструють нові грані взаємодії суспільства і довкілля, обумовлені викликами нашої доби, детермінують потребу в переосмисленні наших уявлень про право і державу та їх роль і місце у житті громадянського суспільства, забезпечені прав і свобод людини і соціуму, у тому числі і екологічних прав і свобод» [7].

Отже, міждисциплінарний підхід, синергія різних наук повинні використовуватись як для вирішення ключових проблем розвитку механізмів

му земельно-правового регулювання, так і для теоретичної розробки шляхів вдосконалення окремих його елементів, зокрема й оціночних понять. О. В. Веренкіотова, формулюючи правила юридичної техніки застосування цих понять, звертає увагу на обов'язок певного правотворчого суб'єкта «визначити логіко-мовну допустимість використання оціночного поняття та встановити ознаки, що обмежують його зміст і обсяг» [8, с. 9]. Як бачимо, формальна логіка, лінгвістика та інші науки безпосередньо торкаються певних важливих аспектів застосування у правовій матерії оціночних понять. До того ж, на нашу думку, ці поняття у земельному та екологічному праві тісно пов'язані із філософсько-етичними підвалинами. Оціночні поняття та судження у праві обов'язково включають момент обрання вихідної ціннісної орієнтації. З іншого боку, стверджує Т. А. Космеда із позицій філологічної науки, «оцінка як філософська і лінгвістична категорія досі залишається об'єктом дискусій. Це передусім зумовлено складністю процесу породження оцінки, під час якого те чи інше явище повинно бути не тільки сприйняте, але й зіставлене з моделлю світу, яке існує у свідомості, з особистими уявленнями людини» [9, с. 7].

Важливим аргументом на користь мультидисциплінарності при вивченні оціночних понять є й та обставина, що поняттєвий апарат земельного права суттєво і досить динамічно оновлюється за рахунок концептів з інших сфер. Т. О. Коваленко у цьому контексті зазначає, що «земельно-правова термінологія поповнюється за рахунок транстермінів, запозичених із економіки, землеустрою, екології та інших галузей науки» [10, с. 436]. Очевидно, що серед цих залучених понять є певна частка оціночних чи, принаймні, тих, що мають певні їх риси.

Підсумовуючи, зазначимо, що оціночні поняття у земельному праві є невід'ємною складовою термінологічно-категоріальної системи цієї галузі. Включення таких понять у науковий та нормативний обіг, напрацювання правил та інструментів до їх виваженого тлумачення і застосування має спиратись на ґрунтовну теоретичну основу, формування якої, своєю чергою, неодмінно повинно базуватись на використанні міждисциплінарного підходу при проведенні відповідних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

2. Концепція розвитку юридичної освіти. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75652.html (дата звернення: 20.11.2024).

3. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 31 липня 2023 р. №924. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2023/02.08.2023/081-pravo-dok.filosofiyi-924-31.07.2023.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. №1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. №2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

6. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2023. 912 с.

7. Костицький В. В. Сучасний зміст екологічної функції держави. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України* : матеріали «круглого столу» (Харків, 2 груд. 2016 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2016. С. 42–45.

8. Веренкіотова О. В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 192 с.

9. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.

10. Коваленко Т. О. Реалізація принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: проблеми законодавчого забезпечення : монографія. Київ : Правова Єдність, 2017. 672 с.

Груба Сергій Володимирович
аспірант кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

РОЗБУДОВА «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»: КОМПЛЕКСНИЙ ХАРАКТЕР ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Глобальні виклики сучасності, зокрема зміна клімату, виснаження природних ресурсів та зростання екологічних ризиків, створюють необ-

хідність переосмислення підходів до економічного розвитку. У цьому контексті концепція зеленої економіки є важливим інструментом досягнення сталого розвитку. Її суть полягає у збалансуванні економічного зростання з екологічною відповідальністю шляхом оптимізації використання ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля та просування екологічно дружніх бізнес-моделей. Перехід до зеленої економіки є не лише екологічним, а й стратегічним економічним імперативом. Він сприяє енергетичній незалежності від монопольних постачальників, стимулює технологічні інновації та створює умови для стабільного міжнародного співробітництва. Зелений перехід також є важливим елементом формування правових та регуляторних механізмів, спрямованих на гармонізацію екологічних та економічних інтересів. Метою цього дослідження є з'ясування місця концепції зеленої економіки в еколого-економічному правовому регулюванні, аналіз правових механізмів її інтеграції в господарську діяльність та оцінка її впливу на сталий розвиток.

Концепція зеленої економіки відображає сучасний підхід до гармонізації економічного розвитку з екологічними вимогами, спрямований на раціональне використання природних ресурсів, мінімізацію негативного впливу на довкілля та впровадження інноваційних технологій. Вона поєднує такі аспекти, як екологізація економічної діяльності, ресурсоефективність, низьковуглецевий розвиток та біоекономіку, що формують основу для сталого розвитку. Завдяки своєму комплексному характеру концепція сприяє вирішенню глобальних екологічних проблем і створює передумови для економічного зростання з урахуванням екологічних обмежень і соціальних потреб [1, с. 215]. На міжнародному рівні зелене зростання стає основою концептуальних документів і програм міжнародних організацій. У визначенні, запропонованому Програмою ООН з навколишнього середовища, підкреслюється, що «зелена» економіка ґрунтується на низьковуглецевих технологіях, ефективному використанні ресурсів та соціальній справедливості [2]. Це модель, яка не лише захищає природний капітал, але й сприяє економічному зростанню та соціальним благам. Існують два основних наукових підходів до розуміння «зеленого» зростання. Широкий підхід охоплює екологізацію всієї економіки, включаючи інтеграцію екологічних принципів в усі аспекти соціального та економічного життя. Вузкий підхід, з іншого боку, зосереджується на конкретних сферах, пов'язаних із зеленою економікою, таких як енергетичні інновації, розвиток зелених ринків і впровадження зелених технологій. Хоча не існує єдиного визначення поняття «зелена

економіка», існує загальний консенсус щодо її принципів. «Зелена економіка» ґрунтується на усвідомленні обмеженості ресурсів, необхідності зменшення впливу економічної діяльності на навколишнє середовище та важливості захисту екосистем для майбутніх поколінь. Концепція передбачає ефективне використання ресурсів, скорочення викидів вуглецю, запобігання втраті біорізноманіття та сприяння екологічним інноваціям. Перехід до зеленої економіки вимагає комплексного підходу, який враховує національну специфіку, економічні умови та соціальні пріоритети. Ключовими елементами переходу до зеленої економіки є реформи податкової системи, що враховують негативний вплив на довкілля, розвиток зеленої інфраструктури, підтримка інноваційних технологій та досягнення балансу між соціальними, економічними та екологічними цілями. Минулі економічні моделі, орієнтовані на експлуатацію природних ресурсів, призвели до виснаження довкілля та посилення соціальної нерівності. Натомість «зелена» економіка пропонує альтернативу, яка враховує як екологічні обмеження, так і соціальні потреби. Зелена економіка створює основу для нового економічного порядку, спрямованого на досягнення енергетичної безпеки, сприяння технологічним інноваціям та збереження природного середовища. Серед основних компонентів зеленої економіки особливе місце займають зелена енергетика, зелений агросектор, зелений транспорт і зелена металургія. Кожен з цих секторів має важливе значення для реалізації цілей стійкого розвитку і впровадження екологічних інновацій. Господарсько-правовий компонент правового забезпечення переходу до зеленої економіки включає систему правових норм і механізмів, що регулюють діяльність суб'єктів господарювання з метою досягнення сталого розвитку та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Основними аспектами господарсько-правового регулювання є визначення правового статусу суб'єктів господарювання в контексті їх екологічних зобов'язань, встановлення екологічних стандартів та нормативів, а також механізмів стимулювання зелених інновацій. Важливим є також застосування економічних інструментів, таких як податкові пільги для підприємств, що здійснюють «зелені» інвестиції, державні субсидії для розвитку екологічних технологій і механізми компенсації витрат, пов'язаних з переходом на екологічно чисті методи виробництва. Особливу увагу слід приділяти створенню ефективних правових режимів для стимулювання екологічного господарювання, які включають розробку і впровадження спеціальних пільг та інструментів для підприємств, що займаються зеленими технологіями.

У цьому контексті важливими є заходи щодо державної підтримки таких підприємств, створення умов для партнерства між державним і приватним секторами, а також розробка механізмів контролю та моніторингу екологічних стандартів у господарській діяльності. Для забезпечення ефективного переходу до зеленої економіки необхідно також вдосконалити законодавчу базу, що регулює екологічне господарювання, зокрема уточнити критерії для оцінки досягнутих екологічних результатів і визначити стандарти для різних видів діяльності. Важливим є встановлення і дотримання екологічних стандартів, розробка законодавчих актів, проведення перевірок та моніторингів для забезпечення виконання екологічних зобов'язань, а також впровадження економічних механізмів, таких як податкові пільги для екологічних інновацій. Важливою є також участь громадськості у процесі прийняття рішень, що стосуються екологічних питань, через консультації та громадські обговорення. Участь у міжнародних угодах сприяє інтеграції міжнародних норм в національне законодавство, що дозволяє Україні адаптуватися до глобальних екологічних тенденцій. Для покращення ефективності регулювання в контексті зеленої економіки необхідно зосередити увагу на удосконаленні існуючих правових норм, інтеграції новітніх технологій, підвищенні рівня обізнаності серед підприємств і громадськості. Крім того, важливо забезпечити ефективний контроль за дотриманням екологічних стандартів для досягнення сталого розвитку [3, с. 441].

Отже, концепція зеленої економіки є не лише відповіддю на сучасні виклики, але й ключем до вирішення глобальної кризи. Її реалізація допоможе досягти сталого розвитку, заснованого на екологічно безпечних принципах, та гарантуватиме добробут нинішніх і майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Бережна Ю. С. Концепція «зеленої економіки»: міжнародний аспект. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2012. Т. 25 (64), № 1. С. 210–215.

2. Програма ООН з навколишнього середовища. Програми ООН: вебсайт. URL: <https://www.unenvironment.org/>, <http://web.unep.org> (дата звернення: 23 листопада 2024 року)

3. Задихайло Д. Д. Інноваційний розвиток як предмет компетенції Уряду України: конституційно-правовий аспект. Інноваційне інвестування в Україні: проблеми правового забезпечення : колективна монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків : Юрайт, 2013. С. 389–441.

Кирилюк Вікторія Валеріївна
аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ЗМІН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОЕКСПОРТУ

Друга половина 2024 року позначилась прийняттям нових нормативно-правових актів, які є безпосередньо взаємопов'язані та взаємозалежні, оскільки присвячені спільному предмету правового регулювання – агроекспорту. Разом вони створюють комплексну правову основу для регулювання експорту аграрної продукції в умовах воєнного стану, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та контроль над експортними потоками.

Так, 01.07.2024 року набрали чинності Закон України № 3706 від 09.05.2024 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» та Закон України № 3706 від 09.05.2024 року «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану».

Зокрема, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» уточнює податкові правила, які застосовуються до експортерів аграрної продукції в умовах воєнного стану. Основною метою його прийняття, на нашу думку, є мінімізація поширених схем ухилення від оподаткування під час здійснення платниками операцій з вивезення за межі митної території України окремої сільськогосподарської продукції (наприклад, зернових та олійних культур). Окрім того, остаточна редакція цього Закону містить норму про незастосування штрафів за неподання звітів про контрольовані іноземні компанії до кінця воєнного стану [1].

У свою чергу, Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» доповнює комплексне регулювання агро-експорту та забезпечує правові основи для ефективного контролю над експортними операціями в умовах воєнного стану.

Основна його мета – посилити митний контроль та створити додаткові бар'єри для неконтрольованого вивезення критичних для країни ресурсів [2].

З-поміж недавно прийнятих правових актів, що регулюють різні аспекти аграрних відносин, несподіваного резонансу отримало підписання Президентом України Закону № 3980-ІХ «Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»» та його публікація в газеті «Голос України» 18 жовтня 2024 року [3]. Незважаючи на те, що цей Реєстр фактично працював з 12 серпня 2022 року, однак саме зараз, у 2024 році, він викликав неоднозначну реакцію на нього незнайомого кола осіб, насамперед тих, хто причетний до виробництва та експорту аграрної продукції. На нашу думку, це можна пояснити декількома, здебільшого суб'єктивними, причинами:

- до прийняття Закону № 3980-ІХ платформа працювала в тестовому режимі, а офіційне законодавче закріплення надає Реєстру повноцінний правовий статус, а отже, зобов'язує аграріїв, державні органи та інші заінтересовані сторони активно користуватися системою, що викликає певні перестороги щодо доступу до даних та контролю з боку держави;

- побоювання зайвої бюрократії та регулювання, адже з прийняттям Закону держава може посилити контроль за діяльністю аграріїв, використовуючи дані Реєстру для нагляду, перевірок та можливих обмежень;

- однією з умов отримання державних субсидій та іншої підтримки є обов'язкова реєстрація в Державному аграрному реєстрі. Для малих фермерів або тих, хто не може дотриматись усіх вимог, це може стати перешкодою, а також створює ризик монополізації доступу до державної підтримки;

- недостатня поінформованість аграріїв про цілі та переваги Реєстру, через що посилилась недовіра з їх боку.

Таким чином, хоча система «Державний аграрний реєстр» (далі – ДАР) діяла до підписання Закону № 3980-ІХ, офіційне її затвердження викликало у деяких аграріїв певне негативне ставлення через страх посилення державного контролю, побоювання щодо конфіденційності даних та складнощі у виконанні бюрократичних вимог.

Проте в цілому даний Закон був позитивно сприйнятий суспільством, адже відповідно до нього передбачається:

- розширення кола користувачів ДАР. Державну підтримку зможуть отримувати не лише виробники сільськогосподарської продукції, а й організації водокористувачів та суб'єкти агропромислового комплексу;

– врегулювання правового статусу ДАР та джерел його фінансування. Так, ДАР визначений як комплексна інформаційна система, яка забезпечуватиме збирання, накопичення, інтегрування, зберігання, відображення, оброблення даних, а також використання реєстрової інформації, надання адміністративних та інших публічних послуг;

– визначення повноважень держателя, адміністратора та технічного адміністратора ДАР, а також об'єктів ДАР та види реєстрової інформації, яка буде оброблятися в ньому;

– забезпечення можливості формування витягів з ДАР;

– визначення прав та обов'язків користувачів ДАР;

– визначення обов'язкового використання даних ДАР та/або програмних засобів ведення ДАР під час надання державної підтримки, надання часткових гарантій за кредитними зобов'язаннями суб'єктами малого і середнього бізнесу, надання підтримки страхування сільськогосподарської продукції;

– приведення положень, які регулюють функціонування ДАР, у відповідність до вимог Закону України «Про публічні електронні реєстри»;

– формування окремих підсистем (розділів) реєстру, що створить можливість чинний Державний аграрний реєстр, який наразі функціонує відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», перетворити на Державний реєстр виробників сільськогосподарської продукції (фермерський реєстр);

– впровадження моніторингу цільового використання державної підтримки і допомоги, грантів у сільському господарстві з урахуванням позиції міжнародних партнерів;

– забезпечення електронної інформаційної взаємодії ДАР з іншими інформаційно-комунікаційними системами, електронно-інформаційними ресурсами, кадастрами та системами [4].

Ще одним помітним нормативно-правовим актом (далі – НПА) стала Постанова КМУ № 1261 «Про запровадження режиму експортного забезпечення» від 29.10.2024, яка набирає чинності з 01.12.2024 [5]. Прийняття такого НПА та встановлення режиму експортного забезпечення для окремих категорій агропродукції, перш за все, обумовлюється необхідністю зменшення тіньових схем в експортній діяльності та оптимізації надходжень до Державного бюджету.

Режим експортного забезпечення передбачає:

– експорт товарів дозволяється виключно суб'єктам господарювання, які належним чином зареєстровані як платники податку на додану вартість;

– Мінагрополітики встановлює мінімальні ціни на окремі види товарів, що виключає демпінг. Якщо передбачені в договорі зовнішньоторговельні ціни будуть нижчими за ціни, визначені міністерством, експорт окремих видів товарів буде заборонено;

– цифровізація митного оформлення;

– особливості податкового звітування для експортерів [6].

Тож, коротко розглянувши новели аграрного законодавства, можна дійти висновку, що Постанова КМУ № 1261 «Про запровадження режиму експортного забезпечення» регулює безпосередньо процес експорту і створює рамкові правила для певних товарів, тоді як Закон № 3980-ІХ про ДАР забезпечує прозорість та контроль за експортерами, гарантуючи можливість участі в експортних операціях тільки верифікованих суб'єктів, Податковий закон (Закон України № 3706) доповнює ці правила, вводячи економічні стимули та обмеження для агровиробників та експортерів, що допомагає впливати на обсяги експорту й сприяє захисту внутрішнього ринку. На додаток до нього митний закон (Закон України № 3706) допомагає митним органам краще визначати ризиковані компанії та посилювати контроль для тих, хто потенційно може порушувати правила експорту.

Переконані, що комплексне застосування норм прийнятих у 2024 році законодавчих актів з правового регулювання агроекспортних відносин позитивно позначиться на діяльності вітчизняних виробників та експортерів сільськогосподарської продукції, підвищить її ефективність та прибутковість.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану: Закон України від 09 трав. 2024 р. № 3706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3706-20#Text>

2. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану: Закон України від 09 травня 2024 р. № 3706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3707-20#Text>

3. Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»: Закон України від 19 вересня 2024 р. № 3980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#Text>

4. Рада прийняла Закон про Державний аграрний реєстр: основні положення. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/230634_rada-priyniala-zakon-proderzhavniy-agrarniy-restr-osnovn-polozhennya

5. Про запровадження режиму експортного забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 жовт. 2024 р. № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-2024-p#Text>

6. Режим експортного забезпечення: деталі Постанови № 1261. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/rezhy-m-eksportnogo-zabezpechennya-detali-postanovy-1261/>.

Костогризов Олександр Валентинович
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ НА ЯКИХ РОЗТАШОВАНІ ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

Викуп пам'яток культурної спадщини є однією з підстав припинення права власності на майно, яка передбачена п. 5 ч.1 ст. 346 ЦК України. При цьому, положеннями статті 352 ЦК України визначено порядок викупу пам'яток культурної спадщини, який, зокрема передбачає встановлення факту загрози пошкодження або знищення пам'ятки внаслідок дій або бездіяльності її власника, надіслання власнику попередження про вжиття заходів щодо збереження пам'ятки, право уповноваженого органу охорони культурної спадщини, у випадку невжиття власником вказаних заходів, на звернення до суду з позовом про її викуп [1].

Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає пам'ятку культурної спадщини як об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (невключення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (ст.1). До об'єктів культурної спадщини належать, серед іншого і пам'ятки археології, щодо земель яких, законодавством встановлено спеціальний правовий режим [2].

Так, згідно із ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про охорону культурної спадщини» усі пам'ятки археології є державною власністю. Відповідно до ч. 6 цієї

статті землі, на яких розташовані пам'ятки археології, перебувають у державній власності або вилучаються (викуповуються) у державну власність в установленому законом порядку (за винятком земельних ділянок, на яких розташовуються пам'ятки археології – поля давніх битв).

Таким чином, законодавець встановив єдину можливу форму власності для земель на яких розташовані пам'ятки археології – державну, та одночасно визначив можливість викупу земель археології у державну власність.

Слід зазначити, що будь-якого іншого порядку викупу пам'яток культурної спадщини аніж той, що визначений ст. 352 ЦК України, чинне законодавство не містить. При цьому, відповідно до положень вказаної статті, викуп такої пам'ятки можливий лише у випадку встановлення факту загрози її пошкодження або знищення. Водночас питання можливості захисту права держави на землі на яких розташовані пам'ятки археології за відсутності зазначених фактів законодавством не врегульовано.

Незважаючи на існування вказаних законодавчих прогалин правові механізми поновлення прав Держави на землі на яких розташовані пам'ятки археології напрацьовано судовою практикою Верховного Суду.

Так, Верховним Судом підтримується позиція про те, що правовий титул земель на яких розташовані пам'ятки археології, як об'єктів права власності Держави, які не можуть набуватися приватними власниками, установлений законом, а тому не потребує доказування. Передумовою для припинення титулу Держави на землі археології може бути виключення відповідної пам'ятки з Державного реєстру нерухомих пам'яток України (тобто втрату нею статусу пам'ятки культурної спадщини) або зміна положень ст.17 ЗУ «Про охорону культурної спадщини», які закріплюють виключність державної власності на землі на яких розташовані пам'ятки археології.

У свою чергу неможливість існування у таких земель недержавного власника унеможливорює виникнення у них нового титульного володільця та, як наслідок, свідчить про неможливість заволодіння такими землями. Реєстрація недержавним суб'єктом права власності на земельну ділянку із розташованою на ній пам'яткою археології не свідчить про заволодіння такою ділянкою, а лише про створення перешкод у користуванні та розпоряджанні нею.

В такому випадку, ефективним способом захисту прав держави на землі археології є заявлення негаторного позову про повернення

земельної ділянки земель археології на підставі положень ст. 391 ЦК України.

Наприклад, Верховний Суд у постанові від 05.10.2022 р. у справі №557/303/21 зазначив: «заволодіння громадянами та юридичними особами землями, на яких розташовані пам'ятки археології (перехід до них права володіння цими землями), є неможливим. Розташування таких земель вказує на неможливість виникнення приватного власника, а отже, і нового володільця. Відтак зайняття земельної ділянки, на якій розташована пам'ятка археології, слід розглядати як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави. У такому разі позовну вимогу про зобов'язання повернути земельну ділянку слід розглядати як негаторний позов, який можна заявити впродовж усього часу тривання порушення прав законного володільця відповідної земельної ділянки» [3].

Окремо слід зазначити, що можливість повернення земельної ділянки археології її титульному власнику не ставиться Верховним судом у залежність від того, яку частину такої земельної ділянки займає пам'ятка археології.

Так, у постанові від 17.04.2024 р. у справі №922/1412/22 Верховний Суд зазначив: «пам'ятки археології зазвичай знаходяться безпосередньо у глибині земної поверхні, у зв'язку з чим нерозривно пов'язані з земельними ділянками, на яких вони розташовані. Правовий режим земельної ділянки, на якій розташована пам'ятка археології, не має відрізнятися від правового режиму самої пам'ятки, яка згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини» не може перебувати в приватній чи комунальній власності» [4].

Вказаної логіки дотримується Верховний Суд у постанові від 04.04.2024 р. у справі №317/372/22 за позовом про повернення земельної ділянки історико-культурного призначення, яка частково зайнята курганнями могильником. За результатами касаційного розгляду, рішення судів попередніх інстанцій про зобов'язання приватного власника повернути земельну ділянку (в цілому, а не в певній частині) державі залишено без змін [5].

З вказаного випливає, що ані чинне законодавство, ані судова практика у тотожних правовідносинах не ставлять у залежність можливість задоволення позовної вимоги про повернення Державі земельної ділянки історико-культурного призначення із розташованою на ній пам'яткою археології від того повністю чи лише частково така ділянка зайнята пам'яткою археології.

Вказаний підхід Верховного Суду, який ґрунтується на пріоритеті суспільних інтересів на приватними у питанні збереження пам'яток археології, несе очевидні ризики для добросовісних набувачів та може призвести до втрати набутих ними земельних ділянок навіть без наміру заволодіння пам'яткою археології.

Саме метою захисту законних прав та інтересів приватного власника обґрунтовується подання на розгляд Верховної Ради України проекту Закону № 12089 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» [6]. Законопроект передбачає закріплення унеможливлення застосування негаторного позову у випадках коли за результатами дій уповноважених органів державної влади або місцевого самоврядування незалежно від наявності відповідних повноважень у такого органу, набувачем державного або комунального майна стала фізична особа та/або юридична особа, що діє на основі приватної власності.

Крім того, вказаним законопроектом пропонується внести зміни до положень ст. 261 ЦК України де визначити, що перебіг позовної давності за вимогами щодо витребування, зайняття, визнання права щодо нерухомості, право на яку зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, починається від дня державної реєстрації права особи, яка порушила право позивача або дати передачі набувачеві (особі, яка порушила право позивача) нерухомості.

Вказані зміни до цивільного законодавства, у випадку їх прийняття, суттєво звужать правові можливості Держави віндикувати належне їй майно, навіть якщо таке майно вибуло з володіння Держави поза її волю. Водночас наразі вказаний законопроект Верховною радою не прийнято.

Окремо слід зазначити, що наведені висновки Верховного Суду в будь-якому випадку не можуть мати універсального застосування.

Так, на нашу думку, примусове повернення земельних ділянок із розташованими на них пам'ятками археології на підставі положень ст. 152 ЗК України, ст. 391 ЦК України можливе виключно за умови, що таку земельну ділянку було набуто у приватну власність після внесення відомостей про розташовану на ній пам'ятку археології до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або взяття на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності Законом України «Про охорону культурної спадщини». В протилежному випадку, право власності приватного власника буде підтверджено належним титулом,

оскільки титулу Держави на таку земельну ділянку на момент набуття її у приватну власність не існувало.

Як вже зазначалось, чинне законодавство не встановлює, можливість примусового викупу об'єктів культурної спадщини за відсутності фактів загрози їх знищення або пошкодження.

На очевидну прогалину правового регулювання звертається увага в науковій літературі. Зокрема, дослідниками вказаного питання обґрунтовано пропонується включення до ст. 346 ЦК України та ст.ст. 140, 143 ЗК України норм про підстави та порядок викупу (примусового відчуження) земельних ділянок у державну власність у випадку виявлення на них об'єктів археології [7, с. 87].

Слід зазначити, що необхідність правового врегулювання зазначених питань впливає із міжнародних зобов'язань України визначених Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятою Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй 21.10.1972 та ратифікованою указом Президії Верховної Ради УРСР №6673-XI від 04.10.1988 [8].

Так, статтями 4, 6 Конвенції на Держав – її учасниць покладено обов'язок забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням об'єктів культурної спадщини та зобов'язано не вдаватися до будь-яких навмисних дій, що могли б завдати шкоди культурній спадщині.

Отже, збереження об'єктів культурної спадщини є обов'язком держави виконання якого є буде неможливим без визначення ефективного правового механізму поновлення речових прав Держави на земельні ділянки на яких розташовані пам'ятки археології.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
3. Постанова Верховного Суду від 05.10.2022 у справі № 557/303/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106637485>;
4. Постанова Верховного Суду від 17.04.2024 у справі № 922/1412/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118482844>

5. Постанова Верховного Суду від 04.04.2024 у справі № 317/372/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118193749>

6. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача № 12089 від 03.10.2024 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44973>

7. Наконечний А. Б. Землі під пам'ятками археології: актуальні проблеми законодавства та судової практики. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 127. С. 80–87.

8. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 16.11.1972 р.: *Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI від 04.10.88 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

9. Земельний Кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

Лейба Максим Олександрович
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Фахівці з теорії права розглядають суб'єктів правовідносин як суб'єктів права, які з метою реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків вступили у певні правовідносини [1, с. 234].

Підкреслимо, що аналіз навчальної та наукової літератури свідчить про доцільність розмежування наступних понять: «суб'єкт права», «суб'єкт правовідносин» та «учасник правовідносин». При цьому, наявність такої юридичної властивості, як правосуб'єктність, тобто передбаченої законом здатності суб'єкта права бути учасником правовідносин, є необхідною передумовою набуття суб'єктом права статусу суб'єкта правовідносин [2, с. 194].

Як слушно наголошує Т. Є. Харитонова, сільськогосподарському землевикористанню властивий особливий суб'єктний склад, що пов'язано з особливостями правового режиму земель цієї категорії. Науковиця звертає увагу на те, що суб'єктами права сільськогосподарського земле-

використання є лише ті особи, які наділені спеціальною (земельною) правоздатністю, яка виникає на підставі земельного законодавства [3, с. 230]. Наявність особливого об'єкта та специфічного кола суб'єктів сільськогосподарського землевикористання також можна вважати одними з ознак вказаних правовідносин.

Слід підкреслити, що у юридичній доктрині сформувалося декілька підходів до співвідношення категорій «суб'єкт правовідносин» та «суб'єкт права».

Зокрема, В. Ю. Уркевич розмежовує поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», співвідносячи їх як ціле й частину. Науковець підкреслює, що, будучи суб'єктом правовідносин, суб'єкт права набуває властивостей, непритаманних йому до виникнення правовідносин. Отже, не кожен суб'єкт права є одночасно суб'єктом правовідносин [4, с. 415].

Аналогічної точки зору дотримується й Т. В. Лісова, яка наголошує на тому, що суб'єкт права перетворюється на суб'єкта правовідносин, наділеного відповідними правами та обов'язками, у разі виникнення правовідносин щодо відновлення земель [5, с. 177].

Інші вчені ототожнюють вказані вище поняття [6, с. 42].

У навчальній літературі звертається увага на тристоронній характер більшості земельних правовідносин. Цей висновок впливає з того, що обов'язковим учасником зазначених правовідносин виступає держава в особі її уповноважених органів, зобов'язаних виконувати функції й повноваження у сфері регулювання земельних відносин, раціонального використання, охорони й відновлення земель тощо [7, с. 36–37].

Розглядаючи законодавчі норми, а також наукові погляди, можна дійти висновку, що поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» не є тотожними. Так, розглядаючи сферу відновлення земель сільськогосподарського призначення, слід зазначити, що суб'єкти права стають суб'єктами правовідносин у разі виникнення на основі певних юридичних фактів вказаних правовідносин внаслідок їх погіршення їх якісного стану (в тому числі ґрунтової родючості), природних властивостей, порушення їх рельєфу, що призвело до погіршення, або навіть втрати, виконання ними функції головного засобу виробництва у сільському господарстві.

Підкреслимо, що у теорії права запропоновані різні підстави класифікації суб'єктів правовідносин. Зокрема, йдеться про їх поділ на індивідів (фізичних осіб); організації та об'єднання (юридичних осіб); со-

ціальні спільноти (народ, територіальні громади, трудові колективи); державу [2, с. 197].

Отже, суб'єктами правовідносин з відновлення земель сільськогосподарського призначення можуть виступати власники, користувачі, в тому числі орендарі земельних ділянок, які стають учасниками цих правовідносин як через вчинення ними певних дій, що призвели до погіршення якісного стану земель, їхніх природних властивостей, втрати функцій, структури рельєфу порушених земель, так і через дії інших осіб або настання стихійних лих, що викликали негативні наслідки.

Серед вказаних вище суб'єктів слід виокремити фізичних осіб, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення садівництва, особистого селянського господарства, городництва, а також юридичних осіб.

Акцентуємо увагу, що у сучасній теорії права існують різні погляди на юридичних осіб як колективних суб'єктів правовідносин. Так, юридичних осіб характеризує низка ознак, як-от: а) організаційна єдність (юридична особа виступає у правовідносинах як єдине ціле); б) наявність відокремленого майна; в) самостійна майнова відповідальність; г) здатність виступати у цивільних правовідносинах від власного імені тощо. Вищезазначене надає підстави окремим науковцям наголошувати на існуванні юридичної особи та вчиненні нею дій незалежно від фізичних осіб. Однак, слід зауважити, що без участі людини, окремої особи, юридична особа діяти неспроможна.

Прикладом колективних суб'єктів правовідносин щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення слід виокремити колективних суб'єктів правовідносин – виробників сільськогосподарської продукції: фермерські господарства, сімейні фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи (у складі яких існують як прості сільгоспокооперативи, так і складні у формі сільськогосподарських кооперативних об'єднань).

Проте, у певних випадках, суб'єктами з відновлення земель сільськогосподарського призначення можуть виступати особи, які безпосередньо не займаються сільськогосподарським виробництвом. Ідеться про дії або бездіяльність певних суб'єктів, які призвели до забруднення або засмічення земельної ділянки сільськогосподарського призначення, яка використовується на праві власності або користування іншою особою. Такими суб'єктами можна вважати й тих, які здійснюють геологорозвідувальні, гірничодобувні, будівельні роботи.

Специфічними суб'єктами правовідносин з відновлення земель сільськогосподарського призначення є органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування. Підкреслимо, що держава безпосередньо, як особливий суб'єкт правовідносин, не має власної право- та дієздатності. Отже, держава й територіальні громади реалізують повноваження власника земель через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Таким чином, відповідні органи державної влади, які можуть бути як органами загальної, так і спеціальної компетенції, виконують низку повноважень у царині відновлення земель сільськогосподарського призначення. Так, прикладом є повноваження у досліджуваній сфері Держгеокадастру та його територіальних органів.

Одним із суб'єктів, наділеним повноваженнями у сфері відновлення земель слід вважати і сертифікованого інженера-землевпорядника, адже важливі заходи відновлення земель, як-от: впровадження сівозмін, консервацію деградованих та малопродуктивних земель, рекультивацію порушених земель, меліорацію земель неможливо провести без розробки землевпорядної проєктної документації.

У наукових працях серед суб'єктів, наділених певними повноваженнями у сфері відновлення ґрунтів, виокремлено Державну установу «Інститут охорони ґрунтів України» [5, с. 185]. Однак слід наголосити, що у даному разі йдеться про науково-методичне й організаційне забезпечення державного моніторингу ґрунтів і агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, заходів щодо збереження, відновлення й охорони родючості ґрунтів; проведення агрохімічної паспортизації для визначення показників родючості ґрунтів і рівня їх забруднення токсичними речовинами, а також спостереження за змінами цих показників унаслідок господарської діяльності; підготовку пропозицій, рекомендацій, технологічних проєктів щодо відновлення ґрунтів до нормативних рівнів і зменшення їх забруднення та ін. [8].

Список використаних джерел:

1. Дашковська О. Р. Правові відносини. Теорія держави і права: підруч. / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. С. 231–241.
2. Теорія держави і права: навч. посіб. / за ред. Ю. А. Ведернікова. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2013. 384 с.
3. Харитоновна Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.
4. Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин: моногр. Харків: Харків юридичний, 2007. 496 с.

5. Лісова Т. В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: моногр. Харків: Юрайт, 2020. 396 с.

6. Гнатущенко Ю. В. «Суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: співвідношення понять. Часоп. Київ. ун-ту права. 2008. № 1. С. 39–43.

7. Шульга М. В., Савельєва О. М. Земельні правовідносини. Земельне право: підручник: 3-тє вид. доп. і перероб. / за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. С. 34–46.

8. Про затвердження Положення про державну установу «Інститут охорони ґрунтів України»: Наказ М-ва аграр. політики та продовольства України від 01.07.2021 р. № 57. URL: <http://www.ioгу.gov.ua/link/about/position.html>

Мельниченко Владислав Сергійович
головний спеціаліст юридичного відділу
комунальної власності та приватизації
управління юридичного забезпечення
Департаменту управління активами
Запорізької міської ради

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Основними цілями й завданнями національної державної екологічної політики визначені у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року [1]. Цим документом визначено першопричини екологічних проблем України.

Спеціальні дослідження вказують на те, що Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року має концептуально – декларативний характер. Реалізація, а головне досягнення результатів державної екологічної політики потребує здійснення відповідних заходів та наявності засобів для їхньої реалізації органами виконавчої влади і місцевого самоврядування [2, с. 188].

Основою правового порядку в Україні є конституційне положення (ч. 2 ст. 19 Конституції України [7] відповідно до якого органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. З урахуванням вказаного конституційного припису ефективна реалізація державної екологічної політики вимагає відповідного еколо-

гічного законодавства, яке б було результатом наукових досліджень щодо сутності явищ та процесів, з'ясування закономірностей та тенденцій розвитку сфери регламентування природокористування й природоохоронної діяльності.

Науковець А. Гетьман окреслив методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля [3, с. 12].

В умовах сучасних трансформацій у сфері земельних відносин, а також неоднозначної ситуації у питаннях експлуатації і охорони об'єктів водного права, очевидного переосмислення й корекції потребують норми права, що визначають організацію системного моніторингу за трансформацією ландшафтів і агроландшафтів, зміною стану наземних і водних екосистем. Засобами правової регуляції очевидно можливо простимулювати розроблення ефективних та екологічнобезпечних техніко – технологічних рішень, оптимальне, з огляду на екологічні критерії, розміщення підприємств і виробництв.

Це все зумовлено вимогами норм Конституції України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [4] і Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. [1] про гарантування правового забезпечення екологічної безпеки. Положення національного екологічного законодавства корелюють із основними положеннями Кліматичного пакту Глазго 2021.

У царині екологічних прав особистості принциповим є елемент отримання інформації про реальні загрози індивідуального й суспільного плану внаслідок ризиків, пов'язаних із неналежним станом навколишнього природного середовища. Особливої актуальності набуває детальне вивчення сутності права на доступ до екологічної інформації, а також визначення його змісту і детермінації поняття правопорушення у цій сфері, що передбачає оцінювання способів адекватної регламентації охоронно – правових діянь щодо захисту порушених суб'єктивних прав. При цьому дослідники виходять з того, що право на екологічну безпеку є фундаментальним і пріоритетним у сучасній концепції правової держави. Воно гарантоване як низкою міжнародно – правових актів, так і основними юридичними документами української держави [5, с. 31].

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що є підстави зробити висновок, що до актуальних дослідницьких тем у сфері екологічного права нині належать питання правової регламентації: 1) ефективного й екологічнобезпечного функціонування економіки і окремих її галузей; 2) раціонального природокористування й ефективної природоохоронної

діяльності; 3) організації системного моніторингу за станом природних екосистем; 4) стимулювання розроблення екологобезпечних техніко – технологічних рішень; 5) реалізації права на доступ до екологічної інформації. Крім того, зважаючи на настанови Кліматичного пакту Глазго 2021, розгляд і вирішення проблем у сфері екологічних відносин передбачає застосування комплексного підходу у зв'язку із темою прав людини й соціальною проблематикою. Зазначимо, що наукове осмислення означеної проблематики й напрацювання обґрунтованих рішень з подальшою їхньою імплементацією у норми екологічного права, створюватиме умови для того, щоб екологічне законодавство України перетворилося на дієвий інструмент реалізації національної екологічної політики.

Список використаних джерел:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 24.11.2024).

2. Христина М. Співвідношення державної екологічної політики і екологічного законодавства України. 11-те вид. Підприємство, госп-во і право, 2019.

3. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля. 2-ге вид. Право України, 2011.

4. Про охорону навколишнього природного середовища. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 24.11.2024).

5. Гуйван П. Д, Гуйван О. П. Право на екологічну інформацію як основа гарантування безпечної життєдіяльності людини. Акт. проблеми вітчизн. юриспруденції, 2020.

Мірошниченко Олексій Володимирович
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО АГРОІНФОРМАЦІЙНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВУ ПРЕДМЕТА АГРАРНОГО ПРАВА

Протягом останніх років представниками аграрно-правової науки акцентується увага на питанні видозміни й розширення предмета сучас-

ного аграрного права. Причиною цьому відзначається подальший розвиток аграрних відносин, необхідність забезпечення продовольчої безпеки нашої держави, а у зв'язку з цим – сталого розвитку як сільськогосподарського виробництва, так і сільських територій в цілому. Як наслідок, резюмується, що аграрне право, виступаючи універсальним регулятором суспільних відносин в агросфері, має адекватно реагувати на їх видозміну і трансформацію, на появу їх нових різновидів з метою забезпечення ефективності правового регулювання [1, с. 48].

Дійсно, слід погодитися з тим, що предмет аграрного права значно трансформувався порівняно з первісним сприйняттям предмета його попередника – колгоспного права. Не дивно, що й надалі предмет аграрного права продовжує трансформуватися, реагуючи на розвиток суспільних аграрних відносин. При цьому, безумовно, правильне розуміння предмета аграрного права має не лише важливе теоретичне, а й прикладне значення, на що звертається увага й у спеціальній літературі [2, с. 293–294].

Досліджуючи сучасні тенденції розвитку науки аграрного права, дослідники засвідчують необхідність переосмислення пріоритетів у правовому регулюванні аграрних відносин. Предмет аграрного права постійно змінюється. Цей процес є закономірним. Як зазначає М. В. Шульга, суспільні відносини як предмет правового регулювання будь-якої галузі права характеризуються динамічністю. Зміни у правовій регламентації суспільних відносин обумовлені не тільки розширенням чи звуженням кола, ускладненням змісту, але й внутрішньою трансформацією певних суспільних відносин [3, с. 63].

Аналізуючи розвиток та динамічність предмета аграрного права, слід погодитися з твердженням, що норми аграрного права регулюють різноманітні аграрні й тісно пов'язані з ними суспільні відносини. До аграрних прийнято відносити відносини з виробництва сільськогосподарської продукції й забезпечення продовольчої безпеки держави, а також пов'язані з ними відносини з обслуговування аграрного виробництва (аграрної інфраструктури) та сталого розвитку сільських територій тощо [4, с. 116].

Водночас, в умовах стрімкого розвитку цифрової трансформації всіх сфер людської життєдіяльності, попри складну обстановку в умовах правового режиму воєнного стану, аграрні суспільні відносини так само продовжують зазнавати постійної видозміни, набуваючи нових векторів подальшого розвитку, зокрема й у сфері цифрової трансформації, що зумовлює необхідність їх відповідного нормативного врегулювання.

Однією з переваг цифрової трансформації в агросекторі, на переконання науковців, є можливість здійснювати збір та аналіз великих обсягів даних аграрного підприємства, що надає можливість вчасно реагувати на зміни у виробничих процесах. Крім того, за допомогою діджиталізації суб'єкти агробізнесу можуть відстежувати ринкові тенденції, конкурентну ситуацію та вимоги споживачів, що дозволяє адаптувати свою стратегію відповідно до поточних умов [5].

В свою чергу, смарт технології як основа діджиталізації – це технології, які формують нову стратегію управління, обумовлену цифровими характеристиками процесів, й дозволяють державі адаптувати національну економіку до цифрового простору. У сфері сільського господарства смарт-технології ще називають сільськогосподарськими технологіями або *agritech*. Вони охоплюють застосування сучасних технологій у поєднанні з Інтернетом для глобальної реконструкції практики сільського господарства, технологічної трансформації аграрного сектору в контексті переходу до смарт-технологій [6, с. 65].

Незважаючи на складнощі, зумовлені режимом воєнного стану, у 2024 році українські агрохолдинги успішно використовують передові цифрові інструменти в усіх галузях своєї діяльності. Широкий спектр цифрових рішень, які вже впроваджені найбільш впливовими агрокомпаніями України, представлено щодо управління: ресурсами підприємства; взаємовідносинами з клієнтами; закупками; майстер-даними; персоналом; процесом вирощування птиці; датчиками моніторингу; автоматичним поливом; автоматизацією вагових систем; застосуванням сільськогосподарських дронів для моніторингу полів; використанням штучного інтелекту та ІТ-технологій; власним *Farm Management System*; додатком «Мобільний агроном»; модулями збору, візуалізації та аналітики даних *Field ID* та ін. [5].

Водночас, доволі цікавим є дослідження запровадженого у 2022 році Міністерством цифрової трансформації України індексу цифрової трансформації, який є основним і важливим інструментом для оцінки прогресу країни у сфері цифрової трансформації. Так, за результатами дослідження, середній показник індексу цифрової трансформації в Україні у 2023 році становив 0,632 бали з 1 можливого, що на 0,019 пунктів нижче порівняно з 2022 роком. Водночас, загалом, індекс цифрової трансформації в Україні демонструє позитивну динаміку зі значним потенціалом для зростання [7, с. 135–136].

На підставі викладеного, можна підсумувати, що цифрова трансформація сільського господарства є одним з важливих складників не лише обраного Україною напрямку європейської інтеграції, але й сталого розвитку агросфери загалом. Найвне правове регулювання агроінформаційних відносин у сфері цифрової трансформації як складника предмета аграрного права України на сьогодні характеризується значною недосконалістю, що зумовлено як низкою об'єктивних чинників (стрімкість розвитку вказаних новелістичних відносин, широкомасштабна війна), так і причинами суб'єктивного характеру (невиконання визначених відповідними концепціями та стратегіями завдань щодо вдосконалення правового регулювання відносин у сфері цифрової трансформації тощо). Відповідно, можна констатувати низку проблем у нормативно-правовому забезпеченні відносин з цифрової трансформації аграрних відносин: розпорошеність норм, що регулюють вказані відносини в численних актах законодавства різної юридичної сили і різної галузевої належності, відсутність уніфікованої законодавчо визначеної термінології, значна кількість прогалин, а головне – відсутність стрижневого спеціального закону, який би визначав основні засади і специфіку правового унормування таких новелістичних відносин в системі предмета аграрного права. Проте, вказане є підґрунтям для удосконалення чинного аграрного законодавства й проведення подальших досліджень, зважаючи на актуальність та практичну цінність розвитку агроінформаційних відносин у сфері цифрової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Курман Т. В. Агросфера як основа сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. *Наук. вісник Нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 2. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pnvau_prav_2014_197%282%29__9 (дата звернення: 02.11.2024).
2. Костенко С. О. Трансформація предмету аграрного права України. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 290–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_37. (дата звернення: 02.11.2024).
3. Ващишин М. Я. Тенденції розвитку аграрного права України. *Наук. вісник Нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 63–67 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_4_21 (дата звернення: 02.11.2024).
4. Ващишин М. Я. До питання про критерії самостійності аграрного права як галузі права. *Право і суспільство*. 2014. №4. С. 114–119 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_4_21 (дата звернення: 02.11.2024).

5. Алексеева О. В., Мазур К. В., Кривогубець В. А. Діджиталізація як важливий фактор формування конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління*. 2024. №12. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-04-06> (дата звернення: 04.11.2024).

6. Гавкалова Н. Л. Технологічні трансформації агропромислового сектору національної економіки в контексті переходу до смарт-технологій. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. №6 (17). С. 63–70. DOI: 10.30857/2786–5398.2023.6.6 (дата звернення: 04.11.2024).

7. Пріхно І., Марченко О. Розвиток цифрової трансформації економіки регіонів України: виклики та перспективи. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. №3 (12). С. 133–138. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.12–24> (дата звернення: 04.11.2024).

Осадча Анастасія Олегівна

аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Населення світу зростає значними темпами, використовуючи все активніше природні ресурси агросфери, що здатне створити загрозу для майбутніх поколінь в реалізації права на поживну і здорову їжу, чисте повітря тощо. Саме технології стають рушійною силою для змін в кожній сфері життєдіяльності людини, аграрний сектор не є виключенням. Новітні технології є підґрунтям сталого розвитку сільського господарства. Однією з них є точне землеробство (precision farming). Основи точного сільського господарства (precision agriculture), а саме просторові та часові зміни в ґрунті та їх зв'язок з факторами урожаю в межах одного поля оцінювалися століттями. Ще у раннях релігійних текстах є згадки про це, приміром, у Притчі про сіяча у Біблії (Євангеліє від Матвія 13:8.) [1, с. 267].

Вже на початку 20-го століття з'являються перші дослідження цього питання, зокрема, у роботах Лінслія і Бауера (Linsley & Bauer) 1929 року – «Іллінойська сільськогосподарська дослідна станція», а також Едена

та Маскелла (Eden & Maskell) 1928 року – «Вплив неоднорідності ґрунту на ріст і врожайність посівних культур», у яких було закладено першооснови точного землеробства. У свою чергу, Джонсон, Шчафер, Йоунг (Johnson C. E.; Schafer R. L.; Young S. C.) у 1983 році у своїй праці сформулювали концепцію «клієнторієнтованої системи обробітку ґрунту» (custom prescribed tillage) [1, с. 267].

Науковці спостерігали, як автоматизація, системи датчиків, системи визначення місця розташування та інформаційні технології поступово трансформують виробництво сільськогосподарських культур. За їх прогнозами, майбутня сільськогосподарська техніка автоматично контролюватиме встановлення дій на основі даних про ґрунт, урожай та клімат [1, с. 267–268].

На сьогодні системи точного землеробства активно використовуються аграріями в Україні. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization – FAO), площа, де використовуються технології точного землеробства в Україні, вже становить вражаючі 8,4 млн. га, 45 відсотків площі використовуються фермерами та іншими сільськогосподарськими підприємствами [2].

Понад 50 відсотків українських фермерів, які наразі застосовують технології точного землеробства, зацікавлені в подальшому їх застосуванні, проте їх розвиток і поширення гальмують наступні чинники:

1. Брак належного правового регулювання. Наразі розроблені лише рамкові і програмні документи, що визначають загальне бачення держави щодо точного землеробства, а саме:

– Указ Президента від 30.09.2019 № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», який визначає однією з цілей «подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» [3];

– Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 року № 67-р. «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», яке визначає важливим напрямком впровадження цифрового землеробства [4];

– Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 року № 787 «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня», яка відносить до таких напрямів запровадження системи екологічно збалансованого управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення у післяво-

енний період, а також провадження ресурсоефективних технологій вирощування посухостійких сортів та гібридів сільськогосподарських культур, впровадження сучасних кліматично орієнтованих технологій обробітку ґрунту, зокрема технології мінімального обробітку ґрунту (no till, low till) [5].

Враховуючи досвід інших держав, актуальною є розробка спеціальних нормативно-правових актів у цій сфері. У Сполучених Штатах Америки ще у 1992 році було прийнято низку законів, які об'єднуються загальною назвою – Політика дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) (Policy Act. Land Remote Sensing Policy Act of 1992, 15 U. S. C. 5601 et seq.27). Ці акти спрямовані на забезпечення національної безпеки та виконання міжнародних зобов'язань США в частині ДЗЗ; законодавчу підтримку розробки цивільних дослідницьких програм та демонстрації можливостей застосування технологій ДЗЗ; підтримку постійно діючого глобального архіву супутникових даних, які можуть використовуватись для довгострокового моніторингу змін навколишнього середовища. Іншим нормативно-правовим актом, що регулює це питання є Публічний закон № 111–314 від 2010 р. (розділ 51, Кодексу США, Національні та комерційні космічні програми від 18.12.2010 р.), що закріплює принципи ліцензування доступу до супутникових даних та наземного сегмента (довгострокове зберігання, надання, обмін з юридичними особами приватного права), оцінку ризиків виконання таких програм, обов'язки профільних міністерств тощо [6, с. 60–61]. Слід підкреслити, що впровадження технологій точного землеробства має певні переваги і для самої держави. Зокрема, відповідно до вказаних вище актів Національною службою сільськогосподарської статистики у співпраці з Департаментом сільського господарства США було розроблено шар даних орних земель (cropland data layer – CDL). Система CDL відіграє значну роль в інформуванні державних органів щодо незалежної оцінки посівних площ, стану посівів та прогнозування врожайності. Вона спостерігає за 114 сільськогосподарськими культурами протягом вегетаційного періоду [2, с. 108]. Отже, використовуючи інформацію, зібрану за допомогою технологій точного землеробства, держава може здійснювати моніторинг та прогнозування показників аграрного виробництва.

2. Недостатня державна підтримка аграрних товаровиробників: обсяг державної підтримки національного агросектору в десятки разів менший за дотації агросектору в ЄС. Зокрема, Закон України «Про Державний бюджет на 2025 рік» визначає фінансову підтримку тваринництва та пе-

робробки сільськогосподарської продукції, відповідно запланований обсяг підтримки агросфери складає 6 млрд. грн. Проте наразі відсутні прямі чи непрямі субсидії з боку держави, програми підтримки у разі використання/закупівлі обладнання/замовлення послуг у сфері точного землеробства. Разом з цим, планується підтримка та компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, що може стати стимулом для її національних виробників.

Іншим проблемним аспектом є те, що зміни в законодавстві не спрямовані на сприяння здійсненню сільськогосподарської діяльності у період воєнного стану, що унеможливує запровадження нових технологій, зокрема, й точного землеробства. Прикладом цього є збільшення податкового навантаження для агровиробників відповідно до Закону України від 10.10.2024 № 4015-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану», а також запровадження режиму експортного забезпечення відповідно до Постанови КМУ від 29.10.2024 року № 1261 «Про запровадження режиму експортного забезпечення».

Отже, впровадження точного землеробства, безумовно, має ряд переваг, як для держави і її населення, так і для агровиробників, проте відсутність належного правового регулювання перешкоджає впровадженню й гальмує розвиток технології точного землеробства в Україні.

Список використаних джерел:

1. John V Stafford. Implementing Precision Agriculture in the 21st Century. *Journal of Agricultural Engineering .Research*. 2020. Vol. 76, Issue 3. Pp. 267–275. URL:<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0021863400905778> (дата звернення 28.11.2024)
2. Prikhodko, D.; Sikachyna, O.; Pedersen, E.; Sylvester, G.; Rybchynshyi, R. Digital technologies in the grain sector of Ukraine. 2023. URL: <https://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/1632192/> (дата звернення 28.11.2024)
3. Указ Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 28.11.2024)
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17.01.2018 року № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 28.11.2024)

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 року № 787 «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.11.2024)

6. Шелестов А. Ю. Стан моніторингу фактичного використання сільськогосподарських земель в провідних країнах на основі супутникових даних. А. Ю. Шелестов, Б. Я. Яйлимов. Український журнал дистанційного зондування Землі. 2017. № 12. С. 59–66. URL: <https://ujrs.org.ua/ujrs/article/view/93/pdf> (дата звернення 28.11.2024)

7. Закон України «Про Державний бюджет на 2025 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення 28.11.2024)

8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» від 10.10.2024 № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text>

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження режиму експортного забезпечення» від 29.10.2024 року № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.11.2024).

Терехов Микола Ігорович
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРОСФЕРИ ЯК НАПРЯМ АГРАРНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Необхідність реалізації Глобальних цілей сталого розвитку і адаптації національного аграрного законодавства до вимог і стандартів права Європейського Союзу надають виключної актуальності дослідженню правових засад сталого розвитку агросфери представниками науки аграрного права.

Проблематиці сталого розвитку присвячено роботи низки представників філософської, юридичної та економічної наук. Серед представників аграрно-правової науки дані питання стали предметом наукових розробок таких вчених, як: О. В. Гафурова, В. М. Єрмоленко, Т. О. Коваленко, І. М. Кульчій, Т. В. Курман, Н. О. Мартинова, В. В. Носік, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, О. М. Туєва, М. В. Шульга та ін. Слід

зазначити, що переважна частина названих вчених є представниками кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 55-й річниці створення якої як структурного підрозділу Університету присвячено даний Всеукраїнський круглий стіл. Тож внесок представників Харківської наукової школи аграрного права у дослідження вказаної проблематики важко переоцінити.

Аналіз існуючих наукових підходів щодо сталого розвитку агросфери надає змогу виокремити декілька основних напрямів. Так, перший з них – це дослідження правових засад сталого розвитку села і сільських територій (О. В. Гафурова, В. М. Єрмоленко, І. М. Кульчій, Н. О. Мартінова, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич). Другий присвячено правовому забезпеченню сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, як традиційного, так і альтернативних його форм (Т. В. Курман, О. М. Туєва). Третій зосереджено на правових основах сталого сільськогосподарського землекористування (В. В. Носік, М. В. Шульга, Б. В. Даниленко).

На даний час сформовано підґрунтя для проведення комплексного дослідження, присвяченого сталому розвитку агросфери саме як принципу аграрного права, що має об'єднати всі сфери його реалізації: виробничу, екологічну та соціальну та ін. Таких досліджень, на жаль, досі не проводилося. Між тим у спеціальній аграрно-правовій літературі науковці вказують на існування принципу сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та принципу сталого розвитку соціальної сфери або сільських територій [1, с. 48; 2, с. 19].

Як вбачається, не слід ототожнювати сталий розвиток агросфери зі сталим розвитком сільськогосподарського виробництва чи соціальної сфери або сільських територій. Адже сталий розвиток агросфери є більш широкою категорією й охоплює, як всі елементи агросфери (традиційне сільськогосподарське виробництво, його альтернативні форми, соціальну сферу села, сільські території), так і її ресурси (наприклад, землі сільськогосподарського призначення, водойми для ведення аквакультури тощо). Сталий розвиток агросфери як стабільний і незворотний процес прогресивних цілеспрямованих змін на основі досягнень науки й техніки, який забезпечує її успішне функціонування в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людей [3, с. 164] з метою вирішення глобальної продовольчої та агроекологічної проблем, є категорією, що має охоплювати всі її елементи. Тож категорія «сталий розвиток агросфери» включає і сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, і сталий соціаль-

ний розвиток сільських територій, і стале сільськогосподарське земле- та природокористування тощо.

Аналіз цілей і пріоритетів нової спільної аграрної політики ЄС на період 2023–2027 років дозволяє дійти висновку про необхідність для України дотриманням суворих екологічних і безпекових норм права ЄС, що, безумовно, вимагає забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та стандартів у цій сфері, зокрема, збільшення частки органічного землеробства, збереження біорізноманіття та агроландшафтів, відмови від хімічно синтезованих добрив і засобів боротьби з шкідниками, бур'янами і хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, впровадження адаптивних, кліматично стійких форм аграрного виробництва тощо. Це дозволить аграрному сектору України не лише адаптуватися до змін клімату, але й вирішити проблему гарантування продовольчої безпеки та забезпечити його конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Отже, розглянувши напрями наукових досліджень проблематики сталого розвитку агросфери, можна стверджувати, що на сьогодні вкрай актуалізувалися питання доктринального опрацювання сталого розвитку агросфери як одного з базових принципів сучасного аграрного права. Це повною мірою відповідає сучасному стану розвитку аграрних відносин й зумовлено необхідністю реалізації Глобальних цілей сталого розвитку в агросфері та євроінтеграційними прагненнями нашої держави. Ґрунтовне і комплексне дослідження даного галузевого принципу аграрного права, безумовно, сприятиме забезпеченню подальшого розвитку аграрно-правової доктрини, збагаченню її понятійно-категоріального апарату, а його запровадження в нормотворчу практику, в свою чергу, – удосконаленню правового регулювання аграрних відносин.

Список використаних джерел:

1. Аграрне право: підручник / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін.; за ред. А. М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2021. 416 с.
2. Аграрне право: підручник / [Т. В. Курман (кер. авт. кол.), Ю. Ю. Бакай, В. І. Гордєєв та ін.]; за ред. Т. В. Курман. Харків: Право, 2024. 472 с.
3. Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: моногр. Харків: Юрайт, 2018. 376 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18665/1/Kurman_2018_mon.pdf (дата звернення: 25.11.2024).

Шудров Вячеслав Сергійович
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПЕРЕВАГИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АГРОІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Протягом останнього десятиліття науковцями акцентується увага на питаннях безпечного і здорового довкілля, адже саме стан навколишнього природного середовища є вагомим чинником, що впливає на здоров'я, тривалість і якість життя людини. Звичайно, що у цьому контексті аграрна сфера є ключовою, бо саме вона забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції як сировини для харчової галузі, а також продуктів харчування для населення.

Із початком повномасштабного вторгнення РФ аграрний сектор України стикається з численними викликами та проблемами, які суттєво впливають на його функціонування та розвиток. Звісно, не менш складним, буде й етап післявоєнної відбудови України, оскільки уже зараз є значна кількість проблем, що потребують вирішення і відповідного реагування з боку держави та суспільства. Так, за даними Центру досліджень продовольства та землекористування, збитки та втрати аграрного сектору складають 80 млрд. доларів [1, с. 4]. І, як ми розуміємо, ця цифра буде ще збільшуватися.

У зв'язку з цим, вважаємо, що дослідження правового регулювання процесу залучення інвестицій в аграрний сектор України може слугувати основою не лише для створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, але й для сталого агроінноваційного розвитку.

Слід погодитися з думкою Д. Ю. Кондратенко, що розвиток аграрного сектору в умовах воєнного стану можливий лише завдяки поліпшенню й налагодженню інвестиційної діяльності, а також, безумовно, належній державній підтримці й запровадженню інновацій [2, с. 114].

Але для цього потрібно розробити вигідні умови та зрозумілий формат співпраці, і таким форматом цілком може стати публічно-приватне партнерство (далі – ППП).

Необхідно зазначити, що в законодавстві України використовується термін «державно-приватне партнерство», у той час як законодавство

і практика інших країн частіше використовує термін «публічно-приватне партнерство». Однак, погоджуюсь з підходом А. О. Мазалової, яка наголошує, що більш доцільно використовувати саме останній варіант, оскільки він включає в себе не лише центральні, а й місцеві органи влади, а також органи місцевого самоврядування [3, с. 7].

Виходячи з аналізу Закону України від 01.07.2010 «Про державно-приватне партнерство», на даний момент вітчизняна система державно-приватного партнерства характеризується наступними ознаками:

1) ефективність, оскільки проект створений в ході реалізації умов державно-приватного партнерства має нести більшу ефективність, аніж в разі здійснення такого проекту винятково представниками держави. Здійснюється це в сферах створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років);

3) у будь-яких проектах державно-приватного партнерства мають бути чітко визначені основні ризики для діяльності державного та приватного партнера, а також розмежована відповідальність між ними;

4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства;

5) основною формою реалізації державно-приватного партнерства в Україні є концесія;

6) широкий перелік сфер в яких використовується ППП. Це знаходить підтвердження і у спеціальній літературі [4, 5, с. 374].

Як зазначають Д. Д. Задихайло та А. М. Савченко, для іноземних приватних партнерів встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, а також гарантуються рівні права при здійсненні державних закупівель. Державно-приватне партнерство – це спільний бізнес-проект держави та приватного інвестора на взаємовигідних умовах. Для бізнесу ДПП створює можливість зайти у проект зі стабільним попитом і гарантіями фінансування, а для держави – це спосіб залучити приватні кошти в інфраструктуру й знизити свої витрати [5, с. 373].

Водночас, даний механізм має й свої недоліки, зокрема й в агросфері, серед яких:

1. брак належного законодавчого регулювання різних видів договорів, у межах яких може реалізовуватися ППП в агросфері;

2. низька активність держави в аспекті гарантійного забезпечення фінансової надійності проектів ППП в аспекті виконання фінансових зобов'язань;

3. занадто бюрократизована процедура участі в ППП;

4. особлива уразливість угод в рамках ППП для корупції, оскільки той же перегляд умов договорів знаходиться поза полем зору як держави, так і громадськості, адже відбувається на етапі після завершення тендера;

5. відсутність пільг та інших видів заохочень з боку держави, які б могли позитивно вплинути на досягнення компромісів у випадку розбіжностей в інтересах та цілях представників органів державної влади і приватних аграрних підприємств.

Шляхи виправлення ситуації – у вдосконаленні чинного законодавства, розробці системи державних гарантій підтримки, зміні процедури затвердження проектів ППП в агросфері.

Що ж стосується безпосередньої користі для агроінноваційного розвитку, то оскільки однією з основних проблем аграрного сектору України є недостатність фінансових ресурсів для впровадження сучасних технологій та інших видів агроінновацій, саме завдяки механізму ППП приватні інвестори зможуть забезпечити фінансування агроінновацій, зокрема, технологій точного землеробства та інших адаптивних форм аграрного виробництва, автоматизації процесів і розвитку біотехнологій, альтернативних та безпечних засобів захисту й зберігання зерна, популяризації і збільшення частки органічного сільськогосподарського виробництва, роботизації окремих виробничих процесів тощо. Це дозволить значно підвищити продуктивність і ефективність аграрного виробництва, сприяючи сталому розвитку агросфери.

Також ППП в агросфері за умов належного правового забезпечення створить сприятливі умови для залучення іноземних інвесторів, які мають доступ до сучасних аграрних технологій і передових практик. Участь іноземних партнерів у таких проектах забезпечить: передачу новітніх знань і навичок; розвиток інфраструктури, необхідної для впровадження агроінновацій; підвищення стандартів аграрного виробництва, що відповідають міжнародним вимогам та ін.

Безперечно, агроінноваційний розвиток неможливий без інвестицій у наукові дослідження. ППП дозволяє об'єднати фінансові ресурси держави і приватного сектору для розробки нових сортів сільськогосподарських рослин, дослідження впливу змін клімату на сільськогосподарське виробництво та адаптації до них, а також впровадження методів сталого

землеробства. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національного аграрного сектору та науки на світовій арені.

Спільні проєкти в межах ППП забезпечать модернізацію логістики, зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції. Важливим в цьому аспекті буде створення дослідницьких центрів, які стануть платформою для розробки та тестування агроінноваційних технологій, що сприятиме швидшому впровадженню агроінновацій у виробництво.

Окрім того, використання інноваційних рішень у межах ППП сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля. Приміром, технології точного землеробства дозволять оптимізувати використання ресурсів, таких як добрива та вода, а також сприятимуть зниженню рівня забруднення ґрунтів і атмосферного повітря.

Інновації, впроваджені завдяки ППП в агросфері, дозволяють Україні конкурувати на міжнародному аграрно-продовольчому ринку, збільшуючи обсяги експорту продукції з високою доданою вартістю.

Отже, публічно-приватне партнерство може стати дієвим механізмом залучення додаткових інвестицій, спрямованих на впровадження агроінноваційних технологій та інших видів агроінновацій, що, в свою чергу, дозволить Україні не лише відновити аграрний потенціал в повоєнний період, але й чітко закріпити свої позиції серед провідних країн-виробників сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. С. 33 URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (дата звернення 23.11.2024);

2. Кондратенко Д. Ю. Правове регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. № 3 (32). С.113–131. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/575/655> (дата звернення 23.11.2024);

3. Мазалова А. О. Удосконалення механізму публічно-приватного партнерства в Україні (правовий аспект). *Теорія і практика правознавства*. 2018. № 1 (13). С.1–12.

4. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. Відомості Верховно Ради України. 2010. № 40. ст. 524. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення 23.11.2024)

5. Задихайло Д. Д., Савченко А. М. Законодавство України про публічно-приватне партнерство як інструмент екологізації господарської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С. 373–376. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/88>

НАУКОВІ ДОПОВІДІ СТУДЕНТІВ

Васянович Дарина Олександрівна

студентка 4 курсу 6 групи

факультету юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Задорожна Альона Вікторівна

студентка 4 курсу 6 групи

факультету юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ВІДКРИТТЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У 2014 році Україна підписала та згодом ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку. Документ визначає зобов'язання України щодо приведення внутрішньої політики та законодавства у відповідність до *acquis communautaire* ЄС. Важливим кроком у цьому стало зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення у 2020 році. Також здійснено заходи для підвищення прозорості управління земельними ресурсами, зокрема, інтеграцію Державного земельного кадастру з реєстром прав на нерухоме майно, та проведено законодавчі зміни для гармонізації земельних відносин із європейськими стандартами.

Водночас перед Україною постають серйозні виклики, одним із яких є питання дозволу на придбання земель сільськогосподарського призначення іноземними громадянами. Наразі заборона на набуття права власності цих земель громадянами країн ЄС є порушенням принципу недискримінації, який є фундаментальним для правової системи Європейсько-

го Союзу. Для України, яка декларує прихильність до європейських цінностей і прагне стати повноправним членом ЄС, такі обмеження є суперечливими.

Питання залучення іноземного елементу до ринку землі України є предметом активних наукових дискусій, що зумовлено як потенційними вигодами, так і ризиками такого підходу. У сучасних умовах це питання набуває особливої актуальності, оскільки відкрита модель ринку землі може стати важливим чинником у процесі відновлення економіки країни після війни. Наприклад, голова правління Ощадбанку С. Наумов підкреслює, що допуск іноземних інвесторів до ринку землі після завершення бойових дій може стати ключовим драйвером повосенної відбудови України. За його словами, це сприятиме залученню значних інвестицій у сільськогосподарський сектор, підвищенню вартості землі та стимулюванню економічного зростання загалом [1]. Водночас інші дослідники застерігають про можливі негативні наслідки такого підходу, зокрема, зняття обмежень на продаж земель сільськогосподарського призначення юридичним особам, у тому числі з іноземним капіталом, може призвести до концентрації земель у великих агрохолдингах. Це, своєю чергою, створить суттєві перешкоди для розвитку малого фермерства, оскільки дрібні сільгоспвиробники через обмежені фінансові можливості не зможуть ефективно конкурувати на відкритому ринку [2].

Згідно з ч. 2 ст. 81 Земельного кодексу України, іноземці та особи без громадянства можуть набувати у власність земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів або за їх межами, якщо там розташовані їхні об'єкти нерухомості. Підставою для такого набуття є цивільно-правові договори (купівля-продаж, дарування, міна тощо), спадкування або викуп ділянки під нерухомістю. Проте землі сільськогосподарського призначення залишаються недоступними для іноземців. Їх можна отримати лише у спадок із зобов'язанням відчужити протягом року. У разі порушення цього терміну ділянка конфіскується за рішенням суду (п. «е» ч. 1 ст. 140 ЗК України). Таким чином, ринок сільськогосподарських земель в Україні залишається закритим для іноземців.

З урахуванням стратегічного курсу України на євроінтеграцію, у перспективі питання допуску іноземців до ринку земель сільськогосподарського призначення може стати неминучим. Аналіз досвіду країн, які раніше входили до соціалістичного табору і зіштовхувались з подібними викликами, дозволяє оцінити можливі шляхи адаптації українського законодавства до європейських стандартів. Розглянемо декілька з них.

Наприклад, у Словаччині, починаючи з 2014 року було прийнято Закон «Акт про набуття права власності на землю сільськогосподарського призначення та внесення змін до деяких законів» щодо обігу сільськогосподарських земель обмежує їх придбання лише для фізичних осіб, які мають не менш ніж трирічний досвід у сільськогосподарській діяльності. Покупцями можуть стати лише ті, хто проживає на території країни не менше десяти років, або юридичні особи, зареєстровані в Словаччині упродовж аналогічного періоду. Пріоритет при купівлі віддається жителям громади, де розташована ділянка, що сприяє підтримці місцевого населення [3]. Однак існують виклики, такі як велика частка земель у співвласності та значний відсоток угідь, що належать невідомим власникам і здаються в оренду великим агрохолдингам.

У Румунії відповідно до Закону № 17 від 7 березня 2014 року «Щодо деяких заходів щодо врегулювання купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, розташованих за межами міста...» ринок сільськогосподарських земель був відкритий для продажу [4]. 94% таких угідь перебувають у приватній власності. Частка земель, які належать іноземцям, становить близько 11%. Законодавство країни передбачає пріоритет для співвласників, орендарів і власників сусідніх ділянок у разі продажу землі. Якщо такі покупці не виявляють інтересу, власник отримує право самостійно обирати покупця.

В Угорщині, де ринок сільськогосподарських земель функціонує з 1989 року, 86% угідь знаходяться у приватній власності. З 2011 року право на їх придбання отримали громадяни ЄС, а також юридичні особи та інші суб'єкти, за умови дотримання низки вимог. Наприклад, відповідно до Закону «Про обіг земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення» покупець має довести свою професійну компетентність у сфері сільського господарства, а також зобов'язується особисто займатися фермерством протягом п'яти років після купівлі. Максимальна площа земельної ділянки, що може перебувати у власності однієї особи, обмежена 300 гектарами [5].

Польща, як сильна аграрна країна, є прикладом для України у реформуванні ринку землі. Її земельна реформа, започаткована 19 жовтня 1991 року Законом «Про управління державною сільськогосподарською нерухомістю», вважається однією з найуспішніших серед країн колишнього соцтабору. Цей закон забороняв продаж сільськогосподарських земель іноземцям, проте з часом були внесені зміни, зокрема щодо спадкування. У 2003 році прийняли новий Закон «Про формування сільського

господарства», але питання купівлі землі іноземцями залишалося неврегульованим. Польща тривалий час протидіяла відкриттю ринку землі для іноземних інвесторів, однак під тиском ЄС зняла обмеження. Попри це, для іноземців залишилися певні умови: проживання в Польщі не менше 5 років або шлюб з громадянином країни. Також діє обмеження на володіння ділянкою до 500 га. На початку реформи, у 2004 році, встановлювали мінімальну ціну для земельних ділянок, через що значна частина землі була продана за низькими цінами. Наразі Польща розробила систему, яка регулює доступ іноземців до ринку землі, враховуючи національні інтереси [6]. За роки проведення земельної реформи Польща змогла створити таку систему, яка є прибутковою, і контрольованою, що забезпечує стабільність і процвітання ринку землі.

З огляду на необхідність гармонізації українського законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, актуальним є питання залучення іноземного елемента до функціонування ринку землі. Аналіз досвіду інших європейських країн свідчить про доцільність присутності іноземного капіталу в даній сфері. Водночас, з метою захисту інтересів українського сільськогосподарського сектору та громадян, необхідно запроваджувати відповідні обмежувальні положення, що забезпечуватимуть баланс між відкритістю ринку земель сільськогосподарського призначення та національними інтересами.

Список використаних джерел:

1. Наумов С. Чи варто дозволити іноземцям купляти українську землю після війни? URL: <https://www.oschadbank.ua/news/ci-varto-dozvoliti-inozemcam-kuplati-ukrainsku-zemlu-pisla-vijni> (дата звернення: 20.11.2024).

2. Гринчук Ю. С., Шапенко Т. О., Шемігон О. І. Управління землями сільськогосподарського призначення як новою складовою ринку землі в Україні: передумови становлення й проміжні результати. *Efektivna ekonomika*. 2023. № 11. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2478> (дата звернення: 20.11.2024).

3. Акт про набуття права власності на землю сільськогосподарського призначення та внесення змін до деяких законів : Закон від 31.05.2014 № 140. URL: https://www.zakonypreudi.sk/zz/2014-140#google_vignette (дата звернення: 20.11.2024).

4. Щодо деяких заходів щодо врегулювання купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, розташованих за межами міста, та внесення змін до Закону № 268/2001 щодо приватизації комерційних компаній, які управляють державними та приватними землями для сільськогосподарських цілей

та заснування Державного агентства доменів ЗАКОН №. 17 від 07.03.2014 щодо деяких заходів щодо врегулювання продажу : Закон від 07.03.2014 № 17. URL: <https://www.madr.ro/terenuri-agricole/legislatie/1-lege-nr-17-din-7-martie-2014.html> (дата звернення: 21.11.2024).

5. Про обіг земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення: Закон від 12.12.2013 № СХХІІ. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300122.tv> (дата звернення: 21.11.2024).

6. Про формування системи сільського господарства : Закон від 11.04.2003 № 64 URL: https://orka.sejm.gov.pl/proc4.nsf/ustawy/401_u.htm (дата звернення: 21.11.2024).

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Гаркуша Вероніка Юріївна
студентка 4 курсу 3 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗЕМЕЛЬНИЙ СЕРВІТУТ ТА СУПЕРФІЦІЙ: ВІДМІННОСТІ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Земельний сервітут і суперфіцій є ключовими інститутами земельного права, які сприяють ефективному використанню земельних ділянок. Відмінності між цими правовими поняттями мають велике значення для правозастосовчої практики в сфері земельних правовідносин. Тому видається доцільним розглянути основні особливості земельного сервітуту й суперфіцію, їх правове регулювання та відмінності між ними.

Почнемо з інституту права земельного сервітуту, який має довгу історію становлення та розвитку у світовому масштабі. Перші згадки про правове регулювання сервітутів з'явилися ще в законах XII Таблиць у Стародавньому Римі. У той час земельними ділянками користувалися окремі родини, однак вони все ж залишалися у власності громади. Землі не були рівнозначними, тому власники ділянок з певними перевагами були зобов'язані дозволяти сусідам користуватися ними. Це право корис-

тування земельною ділянкою отримало назву «сервітут». Якщо ж звернутися до вітчизняного досвіду, то на території України перші правові норми про земельні сервітуту були зафіксовані у Книгах Законних періоду Київської Русі. Цей правовий акт регулював земельні відносини XII–XIV століть. У його тексті згадувалося, зокрема, про право землевласника приймати рішення щодо дозволу стоку води з чужого млина на своїй землі. Що ж до часів незалежної України, то зародження інституту земельного сервітуту бере початок з прийняття Земельного кодексу України в 2001 р. [1] та Цивільного кодексу України в 2003 р. [2]. Питання сервітутних відносин регулюються главою 16 Земельного кодексу України та главою 32 Цивільного кодексу України. Відповідно до ст. 98 Земельного кодексу України, право земельного сервітуту полягає у праві власника або користувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою. Сервітут може встановлюватися на основі договору, закону, заповіту або рішення суду. Звернувшись до ст. 401 Цивільного кодексу України, можна виокремити визначення «право користування чужим майном (сервітут) – це право, яке може бути встановлене стосовно земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна з метою задоволення потреб, які інакше задовольнити неможливо». Це право може бути надано власнику суміжної ділянки або певній особі в індивідуальному порядку (особистий сервітут). Отже, цивільне законодавство ототожнює поняття «сервітут» та «право користування чужим майном», а також розширює встановлення сервітуту не лише для земельних ділянок, а також і для іншого майна. Земельний сервітут надає право власнику чи користувачу земельної ділянки обмежено використовувати сусідню земельну ділянку. Сервітут може діяти безстроково чи тимчасово, на платній або безоплатній основі, але без реєстрації права власності на цю земельну ділянку. Сервітутні дії охоплюють, зокрема, право проходу, прокладання комунікацій тощо, при цьому права власника земельної ділянки не мають порушуватися. Якщо виникають спори, рішення ухвалюється судом за заявою зацікавленої сторони. Реєстрація сервітуту здійснюється згідно із Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Що ж до суперфіцію, то даний правовий інститут також був заснований в Стародавньому Римі, звідки і був рецепітований в наше законодавство. В українському законодавстві користування земельними ділянками за договором суперфіцію здійснюється відповідно до положень глави 16–1

Земельного кодексу та глави 34 Цивільного кодексу. Згідно зі статтями 102–1 Земельного кодексу України та 413 Цивільного кодексу України, право використовувати чужу земельну ділянку для забудови (суперфіцій) може виникати на основі укладеної угоди між власником ділянки та особою, яка має намір її використовувати з такою метою, або за умовами заповіту. Суперфіцій є актуальною темою для дискусій серед науковців, аналізуючи які, можна знайти авторські визначення цього права. Наукові підходи до визначення суперфіцію зосереджуються на характеристиках цього права, таких як його спадковості, відчужуваності та оплатності, а також на конкретних цілях, як-от забудова. Н. В. Ільків детально описує суперфіцій як спадкове право на володіння і користування чужою землею виключно для забудови на певний строк або безстроково, підкреслюючи комплексний характер інституту [3]. А. О. Г. Боднарчук розглядає суперфіцій в загальному плані, акцентуючи на праві володіння і користування для забудови на підставі договору чи заповіту [4].

Право суперфіцію надає можливість використовувати земельну ділянку для зведення житлових, комерційних або промислових об'єктів. Відповідно до ч. 1 ст. 413 Цивільного кодексу України, суперфіцій дозволяє особі будувати та експлуатувати об'єкти на чужій землі в межах визначеного, зазвичай тривалого, строку (до 50 років). Як правило, це право користування земельними ділянками державної чи комунальної власності для забудови не може передаватися іншим особам, крім випадків, прямо передбачених законом, наприклад, при продажу нерухомості, зведеної на цій землі, або якщо суперфіцій був придбаний через земельні торги.

Важливо, що суперфіціарій має право продавати будівлі та споруди, побудовані на ділянці, без згоди власника землі, якщо це не обмежено договором. Ч. 2 ст. 417 Цивільного кодексу України передбачає, що, у разі коли знесення об'єкта заборонено законом (як у випадку житлових будинків чи пам'яток культурної спадщини) або є економічно недоцільним, суд може постановити про викуп власником будівлі земельної ділянки під нею або, навпаки, викуп власником землі будівлі. Суд також може встановити нові умови користування ділянкою для власника об'єкта на певний строк. Суперфіцій потребує державної реєстрації згідно з порядком реєстрації прав на нерухомість. У разі незгоди щодо умов суперфіцію, спір вирішується судом за зверненням зацікавленої сторони, проте на відміну від земельного сервітуту, встановлення суперфіцію в примусовому порядку неможливе.

Отже, проаналізувавши два вище зазначені інститути земельного права, можна виокремити наступні їх відмінні риси. Першою відмінністю є те, що земельний сервітут був закріплений у Главі 16 первісної редакції Земельного кодексу України 2001 р., тоді як норми щодо суперфіцію були додані в Главу 16–1 лише в 2007 р. А отже, першим джерелом правового регулювання суперфіцію в сучасній Україні став Цивільний кодекс України 2003 р. Другою відмінністю є мета використання, яка відрізняється для сервітуту та суперфіцію. Сервітут може бути встановлений у таких сферах, як пошук і розвідка родовищ корисних копалин, їх видобуток; виробництво, транспортування та постачання тепла, а також розподіл і постачання природного газу; виробництво, розподіл та постачання електричної енергії; а також збір, очищення і розподіл води тощо. Договір суперфіцію може укладатися у сферах охорони здоров'я, туризму, відпочинку, рекреації, культури та спорту, а також управління нерухомістю тощо. Наступною відмінністю між земельним сервітутом і суперфіцією є підстави їх встановлення. Обидва можуть виникати на основі договору або заповіту, проте сервітут також може бути встановлений на підставі закону або за рішенням суду. Крім того, важливою різницею між земельним сервітутом і суперфіцією є те, що встановлення земельного сервітуту не позбавляє власника земельної ділянки, на яку він накладається, прав володіння, користування та розпорядження нею. Натомість, у випадку встановлення суперфіцію, власник втрачає право користування земельною ділянкою. Тривалість користування є ще однією суттєвою відмінністю між земельним сервітутом і суперфіцією. Земельний сервітут може бути як безстроковим, так і строковим, залежно від умов договору або рішення суду. Натомість суперфіцій зазвичай встановлюється на тривалий строк, до 50 років. Це зумовлено необхідністю забезпечення стабільності для реалізації будівельних проєктів і експлуатації відповідних споруд.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Ільків Н. В. Суперфіцій як альтернативний спосіб набуття права на забудову земельної ділянки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Випуск 2. 2010. С.117–127.

4. Боднарчук О. Г. Проблемні питання правового регулювання відносин щодо користування чужою земельною ділянкою (суперфіцію) в Україні. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 26 / ред. Ю. В. Цуркан – Сайфуліна. Одеса: Гельветика, 2020. С. 19–24. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1eae727e-584f-4977-875a-ba2b05266146/content>

Науковий керівник: Лісова Тетяна Вікторівна, докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Жернова Альона Юріївна

студентка 4 курсу 6 групи

факультету юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ЕКОЦИД: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Російська агресія на території України призвела не лише до людських жертв, руйнувань та економічних збитків, але й суттєво вплинула на навколишнє середовище. Станом на жовтень 2024 року, за даними офіційного ресурсу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «ЕкоЗагроза», орієнтовні розрахунки збитків завданих довкіллю становлять 2,667 трлн грн. Зокрема, збитки атмосферному повітрю (лісові пожежі, горіння нафти, викиди забруднюючих речовин) – 779,63 млрд, земельним ресурсам (засмічення земель, забруднення ґрунтів) – 1,15 трлн, водним ресурсам (забруднення та засмічення водних об'єктів, самовільно забрана та/або використана вода, забруднення морських вод) – 84,65 млрд, природно-заповідний фонд (засмічення земель, забруднення ґрунтів, лісові пожежі, знищення та пошкодження дерев і рослин, пошкодження рослинного світу, знищення об'єктів тваринного світу, побутове засмічення територій) – 648,33 млрд [1]. Слід враховувати, що це лише приблизні розрахунки, оскільки частина українських територій залишається окупованою. Однак, незважаючи на серйозність наслідків, довкілля досі залишається «мовчазною» жертвою війни.

Одним з найзухваліших фактів екоциду стало руйнування Каховської ГЕС. Через масштабне затоплення під загрозою знищення залишаються 333 види рослин і тварин, що мають різний природоохоронний статус, а також 25 типів оселищ. Крім того, постраждали 5 Рамсарських угідь (Заплава Сім Маяків, Дельта Дніпра, Архіпелаг Великі і Малі Кучугури, Ягорлицька та Тендрівська затоки), низка територій Смарагдової мережі (Каховське водосховище, Дельта Дніпра, Дніпровсько-Бузький лиман, Чорноморський біосферний заповідник, Кінбурнська коса, НПП «Великий Луг», «Білобережжя Святослава», «Березанський», «Олешківські піски»), а також біосферний заповідник «Асканія-Нова» під захистом ЮНЕСКО. Масштабні екологічні наслідки, спричинені підривом Каховської греблі, виходять далеко за межі території України та вже завдали неабиякої шкоди узгодженості та екологічному зв'язку Пан'європейської екологічної мережі (PEEN) [2].

На міжнародно-правовому рівні правова категорія «екоцид» досі не набула правової визначеності. Певні спроби здійснювались фондом «STOP Ecocide», незалежна експертна група запропонувала доповнити Статут МКС відповідною статтею 8 ter, а саме: «незаконні або необґрунтовані дії, вчинені з усвідомленням, що існує суттєва ймовірність спричинення такими діями серйозної та масштабної, або довготривалої шкоди навколишньому середовищу». Експерти зробили спробу надати тлумачення оціночних понять, як-то: «а) «необґрунтовані дії» – безрозсудне ігнорування шкоди, яка була б явно надмірною порівняно з очікуваними соціальними та економічними вигодами; б) «серйозна шкода» – дуже серйозні негативні зміни, порушення або заподіяння шкоди будь-якому елементу довкілля, включаючи серйозний вплив на життя людини або природні, культурні чи економічні ресурси; в) «широкомасштабна шкода» – шкода, яка виходить за межі обмеженої географічної території, перетинає державні кордони або якої зазнає ціла екосистема чи вид, або велика кількість людей; г) «довгострокова шкода» означає шкоду, яка є незворотною або не може бути відшкодована шляхом природного відновлення протягом розумного періоду часу; е) «навколишнє середовище» – Землю, її біосферу, кріосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, а також космічний простір» [3]. На думку, І. В. Яковюка у запропонованому авторами формулюванні екоциду увага сфокусована саме на потенційних наслідках, тобто певному рівні серйозної шкоди, однак не вказуються конкретні протиправні дії [4, с. 129]. Крім того, О. О. Сурілова також наголошує на необхідності відображення конкретних обставин

об'єктивного характеру, що дасть можливість їх правильного трактування [5]. В свою чергу, О. М. Шуміло дотримується позиції наданої експертами стосовно того, що у дефініції не вказані конкретні злочинні дії, оскільки, якщо одні дії будуть названі як заборонені, то інші можуть вважатися дозволеними, тому найкраще ґрунтувати визначення на потенційних наслідках [6].

У Резолюції ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля» від 25.01.2023 р., вказувалось на необхідність кодифікації екоциду як на національному, так і на міжнародному рівнях. До того ж, ПАРЄ підтримує зусилля щодо внесення змін до Римського статуту МКС, шляхом доповнення його новим злочином – екоцид [7]. Європейський парламент та Рада ЄС прийняли Директиву «Захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права» на заміну Директив 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС, з метою посилення покарань за кваліфіковані кримінальні злочини, що призвели до катастрофічних наслідків, таких як масштабне забруднення, промислові аварії з тяжкими наслідками для довкілля або великомасштабні лісові пожежі, спричинили знищення або широкомасштабну та суттєву шкоду, яка є незворотною або довготривалою, екосистемі значного розміру чи екологічної цінності або оселищу в межах природоохоронної території. Ці кваліфіковані кримінальні правопорушення можуть охоплювати поведінку, яку можна порівняти з «екоцидом», що вже охоплюється законодавством деяких держав-членів [8].

Важливою віхою для екологічного правосуддя стало спільне подання пропозиції 9 вересня 2024 року Вануату, Фіджі та Самоа про внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду Генеральному секретарю ООН та Робочій групі з поправок Асамблеї держав-учасниць (ASP). Три тихоокеанські острівні держави закликають міжнародну спільноту додати до переліку злочинів, заборонених міжнародним правом, новий – «екоцид» [9]. Це допоможе розширити міжнародну відповідальність за шкоду, завдану довкіллю.

Наразі на міжнародному рівні триває робота з криміналізації екоциду. Зокрема, Бельгія додала до свого Кримінального кодексу такий злочин. Крім цього нове законодавство щодо екоциду розвивається і в інших країнах, включаючи Перу, Нідерланди, Бразилію, Шотландію, Італію та Мексику. Демократична Республіка Конго (ДРК) стала першою африканською країною, яка заявила про свою підтримку визнання екоциду міжнародним злочином на Конференції ООН з біорізноманіття 2024 року (COP16) [10].

В українському законодавстві, незважаючи на закріплення екоциду в статті 441 КК України, виникає багато проблем для практичного застосування через наявність великої кількості оціночних понять. Науковці пропонують виділити чіткі кількісні і якісні критерії, наявність щонайменше одного з яких свідчатиме про екоцид. Вважаємо, що конкретизація критеріїв, у зв'язку з складністю доведення екологічної шкоди, допоможе у короткий проміжок часу зібрати докази та належним чином зафіксувати факт вчинення екоциду. В основу цих критеріїв вченими-природознавцями покладено знищення певних структурних рівнів живого, зокрема біотопів (оселищ), популяцій видів та угруповань, а також забруднення чи руйнування ландшафту. Дія, яка трактується як «знищення» повинна стосуватися саме унікальних угруповань та біотопів, ендемічних видів, а також тієї природної спадщини, яка підлягає охороні відповідно до міжнародних угод (Бернська конвенція) та визнана міжнародними інституціями, зокрема ЮНЕСКО [11]. Тож, виокремлення таких критеріїв є необхідною умовою для однозначної ідентифікації, реєстрації та розслідування екоциду.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наслідки знищення довкілля сягають далеко за межі України, безпосередньо впливаючи на світ в цілому. На міжнародному рівні не вирішеною залишається проблема криміналізації екоциду. Незважаючи на те, що деякі країни здійснюють кодифікацію екоциду, в Римському статуті Міжнародного кримінального суду досі відсутній такий злочин. На національному рівні виникають труднощі при розслідуванні екоциду, через застосування оціночних понять та бланкетності норм, відсутності практики. Правознавці та екологи пропонують виокремити чіткі якісні та кількісні критерії, які можуть стати інструментом покращення правозастосування в частині використання статті 441 КК України на практиці. Слід внести зміни в Кримінальний кодекс України з урахуванням чітких критеріїв. Зокрема, підтримуємо висновки науковців щодо визнання екоцидом діяння, яке призводить до знищення: (а) популяції більше ніж на 75%, що унеможлиблює її природне відновлення; (б) більше ніж 85% площі оселищ, що унеможлиблює проживання та відтворення на такій території; (в) унікальних видів рослин і тварин, що захищаються відповідно до норм міжнародного права. При формулюванні окреслених критеріїв авторка спиралась на висновки українських правознавців та екологів, щодо виокремлення ознак та критеріїв діяння, яке може вважатися екоцидом [11]. Вважаємо перспективним та обґрунтованим обраний науков-

цями підхід, що критеріями екоциду має стати саме знищення певних структурних рівнів живого, зокрема, популяцій видів та оселищ (біотопів). Адже, види в більшості випадків втрачаються не через безпосереднє знищення особин, а через руйнування їхніх оселищ, що призводить до неможливості їх природного відновлення.

Список використаних джерел:

1. ЕкоЗагроза // Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : Офіційний ресурс. URL:<https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Андрусевич А., Короткий Т., Марушевський Г., Медведєва М., Польовий М., Тропін З., Хендель Н. Попередній екологічний та юридичний аналіз руйнування Каховської ГЕС і його наслідків : аналіт. звіт / Коаліція «Україна. П'ята ранку»; ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень»; Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Київ, 2024. 17 с. URL:<https://yur-gazeta.com> (дата звернення: 11.10.2024).
3. Independent expert panel for the legal definition of ecocide // commentary and core text, June 2021. URL: <https://static1.squarespace.com> (дата звернення: 11.10.2024).
4. Система національної безпеки України у XXI столітті (невійськовий аспект) : монографія / за наук. ред. професора І. В. Яковюка. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2023. 205 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19969/1/SNBU-XXI.pdf> (дата звернення: 11.10.2024).
5. Сурілова О. О. Міжнародна відповідальність за злочин екоциду. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2022. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom30/7.pdf> (дата звернення: 11.10.2024).
6. Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2021/19.pdf (дата звернення: 11.10.2024).
7. Environmental impact of armed conflicts : Resolution 2477 (2023). URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600/html> (дата звернення: 15.10.2024).
8. Protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC : Directive of the European Parliament and of the Council, Brussels, 13 March 2024. URL:<https://data.consilium.europa.eu> (дата звернення: 15.10.2024).
9. Mass destruction of nature reaches International Criminal Court (ICC) as Pacific island states propose recognition of «ecocide» as international crime. *Stop Ecocide International*. URL: <https://www.stopecocide.earth/2024> (дата звернення: 11.10.2024).

10. DRC joins Pacific island nations in call for an international crime of ecocide. *Stop Ecocide International*. URL: <https://www.stopecocide.earth/2024>(дата звернення: 11.10.2024).

11. Баран С. І., Дідух Я. П., Кравченко О. В., Куземко А. А., Мойсієнко І. І., Полянська К. В., Ходосовцев О. Є. Екоцид в українському та міжнародному законодавстві: поняття, ознаки та критерії *Наукові перспективи*. 2024. № 5 (47). URL: <https://epl.org.ua/human-posts/ekotsyd-v-ukrayinskomu-ta-mizhnarodnomu-zakonodavstvi-ponyattya-oznaky-ta-kryteriyi/#> (дата звернення: 11.10.2024).

Науковий керівник: Анісімова Ганна Валеріївна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Калачнюк Дмитро Олександрович
студент 4 курсу 4 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Діяльність публічної влади, спрямована на збереження природних ресурсів, має ґрунтуватися не лише на примусових заходах, але й на створенні зацікавленості для осіб, які зобов'язані дотримуватися правил природокористування, тим самим формуючи в них добровільну належну поведінку. Важливим є забезпечення умов, за яких кожна сторона отримує певну вигоду, що стимулює позитивну поведінку.

Для збереження національного земельного фонду ключовим інструментом в руках держави має бути економічне стимулювання – система заходів, яка мотивує землевласників і землекористувачів дотримуватися правил раціонального землекористування. Це включає створення сприятливих умов, надання пільг та інших преференцій для добровільного впровадження заходів, спрямованих на збереження якості земель та ґрунтів.

Нормативно-правову основу економічного стимулювання закладено у Главі 35 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) та статті 27 Закону України «Про охорону земель». Зокрема, в них визначено форми стиму-

лювання та умови, за яких вони можуть бути реалізовані до конкретного суб'єкта земельних правовідносин, підставу розгляду питання про економічне стимулювання (заява та необхідна документація) та ін. [1; 2; 3, с. 122].

Співставлення ст. 205 ЗКУ та ст. 27 ЗУ «Про охорону земель» показує, що вони не тотожні. Якщо ЗКУ закладає основу, то ЗУ «Про охорону земель», як спеціальний закон у сфері землеохоронних відносин, деталізує умови застосування звільнення від плати за землю, надання податкових та кредитних пільг та компенсації недоодержаної частини доходу за рахунок бюджетних коштів. Крім того, обидва нормативно-правових акти у зазначених вище статтях містять по одному відмінному заходу економічного стимулювання: застосування прискореної амортизації основних фондів землеохоронного і природоохоронного призначення (ст. 27 ЗУ «Про охорону земель») та виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини (ст. 205 ЗКУ). Через відсутність належного тлумачення та реалізації механізму стимулювання, виникає питання, чи є тут колізія щодо форм економічного стимулювання, з урахуванням того, що норми спеціального закону мають перевагу перед нормами загального закону? З урахуванням того, що ці заходи мають різну спрямованість і не виключають один одного, не варто виключати жоден з них з інструментарію економічного стимулювання. В майбутньому, доцільно внести зміни до обох вище наведених нормативно-правових актів та закріпити у відповідних статтях єдиний перелік форм стимулювання, щоб забезпечити принцип правової визначеності [1; 2].

Необхідно погодитися з існуючою думкою в літературі, що реалізація механізму економічного стимулювання потребує чіткої нормативно-правової бази, яка є недосконалою [3, с. 121; 4, с. 123]. Постанову Кабінету Міністрів України, яка мала б відповідно до ч. 5 ст. 27 ЗУ «Про охорону земель» встановлювати порядок економічного стимулювання, так і не було прийнято, хоча з моменту появи цієї норми разом з Законом сплинув вже 21 рік.

Насправді, не варто говорити про те, що механізм економічного стимулювання взагалі не діє. Наприклад, в Податковому кодексі України (далі – ПКУ) врегульовано питання звільнення від плати за землю, але не в повному обсязі в порівнянні з ЗУ «Про охорону земель». Відповідно до пп. 283.1.2 ст. 283 а також п. 283–1.1 ст. 283–1 ПКУ, землевласники та землекористувачі звільнюються від плати за землю: а) якщо до Дер-

жавного земельного кадастру внесено відомості про консервацію земельної ділянки, до того моменту та поки не будуть виконані усі заходи охорони земель і ґрунтів; б) землі сільськогосподарських угідь, які перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння (водночас, що даної категорії порядку не має) [4, с. 41; 5].

Крім того, цілком можливим є застосування місцевих податкових пільг (п. 1 ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про охорону земель» та п. «а» ч. 1 ст. 205 ЗКУ) щодо заходів, передбачених регіональною програмою у галузі використання та охорони земель (хоча, що цікаво, загальнодержавної програми не було прийнято, а регіональні програми утворюють, не враховуючи ч. 3 ст. 24 ЗУ «Про охорону земель»), адже відповідно до п. 4.4 ст. 4, ст. 12 та п. 30.5 ст. 30 ПКУ, органи місцевого самоврядування в межах свої повноважень можуть встановлювати місцеві податкові пільги [1; 2; 5].

Виникає питання щодо ч. 2 ст. 27 ЗУ «Про охорону земель», яка вводить поняття «Компенсація витрат, понесених землевласниками та землекористувачами на покращення екологічного стану земель та підвищення родючості ґрунтів». Ми не можемо ототожнювати це з компенсацією втрат доходу (п. 3 ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про охорону земель»), яка стосується економічних втрат від обмежень використання земель. Компенсація витрат, за своєю суттю в контексті заходів з охорони земель, є фінансовою підтримкою з відновленням попереднього майнового стану, спричинена додатковими витратами з боку особи для здійснення землеохоронних заходів. Крім того, варто звернути увагу на ст. 55 цього ж закону. У ній вказано, що заходи щодо охорони земель, збереження і підвищення родючості ґрунтів здійснюються за кошти землевласників та землекористувачів. Серед інших видів фінансування (за рахунок Державного та місцевих бюджетів) немає жодної компенсації, й єдиний спосіб для себе отримати хоча б якусь вигоду – як раз через економічне стимулювання. Чи маємо ми визнавати це окремим заходом економічного стимулювання? Скоріш за все, це було б дійсно доречно. Однак, чи вважає законодавець це економічним стимулом – залишається поки що під великим питанням [5].

Потреба в удосконаленні нормативно-правового регулювання економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель є очевидною. Відсутність єдиного підходу до визначення та реалізації форм стимулювання створює правову невизначеність і сприяє не ефективному використанню природних ресурсів. Необхідно ввести нові правові механізми, що сприятимуть реалізації існуючих норм, а також усунути ті не-

узгодженості, що на сьогоднішній день залишені без уваги законодавця. Тому важливо розробити чітку та узгоджену систему нормативно-правових актів, яка враховувала б як загальні, так і спеціальні положення, що стосуються економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Це дозволить забезпечити сталий розвиток земельних відносин в Україні і підвищити ефективність природоохоронної політики.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 №2768-III : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
2. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 №962-IV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.
3. Мартинюк М. П. До питання економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. №19, ч. 2. С. 120–123. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_19/2/31.pdf.
4. Лазеба Є. С. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель у Полтавській області. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №11. С. 40–44. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2015/10.pdf.
5. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Коломієць Карина Віталіївна
студентка 4 курсу 5 групи
факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Земельне право сьогодні посідає визначне та важливе місце у системі права України, а також являє собою самостійну галузь права в націо-

нальній системі права нашої держави. Зокрема, це спричинено тим, що зазначена галузь має специфічне коло суспільних відносин, що складають його предмет, відповідні методи регулювання цих відносин, установлені принципи їх регулювання, а також спеціальні законодавчі акти, які призначені для їх регулювання, зокрема це загальногалузевий основний кодифікований нормативно-правовий акт – Земельний кодекс України.

Так, земельне право являє собою систему правових норм, призначених для регулювання суспільних земельних відносин з метою забезпечення раціонального використання, відновлення та ефективної охорони земельних ресурсів, захисту прав та інтересів громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави на землю, дотримання встановленого правопорядку в земельних відносинах і на цих засадах формування та утвердження сталого земельного ладу в країні [1, с. 9].

Оскільки земельне право є невід'ємною частиною системи права України, воно знаходиться в тісному та безперервному взаємозв'язку з іншими галузями права. Такий взаємозв'язок зумовлений комплексним характером земельних відносин, які охоплюють досить таки широкий спектр суспільних відносин та взаємодіють з різними сферами життєдіяльності людини. Через це земельне право не може бути ізольованою галуззю права, а повинно тісно переплітатися з іншими правовими інститутами. Зокрема, такий взаємозв'язок зумовлений самим предметом регулювання земельного права – землею, яка є не лише економічним ресурсом, а й складовою природного середовища. Так, відповідно до статті 1 Земельного кодексу України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [2].

Я вважаю, що земельне право має досить таки тісний зв'язок безпосередньо з екологічним правом. Насамперед, це зумовлено тим, що земля, як об'єкт навколишнього природного середовища, функціонує у складі екосистеми і перебуває в екологічному взаємозв'язку та взаємодії з усім навколишнім середовищем [3, с. 188–189].

Так, постійна взаємодія природних об'єктів потребує комплексного підходу до їх використання та охорони. Через це, як норми земельного права, так і екологічного, покликані утворити єдину систему правового регулювання, здатну забезпечити баланс між потребами суспільства та збереження навколишнього природного середовища. Це зумовлено тим, що використання землі, як об'єкта земельних правовідносин, не може розглядатися ізольовано та окремо від інших елементів екосистеми, тому що будь-які зміни в одних із зазначених елементів впливають

на стан інших. Саме тому одним із провідним принципом та завданням як земельного, так і екологічного права є забезпечення сталого, економічного та раціонального використання природних ресурсів, зокрема і землі, а також збереження їх для наших нащадків.

Також слід врахувати те, що земля є невід'ємною частиною природного середовища та існує нерозривно з іншими природними ресурсами, саме тому такий взаємозв'язок існує постійно та потребує детального та ефективного вивчення та стабільного правового регулювання. Проте, таке використання землі, як об'єкту відповідних правовідносин, і зумовлює виникнення особливостей щодо використання земельних ресурсів, які залежать як від економічних, так і від екологічних, соціальних та інших чинників.

Як земельне, так і екологічне право покликане регулювати використання природних ресурсів, проте слід зазначити, що земельне право, у свою чергу, фокусується на землі як основному об'єкті права, а екологічне право – на збереженні та охороні навколишнього середовища в цілому. Але розмежування цих елементів, унеможливорює спростування того, що зазначені галузі існують нерозривно між собою. Так, основною функцією земельного права є регулювання відносин, пов'язаних з використанням земельних ресурсів. Однак, зважаючи на важливість та пріоритетність збереження природного середовища, законодавство про землю встановлює також певні вимоги, що спрямовані на охорону навколишнього середовища. Водночас, екологічне законодавство містить ширший перелік вимог, як загальних, так і спеціальних норми, які здатні забезпечити, зокрема, і захист земель від негативного впливу людської діяльності та держави в цілому.

Так, у своїх наукових роботах Шульга М. В. зазначає, що земельно-екологічні відносини є самостійним видом правових зв'язків, в яких земля виступає перш за все як екологічний ресурс [4, с. 21–22]. Ми погоджуємося з цією думкою, оскільки зазначений вид відносин має на меті забезпечення охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки та здоров'я людини. На відміну від них, власне земельні відносини фокусується на землі як ресурсі для економічної діяльності, соціальному аспекті (наприклад, забезпечення житлом, сільськогосподарською продукцією) або як елементі національної безпеки. Проте, певна межа між земельними та земельно-екологічними відносинами є досить умовною. Це, зокрема, пояснюється тим, що земля являється комплексним природним об'єктом, який здатний одночасно виконувати як екологічні, так

і економічні та соціальні функції. Таким чином, будь-які дії з землею, навіть якщо вони спрямовані на її економічне використання, так чи інакше впливають на стан довкілля. Наявність земельно-екологічних відносин у структурі земельного права підкреслює тісний взаємозв'язок між цими двома галузями права. Саме тому екологічні аспекти повинні бути невід'ємною частиною будь-якого земельного проєкту, починаючи від землеустрою і закінчуючи будівництвом. Це означає, що при вирішенні земельних питань необхідно враховувати не тільки економічні інтереси, але й екологічні вимоги.

Також з цього приводу слід проаналізувати думку Семчика В. І. Зокрема, він вважає, що земельне та екологічне право не слід ототожнювати, проте ці дві самостійні галузі досить таки тісно та ефективно взаємодіють між собою [5, с. 49]. На нашу думку, така позиція є цілком слушною та обґрунтованою, виходячи з наступного. Екологічне право охоплює широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних з охороною навколишнього середовища в цілому. Воно регулює використання природних ресурсів, включаючи землю, воду, повітря, флору та фауну. Земля в контексті екологічного права розглядається як один з багатьох природних компонентів, який потребує охорони та раціонального використання. Земельне право, зі свого боку, зосереджено на більш вузькому колі питань, пов'язаних безпосередньо з землею як об'єктом власності та користування. Воно регулює правові відносини, що виникають при володінні, користуванні та розпорядженні земельними ділянками. Однак, оскільки земля є невід'ємною частиною природного середовища, земельне право не може ігнорувати екологічні вимоги. Саме тому наявний комплексний характер регулювання земельних відносин, який виявляється в тому, що екологічні відносини, які виникають у процесі використання землі, регулюються як нормами земельного, так і нормами екологічного права. Через це взаємодія земельного та екологічного права є необхідною умовою для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та збереження довкілля.

Отже, земельне та екологічне право є нерозривно пов'язаними між собою галузями права. Насамперед, це пов'язано з тим, що використання землі, як об'єкта відповідних правовідносин, має здійснюватися з урахуванням її екологічної функції. Так, використання землі вимагає поєднання як економічних інтересів, так і екологічних вимог. Такі положення знаходять своє відображення та законодавче закріплення як в нормах земельного, так і екологічного права. Проте, норми екологічного права встановлюють загальні принципи охорони навколишнього

середовища, а норми земельного права конкретизують ці принципи щодо використання земельних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. – Харків : Юрайт, 2023. 592 с.
2. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 №2768-III : станом на 21 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
3. Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріали «круглого столу» (Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2015. – 344 с.
4. Шульга М. В. Окремі аспекти співвідношення земельного та екологічного права /Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матеріали до круглого столу 9 грудня 2011 р./ За заг. ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. – 250 с.
5. Семчик В. І. Предмет, принципи і система земельного права / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга // Земельне право України: Академічний курс: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.]. – К.: Вид. Дім «ІнЮре», 2008. – С. 19–57.

Науковий керівник: Станіславський Валерій Петрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Корольова Маргарита Андріївна

студентка 4 курсу 23 групи

факультету прокуратури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬ

Земельний кодекс України закріплюючи положення Конституції України визначає землю як особливий об'єкт, національне багатство Українського народу, що перебуває під особливою охороною держави [1 ст. 13, 2 ст. 1]. Однак, земля, як цінний ресурс, попри законодавчо закріплену гарантію охорони, часто стає об'єктом правопорушень. Зна-

чного поширення набуло у сфері земельних відносин є самовільне зайняття земельних ділянок, такий висновок можна зробити переглянувши Єдиний державний реєстр судових рішень.

Визначення «Самовільне зайняття земельної ділянки» міститься у Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 №963-IV, а саме у статті 1. Самовільним зайняттям земельної ділянки є будь-які дії, що вказують на фактичне використання земельної ділянки без наявності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або без відповідного правочину щодо такої земельної ділянки, окрім дій, що є правомірними» [3, ст. 1].

Щодо відповідальності за таке правопорушення, то відповідно до приписів Земельного кодексу громадяни та юридичні особи можуть нести цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність [2, ч. 1 ст. 221]. Окрім того, варто зазначити і ст. 56 ЗУ «Про охорону земель» у якій зазначається, що особи, які винні у порушенні законодавства України про охорону земель, несуть відповідальність відповідно до приписів чинного законодавства [4, ст. 56].

Проаналізувавши справи, які розміщені у реєстрі судових рішень стосовно даного правопорушення можна резюмувати, що найчастіше суб'єкти такої протиправної дії несуть саме адміністративну відповідальність. Стаття 53–1 КУпАП як раз і передбачає дане правопорушення і передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу, що, правда, треба визнати, що розмір штрафних санкцій мізерний, а саме від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що не сприяє ефективному захисту земельних ділянок [5, ст. 53–1]. Можливо, підвищення штрафних санкцій змогло б покращити ситуацію, а також знизити кількість випадків даного правопорушення.

Притягнення правопорушника до цивільної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки є досить складним процесом. Спочатку необхідно довести сам факт правопорушення, а вже після цього, що збитки були спричинені саме внаслідок цього незаконного діяння. Виходячи з положень цивільного кодексу, майнова шкода, що була завдана неправомірними діями особистим правам осіб, а також шкода завдана майну фізичної чи юридичної особи, повинна бути відшкодована у повному обсязі [6, ст. 1166]. Також у вже зазначеному вище ЗУ «Про охорону земель» від 19.06.2003 №962-IV регламентується, що застосування до винних осіб заходів дисциплінарної, цивільно-правової, адмі-

ністративної або кримінальної відповідальності не дає підстав для звільнення винних від відшкодування шкоди, заподіяної землі і відшкодовується у повному обсязі [4, ст. 56]. Слід зауважити, що розрахунок завданих збитків виконується відповідно Методики [7], яка час від часу оновлюється та доповнюється.

Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки передбачена статтею 197–1 Кримінального кодексу України. Відмінність від адміністративного правопорушення полягає в тому, що шкода вважається значною, якщо вона перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [8, ст. 197–1]. Однак, на практиці більшість таких випадків кваліфікуються як адміністративні правопорушення, що призводить до мінімальних санкцій. Що може негативно впливати на правосвідомість порушників та не впливає на зменшення кількості подібних правопорушень.

Самовільне зайняття земельних ділянок є серйозним порушенням земельного законодавства, однак досвід свідчить, що поточні правові наслідки не є достатньо ефективними для стримування таких протиправних дій. Це вимагає вдосконалення правової регламентації, спрямованої на захист прав власників та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів у суспільних інтересах. Для зменшення кількості випадків самовільного зайняття землі на думку авторки необхідно посилити державний контроль, збільшити відповідальність за правопорушення, спростити процедури оформлення прав на землю, а також було б доцільно впровадити інформаційно-просвітницькі кампанії, які б могли надати роз'яснення громадянам про їхні основні права та обов'язки у сфері земельних правовідносин. Реформа земельного законодавства, зокрема, розробка чітких та справедливих норм, що враховують інтереси всіх учасників земельних відносин, а також запровадження спрощених процедур легалізації самовільно зайнятих земельних ділянок, може стати важливим кроком до розв'язання цієї проблеми та покращення правової культури у сфері земельних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.11.2024).
2. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

3. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 № 963-IV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

4. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

6. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

7. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : Постанова Каб. Міністрів України від 25.07.2007 № 963 : станом на 28 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-п#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

8. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Кривошей Олександра Михайлівна

студентка 4 курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Діджиталізація земельних відносин набуває все більшої актуальності в сучасному світі і є необхідним кроком для розвитку сучасного суспільства, тому потребує більшої уваги та висвітлення в наукових роботах. Цей процес передбачає переведення всієї інформації про земельні ділянки, їх власників, користувачів та обтяження в електронний формат,

а також створення зручних інструментів для роботи з цими даними. Новий інструмент у сфері відносин потребує швидкого та актуального регулювання національним законодавством, відповідно це означає удосконалення вже існуючої, а також формування нової належної правової основи даної теми.

Зазначена тема є актуальною та активно досліджується українськими науковцями. Вони вивчають різні аспекти цього процесу: від правових та економічних до технічних та соціальних, зокрема, про це писали Горун Ю. В., Гусєва О. Ю., Дука А. П., Ковалишин О., Коротка А. А., Легомінова С. В., Рошук М. В., Смолярчук М., Теплюк М. А., Швиданенко Г. А., Шпiк Н., а також Кулинич П. Ф. у свої двох відомих працях про перспективи реалізації земельних інтересів в умовах діджиталізації.

Метою викладу цього матеріалу є дослідження правових основ діджиталізації земельних відносин, а також перспектив та переваг цього процесу в Україні.

З початку реформ у 1990 році земельні відносини в Україні зазнали значних змін. Перехід до ринкової економіки стимулював використання цифрових технологій у цій сфері, що сприяло підвищенню прозорості та ефективності управління земельними ресурсами. Цифрова трансформація земельних відносин перш за все передбачає широкий спектр змін, які відбуваються завдяки впровадженню інформаційних технологій. Зокрема мова йде про впровадження електронних аукціонів [1], оцифрування Держгеокадастру [2] та вдосконалення геопросторових даних, що дозволило спростити процедури, зменшити корупцію та підвищити доступність інформації для громадян. Крім цього все ще актуально залишається потреба цифровізації доступності інформації для бізнесу та громадян у сфері земельних відносин, автоматизація процесів, розвиток смарт-сільського господарства, цифрова ідентифікація земельних ділянок тощо.

Одним із успішно цифровізованих напрямків у земельних відносинах можна назвати перехід на прозору та ефективну систему продажу та оренди землі державної та комунальної власності [3].

Мова йде про впровадження електронних аукціонів замість традиційних аукціонів, які можуть супроводжуватися корупційними схемами, що у свою чергу дозволило автоматизувати всі етапи торгів, від подання заявок до укладення договорів. Цей підхід дозволив забезпечити рівні умови для всіх учасників, підвищити конкуренцію та гарантувати, що землю буде продано за максимальною ціною. Вся процедура проводиться онлайн, що забезпечує відкритість та доступність інформації для всіх зацікавлених сторін [4].

Також Кабінетом Міністрів України в аспекті запровадження антикорупційної діяльності визначено декілька пріоритетних завдань та напрямів на період 2024–2026 років, що будуть втілені саме завдяки цифровій трансформації. Так, згідно п. 4 ч. 27 розпорядження КМУ «Деякі питання цифрової трансформації» планується введення електронних аукціонів та систем доступу до обмежених спільних ресурсів. До таких відносяться всі природні вичерпні ресурси, а також такі, що були утворені внаслідок здійснення державою господарської та адміністративної діяльності, відповідно вони обмежені природно чи технічно. Одним з видів спільного обмеженого ресурсу є користування земельними ділянками державної та комунальної форм власності для різних потреб, користування водним об'єктом, користування надрами та ін. [5].

Відповідно вищевказаного розпорядження також планується впровадження системи електронного документообігу між усіма учасниками процесу землеустрою, починаючи від розробки документації та закінчуючи державною реєстрацією земельних ділянок у Державному земельному кадастрі. Буде створено геоінформаційну систему для оцінки земель, яка інтегрується з іншими державними інформаційними системами [5].

Ще одним важливим нормативно-правовим документом, який спрямовується у тому числі і на розвиток діджиталізації земельних відносин є «Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». Згідно абз. 4 розділу 2 Стратегії кінцевою метою є інноваційно розвинена Україна, де нові ідеї швидко перетворюються на конкурентоспроможні продукти та послуги, які забезпечують економічне зростання [6].

Отже, діджиталізації земельних відносин – це неминучий процес, який відкриває нові змоги розвитку країни. Вона дозволяє зробити управління земельними ресурсами прозорішим, ефективнішим і доступнішим. Незважаючи на виклики, що стоять перед цим процесом, його переваги очевидні та виправдовують необхідність вкладення ресурсів у цю сферу.

Внаслідок здійсненої в Україні цифрової трансформації земельного законодавства забезпечується перехід значного обсягу інформації про земельні об'єкти та суб'єктів земельних відносин із паперового носія до електронного формату з подальшим наданням до неї віддаленого доступу.

Розвиток цифрових технологій у світі та в Україні призводить до появи нового принципу – цифровізації земельних відносин. У перспективі цей принцип стане невід'ємною частиною усієї правової системи України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони : Закон України від 18.05.2021 р. №30 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20#Text> (дата звернення: 09.11.2024)
2. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. №3613-УІ. Відомості Верховної Ради України. 2012. №8. С.61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення: 09.11.2024)
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-111. Відомості Верховної Ради України. 2002. №3-4 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 09.11.2024)
4. Інфобокс Прозоро: веб-сайт. URL: <http://infobox.prozorro.org> (дата звернення: 09.11.2024)
5. Деякі питання цифрової трансформації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 № 735-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.11.2024)
6. Про схвалення стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. №526-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.11.2024)

Науковий керівник: Батигіна Олена Михайлівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Кубраков Єгор Володимирович

студент 4 курсу 23 групи

факультету прокуратури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ СПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Правове регулювання земельних відносин відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного та ефективного розвитку держави, тим паче

в такий складний для нашої країни час. В умовах повномасштабної війни постає питання правового регулювання використання земель які безпосередньо знаходяться в зоні бойових дій, тимчасово окуповані, заміновані або забруднені. Особливої уваги потребують правові питання пов'язані зі сплатою земельного податку на вищезазначені земельні ділянки.

Взагалі, плата за землю – це обов'язковий платіж, який входить до складу податку на майно. Вона стягується у вигляді земельного податку або орендної плати за земельні ділянки, що перебувають у державній чи комунальній власності. Платниками податку на землю є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв), а також землекористувачі, включаючи орендарів. Об'єктом оподаткування є земельні ділянки та земельні частки (паї), що перебувають у приватній власності, а також земельні ділянки державної або комунальної власності, які використовуються на праві постійного користування чи передані в оренду.

Особливої уваги заслуговує Закон, прийнятий Верховною Радою України у березні 2022 року, № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». Відповідний Закон передбачає внесення змін до Податкового кодексу України. Згідно з цим законодавчим актом, на період з початку березня 2022 року до кінця року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний чи надзвичайний стан, плата за землю не нараховується і не сплачується. Це стосується земельних ділянок, які знаходяться або знаходились в зоні активних бойових дій, або землі які визнані тимчасово окупованими територіями та контролюються військовими формуваннями російської федерації. Дія зазначеного законодавчого акту також поширюється на землі фізичних або юридичних осіб, а також ділянок, які були визнані обласними військовими адміністраціями засміченими вибухонебезпечними предметами або таких, де розміщені фортифікаційні споруди. Зазначені зміни впроваджували норми, що стосуються лише земельного податку та орендної плати, а отже Закон не поширюється на розрахунки за договорами емфітевзису, суперфіції чи сервітуту.

У період дії воєнного або надзвичайного стану сільські, селищні, міські ради, а також ради об'єднаних територіальних громад, створені відповідно до закону та перспективного плану формування територій громад, мають право ухвалювати рішення про запровадження місцевих податків і зборів або надання податкових пільг з їхньої сплати. При цьо-

му не застосовуються процедури, передбачені Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Якщо воєнний або надзвичайний стан запроваджено лише в окремих місцевостях України, ці положення діють виключно для представницьких органів територіальних громад відповідних адміністративно-територіальних одиниць, на яких запроваджено такий режим. Вищезазначене було встановлено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24 березня 2022 року.

Важливим питанням також залишалось правового регулювання статусу земельних ділянок, які знаходяться або знаходились в зоні активних бойових дій, розташовані на тимчасово окупованих територіях, а також земель, визначених обласними військовими адміністраціями як забруднені вибухонебезпечними предметами або із наявністю фортифікаційних споруд. Згаданий раніше законодавчий акт покладав обов'язок на Кабінет Міністрів України визначити та затвердити перелік таких територій. Тільки 6 грудня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або які перебувають під тимчасовою окупацією Російською Федерацією». Відповідний нормативний акт став основою задля подальшого отримання платниками податків відповідних пільг зі сплати земельного податку та є чинним й на сьогоднішній день.

Також, істотні зміни були впроваджені згідно з Законом України від 11 квітня 2023 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно». Було дозволено використання Наказу Мінінтеграції від 22.12.2022 № 309 для визначення переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або які перебувають під тимчасовою окупацією Російської Федерації задля отримання пільг зі сплати земельного податку. Був врегульований механізм надання пільг зі сплати земельного податку, мінімального податкового зобов'язання та єдиного податку 4 групи для земель, які перебувають у консервації або засмічені внаслідок використання вибухонебезпечних предметів. Для останньої категорії земель, а також таких, що розташовані безпосередньо в зоні активних бойових дій чи тимчасової окупації, передбачається можливість отримання податкових пільг за рішенням органів місцевого самоврядування, шляхом подання платником податку

відповідної заяви із зазначенням кадастрових номерів відповідних ділянок.

Отже, правове регулювання земельних відносин в умовах повномасштабної війни залишається надзвичайно важливим та складним питанням. Особливо актуальними є аспекти оподаткування земельних ділянок, які постраждали через бойові дії, перебувають під тимчасовою окупацією, заміновані або забруднені вибухонебезпечними предметами.

Низка законодавчих ініціатив, прийнятих у 2022–2023 роках, дозволила врегулювати механізми надання податкових пільг для власників та користувачів таких земель. Зокрема: звільнення від плати за землю для територій, де ведуться бойові дії, або окупованих територій; Можливість ухвалення місцевими органами влади податкових пільг без застосування стандартних регуляторних процедур; визначення територій, які підпадають під ці пільги, через відповідні постанови Кабінету Міністрів України та накази Мінінтеграції; удосконалення механізму адміністрування пільг через використання даних Державного земельного кадастру.

Однак незважаючи на те, що відповідні законодавчі зміни безпосередньо спрямовані на підтримку платників податків, які зазнали втрат внаслідок війни, забезпечення прозорості процесу оподаткування та адаптацію системи оподаткування до умов воєнного стану, введення вищезазначених пільг призводить до зменшення загального обсягу надходжень до бюджету, що, в цілому, грає не на користь держави. Також залишається відкритим питання стосовно введення податкових пільг на так звані прифронтові землі. Внаслідок небезпеки та безпосередньої загрози життю та здоров'ю, власники таких земель покидають території на яких розташовані відповідні землі, та не мають можливості користуватися ними в повній мірі або навіть частково. Тому, механізм запровадження податкових пільг на деякі види земель під час воєнного стану й досі потребує доопрацювання, належного вдосконалення та адаптації виходячи з умов сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 №2768-III :URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 №2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

3. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>

4. Шпик Н. Р. Особливості сплати земельного податку та орендної плати за землю під час воєнного стану. *Економічний розвиток держави та регіонів в контексті сучасних інтеграційних процесів*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-308-1-17>.

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Кушнір Мар'ян Олегович

студент 4 курсу 5 групи

факультету прокуратури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІЗНЕСУ В ПЕРЕХОДІ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Перехід приватного сектору до економіки сталого розвитку зумовлений необхідністю вирішення глобальних екологічних, економічних і соціальних проблем, таких як зміна клімату, виснаження ресурсів і зростання забруднення. Ці фактори становлять серйозну загрозу для екосистем та здоров'я людей, що вимагає кардинальної трансформації економічних моделей. Україна давно стикається зі значними екологічними проблемами, такими як забруднення повітря [1], води та ґрунтів [2], вирубка лісів [3], викликане інтенсивною промисловою діяльністю та застарілими технологіями. Євроінтеграція України та прагнення до гармонізації екологічного законодавства з європейськими нормами відкривають нові перспективи для впровадження стійких бізнес-моделей, що сприятиме сталого розвитку країни. З огляду на необхідність відновлення економіки після військових дій, сталий розвиток також може стати основою для формування екологічно орієнтованої та економічно ефективної моделі господарювання, що є важливим фактором для довгострокового розвитку країни.

Сталий розвиток (англ. sustainable development) – це розвиток, який забезпечує задоволення потреб теперішніх поколінь, не ставлячи під

загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Це збалансований розвиток країни та регіонів, при якому економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства здійснюються в межах, що визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність як теперішнього, так і майбутніх поколінь [4]. Економіка сталого розвитку стає ключовим напрямом як у міжнародній, так і в національній політиці. Міжнародні угоди, такі як Паризька кліматична угода та Цілі сталого розвитку ООН, встановлюють рамки для впровадження сталого розвитку на глобальному рівні. Політика Європейського Союзу передбачає низку інструментів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку, серед яких особливу роль відіграє Європейський зелений курс. Цей стратегічний план має на меті трансформацію економіки ЄС через екологічну модернізацію бізнесу, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів парникових газів та впровадження новітніх технологій для забезпечення сталого зростання. Українське законодавство поступово адаптується до цих стандартів, проте існує низка проблем: військові дії, корупція, розбіжності між нормативно-правовими актами та їх реалізацією на практиці, недостатнє фінансування, обмежений доступ до ресурсів, бюрократичні бар'єри та низька екологічна свідомість суспільства [5; 6; 7].

Окремо варто наголосити на ролі суб'єктів господарювання у забезпеченні сталого розвитку. Приватні підприємства є суттєвими джерелами забруднення навколишнього середовища. Зокрема, 80% світових викидів CO₂ походять від лише 57 найбільших компаній, багато з яких є приватними виробниками у галузях, що пов'язані з видобутком і споживанням викопного палива, цементу та виробництвом електроенергії [2; 8]. Водночас малі підприємства також роблять значний внесок у забруднення води, ґрунтів і повітря через нераціональне використання ресурсів, викиди шкідливих речовин та надмірне споживання [8; 9]. Мотиви для переходу на сталий розвиток включають зменшення витрат завдяки енергоефективності, посилення репутації на ринку та адаптацію до регуляторних вимог. Українські бізнеси, які інтегрують екологічні стандарти, отримують конкурентні переваги на європейському ринку.

Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України, підприємства поділяються на мікро-, малі, середні та великі.

Мікро- та малі підприємства можуть безпосередньо впливати на зменшення забруднення довкілля завдяки впровадженню екологічно сталих

технологій на локальному рівні. Малий бізнес, завдяки своїй близькості до клієнтів та локальній громаді, має унікальні можливості надихати покупців до екологічно свідомої поведінки. В Україні селяни продають та перерозподіляють екологічно чисту продукцію.

Середні підприємства об'єднують та надихають дрібніші бізнеси у більші еко-проекти. Німецька мережа супермаркетів *Original Unverpackt* є яскравим прикладом того, як відмова від упаковки може значно скоротити кількість відходів. Покупці використовують власні ємності, обирають продукцію місцевих виробників та оплачують лише за фактичну вагу товару. Магазин організовує семінари для компаній, щоб поділитися досвідом переходу до безвідходної торгівлі та надихнути інші мережі на впровадження подібних ініціатив. *Too Good To Go* – це ініціатива, спрямована на боротьбу з проблемою харчових відходів, яка дозволяє покупцям купувати зі знижкою продукти, що підлягають утилізації.

ІКЕА є яскравим прикладом великого підприємства, яке не лише успішно веде бізнес, але й активно працює над зменшенням свого екологічного сліду. Компанія вже досягла значних результатів у виробництві відновлюваної енергії та ставить амбітну мету – повністю перейти на перероблені та поновлювані матеріали до 2030 року. ІКЕА також реалізує програми вторинної переробки товарів і вимагає від постачальників дотримання екологічних стандартів. Крім того, компанія підтримує глобальні екологічні проекти, такі як збереження лісів, що підкреслює її зобов'язання до сталого розвитку на міжнародному рівні. ІКЕА співпрацює з малозабезпеченими громадами, надаючи їм можливість для працевлаштування через переробку місцевих ресурсів, таких як бамбук та водорослі. Ця ініціатива допомагає боротися з бідністю, яка є однією з основних причин екологічних проблем [10].

Перехід приватного сектору на економіку сталого розвитку в Україні стикається з низкою специфічних викликів. Однією з головних проблем є недостатня підтримка та інтеграція сталих практик у бізнес-моделі, особливо серед малих і середніх підприємств. Багато компаній стикаються з високими початковими витратами на впровадження екологічно чистих технологій, а також із відсутністю стимулів для розвитку таких ініціатив. Недостатньо розвинена екологічна свідомість серед підприємців та споживачів ускладнює створення попиту на «зелені» продукти та послуги. Відсутність належної нормативно-правової бази та слабкий контроль призводять до уповільнення темпів переходу до сталого розвитку [5].

Проте, існують шляхи подолання цих проблем. Для підтримки малого та середнього бізнесу необхідно розробити фінансові стимули, зокрема гранти на модернізацію виробництва та податкові пільги для підприємств, що переходять на сталий розвиток. Також важливою є роль держави у створенні ефективної нормативно-правової та освітньої бази. Великий бізнес, завдяки наявності значних ресурсів, може стати рушійною силою змін, збільшуючи пропозицію екологічно чистих продуктів і послуг. Це, в свою чергу, сприяє зниженню цін на такі товари, що стимулює попит та підвищує конкуренцію серед інших підприємств.

Перехід до економіки сталого розвитку є важливим кроком для збереження довкілля та забезпечення економічного зростання в Україні. Приватні підприємства, як основні джерела забруднення, відіграють ключову роль у цьому процесі. Малі та середні підприємства можуть стати драйверами змін на локальному рівні, у той час як великі компанії, можуть впливати на ширші економічні процеси. Однак для ефективного переходу необхідне державна підтримка. Важливою є також роль освітніх програм, що сприятимуть підвищенню екологічної свідомості серед підприємців і споживачів.

Список використаних джерел:

1. Програма розвитку ООН. Вплив на здоров'я та соціальні витрати, пов'язані із забрудненням повітря у великих містах України. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/health-impacts-and-social-costs-associated-air-pollution-larger-urban-areas-ukraine> (дата звернення: 23.11.2024).
2. CERES. Global assessment of private sector impacts on water. (April 2022). URL: <https://www.ceres.org/resources/reports/global-assessment-private-sector-impacts-water> (дата звернення: 24.11.2024).
3. Global forest watch. URL: <https://www.globalforestwatch.org/dashboards/country/UKR/?map=eyJjYjY5c2I3VnZCI6dHJlZlZlZX0=> (дата звернення: 25.11.2024).
4. Програма розвитку ООН. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/strategiya-staloho-rozvytku-ukrayiny-do-2030-roku> (дата звернення: 25.11.2024).
5. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року : Аналітична доповідь. Київ : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 84 с.
6. Приходько, А. А. Корупція як дестабілізаційний фактор на шляху досягнення цілей сталого розвитку. *Наукові записки*. Серія: Право. 2019. №6. Спецвипуск. С. 8–11.
7. Круглов, В. В. Сучасна проблематика реалізації цілей сталого розвитку. Харків: ДБТУ, 2022. 181 с.

8. Thorsberg C. 80 Percent of Global CO2 Emissions Come From Just 57 Companies, Report Shows. Smithsonian Magazine. (09.04.2024). URL: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/since-2016-80-percent-of-global-co2-emissions-come-from-just-57-companies-report-shows-180984118/> (дата звернення: 25.11.2024).

9. IEA (2015), Policy Pathway – Accelerating Energy Efficiency in Small and Medium-sized Enterprises 2015. Paris: International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/reports/policy-pathway-accelerating-energy-efficiency-in-small-and-medium-sized-enterprises-2015> (дата звернення: 25.11.2024).

10. Bucknall, Julia, Christiane Kraus, and Poonam Pillai. Poverty and environment: background paper for the World Bank Environment Strategy. Washington: The World Bank, 2000.

Науковий керівник: Оніщенко Олексій Юрійович, доктор філософії, асистент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Луценко Даниїл Володимирович
студент 4 курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми полягає в необхідності проаналізувати особливості регулювання земельних відносин в Україні в умовах воєнного стану та визначити специфіку земельно-правової системи в цей період. Військова агресія Росії в Україні створила безпрецедентні виклики для правового регулювання земельних відносин та змусила державу оперативно реагувати на нові обставини шляхом внесення змін до земельного законодавства.

Мета цієї роботи, проаналізувати особливості правового регулювання земельних відносин в Україні в період воєнного стану, визначити ключові проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення для забезпечення нормального функціонування земельної сфери під час збройного конфлікту.

Науковці активно досліджують питання правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, зокрема Бондарчук О. Г. аналізував особливості правового забезпечення користування чужою земельною ділянкою під час воєнного стану [1]. У свою чергу Заплітна І. А. досліджувала зміни в земельному законодавстві України, викликані воєнним станом, з акцентом на доцільність і обґрунтованість обмежень прав громадян на володіння та користування землею [2]. Не зважаючи на існуючі наукові дослідження є актуальним та необхідним продовжувати подальші наукові розробки теми правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану.

З введенням в Україні воєнного стану правове регулювання земельних відносин зазнало суттєвих змін. Зокрема прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 року [3], яким суттєво змінювалися підходи до права розпорядження земельною ділянкою. Так, згідно вищезазначеного закону землекористувачі сільськогосподарських земель державної та комунальної власності з правом постійного користування або емфітевзису (окрім держпідприємств) могли передавати ці землі в оренду до одного року для товарного виробництва, зберігаючи своє право постійного користування. Також орендарі й суборендарі земель усіх форм власності були наділені правом передавати право оренди до одного року іншій особі без згоди власника, уклавши електронний договір, що містить дані про сторони, ділянку та термін дії договору.

В умовах воєнного стану особливо актуальним стало питання примусового відчуження земель для військових потреб. Так, згідно з ч. 4 п. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування може самостійно або ж із залученням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, примусово відчужувати майно, що належить до приватної чи комунальної власності, включаючи об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту, а також вилучати майно державних підприємств і господарських об'єднань для державних потреб у правовому режимі воєнного стану відповідно до встановленого законодавством порядку, з оформленням відповідних документів встановленого зразка [4].

Не менш актуальним є обмеження доступу користувачів до Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану, яке передбачено Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання ведення та функ-

ціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану» від 07.05.2022 [5] , яка забезпечить механізм захисту даних кадастру від несанкціонованого доступу сторонніх осіб. Відповідно до пункту 5, обмеження встановлені на час дії воєнного стану в Україні та протягом місяця після його завершення або скасування. Так, доступ користувачів до ДЗК припиняється в межах адміністративно-територіальних одиниць, визначених Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру за узгодженням з Міністерством аграрної політики та продовольства [5].

З огляду на потребу спрощення передачі землі для проведення по-сівної під час воєнного стану, набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року, у якому на період воєнного стану встановлювалися нові правила, зокрема договори на використання сільськогосподарських земель автоматично подовжувалися на рік без згоди сторін, якщо їх термін закінчився під час воєнного стану; власники та користувачі земель звільнялися від відповідальності за невикористання ділянок за цільовим призначенням; сільськогосподарські землі державної та комунальної власності дозволялось передавати в користування лише для товарного сільськогосподарського виробництва; безоплатна приватизація земельних ділянок забороняється; земельні торги щодо прав оренди, емфітевзису і суперфіцію сільськогосподарських земель державної та комунальної власності заборонено проводити і т.ін. [6].

Підводячи підсумок наголосимо, що правове регулювання земельних відносин у період воєнного стану має специфічний характер та потребує особливого підходу для забезпечення національної безпеки України та відновлення територіальної цілісності. Потребує законодавчого закріплення та забезпечення належного захисту прав власників і землекористувачів , що зазнали порушення земельних прав під час воєнного стану, окремої законодавчої уваги також потребує відновлення пошкоджених земель.

Список використаних джерел:

1. Боднарчук О. Г. Правове забезпечення здійснення регулювання відносин щодо користування чужою земельною ділянкою (суперфіцію) під час воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал, 2023 р. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/62.pdf

2. Заплітна І. А. Земельне законодавство в період воєнного стану. Науковий журнал «Галицькі студії: юридичні науки». 01.06.2023 р. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/5/4>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-п#Text>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

Науковий керівник: Батигіна Олена Михайлівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Обухова Поліна Ігорівна
студентка 4 курсу 2 групи
факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ ЗБИТКІВ НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗАВДАНИХ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЮ РФ

З 2014 року з кожним днем збільшується шкода завдана внаслідок збройної агресії РФ проти України. Таким чином РФ порушуючи великий обсяг прав, посягає на основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави – землю, про що закріплюється в статті 14 Конституції України [1]. Збитки спричинені земельним ділянкам сільськогосподарського призначення вкрай важко оцінити, але для умовного

розуміння розміру шкоди можна навести оцінку станом на 31 грудня 2023 року – такі збитки перевищують 80 млрд доларів США [2, с. 4].

Землі сільськогосподарського призначення посідають важливу роль як для держави Україна, так і для її громадян, що володіють такими землями. У період кризи, через яку проходить Україна, фізичні особи завдяки таким землям зберігають свою продовольчу безпеку, а також роблять вагомий внесок у економіку держави. Тому такі землі вимагають відповідної охорони, що передбачена Законом України «Про охорону земель», згідно зі статтею 3 якого до основного принципу державної політики у цій сфері входить відшкодування збитків, що були заподіяні порушеннями законодавства України про охорону земель [3].

Статтею 152 Земельного Кодексу України (далі – ЗКУ) передбачаються обов'язок держави забезпечити громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю, а також право власника земельної ділянки або землекористувача вимагати відшкодування завданих збитків. У пункті г частині 3 згаданої статті відшкодування заподіяних збитків також визначається як один із способів захисту прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки. Саме відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам передбачено у главі 24 ЗКУ. Стаття 157 цього кодексу передбачає порядок відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам, а стаття 156 визначає випадки коли власникам землі і землекористувачам відшкодовуються збитки [4]. Проте в зазначеній статті прямо не передбачається відшкодування особам збитків, завданих саме військовою агресією РФ, але ми можемо констатувати, що стаття фокусується саме на фактичних змінах із землею, що призвели до необхідності у відшкодуванні збитків, незалежно від того, чим були зумовлені такі зміни.

Варто відзначити, що стаття 157 ЗКУ визначає наступних суб'єктів, на яких покладається обов'язок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам за діяльність, що обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи. У частині 3 згаданій статті зазначається, що порядок визначення та відшкодування збитків власникам

землі та землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України (далі КМУ) [4]. Той факт, що стаття прямо не посилається на державу агресора обумовлений тим, що держава агресор, дії якої призвели до необхідності відшкодування збитків прямо не відшкодовує збитки постраждалим, а це здійснюється через відповідний механізм, який і підлягає дослідженню. Але щодо пошкодженої землі на окупованих територіях, то відповідно до частини 9 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на РФ як на державу, яка здійснює окупацію [5]. Звертаємо увагу на той факт, що для пересічних фізичних осіб пошук порядку фіксації та відшкодування збитків повинен бути доступним та простим, у зв'язку з чим пропонуємо додати зміни щодо відповідальності держави агресора у статтю 157 ЗКУ.

Для того, щоб в подальшому здійснювати відшкодування збитків, на даний момент важливо їх фіксувати. Тому від 20 березня 2022 року КМУ була ухвалена постанова «Про затвердження порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Статтею 9 цього порядку передбачається можливість подання заяв до Реєстру збитків про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих починаючи з 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України, а статтею 10, що актуально в контексті розглянутої тематики – суб'єктом подання заяви може виступати фізична особа, щодо економічних збитків, через примусове відчуження об'єктів права власності, яке було наслідком події, пов'язаної з бойовими діями; неможливості використання земель сільськогосподарського призначення [6]. Підкреслюю, що згаданий Реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України, створеного Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи про створення Розширеної часткової угоди стосовно реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України, СМ/Res(2023)3 від 12 травня 2023 року, не має жодних юрисдикційних функцій щодо винесення рішень стосовно таких заяв, включаючи визначення відповідальності та присудження будь-яких виплат чи компенсацій [7].

У статті 2 вже згаданої постанови «Про затвердження порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» закріплювалося зобов'язання міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади розробити і затвердити у шестимісячний строк методики, передбачені цим порядком [6]. У результаті чого Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України було прийнято від 4 квітня 2022 року «Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану», а також Міністерством аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року «Методику визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації». У статті 6 останньої передбачається, що розмір завданих збитків власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення, в тому числі із урахуванням фактично понесених витрат на приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, визначається відповідно до Порядку визначення і відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого постановою КМУ від 19 квітня 1993 року [8].

Отже, хоча законодавством передбачена процедура визначення шкоди та збитків, вона сфокусована на класифікації та розрахунках різного виду збитків, але не визначено чіткого порядку та/або інструкції для фізичних осіб щодо подання заяв на отримання відшкодування. Не можна не відмітити, що відсутні положення, які б регулювали порядок виплат такої шкоди. Єдиним нормативно-правовим актом, що передбачає таку інструкцію, а також є оптимальним за використанням за рахунок застосування мобільного додатка Порталу Дія (Дія), виступає постанова КМУ від 29 березня 2024 року «Про затвердження Порядку подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією Російської Федерації проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг». Але він стосується лише таких об'єктів майна, як квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний будинок (індивідуальний житловий будинок), дачний будинок, садовий будинок, відокремлений житловий будинок садибного типу [9]. Відповідно землі сільськогосподарського призначення не входять в окреслений перелік, тому і порядок не підлягає застосуванню в нашому випадку.

Таким чином, враховуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що законодавство щодо порядку подання заяв про збитки на землях сільськогосподарського призначення, завданих збройною агресією РФ, фізичними особами незважаючи на достатню кількість нормативних актів досі є неврегульованим, а проблематика відкритою. У зазначених документах чітко розкриті питання класифікації збитків, їх обрахунку, але досі належним чином не врегульовано порядок подання заяв та фіксації збитків. З цього приводу пропонуємо наступні кроки, що допоможуть частково вирішити вказану проблематику, та зроблять пошук порядку подання заяв та його використання більш оптимальним для фізичних осіб, які мають таку потребу:

– Розширити визначений перелік у статті 157 ЗКУ суб'єктів, на яких покладається обов'язок відшкодування збитків власниками землі та землекористувачам, шляхом додання такого суб'єкту як «держава агресор», або «інша держава»;

– Враховуючи зручність запропонованого механізму постановою КМУ від 29 березня 2024 року «Про затвердження Порядку подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією Російської Федерації проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг», вважаємо доцільним розширити перелік об'єктів нерухомого майна, або створити ідентичні порядки для кожної окремої категорії.

Безумовно, висвітлені пропозиції не є повноцінним вирішенням проблематики, тому варто продовжувати довершення законодавчого механізму із відшкодування шкоди як у світлі опрацьованої теми, так і загалом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення / Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf

3. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

4. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

6. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text>

7. Резолюція СМ/Res(2023)3. Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#n33

8. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>

9. Про затвердження Порядку подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією Російської Федерації проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2024-п#Text>.

Науковий керівник: Ігнатенко Ірина Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Поповиченко Діана Володимирівна
студентка 4 курсу 23 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ БЕЗОПЛАТНОГО ОТРИМАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ УЧАСНИКОМ БОЙОВИХ ДІЙ

Право на першочергове отримання землі в Україні мають ті, хто її безпосередньо захищає – це безумовно справедливо.

За своєю суттю визначення «учасник бойових дій» закріплено у ст. 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального за-

хисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ і охоплює осіб, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час.

Варто зазначити, що першочергове право на отримання земельних ділянок, мають не тільки учасники бойових дій. Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ першочергове право також мають: учасники війни (п. 13 ч. 1 ст. 14), сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України (абз. 2 п. 15 ч. 1 ст. 15), особи з інвалідністю внаслідок війни (абз. 2 п. 18 ч. 1 ст. 13).

Реалізація цього права, в умовах воєнного стану, неможлива, що визначено в пп. 5 п. 27 Перехідних положеннях Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III: забороняється безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну. Також, заборонено і надання дозволів на розроблення документації з землеустрою з метою безоплатної передачі, розроблення такої документації. Отже, реалізувати це першочергове право учасник бойових дій зможе після завершення воєнного стану в Україні, що узгоджується з судовою практикою. До прикладу, у рішенні Київського окружного адміністративного суду від 25.04.24 р. у справі № 320/5231/22 позивач просив визнати протиправним і скасувати рішення Петрівської сільської ради щодо наданої йому відмови в наданні дозволу на розробку проекту землеустрою на земельну ділянку для ведення садівництва і зобов'язати відповідну сільську раду надати йому дозвіл на розробку вищенаведеного проекту. Відтак, суд задовільнив позов частково і зазначив, що: «Суд доходить висновку про існування обставин, що унеможливають виконання відповідачем рішення суду у зобов'язальній частині, а тому відповідно до частини третьої статті 378 КАС України дають підстави для відстрочення виконання судового рішення у цій частині до усунення таких обставин». В іншому рішенні Київського окружного адміністративного суду від 06.08.24 р. № 320/5132/22 задовільнили повністю вимоги позивача ідентичні з викладеними у вищенаведеному рішенні, але суд зазначив таке: «Відстрочити виконання рішення суду у зобов'язальній частині не пізніше ніж через тридцять днів після припинення воєнного стану в Україні».

Щодо земельних ділянок, які першочергово можуть отримати учасники бойових дій, то вони визначені в п. 14 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ і відводяться для: індивідуального житлового будівництва, городництва і садівництва, що корелюється з п. «б», «в», «г», «г» ч. 1 ст. 121 ЗКУ. Але важливо враховувати, що якщо, учасник бойових дій вже скористався правом, наданим ст. 121 ЗКУ, то ще раз реалізувати його з земельною ділянкою одного і того самого виду використання – неможливо.

Порядок реалізації права на безкоштовне отримання земельної ділянки учасником бойових дій, як і громадянином України, регламентується ст. 118 ЗКУ і передбачає такі етапи, викладені у постанові КАС ВС від 12.06.20 р. у справі № 808/3187/17, які виконуються в послідовності:

- звернення громадян з клопотанням про надання дозволу на розроблення проєкту землеустрою на відведення земельної ділянки;
- надання дозволу відповідним органом місцевого самоврядування або виконавчої влади;
- розробка суб'єктами господарювання проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, за замовленням громадян;
- погодження проєкту землеустрою згідно ст. 186–1 ЗКУ на відведення земельної ділянки;
- затвердження відповідним органом місцевого самоврядування або виконавчої влади проєкту землеустрою на відведення земельної ділянки;
- передача земельної ділянки у власність.

Варто зауважити, що якщо учасник бойових дій є іноземцем або особою без громадянства, то реалізувати право на безкоштовне отримання земельної ділянки сільськогосподарського призначення в Україні – ці особи не можуть в силу того, що набуття такими суб'єктами права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення не передбачено ч. 1 ст. 130 ЗКУ.

Отже, правове регулювання процедури безоплатного отримання земельної ділянки учасником бойових дій передбачає: дотримання певних етапів згідно ст. 118 ЗКУ, які виконуються в послідовності, надання таким особам права першочерговості в отриманні земельних ділянок, але неможливість реалізації цього права під час воєнного стану, та реалізація цього права щодо виду використання, визначеного у п. «б», «в», «г», «г» ч. 1 ст. 121 ЗКУ – вперше.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 №2768-III : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
3. Постанова КАС ВС від 12.06.2020 у справі № 808/3187/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89792839>.
4. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 25.04.2024 у справі № 320/5231/22. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/118762234/>.
5. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 06.08.2024 у справі № 320/5132/22. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/120874107/>.

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Сподирьов Владислав Станіславович
студент 4 курсу 1 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ

Правовий режим земель у правовій науці займає особливе місце, оскільки визначає порядок регулювання використання та охорони земельних ресурсів у державі. Такий режим можна розглядати як особливий різновид соціального режиму, що охоплює та визначає поведінку суб'єктів земельних відносин, спрямовуючи їхню діяльність відповідно до вимог законодавства. Під правовим режимом земель розуміють певну сукупність норм і правил, що регулюють відносини у сфері використання, охорони та управління земельними ресурсами, поєднуючи юридичні засоби для досягнення раціонального та стій-

кого використання землі в інтересах суспільства, землевласників і землекористувачів. Особливу увагу привертає комплексність цього режиму, адже правовий режим земельного фонду охоплює різні категорії земель та землеволодіння в межах державних кордонів, що дозволяє застосовувати єдині основи до всього земельного ладу країни. Земельний фонд складається з різних категорій земель (сільськогосподарського, лісгосподарського, оздоровчого, рекреаційного призначення, промисловості, транспорту, енергетики, житлової та громадської забудови та ін.), кожна з яких має свої специфічні правила використання. Однак, попри ці відмінності, правовий режим земель є родовим (загальним) поняттям, яке стосується всіх земельних ділянок незалежно від категорії чи власника, забезпечуючи єдність підходів у питаннях збереження та раціонального використання земельних ресурсів [1, с. 128].

Особливо цінні землі – це частина земельного фонду, яка має унікальне правове значення та підлягає особливому режиму охорони, що включає суттєві обмеження щодо вилучення з обігу та зміни цільового призначення. Такі землі відіграють вирішальну роль у збереженні природного балансу, сільськогосподарського потенціалу країни та підтримці екологічної стабільності. Відмінною рисою таких земель є їхня висока родючість та значний економічний потенціал, що робить їх надзвичайно важливими для аграрного сектору.

До категорії особливо цінних земель сільськогосподарського призначення входять продуктивні ґрунти, які відзначаються підвищеною родючістю, і передбачені вони статтею 150 Земельного кодексу України [2]. Серед них можна виділити чорноземи нееродовані й несолонцюваті, розташовані на лесових породах, лучно-чорноземні незасолені ґрунти, темно-сірі опідзолені ґрунти, а також чорноземи з підвищеним рівнем глею. Кожен з цих типів ґрунтів відіграє особливу роль у забезпеченні високої продуктивності аграрних територій, що сприяє стабільності виробництва сільськогосподарської продукції. До цієї ж категорії включені й торфовища з глибоким заляганням торфу понад один метр, а також осушені торфовища, незалежно від глибини, особливо якщо вони є частиною водно-болотних угідь міжнародного значення, ці території становлять важливий компонент екосистеми, оскільки вони виконують роль природних резервуарів вологи та є осередком біорізноманіття.

Особливо цінні землі включають і території природно-заповідного фонду, інші природоохоронні зони та історико-культурні землі. Природоохоронний статус цих територій забезпечує збереження природних ландшафтів, рідкісних видів рослин і тварин, а також історичних пам'яток, що є національним надбанням країни.

Ґрунти земельних ділянок є цінним природним ресурсом, що вимагає особливої охорони через їхню важливу роль у забезпеченні стабільного агровиробництва, підтримці екосистем та збереженні біорізноманіття. На території України, відповідно до Наказу Державного комітету України по земельних ресурсах «Про затвердження переліку особливо цінних груп ґрунтів» від 6 жовтня 2003 року № 245, існує спеціальний перелік ґрунтів, які належать до категорії особливо цінних, він був сформований на основі природно-сільськогосподарського районування України, що розподіляє країну на 19 природно-сільськогосподарських провінцій, у кожній з яких визначені різні агровиробничі групи ґрунтів, придатні для використання у сільському господарстві [3]. З метою підтримання й контролю родючості цих ґрунтів в Україні постійно здійснюються агрохімічні дослідження. Вони охоплюють агрохімічне обстеження ґрунтів, на підставі якого складаються агрохімічні паспорти для кожної ділянки, які містять інформацію про вміст поживних речовин у ґрунті, його родючість та рівень забруднення. Завдяки таким заходам вдається своєчасно виявляти деградацію ґрунтів, а також визначати необхідність застосування добрив чи меліоративних заходів для підтримання оптимального рівня родючості. Відповідно до статті 37 Закону України «Про охорону земель», власники та користувачі земельних ділянок, включаючи орендарів, зобов'язані забезпечувати збереження родючості ґрунтів. Вони повинні здійснювати передбачені законодавством заходи, спрямовані на захист від виснаження, ерозії, підтоплення, забруднення та інших негативних впливів [4]. Такі зобов'язання передбачають дотримання агротехнологічних практик, які сприяють відновленню ґрунтового покриву, впровадження сівозміни, консервацію деградованих земель і підтримання природного середовища для сільськогосподарських угідь.

Окрім цього, самовільне зайняття земельної ділянки, особливо якщо ця ділянка відноситься до категорії особливо цінних земель чи перебуває у певних охоронних зонах, є серйозним правопорушенням в Україні. Відповідно до частини 2 статті 197–1 Кримінального кодексу України,

це порушення карається обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років або позбавленням волі на строк до двох років [5]. Такий жорсткий підхід у законодавстві пояснюється важливістю збереження особливо цінних земель, які мають значну екологічну, історичну чи економічну вартість для суспільства.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що правовий режим особливо цінних земель є комплексним і специфічним правовим інструментом, який регулює відносини в сфері управління використанням і охороною таких земельних ресурсів. Такий режим передбачає особливий порядок, спрямований на забезпечення балансу між використанням та охороною земельних ділянок, які мають важливе значення як з екологічної, так і з економічної точки зору. Особливо цінні землі, які потребують такого режиму, зазвичай відносять до природоохоронних територій, сільськогосподарських угідь найвищої якості або земель, що мають культурне чи історичне значення. Тому правовий режим встановлює обмеження і обов'язки для суб'єктів, що беруть участь у земельних відносинах, оскільки їхня діяльність може мати суттєвий вплив на довкілля та збереження цих унікальних об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Шарапова С. В. Особливості правового режиму земель за умови комплексного їх використання. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 126–131.
2. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 21 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 05.11.2024).
3. Про затвердження переліку особливо цінних груп ґрунтів : Наказ Держ. ком. України по зем. ресурсах від 06.10.2003 № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0979-03> (дата звернення: 05.11.2024).
4. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV : станом на 18 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення: 05.11.2024).
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.11.2024).

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна, кандидата юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Торопченко Лілія Олександрівна
студентка 4 курсу 8 групи
факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ

16 листопада 2021 року було прийнято Закон України № 1875-IX «Про медіацію», який регулює порядок проведення медіації з метою вирішення цивільних, сімейних, земельних, трудових, господарських, адміністративних та інших спорів. Разом з тим, зазначеним нормативно-правовим актом, було доповнено Земельний кодекс України статтею 158¹, що закріплює положення щодо вирішення земельних спорів шляхом медіації [1]. Зокрема, такий позаюрисдикційний спосіб вирішення конфліктів є новим для України, який має сприяти ефективності і збалансованості процесу захисту прав та інтересів осіб.

Земельним законодавством передбачено три способи вирішення спорів: судовий, за участі органів місцевого самоврядування та шляхом медіації. Аналізуючи главу 25 Земельного кодексу України, можна зазначити, що законодавець виокремлює різні категорії справ, що віднесені до вирішення відповідним органом. Але варто зауважити, що на практиці ці норми носять більш рекомендаційний характер, так наприклад, щодо питань добросусідства, особи можуть одразу звернутися до суду. Таким чином, земельні спори, предмет яких має незначний характер, досить обтяжують судову систему, що призводить до неналежного захисту прав землекористувачів. Для цього в Україні було впроваджено інститут медіації, але чи буде він достатньо ефективним на практиці? Для цього необхідно визначити суть такого виду захисту прав, а також реальний механізм впровадження даного інституту в сучасних реаліях.

Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора можуть врегулювати конфлікт або запобігти його виникненню шляхом переговорів. Така процедура має бути добровільною, конфіденційною і структурованою [2].

Зазначена процедура здійснюється за участі спеціально підготовленої нейтральної, незалежної і неупередженої фізичної особи, яка проводить

медіацію – медіатора. Якщо фізична особа має на меті стати медіатором, вона має пройти базову підготовку медіаторів в Україні або за кордоном, а також має відповідати певним вимогам: не мати судимості, бути цивільно дієздатною.

Проведення медіації починається з підготовки, що полягає у збиранні інформації наданої сторонами спору, обміні відповідними документами, зустрічі зі сторонами тощо. Медіація має бути проведена відповідно до закону та укладеного договору про проведення медіації, норм професійної етики. Результатом медіації є укладення сторонами угоди, яка не порушує права та інтереси інших осіб, держави або суспільства. Також слід зазначити, що в угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору, зазначеного в договорі.

Виходячи з аналізу вищезазначеного закону, можна зробити висновок, що закріплення даного поняття на законодавчому рівні є досить ґрунтовним для України, але основним залишається питання практичного застосування.

Досвід інших країн показує ефективність використання медіації на практиці. Медіація є досить поширеною у країнах Європи та в США. Наприклад, в США забезпечена можливість звернення до послуг медіатора на різних стадіях судового процесу. В правовому просторі Америки є популярним питання проведення і вдосконалення медіації, її застосування у сферах економіки, бізнесу, політики тощо. Тобто інститут медіації стоїть поряд з судовою системою, але використовується як більш простіший спосіб вирішення спорів.

В Німеччині склалася інша ситуація, але не менш ефективна. В судовій системі Німеччини медіатори працюють при судах. Таким чином, особи, що звертаються до суду мають реальний вибір, який саме спосіб захисту прав їм застосовувати. Також, законодавством Німеччини передбачена низка земельних спорів, які допускаються до суду тільки після спроби вирішення конфлікту альтернативним шляхом [3].

Враховуючи досвід зарубіжних країн, можна стверджувати про розвиток інституту медіації в Україні, зокрема в контексті земельних спорів як позитивне явище. На практиці між громадянами виникає велика кількість незначних конфліктів, на які правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування і суди не можуть оперативно реагувати через свою завантаженість або інші об'єктивні причини. Але й населення України є необізнаним в виборі способу захисту своїх прав та інтересів, адже судовий спосіб в будь якому разі є авторитетнішим. Було б доцільно,

виокремити в законодавстві певні категорії справ, що обов'язково мають розглядатися в медіаційному порядку, а вже після цього, у випадках не вирішення конфлікту – іншими передбаченими законом способами.

Ще однією проблемою впровадження даного альтернативного способу вирішення спорів може бути фінансовий аспект, тож необхідно враховувати матеріальний статус осіб, які звертаються за вирішенням подібних спорів і сприяти забезпеченню доступності даної послуги. В Україні було б доречним, інтегрувати медіацію поряд з органами місцевого самоврядування і з судовими установами. А також важливим є належне інформування населення про альтернативні шляхи вирішення спорів [4].

Отже, з огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що інститут медіації є новим механізмом в нашій правовій системі. Поширення медіації в суспільстві потребує часу, адже це є досить тривалим процесом. З огляду на досвід інших держав, можна побачити, що цей інститут працює, зокрема у земельному праві і є дієвим для належного врегулювання земельних спорів. Прийняття спеціального нормативного акту є вагомим кроком у розвитку нашої держави і впровадження європейських стандартів в український правовий простір, але слід наголошувати на необхідності здійснення відповідних заходів органами державної влади для сприяння розвитку і закріплення інституту медіації в Україні.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n3133>
2. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Федчишин Д. В. Практика медіації за законодавством зарубіжних країн як спосіб захисту прав на землю. Науковий вісник Ужгородського університету, 2018. С. 170–173.
4. Нестеренко Л. Правове регулювання застосування медіації під час вирішення земельно-правових спорів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 30.11.2021). С. 228–231.
5. Urkevych V. «The Meditation», Mediation from the Perspective of Ukraine and European Union: Mediation as a Tool of Land Disputes Resolution in Ukraine, 2023. 32–33 pp.

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна, кандидата юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Уланська Марія Олександрівна
студентка 4 курсу 1 групи
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПОНЯТТЯ ЕКОЦИДУ У ПРОЄКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ:-СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Дискусії стосовно криміналізації екоциду на національному та міжнародному рівнях стали невід'ємною частиною сьогодення для зокрема юридичної спільноти в умовах існування постійних викликів для стабільного навколишнього середовища, клімату та інших екологічних показників.

Наразі Україна є однією з країн, які визнали екоцид злочином шляхом закріплення його на рівні національного кримінального законодавства. Також, станом на зараз, можна констатувати, що вітчизняна модель екоциду (ст. 441 КК України) є відображенням радянського бачення даного визначення, поряд із відповідними нормами КК Казахстану (ст. 161), Киргизстану (ст. 374), Таджикистану (ст. 400), Грузії (ст. 409), Вірменії (ст. 394) та інших держав пострадянського простору. Знаковим є те, що у контексті поняття екоциду кримінальне законодавство даної групи країн оперує складовими щодо:

- масового знищення флори або фауни;
- отруєнням атмосфери або водних ресурсів (КК Казахстану, Вірменії, Грузії доповнюють даний перелік об'єктів отруєнням ще й ґрунтами/землями);
- кінцевим результатом у вигляді екологічного лиха/катастрофи;
- умисний характер відповідних діянь також зазначається у статті 136 КК Молдови, що є помітною відмінністю у порівнянні з нормами інших країн.

Важливим кроком в українському правовому просторі та русі проти екоциду став проєкт нового КК України, адже визначає напрями розвитку та «орієнтири» для потенційних змін у вітчизняному законодавстві. Доступною наразі і найновішою редакцією є версія проєкту станом на 01.08.2024, згідно зі статтею 11.5.6. (розділ 11.5. «Злочини проти міжнародної безпеки» в межах розділу 11 «Злочини проти міжнародного

правопорядку)), а саме: «Особа, яка з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду використала будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору, – вчинила злочин 5 ступеня (відповідно до статті 2.5.9. – тяжка шкода при умисних злочинах, особливо тяжка шкода при необережних злочинах)» [1]. Закріплення визначення екоциду у проєкті нового КК України є проявом відходу від усталеного бачення складу злочину пострадянськими країнами, посилення екологічної безпеки країни, а відтак наближення до сучасних міжнародних стандартів і новітніх глобальних тенденцій, спрямованих, зокрема, на криміналізацію екоциду на рівні юрисдикції Міжнародного кримінального суду й визнання його п'ятим міжнародним злочином, закріпленим Римським статутом.

У даному контексті знаковою подією для України є також ратифікація 21.08.2024 р. Верховною Радою Римського статуту МКС та правок до нього [2]. Зазначене є знаковою подією, яка сприятиме подальшому вдосконаленню механізму правового регулювання екоциду:

– Інтеграція в простір міжнародного кримінального права. Додамо, що Римський статут є основоположним договором МКС, функціонування якого фокусується на переслідуванні осіб за серйозні міжнародні злочини (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії). Попри те, що екоцид ще офіційно не визнаний Римським статутом, всередині правової спільноти тривають дискусії щодо його становлення п'ятим міжнародним злочином. Ратифікувавши Римський статут, Україна приєднується до світового руху у просуванні визнання та переслідування тяжких екологічних злочинів.

– Посилення правової бази для захисту довкілля. Звернемо увагу, що орієнтуючись на міжнародно-правові стандарти, розробники нового КК України мають змогу імплементувати характерні риси окресленого на вищому рівні поняття. У випадку з екоцидом, вважаємо найбільш прийнятним термін, запропонований організацією Stop Ecocide International. Мета діяльності якої полягає у активізації та розвитку глобальної підтримки навколишнього середовища, правового регулювання екоциду та визнання його не тільки окремими країнами на національному рівні, а й п'ятим міжнародним злочином під юрисдикцією Міжнародного кримінального суду.

– Розгляд справ стосовно екоциду на міжнародному рівні. Зазначимо, що ратифікувавши Римський статут, Україна отримує доступ до юрис-

дикції МКС, що дозволятиме їй порушувати справи, пов'язані з екологічною шкодою в контексті воєнних злочинів або у контексті екоциду в більш широкому колі випадків, коли він буде визнаний п'ятим міжнародним злочином, зокрема не тільки у воєнні часи, а і мирні.

– Сприяння міжнародному співробітництву, як-то розвитку співпраці з іншими країнами-членами МКС та міжнародними організаціями. Наведене призведе до обміну найкращими практиками, технічною допомогою та ресурсами для ефективної боротьби з екологічними злочинами.

– Адвокація криміналізації екоциду на міжнародному рівні. Ратифікація Україною Римського статуту дозволяє їй брати активну участь у внесенні правок до Римського статуту, в тому числі виступати за включення екоциду до переліку злочинів. Як країна, що значно постраждала від руйнування довкілля, Україна має унікальну можливість очолити міжнародні зусилля, спрямовані на визначення та визнання екоциду злочином, що підлягає кримінальному переслідуванню на міжнародному рівні.

Оскільки Римський статут ратифікований Україною 21 серпня, а редакція проекту нового КК України існує станом на 1 серпня поточного року, останній складений без урахування тенденцій правового регулювання екоциду, зокрема крізь призму перспективи становлення п'ятим міжнародним злочином Римського статуту.

Поняття екоциду у проекті Нового ККУ [1]	П. і.v. Ст. 8 Римського статуту (у контексті поняття воєнних злочинів) [3]	Поняття екоциду, сформоване Stop Exocide International [4]
<p>– використання <i>будь-яких засобів для зміни динаміки, складу чи структури довкілля</i>, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу, атмосферу і космічний простір</p> <p>– мета: спричинення <i>довгострокової та масштабної шкоди</i> [1]</p>	<p>– умисне здійснення нападу,</p> <p>– знаючи, що такий напад спричинить <i>широкомасштабну, довготривалу і серйозну шкоду</i> навколишньому природному середовищу,</p> <p>– шкода явно <i>надмірна в порівнянні з</i> конкретною та безпосередньо очікуваною загальною</p>	<p>– «незаконні чи необґрунтовані дії, вчинені з усвідомленням того, що існує <i>значна ймовірність серйозної та широкوماщтабної чи довгострокової шкоди</i> навколишньому середовищу, спричиненої такими діями» [4];</p> <p>– <i>більш повні складові «довкілля»</i>: земля, біо-</p>

Поняття екоциду у проєкті Нового ККУ [1]	П. і.в. Ст. 8 Римського статуту (у контексті поняття воєнних злочинів) [3]	Поняття екоциду, сформоване Stop Exocide International [4]
	<p><i>військовою перевагою</i> [3],</p> <p>– обмеження діями під час міжнародних або неміжнародних збройних конфліктів та <i>військовою поведінкою</i>, яка завдає серйозної шкоди навколишньому середовищу [3]</p> <p>– <i>фокус</i> на шкоді навколишньому середовищу як <i>побічному ефекті війни</i>, а не руйнуванні в мирний час</p>	<p>сфера, криосфера, літосфера, гідросфера та атмосфера, космічний простір.</p> <p>– фокус на навмисних діях, які <i>передбачувано завдають або можуть завдати</i> катастрофічної шкоди навколишньому середовищу.</p>

Отже, можна зазначити, що поняття екоциду, запропоноване Stop Exocide International, та п. і.в. ст. 8 Римського статуту співвідносяться як загальне і спеціалізоване відповідно, серед яких остання правова категорія обмежується в діях (умисний напад), умовах вчинення злочину (збройний конфлікт), наслідках (суто настання, без врахування ймовірності завдання катастрофічної шкоди), складових довілля. Тому в умовах ратифікації Україною Римського статуту та розвитку становлення поняття екоциду, в тексті проєкту нового КК України необхідно враховувати низку факторів крізь призму комплексного підходу, завдяки врахуванню тенденцій та пропозицій щодо визнання п'ятого міжнародного злочину, а також його окремих ознак в контексті збройного конфлікту, вже закріплених Римським статутом у якості воєнних злочинів.

Підсумовуючи, зазначимо, що доцільно внести зміни до наявного у проєкті нового КК України поняття екоцид, а саме: по-перше, акцентувати на незаконному або необґрунтованому характері дій, які призводять або можуть призвести до екоциду; по-друге, оскільки «зміни» бувають і позитивними, і негативним, вважаємо, що більш доречним буде послуговуватись при побудові дефініції категорією «негативні наслідки»,

які мають прояв у вигляді (а) серйозної та (б) довгострокової і широко-масштабної шкоди навколишньому середовищу; по-третє, безумовно необхідно конкретизувати підходи, обрати належні критерії до визначення всіх елементів характеристики шкоди, завданої навколишньому середовищу, а також «довгостроковості» та «масштабності».

Вищенаведені пропозиції та висновки зроблять доказування складу злочину екоциду більш зрозумілим і точним, а також сприятимуть інтеграції національного законодавства до сучасних міжнародних тенденцій правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine. Головна | Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 27.11.2024).

2. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 27.11.2024).

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 27.11.2024).

4. Legal definition of ecocide drafted by IndependentExpert Panel – Stop Ecocide International. StopEcocide International. URL: <https://www.stopecocide.earth/legal-definition> (дата звернення: 27.11.2024).

Науковий керівник: Анісімова Ганна Валеріївна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Філіппова Анастасія Юріївна

студентка 4 курсу 11 групи

факультету прокуратури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВА ГРОМАДЯН: ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року російська федерація зазіхнувши на територіальну цілісність нашої держави розпочала повномасштабне вторгнення.

У зв'язку з цим на всій території України Указом Президента від 24 лютого 2022 р. № 64 було введено воєнний стан, який і на сьогодні триває. У статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводитьсь в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, який серед іншого передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Статтею 64 Конституції України встановлено можливість обмеження окремих прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень в умовах воєнного стану [2]. Цією ж статтею визначений конкретний перелік прав, які не можуть обмежуватись в таких надзвичайних умовах.

Такого поняття як «земельні права» у земельному законодавстві не передбачено. Так, Заєць О. І. до поняття «земельні права» (в суб'єктивному розумінні) відносить всю багатоманітність нормативно закріплених або таких, що впливають зі змісту земельного законодавства шляхом його тлумачення, суб'єктивних правових можливостей, за допомогою яких фізичні особи та їх організації задовольняють потреби у сфері використання і охорони земель [3].

До земельних прав належить право власності на землю, права землекористування серед яких: право постійного землекористування чи право оренди земельної ділянки, права на чужі земельні ділянки: сервітут, суперфіцій емфітевзис тощо.

Слід зазначити, що вищезазначеною статтею 64 Конституції України у переліку прав, які не можуть бути обмежені, земельні права відсутні [2]. Це свідчить про можливість їх обмеження в умовах воєнного стану.

В першу чергу слід звернути увагу на обмеження права власності. У статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» перелічені заходи правового режиму воєнного стану серед яких примусове відчуження майна, що перебуває у приватній власності для потреб держави в умовах воєнного стану. До зазначеного у статті майна належать і земельні ділянки. На сьогодні відповідна процедура реквізиції визначена Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. Відповідно до цього Закону примусове відчуження майна здійснюється за умови попереднього або наступного

повного відшкодування вартості [4]. У статті 23 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вказано, якщо не було здійснено попереднє повне відшкодування вартості такого майна, здійснюється наступне повне відшкодування його вартості у визначеному законом порядку. Окрім цього, за умови збереження примусово відчуженого майна після скасування воєнного стану, колишній власник або уповноважена ним особа має право вимагати у судовому порядку повернення такого майна. Якщо є можливість, власник може вимагати надання йому іншого майна [1].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 р. № 2145-ІХ передбачене обмеження права розпоряджатися земельною ділянкою, що виражається у поновленні на 1 рік без волевиявлення сторін договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності, строк користування якими закінчився після введення воєнного стану до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» від 19 жовтня 2022 р. № 2698-ІХ. Проте слід зауважити, з введення в дію Закону України від 19 жовтня 2022 р. № 2698-ІХ автоматичне однорічне поновлення закінчилось 19 листопада 2022 р. З чого можна зробити висновок, що усі договори, що не містили умову автоматичної пролонгації і закінчили свою дію з 7 квітня 2022 р (набрав чинності Закон від 24 березня 2022 р.) до 18 листопада 2022 р. автоматично поновлювались на 1 рік [5, 6].

Також, слід звернути увагу на п. 27 Перехідних положень Земельного кодексу України, а саме пп. 13, у якому йдеться про обмеження права володіння та користування земельними ділянками через можливість оператора газотранспортної системи, оператора газорозподільної системи та інших операторів, без попереднього погодження з власниками та користувачами земельних ділянок, безперешкодно та безоплатно мати доступу до земельних ділянок усіх форм власності, на яких розташовані його об'єкти. Окрім цього, оператор звільняється від обов'язку відшкодування власникам землі та землекористувачам збитків [7].

Відповідно пп. 5 п. 27 Перехідних положень Земельного кодексу України на період дії воєнного стану обмежується право громадян на приватизацію земельних ділянок. Безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, а також надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою безоплатної передачі земельних ділянок, розроблення такої документації забороняється. Проте, ця заборона не поширюється на випадки безоплатної приватизації, коли йдеться про передачу земельних ділянок у приватну власність власникам розташованих на таких земельних ділянках об'єктів нерухомого майна. А також, заборона не поширюється на безоплатну передачу у приватну власність громадянам України земельних ділянок, переданих у користування до набрання чинності Земельним кодексом України [7].

Поруч з перерахованими вище обмеження варто звернути увагу і на обмеження права на отримання інформації про землю. Згідно з положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 р. № 2247-ІХ з міркувань безпеки призупинялось функціонування Державного земельного кадастру, який є єдиною державною геоінформаційною системою відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами, про меліоративні мережі та складові частини меліоративних мереж [8, 9]. Проте, наказом Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про відновлення функціонування Державного земельного кадастру» від 9 червня 2022 р. № 141 було відновлено роботу його роботу. Тож, відомості з кадастру є загальнодоступними та відкритими, а охочі можуть отримати необхідну інформацію шляхом замовлення відповідних послуг. У період, коли Державний земельний кадастр не працював, в умовах воєнного стану військова адміністрація вела книгу реєстрації землеволодінь і землекористувачів, здійснюючі державну реєстрацію договорів оренди, договорів про передачі права користування та інші. Однак, на сьогодні публічна кадастрова карта України ще не працює.

У підсумку слід зазначити, що чинним законодавством України передбачена можливість обмеження земельних прав в різних проявах.

Як бачимо, деякі права обмежуються до закінчення дії воєнного стану, а деякі поновлюються раніше. Тривалість дії воєнного стану та нові виклики війни можуть сприяти введенню нових обмежень чи послабленню раніше чинних, або ж відновленню земельних прав. Під час реалізації обмежень земельних прав можуть виникати труднощі з огляду на швидкість їх запровадження зокрема, що може вирішуватись шляхом прийняття нових змін до законодавства або судової практики.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Заєць О. І. Земельні права як об'єкт захисту. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 69–74. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/13.pdf>.
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19.10.2022 р. № 2698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text>.
7. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
9. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна, кандидата юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Фролов Ярослав Андрійович
студент 5 курсу факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК: СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Питання самовільного зайняття земельних ділянок охоплює комплекс порушень прав землевласників, яке може включати використання земельних ділянок без відповідної документації, рейдерство, самовільне будівництво на них, незаконне розширення ділянок, нелегальний видобуток корисних копалин, створення несанкціонованих звалищ тощо.

Особливо актуальною дана тема стає в контексті воєнних дій і підвищеного попиту на землі, адже перші створюють фактичний безконтрольний вакуум через перебування значної частини української території поза контролем центральної влади і власників через окупацію, а також через наявні чи потенційні воєнні дії. Обмеженість земельного ресурсу, на жаль, очевидно, не сприяє покращенню ситуації. З іншого боку, не зважаючи на розповсюдженість відповідного порушення земельних прав, тематика цивільно-правової відповідальності і відшкодування шкоди за самовільне зайняття земельних ділянок зокрема не є предметом активних наукових пошуків у сучасному науковому середовищі України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» від 19 червня 2003 р. №963-IV самовільне зайняття земельної ділянки – будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними [1].

Самовільне зайняття земельної ділянки відповідно до ч. 1 ст. 211 Земельного кодексу України визначається як одне із видів земельних правопорушень, за яке громадяни і юридичні особи несуть цивільну, адміністративну і кримінальну відповідальність. Приклад такої законодавчої техніки залишає бажати кращого, адже не тільки громадяни

України, а й іноземці та особи без громадянства можуть бути потенційними суб'єктами земельних правопорушень. Відповідне формулювання на практиці може створювати складнощі в реалізації права на відшкодування заподіяних збитків, гарантоване п. 1 ч. 3 ст. 152 Земельного кодексу України.

Частина 3 ст. 157 Земельного кодексу України встановлює загальну норму, за якою порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України. На уточнення цієї норми ст. 211 Кодексу доповнено ч. 3 згідно із Законом № 1423-ІХ від 28 квітня 2021 р., яка конкретизує, що методика визначення розміру шкоди саме заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затверджується Кабінетом Міністрів України [2].

Методику визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання було затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 963, що набрала чинності 8 серпня 2007 р. Вказана постанова прийнята на виконання ч. 3 ст. 157 Земельного кодексу України, якою встановлено, що порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України. Це означає, що відшкодування збитків (шкоди), завданих власникам і користувачам землі здійснюється не за цивілістичною нормою про те, що відшкодуванню підлягають реальні збитки та упущена вигода (ст. 22 Цивільного кодексу України), а в порядку, встановленому земельним законодавством України [3], адже у даному випадку норми земельного права є спеціальними відносно до цивільного.

Як зазначено у п.п. 1, 3, Методика спрямована на визначення розміру шкоди (яка обраховується за відповідними нормативами і формулами), заподіяної державі, територіальним громадам, юридичним особам та громадянам, на всіх категоріях земель внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання. Розмір шкоди не включає витрати на: знесення будинків, будівель і споруд, які самочинно збудовані чи будуються на самовільно зайнятих земельних ділянках чи на земельних ділянках, не відведених в установленому порядку для відповідної мети; приведення земельних

ділянок у стан, придатний для їх подальшого використання за цільовим призначенням; проведення рекультивації порушених земель [4].

З одного боку, нормативний підхід у земельному праві використовується через специфіку землі як ресурсу, що має екологічну, економічну та соціальну цінність, необхідність врахування суспільних інтересів, об'єктивної стандартизації оцінки шкоди та запобіжного характеру регулювання, що не завжди забезпечується цивільно-правовими механізмами. З іншого боку, існує ряд суттєвих недоліків у визначенні шкоди за дане правопорушення.

Розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, визначається для всіх категорій земель (крім земель житлової та громадської забудови) за формулою $Шс = Пс \times Нп \times Кф \times Кі$ (1), де Шс – розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, гривень; Пс – площа самовільно зайнятої земельної ділянки, гектарів; Нп – середньорічний дохід, який можна отримати від використання земель за цільовим призначенням, визначений у додатку 1, з урахуванням переліків, наведених у додатках 2 і 3; Кф – коефіцієнт виду використання земель, визначений у додатку 4; Кі – коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель, який дорівнює добутку коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель за 2020 та наступні роки, що розраховуються Держгеокадастром відповідно до ст. 289 Податкового кодексу України. З об'єктивних критеріїв, які використовуються у формулі – це безпосередньо площа ділянки і коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель. Усі інші змінні занадто загальні для того, щоб справедливо розрахувати шкоду. Середньорічний дохід і вид використання землі може суттєво варіюватися від якості земельних ділянок, минулих капіталовкладень в покращення ґрунту, конкретного розташування, а не просто в певній області України, вирощування різних культур тощо.

Окрім збитків, що стосуються ґрунтового покриву як такого, Методикою не передбачено окремого відшкодування за об'єкти, які знаходилися на земельній ділянці. А це можуть бути як однорічні, так і багаторічні насадження: дерева, кущі, виноградники тощо. Такий підхід створює проблему у відшкодуванні шкоди, внаслідок їхнього знищення, чи пошкодження, адже судами може бути розтлумачено як таке, що охоплюється нормативами. Так само не передбачено відшкодування за видобуток корисних копалин місцевого значення, які також мають своє матеріальне вираження для власників земельних ділянок.

До усього вище зазначеного варто додати, що сталі нормативи менш гнучкі для розрахунку завданої шкоди, а тому потреба в їхньому оновленні має бути постійна. Що, на прикладі Методики із останнім оновленням майже 2 роки тому від 28 грудня 2022 р., демонструє недосконалість такого підходу.

Отже, сучасні нормативи для розрахунку шкоди за самовільне зайняття земельної ділянки мають значні недоліки. Вони враховують обмежену кількість змінних і часто не відображають реальні втрати, вартість об'єктів, які знаходилися на землі, чи видобутих корисних копалин. Нормативи досить рідко оновлюються, що робить їх недостатньо адаптованими до сучасних економічних умов.

Замість суто нормативного підходу варто дозволити використовувати реальні цифри втрат, які можуть бути доведені в судовому порядку за допомогою відповідних доказів. Зазначене вище забезпечило б більш справедливий підхід до визначення розміру шкоди. В перспективі нормативи могли б бути необов'язковими до застосування, або ж могли б містити положення, що дозволяють враховувати додаткові змінні чи коригування для розрахунку шкоди. Такий підхід сприятиме забезпеченню справедливості та більш ефективному захисту прав власників і користувачів земельних ділянок.

Список використаних джерел:

1. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. №963-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Становлення і розвиток земельного законодавства України у ХХ – на початку ХХІ століття: наук.-практ. посіб. для суддів та кандидатів на посаду судді / П. Кулинич та ін.; за ред. П. Кулинич. Національна школа суддів України. Київ: Вид-во ФОП Клименко Ю. Я., 2018. 142 с.
4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. №963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-п#Text>

Науковий керівник: Лісова Тетяна Вікторівна, докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Черваньова Діана Андріївна
студентка 4 курсу 8 групи
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ»: КРОК ДО ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Здобуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі ознаменувало новий етап у розвитку країни, зокрема в її прагненні адаптувати національне законодавство до європейських стандартів. Оскільки одним із важливих напрямків політики ЄС є екологічна стабільність і боротьба зі зміною клімату, Україна також зобов'язалася інтегрувати положення Європейського зеленого курсу. Такий курс визначає ключові кроки, які країни-члени та партнери мають здійснити для досягнення кліматичної нейтральності континенту до 2050 року. Він включає заходи, спрямовані на зменшення викидів парникових газів, розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та поліпшення управління ресурсами.

З метою наближення національного кліматичного законодавства до європейського, в Україні було розроблено відповідний проект нормативного акту, який нині вже прийнятий та набрав чинність – Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» (далі – Закон № 3991-IX) [1]. Закон має на меті гармонізувати законодавчу базу у відповідності з Регламентом (ЄС) 2021/1119, що встановлює засади досягнення кліматичної нейтральності, та Регламентом (ЄС) 2018/1999, який регулює управління Енергетичним Союзом та передбачає вимоги до звітності щодо змін клімату. Приведення законодавства у відповідність до європейських норм є важливим аспектом виконання плану заходів, передбаченого у рекомендаціях Європейської Комісії, які були подані у Звіті про прогрес України в рамках Пакету розширення Європейського Союзу на 2023 рік [2, с. 206]. Серед ключових положень Закону – визначення принципів формування державної кліматичної політики, яка спрямована на зниження викидів парникових газів, сприяння інноваціям та інвестиціям у стале виробництво й екологічні технології. Політика

охоплює питання розробки стратегій як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях, що дозволяє здійснювати більш диференційований підхід до управління кліматичними ризиками. У цьому контексті Закон передбачає чіткі вимоги щодо кліматичного планування та забезпечує інтеграцію кліматичних цілей у національні стратегії економічного і соціального розвитку [1].

На рівні практичних механізмів для реалізації цих цілей у 2024 році було впроваджено систему моніторингу, звітності та верифікації викидів, яка забезпечує централізоване управління та аналіз даних щодо парникових газів. Серед стратегічних рішень – оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди, що відображає амбіції держави у скороченні викидів. Крім того, Кабінет Міністрів схвалив Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року та Стратегію формування і реалізації державної політики у сфері зміни клімату до 2035 року. Важливою є і міжнародна співпраця України в рамках ініціативи «Global Methane Pledge», де наша держава подала звіт про стан виконання заходів щодо скорочення викидів метану, що є одним із найагресивніших парникових газів.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України визначило комплексний Стратегічний план на 2024–2028 роки, що охоплює 26 ключових цілей, спрямованих на екологічну стійкість та протидію зміні клімату [4]. Першочергова ціль Міністерства полягає в скороченні викидів шляхом впровадження ринкових механізмів. Департаменту запобігання промислового забруднення та кліматичної політики доручено реалізувати низку кроків для досягнення цієї мети. Також передбачено розробку проєкту постанови для врегулювання порядку реалізації проєктів, спрямованих на скорочення антропогенних викидів, у рамках виконання статті 6 Паризької угоди. Окрім того, планується введення механізму спільного кредитування викидів між Україною та Японією, що стимулюватиме міжнародну співпрацю в рамках реалізації кліматичної політики. Щодо впровадження кліматичної нейтральності, Міністерство розробляє стратегії для скорочення викидів в атмосферу шляхом нормативного регулювання. Додатково, заплановано розробку проєкту Закону «Про систему торгівлі квотами на викиди парникових газів», що закріпить правову основу для функціонування ринку викидів та його регулювання. Друга ключова ціль спрямована на адаптацію до зміни клімату. Для її досягнення Міністерство передбачає розроблення операційного плану реалізації кліматичної стратегії на 2025–2027 роки. Осо-

бливий акцент робиться на розробці і затвердженні Другого національно визначеного внеску України до Паризької угоди та підготовці дворічного звіту прозорості, що підтвердить прогрес у досягненні поставлених цілей. Міністерство також розглядає можливість впровадження вуглецевих сертифікатів, які сприятимуть скороченню викидів через економічні стимули.

Але навіть прийняття Закону, який є настільки важливим для нашої законодавства не виключає певні недоліки у його змісті. Перше на що варто звернути увагу, це визначення термінів. В чинній редакції було змінено багато термінів, деякі навіть були виключені. А ті що вимагають тлумачення навіть не були додані, як поняття «квоти», навіть поняття «державної кліматичної політики» як такої не знайшло визначення у прийнятому законі, а поняття кліматичної безпеки взагалі було виключено під час другого читання, обґрунтовуючи тим, що «термін вживається в законопроекті лише один раз, тому його використання є недоцільним». Одним із ключових недоліків Закону є його невідповідність чинному бюджетному законодавству України. Передусім, текст Закону, що стосується спрямування видатків державного та місцевих бюджетів на реалізацію визначених «політик», не узгоджується з пунктом 1 статті 2 Бюджетного кодексу України. Згідно з цим пунктом, бюджет розглядається як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій держави. Відповідно, Закон не враховує, що фінансові ресурси повинні використовуватися цілеспрямовано та відповідно до завдань, встановлених законодавством. Крім того, стаття 21 Закону, яка регулює механізми державної підтримки через фінансування з місцевих бюджетів, надання місцевих гарантій та інші подібні механізми, є юридично некоректною, ця норма створює потенційні конфлікти з пунктом 3 статті 7 Бюджетного кодексу України, згідно з яким місцеві бюджети є самостійними. Органи місцевого самоврядування та органи влади Автономної Республіки Крим мають право визначати напрями використання бюджетних коштів незалежно одне від одного та від державного бюджету. Також варто не забувати про те, що саме ця стаття набирає чинності через один рік з дня скасування чи припинення воєнного стану, тобто питання фінансування заходів, спрямованих на досягнення цілей державної кліматичної політики залишається на даний момент відкритим.

Щодо питання запровадження системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (далі – СТВ), то Кабінет Міністрів України оприлюднив проєкт розпорядження «Про схвалення Стратегії впровадження системи

торгівлі квотами на викиди парникових газів в Україні на період до 2033 року», при цьому таке впровадження пропонують здійснювати за трьома етапами. На даний момент етап 2024–25 років передбачає розробку та прийняття відповідного закону та інших нормативно-правових актів, створення нових або розширення функціональних обов'язків існуючих установ, що підтримуватимуть СТВ, та впровадження відповідних адміністративних процедур, покращення технічної інфраструктури для моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, сприяння взаємодії та підвищенню обізнаності учасників ринку, а також організацію навчання та надання підтримки відповідним установам та зацікавленим сторонам, які беруть участь у процесі впровадження СТВ. Наразі поки що немає проєкту Закону щодо СТВ, тому говорити про щось конкретне немає підстав. Але очікувані результати від цієї Стратегії досить грандіозні, як на статус країни, що перебуває у стані війни.

Отже, розробка проєкту Закону «Про основні засади державної кліматичної політики» мала на меті не лише формування загальних кліматичних цілей для України, а й створення цілісної системи, яка передбачала б чіткі механізми реалізації цих амбітних завдань. Основною метою цього Закону є визначення довгострокових кліматичних цілей, які сприятимуть переходу України до економіки з низьким рівнем викидів парникових газів, а також запровадження ефективних методів моніторингу та адаптації до змін клімату. Прийняття Закону № 3991-IX стає важливим кроком у напрямку підвищення екологічної безпеки та стійкості України перед кліматичними викликами, забезпечуючи стає майбутнє для нинішнього та прийдешніх поколінь. Але якщо подивитись на цей Закон з боку реальності стає зрозуміло те, що як такого потрібного у Законі мало передбачено. На мою думку, можливо у подальших законодавчих процесах буде більше «суті та деталей», але поки Закон слугує певною моделлю для подальших удосконалень.

Список використаних джерел:

1. Ільків Н. Вплив євроінтеграційних процесів на формування державної кліматичної політики України. *Legal support of European integration: general legal and sectoral aspect: scientific monograph*. 2024. С. 200–221.

2. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-IX> (дата звернення: 08.11.2024).

3. Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширен-

ня Європейського Союзу 2023 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 09.02.2024 № 133-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133-2024-p> (дата звернення: 08.11.2024).

4. Стратегічний план роботи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на 2024–2028 роки: затв. Міністром захисту довкілля та природних ресурсів 24.10.2024. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/Strategichnyj_plan_24.10.2024_zatverdzhenyj-Ministrom.pdf. (дата звернення: 09.11.2024).

Науковий керівник: Анісімова Ганна Валеріївна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Шелємєтьєва Валерія Олександрівна
студентка 4 курсу 4 групи
факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Найрозповсюдженішою формою використання земельних ділянок державної та комунальної форми власності є інститут оренди, регулюванню якого присвячено особливу увагу з боку законодавця. В умовах воєнного стану важливої актуальності набувають питання передачі земельних ділянок в оренду, порядок та умови укладення договору оренди й можливість його поновлення, що зумовлюється необхідністю в адаптації національного законодавства до нових обставин. У зв'язку з цим варто проаналізувати спеціальні положення нормативно-правових актів, спрямовані на забезпечення ефективного регулювання зазначених аспектів орендних відносин.

Перш за все, потрібно розглянути загальний механізм передачі земельних ділянок таких форм власності в оренду. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного

стану» від 24 березня 2022 року № 2145-IX (далі – Закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX) було доповнено Розділ «Перехідні положення» Земельного кодексу нормою про передачу земельної ділянки в оренду без проведення земельних торгів [1]. Іншим Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2247-IX розширено перелік земельних ділянок неприватної форми власності, які передаватимуться в оренду за таким спрощеним порядком без проведення земельних торгів, тобто використання електронної торгової системи E-Tender [2]. На нашу думку, хоч така зміна і передбачала легшу процедуру, однак могла призвести до зниження прозорості процесу передачі земельних ділянок в оренду та збільшення ризиків корупційних зловживань.

Також Законом України від 24 березня 2022 року № 2145-IX, було закріплено положення про укладення договору оренди земельної ділянки лише в електронній формі, що було зумовлено забезпеченням більшої доступності й безпеки сторін, і формування земельної ділянки без внесення відомостей до Державного земельного кадастру та присвоєння земельній ділянці кадастрового номеру, оскільки з початку повномасштабного вторгнення було призупинено роботу єдиної державної системи земельно-кадастрових робіт [1].

Однак з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» від 19 жовтня 2022 року № 2698-IX (далі – Закон України від 19 жовтня 2022 року № 2698-IX) було внесено поправки до підпункту 2 пункту 27 Перехідних положень Земельного кодексу, вказуючи, що спрощена процедура передачі земельної ділянки в оренду застосовуватиметься лише у період призупинення функціонування Державного земельного кадастру [3]. Таким чином, з набуттям чинності вищезазначеного Закону, тобто з 19 листопада 2022 року, поновлюється проведення земельних торгів для передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності в оренду, а також обов'язок внести відомості до Державного земельного кадастру і присвоїти кадастровий номер для формування земельної ділянки з метою передачі її в оренду.

Наступна зміна з моменту запровадження воєнного стану стосується поновлення договору оренди. Законом від 24 березня 2022 року

№2145-ІХ передбачалось поновлення без волевиявлення сторін на один рік договорів оренди земельних ділянок, строк закінчення яких наставатиме після введення воєнного стану [1]. Це положення трактувалось користувачами земельних ділянок як таке, що почало діяти з 24 лютого 2022 року, що прямо і було вказано в пункті. Проте Верховний Суд у своїй практиці вказав, що оскільки Закон, який вніс такі зміни набрав чинності 7 квітня 2022 року, то відповідне правило про автоматичну пролонгацію є застосовним з цього періоду [5]. Варто зазначити, що в цьому випадку законодавець припустився помилки використавши таке формулювання, що створило ситуацію правової невизначеності і суперечності.

Однак, подібно до попередніх аналізованих положень, Закон України від 19 жовтня 2022 № 2698-ІХ року встановив граничні межі можливості такого поновлення до набрання ним чинності, тобто з 19 листопада 2022 року було скасовано автоматичне поновлення договорів оренди земельних ділянок і наразі застосовується загальний порядок поновлення, встановлений в статті 126–1 Земельного кодексу, згідно з якою умова щодо поновлення не може встановлюватись в договорах оренди земельних ділянок державної та комунальної власності, крім випадків, якщо на таких земельних ділянках розташовані будівлі або споруди, що перебувають у власності користувача або набувача права користування земельною ділянкою [4]. Але варто вказати про інший механізм поновлення, наприклад, колегія суддів Касаційного господарського суду в Постанові від 22.10.2024 у справі №912/1952/23 вказує, що орендар може скористатися процедурою, яка закріплена у статті 33 Закону України «Про оренду землі», тобто переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк. Відповідно до неї, орендар має надіслати орендодавцеві лист-повідомлення про такий намір у визначений строк разом з проектом додаткової угоди. Орендодавець має один місяць на розгляд цього звернення і надання своєї відповіді. Відсутність відповіді у практиці Верховного Суду вважається мовчазною згодою на поновлення договору оренди та тих самих умов [6].

У період воєнного стану питання правового регулювання оренди земель державної та комунальної власності набуває особливого значення, адже від цього залежить ефективне використання земельних ресурсів і підтримка економічної стабільності країни. На нашу думку, хоча положення, введені для регулювання орендних відносин у зв'язку з почат-

ком повномасштабного вторгнення, сьогодні вже втратили чинність, їхня роль у цьому процесі була суперечливою. З одного боку, вони прагнули забезпечити адаптацію правової системи до умов воєнного стану, спрощуючи процедуру передачі земельної ділянки державної та комунальної власності в оренду і форму укладення договору оренди. Однак, з іншого боку, такі заходи спричиняли спірні тлумаченні та застосуванні положень, що фактично знижувало ефективність регулювання земельних відносин у критичний період. Це показує, що, попри необхідність адаптаційних змін, правові нововведення повинні залишатися чіткими та однозначними, щоб уникнути юридичних колізій і забезпечити передбачуваність реалізації норм на практиці.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закону України від 24 березня 2022 р. №2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення 09.11.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закону України від 12 травня 2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення: 09.11.2024).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закону України від 19 жовтня 2022 р. №2698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-IX#Text> (дата звернення: 09.11.2024).

4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-III в редакції від 08 лист. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 09.11.2024).

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29.03.2023 у справі №563/376/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110083750> (дата звернення: 09.11.2024).

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.10.2024 у справі №912/1952/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122569262> (дата звернення 09.11.2024).

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Шульгіна Дар'я Віталіївна
студентка 4 курсу 23 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Питання надання у власність землі сільськогосподарського призначення іноземців завжди є актуальним не тільки в Україні, а і в більшості країн в цілому: у Болгарії іноземцям заборонено безпосередньо купувати землю. У Польщі законодавство також суттєво обмежує можливості придбання землі для іноземних громадян. Цей список країн з такою політикою щодо придбання земель можна продовжувати досить довго.

Якщо щодо визначення поняття земель сільськогосподарського призначення, то ними визнаються землі, які використовуються заради: 1) виробництва сільськогосподарської продукції; 2) науково-дослідної та навчальної діяльності; 3) розміщення відповідної виробничої інфраструктури (оптові ринки, тощо) [1, с. 82].

До земель сільськогосподарського призначення належать сільськогосподарські (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги) та несільськогосподарські (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції тощо) угіддя.

Держкомземом України був розроблений Український класифікатор цільового використання землі УКЦВЗ. За цим класифікатором відбулося подрібнення кожної з категорії земель на 7 окремих видів їх використання. Також постановою Кабінету міністрів України «Про внесення змін до деяких актів Кабінету міністрів України» від 28 липня 2021, у додатку 59, список був розширений до 19 форм, відповідно до УКЦВЗ у категорії «Землі сільськогосподарського призначення».

Щодо безпосередньо права власності. Набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть громадяни України, її юридичні особи, учасниками яких є лише громадяни

України та\або держава, та\або територіальні громади, або ж сама держава та\або територіальні громади.

Сільськогосподарські землі не можуть бути переданими у власність іноземцям, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

31 березня 2020 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-IX [2], яким було знято мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення з 01.07.2021 року, чим допускав можливість придбання землі іноземцями, але за певних умов. По-перше рішення щодо цього має бути схвалене на референдумі, по-друге це не можуть бути:

1. земельні ділянки державної та комунальної власності, а також ті, які знаходяться ближче, ніж на 50 км від державного кордону (окрім як по морю);

2. юридичні особи, учасниками або кінцевими бенефіціарами яких є громадяни держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом, а також особи, які належать або належали до терористичних організацій;

3. юридичними особами, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є іноземні держави;

4. юридичними особами, у яких неможливо встановити кінцевого бенефіціарного власника;

5. юридичними особами, кінцеві бенефіціарні власники яких зареєстровані в офшорних зонах, віднесених до переліку, затвердженого;

6. фізичними та юридичними особами, на яких накладено обмеження щодо заборони набуття у власність земельних ділянок, а також пов'язаними з ними особами;

7. юридичними особами, створеними за законодавством України, що перебувають під контролем фізичних та юридичних осіб, зареєстрованих у державах, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів.

Але наразі заборона на придбання землі іноземцями залишається чинною. Відкрити ринок аграрних угідь в Україні для іноземців можуть тільки за результатами референдуму, провести який в умовах воєнного стану забороняє закон.

Для подальшого розвитку України після закінчення війни у напрямку Європейського Союзу, нашій державі так само треба буде змінювати

політику у відношенні купівлі іноземцями землі сільськогосподарського призначення. Так, у багатьох державах також є певні обмеження щодо цього, але заборони на придбання землі іноземцями в такому вигляді, у якому вона існує в Україні, у ЄС нема. Якщо порівнювати обмеження щодо іноземців в українському законодавстві та законодавстві країн ЄС, то можна помітити, що вони так само мають обмеження. Головний нюанс у тому, що якщо країнах це обмеження звучить як «продаж землі негромадянам ЄС є забороненим», в той час як у нашому законодавстві продаж заборонений іноземцям та особам без громадянства взагалі. Єврокомісія, з урахуванням практики Суду справедливості ЄС, не заперечує проти того, що обмеження заради загальнокорисливої мети можуть впроваджуватися, якщо ця мета не може бути досягнута менш суворими методами. Але, такий вигляд заборони, який ми маємо зараз, є порушенням права людини на вільне розпорядження власним майном (стаття 1 Протоколу № 1 ЄКПЛ). Про це також було рішення ЄСПЛ у справі «Зеленчук та Цицюра проти України» (заява № 846/16 та 1075/16) [3].

Ухвалення рішення щодо відкриття ринку аграрних угідь в Україні для іноземців на референдумі буде досить великим кроком у бік відповідності вітчизняного законодавства до законодавства ЄС, а також кроком у бік вступу України до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

3. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16): Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text (дата звернення: 14.11.2024).

4. Земельне право: навчальний посібник: мультимедійне електронне видання / уклад: Бакай Ю. Ю., Гордєєв В. І., Данілік Д. М., Ігнатенко І. В., Курман Т. В., Лейба Л. В., Лісова Т. В., Хомінець С. В., Чирик А. О., Шарапова С. В., Шульга М. В. / за заг. ред. Курман Т. В., Шарапової С. В., Бакай Ю. Ю. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2023. 138 с.

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Зміст

Вітальне слово	3
----------------------	---

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Ващишин М. Я.

ВНЕСОК ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ У НОВІТНЮ ЕКОЛОГО-ПРАВОВУ ДОКТРИНУ УКРАЇНИ	8
---	---

Гафурова О. В., Браніцький О. М.

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА В ПРАЦЯХ ФУНДАТОРІВ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ АГРАРНОГО ПРАВА	12
--	----

Єрмоленко В. М.

ТВОРЧИЙ ВКЛАД ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ СТАТІВКИ В РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ АГРАРНОГО ПРАВА	16
---	----

Земко А. М.

НАУКОВА ПОСТАТЬ ТА НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА СТАТІВКИ АНАТОЛІЯ МИКОЛАЙОВИЧА	20
---	----

Кірін Р. С.

ВПЛИВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ: АКТУАЛЬНІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ.....	24
--	----

Коваленко Т. О.

КЛІМАТ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЦИДУ	28
--	----

Ковальчук Т. Г.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ» В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	33
--	----

Корнієнко Г. С.

ЩОДО ЗАХОДІВ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОБІЗНЕСУ	37
---	----

Курман Т. В.

ПРОФЕСОР АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ СТАТІВКА: ФУНДАТОР ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ АГРАРНОГО ПРАВА, ВЧИТЕЛЬ, НАСТАВНИК, ДРУГ	40
---	----

Лісова Т. В.

НОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ. ЧИ АДАПТОВАНЕ ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО?	44
---	----

Малишева Н. Р.

ЕКОЛОГІЧНА МІГРАЦІЯ: ВРАХУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ.....	47
--	----

Овчаренко О. М.	СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	52
Носік В. В.	ОСВІТНЬО-НАУКОВА ШКОЛА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ЕВОЛЮЦІЯ, СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	56
Рибалко К. В.	СУЧАСНА ЗЕМЕЛЬНА ПОЛІТИКА: ВІД КОНЦЕПТУАЛЬНОГО БАЧЕННЯ ДО РЕАЛЬНИХ СТРАТЕГІЧНИХ КРОКІВ	61
Соколова А. К., Черкашина М. К.	СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ	66
Суетнов Є. П.	ЕКОСИСТЕМНА СКЛАДОВА У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ КАФЕДРИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	71
Чабаненко М. М.	ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА НА ВИДАЧУ АГРАРНОЇ НОТИ ЩОДО КОНКРЕТНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК РЕЧОВОГО ПРАВА	76
Яремак З. В.	ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: КЛЮЧ ДО ЕФЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО- ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	80

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА СЕКЦІЙНОМУ ЗАСІДАННІ

Бакай Ю. Ю.	ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	85
Батигіна О. М.	ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ЯК ОСНОВА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ	89
Бевз О. В.	НОВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ПРАВ НА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ ТА ВНЕСЕННЯ ЦИХ ПРАВ ЯК ВКЛАД У СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	92

Бредіхіна В. Л.	СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ, НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	97
Гордєєв В. І.	ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ	101
Груздова В. О.	ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ росії В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ.....	106
Данілік Д. М.	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ ДЛЯ ПОТРЕБ НАДРОКОРИСТУВАННЯ.....	109
Донець О. В.	МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕГРАДОВАНИХ ЕКОСИСТЕМ: БЕЗПЕКОВИЙ ПРІОРИТЕТ.....	111
Єрмолаєва Т. В., Пльохова А. Ю.	ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ.....	116
Заверюха М. М.	ЩОДО РОЛІ САМОЗАЛІСЕНИХ ЛІСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	119
Задихайло Д. Д.	ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ: НЕОБХІДНІСТЬ ГЛИБОКИХ ЗМІСТОВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	121
Заєць О. І.	ПРАВОВІ ФОРМИ НАБУТТЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ ПОТРЕБ ОБОРОНИ	125
Зуєва О. А.	ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ЯК ІСТОРИЧНА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ	129
Ігнатенко І. В.	ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ЗА ДОПОМОГОЮ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ	132
Ільків Н. В.	ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	137

Ковтун О. М.	ВІДНОВЛЕННЯ ВЕЛИКОГО ЛУГУ – НАЙМАСШТАБНІШИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ПРОЕКТ (У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ ЄС ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДИ): PRO ET CONTRA.....	151
Колошко Ю. В.	НОВІТНІ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ	145
Колошко Ю. В., Груздова В. О.	ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЧИСТЕ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ ТА ПІСЛЯ	148
Кондращенко Д. Ю.	ВЕРИФІКАЦІЯ АГРОЕКСПОРТЕРІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН	152
Лейба Л. В.	ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВАХ	157
Лозо О. В.	ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ДОВКІЛЛЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	160
Онїщенко О. Ю.	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН.....	167
Покальчук М. Ю.	ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄСПЛ НА РОЗВИТОК АГРАРНИХ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ	171
Правдюк В. М.	ПРОБЛЕМИ КРИТЕРІЇВ ДЛЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ МІСТОБУДІВНОГО ПРАВА ЯК ОКРЕМОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА	173
Разметасв С. В., Демченко Д. Р.	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ САМОЗАЛІСЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК	177
Туєва О. М.	АГРАРНІ НОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	182
Тулїна Е. Є.	КОНЦЕПЦІЯ «ONE BIOSECURITY» В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	185

Шарапова С. В.	ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ САМОЗАЛІСЕНИХ ДІЛЯНОК.....	188
Шульга Т. М., Одинцова В. І.	ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ: ПОДАТКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	191

НАУКОВІ ДОПОВІДІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Бінус А. К.	СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЄС 2023–2027: ВЕКТОР АДАПТАЦІЇ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	195
Бредіхін Ю. Ю.	МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ.....	198
Груба С. В.	РОЗБУДОВА «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»: КОМПЛЕКСНИЙ ХАРАКТЕР ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	201
Кирилюк В. В.	ЩОДО ЗМІН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОЕКСПОРТУ	205
Костогризів О. В.	ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ НА ЯКИХ РОЗТАШОВАНІ ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ	209
Лейба М. О.	ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	214
Мельниченко В. С.	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	218
Мірошніченко О. В.	ДО ПИТАННЯ ПРО АГРОІНФОРМАЦІЙНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВУ ПРЕДМЕТА АГРАРНОГО ПРАВА	220
Осадча А. О.	ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В СВІТІ ТА УКРАЇНІ	224

<i>Терехов М. І.</i>	СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРОСФЕРИ ЯК НАПРЯМ АГРАРНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	228
<i>Шудров В. С.</i>	ПЕРЕВАГИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АГРОІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ	231

НАУКОВІ ДОПОВІДІ СТУДЕНТІВ

<i>Васянович Д. О., Задорожна А. В.</i>	ВІДКРИТТЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	235
<i>Гаркуша В. Ю.</i>	ЗЕМЕЛЬНИЙ СЕРВІТУТ ТА СУПЕРФІЦІЙ: ВІДМІННОСТІ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ	239
<i>Жернова А. Ю.</i>	ЕКОЦИД: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ	243
<i>Калачнюк Д. О.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ	248
<i>Коломієць К. В.</i>	СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	251
<i>Корольова М. А.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬ	255
<i>Кривошея О. М.</i>	ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	258
<i>Кубраков Є. В.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ СПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	261
<i>Кушнір М. О.</i>	ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІЗНЕСУ В ПЕРЕХОДІ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	265

Луценко Д. В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	269
Обухова П. І.	
ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ ЗБИТКІВ НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗАВДАНИХ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЮ РФ	272
Поповиченко Д. В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ БЕЗОПЛАТНОГО ОТРИМАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ УЧАСНИКОМ БОЙОВИХ ДІЙ	277
Сподирьов В. С.	
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ.....	280
Торопченко Л. О.	
ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ.....	284
Уланська М. О.	
ПОНЯТТЯ ЕКОЦИДУ У ПРОЄКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	287
Філіппова А. Ю.	
ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВА ГРОМАДЯН: ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	291
Фролов Я. А.	
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК: СУЧАСНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ	296
Черваньова Д. А.	
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ»: КРОК ДО ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	300
Шелемєтьєва В. О.	
ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	304
Шульгіна Д. В.	
ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	308

Наукове видання

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ЕКОЛОГІЧНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА АГРАРНОГО ПРАВА

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 45-річчю заснування кафедри екологічного права
і 55-річчю заснування кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, 29 листопада 2024 р.)

Відповідальний за випуск *Є. П. Суєтнов*
Видається в авторській редакції

Підписано до друку 30.12.2024. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 18,5. Обл.-вид. арк. 18. Тираж 100 пр. Зам. № 219

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017